હાલના જુવાન વિદ્યાર્થીયો વાંચી, તેમાંના ગુણ દોષ શોધી તેપર ઘટતી ટીકા કરે, અને આપણા લોકોના મનપર કોઈ કાળના ચુસ્ત થયેલા વેહમોને દુર કરે; અને તે ગ્રંથ કર્તાઓ જે, સુવિચારના તથા ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિના હોય, અને તેઓના વિચાર આ કાળના વિદ્વાન લોકોને ઘણા નાદુરસ્ત ન લાગતા હોય, તો તેઓના નામ અમર રેહે.

આ યોગવાસિષ્ઠ ગ્રંથ ઘણો મ્હોટો છે, અને તેને વશિષ્ઠરૂષીયે સંસ્કૃત ભાષામાં રચીને, એના શિષ્ય રામચન્દ્રજીને કહી સંભળાવિયો, હતો. એ આખા ગ્રંથના શ્લોક બત્રીસ હજારછે. એના ૭ પ્રકરણમાં વિભાગ કીધા છે, તે આ પ્રમાણે ૧ વૈરાગ્ય પ્રકરણ, ૨ મુમુક્ષ પ્રકરણ, ૩ ઉત્પત્તિ પ્રકરણ, ૪ સ્થિતિ પ્રકરણ, ૫ ઉપસમ પ્રકરણ, અને ૬ નિર્વાણ પ્રકરણ. એ પ્રકરણોનું હિન્દુસ્તાનીમાં ભાષાન્તર કોણે કીધું તે કંઈ માલુમ પડતું નથી. આમાના પેહલાં અને બિજા પ્રકરણને મેં છપાવી પ્રસિદ્ધ કીધાં છે. અસલ એ બે પ્રકરણો બાળબોધ લિપીમાં હતાં; પણ હાલ તે લિપીમાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાથી, ઘણા ખરા એ લિપીના નજાણીતા લોકોના ઉપયોગમાં નહીં આવે; એટલા માટે, એ પ્રકરણોની લિપી બદલીને, બીજે તેમાં જરાપણ વધારો ઘટારો કીધા વગર, મેં તેને ગુજરાતી લિપીમાં પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. આ ગ્રંથ છપાવતી વખતે મ્હને કેટલીક કિમતી મદત મારા મિત્ર ડાક્ટર ધીરજરામ દલપતરામ પાસેથી મળી છે, તેને સારૂ હું તેમનો મોહોટો ઉપકાર માનુ છું.

છેવટે, એ ગ્રંથમાં મ્હારી તરફથી કાંઈ દોષ રહેલા હોય તો સર્વે સજ્જનોયે કૃપા કરી, તેઓને સુધારીને, વાચવો એવી મ્હારી તેઓને વિનંતી છે.

મુંબઈ તારીખ ૧ }
જુલાઈ સને ૧૮૬૩. }

જેરાજભાઈ મનજીભાઈ.

અનુક્રમણિકા.

વૈરાગ્ય પ્રકરણ.

મુમુક્ષુ પ્રકરણ.

યોગવાસિષ્ઠ.

॥ શ્રી પરમાત્મનેનમઃ ॥

અથ શ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણ લિખ્યતે.

સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ જો આત્મા હે તિનકો નમસ્કાર હે. સો કૈસા હે જીસતે યહ સબ ભાસત હે, અરુ જીસ બિષે યહ સર્વ લીન હોત હે, અરુ જીસ બિષે યહ સબ સ્થિત હે, તિસ સત્ય આત્માકોં નમસ્કાર હે. જ્ઞાતા, જ્ઞેય, દૃષ્ટા, દર્શન, દૃશ્ય, કર્ત્તા, કરણ, ક્રિયા, જીસકર સિદ્ધ હોતા હે, એસા જો જ્ઞાન રૂપ આત્મા હે તિસકોં નમસ્કાર હે. જીસ આનંદ કે સમુદ્ર કે કણસો સંપૂર્ણ વિશ્વ આનંદવાન્ હે; અરુ જીસ આનંદ કરિ સર્વ જીવ જીવતે હે, તિસ આનંદ આત્માકોં નમસ્કાર હે. કોઈ એક સુતિક્ષ્ણ અગસ્તકા સિખ હોત ભયા, તિસકે મનમેં એક સંશય ઉત્પત્તિ હુઆ, તિસકોં નિવૃત્તિ કરનેકે અર્થ અગસ્ત મુનિકે આશ્રમકોં ગમન કિયા. જાય કર બિધિ સંયુક્ત પ્રનામ કરિ સ્થિત ભયા; ઓર નમ્રતા ભાવસોં પ્રશ્ન કરન લગા.

સુતિક્ષ્ણોવાચ. હે ભગવન્! સર્વ તત્વજ્ઞ, સર્વ શાસ્ત્રોકે જ્ઞાતા, એક સંશય મુજકોં હે, સો તુમ કૃપા કરકે નિવૃત કરો. જો મોક્ષકા કારન કર્મ હે, કે જ્ઞાન હે, કે દોનોં હે, યાતેં જો મોક્ષકા કારન હોય સો કહો.

અગસ્ત્યોવાચ. હે બ્રહ્મણ્ય! કેવલ કર્મ મોક્ષકા કારન નહી, ઓર કેવલ જ્ઞાનતેં ભિ મોક્ષ પ્રાપ્ત નહિ હોતા. દોનોં કરકે મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. કર્મ કરકેં અંતઃકરન શુદ્ધ હોતા હે. મોક્ષ નહિ હોતા. અરૂ અંતઃકરન શુદ્ધિ બિના, કેવલ જ્ઞાનતેં ભિ મુક્તિ નહિ હોતી. અર્થ યહ જો શાસ્ત્રકા તાત્પર્ય જ્ઞાનકા નિશ્ચય, અંતઃકરન શુદ્ધિ હુએ બીના જ્ઞાનકી સ્થિતિ નાંહિ હોતી. તાતેં દોનોં કર મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હે. કર્મ કરકેં પ્રથમ અંતઃકરન શુદ્ધિ હોતી હે. બહુરિ જ્ઞાન ઉપજતા હે. તબ મોક્ષકી સિદ્ધિ હોતી હે. જેસેં દોનો પાંખ કરકેં પંખી આકાશ મારગકોં સુખેનસોં ઉડતા હે, તેસેં કર્મ અરૂ જ્ઞાન દોનોં કર મોક્ષ સિદ્ધ હોતા હે. હે બ્રહ્મણ્ય! ઈસ અર્થકે અનુસાર એક પુરાતન ઇતિહાસ હે,સો તું શ્રવન કર.

એક કારુન નામ બ્રાહ્મન અગ્નિવેશ્યકા પુત્ર થા. સો ગુરૂકે નિકટ જાય કર ચાર વેદ અરૂ અંગ સહિત અધ્યયન કરત ભયા. અધ્યયન કરકેં ઘરકોં આવત ભયા. ઓર કર્મતેં રહિત હોય કર ચૂપ રહા. અર્થ યહ જો સંશય યુક્ત હોય કર્મહિતેં રહિત ભયા. તબ પિતાને દેખા જો યહ કર્મતેં રહિત હોય કર સ્થિત ભયા હે. એસા દેખકેં ઈસ પ્રકાર કહત ભયા.

અગ્નિવેશ્યોવાચ. હે પુત્ર! કર્મકી પાલના ક્યોં નહિ કર્તા. ઓર તું કર્મકે અનુષ્ઠાનતેં સિદ્ધતાકોં કેસેં પ્રાપ્ત હોવેગા. જીસકર તું કર્મતેં રહિત હુઆ હે, સો કારન કહિદે.

કારુણ્યોવાચ. હે પિતાજી! એક સંશય મુજકોં ઉપજ હુઆ હે. જિસ કરકે મેં કર્મતેં ચૂપ રહા હોં, સો શ્રવન કરો. શ્રુતિને એક હોર કહા હે, જો જબ લગ જીવતા રહે તબ લગ કર્મકોં કરતા. જો અગ્નિ હોત્રાદિક કર્મ હેસો કરતાઈ

રહે. અરૂ ઓર કોર કહા હે, જો ધન કરિકેં મોક્ષ હોતા નાંહી, ઓર કર્મ કરકેં મોક્ષ હોત નાંહી, ઓર પુત્રાદિક કરકે મોક્ષ હોત નાંહી, કેવલ ત્યાગતેં મોક્ષ હોતા હે, ઇન દોનોં વિષે મુજકો કા કર્તવ્ય હે, યહ સંશય હે સો તુમ કૃપા કરકે નિવૃત્ત કરો, જો ક્યા કર્તવ્ય હે.

અગસ્ત્યોવાચ. હે સુતિક્ષ્ણ! એસેં જબ કારનનેં પિતાકોં કહા; તબ તિસકા બચન સુંન અગ્નિવેષ કહત ભયા.

અગ્નિવેષોવાચ. હે પુત્ર! એક કથા સુજતેં તું શ્રવન કર. જો પહિલેં હુઈ હે, તિસકો સુંન કર સુહૃદેમેં ધરકે, આગે જો તેરી ઇચ્છા હોય સોઈ કરનાં. એક સુરૂચિનામ અપ્સરા હતી, સો જેતી કછુ અપ્સરા હુતી, તિનકેવિષે ઉત્તમથી. સો એક સમયનેં હિમાલયકે શિખર પર બેઠીથી. સો હિમાલય પર્વત કેસા હે, સો, જો કામના કરકે મયન જો હૃદેમેં ચિત્તાગે; સો પાવે. તહાં દેવતા અરૂ કિંનરકે ગન; અપ્સરા કે સાથ ક્રીડા કરતે હે. ઓર કેસા હે. જહા ગંગાજીકા પ્રવાહ લહરી દેત ચલા આવત હે. સો ગંગા કેસીહે જો મહા પવિત્ર જલ હે ઉસકા એસે શિખરપર સુરૂચિ અપ્સરા બેઠીથી. તિસનેં ઇંદ્રકા દૂત અંતરિક્ષતેં ચલા આવત દેખા. જબ નિકટ આયા તબ અપ્સરાનેં કહા. અહો સૌભાગ્ય દેવદૂત! તું દેવગનમેં શ્રેષ્ઠહે તુ કહાતેં આયા, ઓર કહાં જાયગા, સો કૃપા કરકે કહિદે.

દેવદૂતોવાચ. હે સુભદ્રે! તેનેં પુછ્યા હે સો શ્રવન કર. અરિષ્ટનેમી એક રાજર્ષિયા વાનેં અપનેં પુત્રકોં રાજ દે કર, બૈરાગ લિયા, સંપૂરન વિષયોંકી અભિલાષા ત્યાગ કરિકે, ગંધમાદન પર્વતમેં જાય કર તપ કરન લાગા. અરૂ ધર્માત્મા

યા, તિસકે સાથ મેરા એક કારજ થા, સો કાર્ય કરકે મેં અબ ઇંદ્રિપાસ ચલા જાતહોં. તિસકામેં દૂતહોં. સંપૂરન વૃત્તાંત નિવેદન કરનેકોં ચલાહોં.

વ્યાસરોવાચ. હે ભગવન્! વૃત્તાંત કોંનસા હે. મોકોં સો કહો. મેરેકોં તું અતિ પ્રિય હે, યહ જાંન કર પુછતી હોં. ઓર જો મહા પુરષ હે તિનસોં કોઈ પ્રશ્ન કરતા હે, તબ ઉદ્વેગતેં રહિત હોકર ઉત્તર કહતા હે, તાતેં તું કહિદે.

દેવદૂતોવાચ. હે ભદ્રે! જો વૃત્તાંત હે સો શુંન. વિસ્તાર કરકેં મેં તુઝકોં કહતા હોં. ઉહ જો રાજા ગંધમાદન પર્વતમેં તપ કરને લાગા, સો બડા તપ કિયા. તબ દેવતાકે રાજા જો ઇંદ્રિ હે, તિસ મુજકોં બોલાય કર આજ્ઞા કરી જો, હે દૂત! તું ગંધમાદન પર્વતપેં જા, ઓર વિમાન, અપ્સરા, નાના પ્રકારકી સામગ્રી, ગંધર્વ, યક્ષ, સિદ્ધ, કિંનર, તાળ, મૃદંગ, આદિ વાજીત્ર, સંગ લે જા. ઓર ગંધમાદન પર્વત કેસા હે, જો નાના પ્રકારકી લતા વૃરછ કરકેં પૂરનહે, તહાં જાયકેં રાજાકોં વિમાન પર બેઠાયકેં, ઇહાં લ્યાવ. હે સુંદરી! જબ ઇંદ્રિને એસા કહા, તબ મેં વિમાન અરૂ સામગ્રી સહિત તહાં આયા. અર રાજાકો કહા હે રાજન્ તેરે કારન વિમાન લે આયા હોં, તાપર બેઠકેં તું સ્વર્ગકોં ચલ, ઓર દેવતાન કે ભોગ ભોગ્ગ. જબ મેં એસેં કહા તબ મેરા બચન શુંન કર રાજા બોલત ભયા.

રાજોવાચ. હે દેવદૂત! પ્રથમ સ્વર્ગકા વૃત્તાંત તું મુજકો કહ. જો તેરે સ્વર્ગમેં દોષ કહા અરૂ ગુન કહા હે, તિનકોં શુંનકેં મેં હૃદય મેં બિચારોં, પાછે જો મેરી ઇચ્છા હોવેગી તો આઉંગા.

દેવદૂતોવાચ. હે રાજન્! સ્વર્ગમેં બડે દિવ્ય ભોગહે, સો

સ્વર્ગ બડે પુન્યસોં જીવ પાતા હે. જો બડે પુન્યવારે હોત હે સો ઉત્તમ સુખ સ્વર્ગકોં પાતા હે. જો મધ્યમ પુન્ય વારે હે સો મધ્યમ સુખ સ્વર્ગકોં પાતા હે અરૂ કનિષ્ટ પુન્ય વારે હે સો કનિષ્ટ સુખ સ્વર્ગમેં પાતા હે. યહ તો ગુન સ્વર્ગમેં હે સો તોકોં કહા હે ઓર સ્વર્ગકે જો દોશ હે સો સુન હે રાજન્! જો આપતેં ઉંચે બેઠે દ્રિષ્ટ આવતે હે, અરૂ ઉત્તમ સુખ ભુગતે હે તિનકોં દેખકે તાપકી ઉત્પત્તી હોતી હે, કાંો જો ઉનકી ઉત્કૃષ્ટતા સહી નહી જાતી હે. અરૂ જો કોઈ આપને સમાન સુખ ભુગતે હે તિનકોં દેખકે ક્રોધ ઉપજત હે. જો મેરે સમાન ક્યોં બેઠે હે અરૂ જો આપનેં નીચેં બેઠે હે, જો કનિષ્ટ પુન્યવારે, તિનકો દેખકે આપકોં અભિમાન ઉપજત હે જો મેં ઈનતેં શ્રેષ્ટહોં ઓર એક ઓરભી દોશ હે જો જબ ઉસકે પુન્ય છીન હોતે હે, તબ તિસિ કાલમેં ઈસકોં મૃત્યુ લોકમેં ગિરાય દેતે હે એક છીનભી રહન દેતે નહી. હે રાજન! ઈહિ જો દોશ કહે સો સ્વર્ગમેં હે જો તેનેં પુછા સો મેંને ગુન અરૂ દોશ કહા હે ભદ્રે! જબ ઈસ પ્રકાર રાજાકોં મેંને કહા તબ સોકોં રાજાનેં કહા, હે દેવદૂત! ઈસ સ્વર્ગકે જોગ હમ નાહી. અરૂ હમકો ઈચ્છાભિ નહી હે હમ ઉગ્ર તપ કરેંગે તપ કરકે ઈસ દેહકોંભી, ત્યાગ દેંગે. જેસેં સર્પ અપની ત્વચાકોં પુરાતન જાનીકે ત્યાગ કરતા હે, તેમેં હમભી ત્યાગ કરેંગે. હે દેવદૂત! તુમ તુમારે વિમાનકોં જહાંતેં લાયાહો, તહાં લે જાઓ હમારે તો નમસ્કાર હે હે દેવી જબ ઇસ પ્રકાર રાજાનેં સુનાયા દીયા, તબ વિમાન અપ્સરા આદિ સબકોં લેકે સ્વર્ગમેં ગયા, અરૂ સપૂરન વર્તમાન ઈંદ્રકોં કહા તબ

ઇંદ્ર પ્રસન્ન હુઆ અરૂ સુંદર બાની કરકેં, મુજકોં કહત ભયા. હે દૂત! તૂં બહુરિ જહાં રાજા હે તહાં જા. વહ સંસારતેં ઉપરાંત હુઆ હે. ઇસકો અબ આત્મા પદકી ઇચ્છા હુઇ હે. ઇસકોં સાથ લેકેં વાલ્મીક ઋસનેં આત્મ તત્વકા આત્મા કરી જાન્યા હે. તિસકે પાસ લે જાય મેરા સંદેશા કેહેના. જો, હે, મહારૂષી! ઇસ રાજાકોં તત્વબોધકા ઉપદેશ કરના. જો યહ બોધકા અધિકારી હે. કાહે તેં, જો ઇસકોં સ્વર્ગકીભી ઇચ્છા નહીં. અરૂ અપરકીભી વાંછા નહી. તાતેં તુમ ઇનકોં તત્વબોધકા ઉપદેશ કરો. જો તત્વબોધકોં પાય કરકેં સંસાર દુઃખતેં મુક્ત હોવે. હે સુભદ્રે! જબ ઇસ પ્રકાર દેવ રાજાનેં મુજકોં કહ્યા, તબ મેં ચલા. જહાં રાજા-થા, જાઇ કરીકે મેનેં કહ્યા, જો હે રાજન! સંસાર સમુદ્રતેં મોક્ષ હોનેકે નિમિત્ત વાલ્મીકકે પાસ ચલ. વાલ્મીક તુજકોં ઉપદેશ કરેગા. તબ તિસકોં સાથ લે કર, મેં વાલ્મીકકે સ્થાન પર આય પ્રાપ્ત ભયા. તિસ સ્થાનમેં રાજાકોં બેઠાયા. અરૂ ઇંદ્રકા સંદેશા દિયા. જો ઉહાં બૃત્તાંત ભયા સો સુન. જબ ઉહાં ગયે; અરૂ પ્રનામ કર બેઠે, તબ વાલ્મીકનેં કહ્યા હે રાજન! કુશલ હે?

રાજોવાચ. હે ભગવન્! પરમ તત્વજ્ઞ, ઓર વેદાંત જાનને વારેમેં શ્રેષ્ઠ મેં અબ કૃતારથ હુઆ. તુમારે દર્શન કરકેં, અબ મુજકોં કુશલ હુઆ હે. અરૂ કછુ પુછતા હોં. કૃપા કરકેં ઉત્તર કેહેના, જો સંસાર બંધનતેં મુક્તિ હોય.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! મહારામાયણ ઓપદ તુજકોં કહતા હોં. સો શ્રવન કરકેં તિસકા તાત્પર્ય હૃદેવિષે ધારણ કા યત્ન કર. જબ તાત્પર્ય હૃદે બિષે ધરેગા, તબ જીવ-મુક્ત

હોય કર બીચરેગા. હે રાજન્! વશિષ્ટજી અરૂ રામચંદ્ર જીકા સંવાદ હે. તિસમેં સબ કથા મોક્ષકા કોઈ ઉપાય કહા હે. તિસકોં શુનકે જેસેં રામચંદ્રજી અપને સ્વભાવ બિષે સ્થિત હુએ, અરૂ જીવન્મુક્ત હોયકેં બિચરે હે, તેસે તુબી બિચરેગા.

રાજોવાચ. હે ભગવન્! રામચંદ્રજી કૌન થા, અરૂ કેસા થા, અરૂ કેસેં હોકર બિચરયા હે, સો કૃપા કરકે કહો.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! શાપકે બસતેં, હરિ જો વિષ્ણુ તિનનેં છલ ધરકેં મનુષ્યકા દેહ ધરા, સો અદ્વૈત જ્ઞાનકર સંપન્ન હે, તો બી કછુક અજ્ઞાનકો અંગીકાર કરકે, મનુષ્યકા શરીર ધરયા થા.

રાજોવાચ. હે ભગવન્! ચિદાનંદ રૂપ જો હરી હે, તિનકોં શાપકિસ કારન હુઆ? અરૂ કિસને દિયા? સો કહો.

વાલ્મીકોવાચ હે રાજન્! એક કાલમેં સનત્કુમાર જો નિષ્કામ હે સો બ્રહ્મપુરીમેં બેઠે થે, અરૂ ત્રિલોકપતી જો વિષ્ણુ ભગવાન, સો વૈકુંઠતેં ઉતરકે બ્રહ્મપુરીમેં આએ. તબ બ્રહ્મા સહીત સર્વ સભા ઉઠકે ખડી હુઈ. અરૂ પૂજન કિયા. અરૂ સનત્કુમારનેં પૂજન કિયા નહીં. તિસકોં દેખ કર બિષ્ણુ ભગવાન બોલત ભયા હે સનત્કુમાર! તુજકોં નિષ્કામતાકા અભિમાન હે. તાતેં તુ કામ કરકે અવતાર પાવેગા, અરૂ સ્વામી કાર્તિક તેરા નામ હોવેગા. જબ બિષ્ણુ ભગવાનનેં એસા કહા, તબ સનત્કુમાર બોલા હે વિષ્ણુ? સર્વજ્ઞતાકા અભિમાન તુજકોં હે. તેરી સર્વજ્ઞતા કોઈ કાલ નિવૃત્ત હોવેગી, અરૂ અજ્ઞાની હોવેગા. હે રાજન્! એક તો યહિ સાપ હુઆ; ઓરભી શુન. એક કાલમેં ભૃગુકી સ્ત્રીજાત રહીથી; તિસકે વિજોગકર વહ્નરૂપી તપાયમાન

હુઆથા. તિસકોં દેખકેં બિષ્ણુજી હસે, તબ ભૃગુ બ્રાહ્મનને શાપ દિયા. હે બિષ્ણુ! મેરેતાઈ દેખી તેંને હાંસી કરી હે. સો મેરી નાંઈ તું ભી સ્ત્રીકે બિજોગ કર આતુર હોવેગા.

અરૂ એક દિવસ દેવશર્માં બ્રાહ્મનને નરસિંગ ભગવાનકોં શાપ દિયાથા. સો સુન.—એક દિના નરસીંહ ભગવાન ગંગાકે તીરપર ગયેથે, તોહાં દેવશર્માં બ્રાહ્મનકી સ્ત્રીથી. તિસકોં દેખકેં, નરસીંહજી ભયાનક રૂપ દેખાયકેં હસે. તિનકોં દેખકેં ઋષીકી લુગાઈ ભય પાય પ્રાન છોડદીને, તબ દેવશર્માંને શાપ દિયા. જો તુમને મેરી સ્ત્રીકા વિજોગ કિયા તાતેં તુમભી સ્ત્રીકા વિજોગ પાઓગે. હે રાજન્! સનત્કુમાર, અરૂ દેવશર્માં કે શાપ કરકેં વિષ્ણુ ભગવાનનેં મનુષ્યકા શરીર ધર્યા. સો રાજા દશરથકે ઘરમે પ્રગટે. હે રાજન્! એ જો શરીર ધર્યા હે, અરૂ આગેં જો વૃત્તાંત હુઆ હે સો સાવધાન હોય શ્રવન કર. દિવ્ય જો હે દેવલોક, અરૂ ભૂ જો હે પૃથ્વી લોક, અરૂ પાતાળ લોક એસી ત્રિલોકીકોં પ્રકાશતા હે. અરૂ અંતર બાહિર આતમ તત્વકરી પૂરન હે. એસા અનુભવાત્મક મેરા આતમા હે. તિસસ્વર્ગાત્માકોં નમસ્કાર હે. હે રાજન્! ઈહિશાસ્ત્ર જો આરંભ કિયા હે, તિસકા બિષય ક્યા હે? અરૂ પ્રયોજન ક્યા હે? અરૂ સબંધ ક્યા હે? અરૂ અધિકારી કોન હે? સો શ્રવન કર. સત, ચિત્, આનંદ, રૂપ અચિંત્ય ચિન્માત્ર આત્માકોં જનાવતા હે, સો વિષયે હે. અરૂ પરમાનંદ આત્માકી પ્રાપ્તી, અરૂ અનાત્મ અભિમાન દુઃખકી નિવૃત્તિ, ઈહિ પ્રયોજન ઈસમેં હે. અરૂ બ્રહ્મવિદ્યા મોક્ષ ઉપાય કર આત્મપદ પ્રતિપાદન હે, સો સંબંધ હે. અરૂ ઉસકોં યહ નિશ્ચય હે,

જેમેં અદ્વૈત બ્રહ્મ અનાત્મ દેહકા સાથી હુઆહોં, સો કિસી પ્રકાર છૂટેં એસા ગ્યાન વાન હે,—અર મુમુક્ષુ હે. એસા જે નિવૃતિ આત્મા હે સો ઈહા અધિકારી હે ઈસ, શાસ્ત્રકા મેંક્ષ ઉપાય હે. પરન્તુ કેસા હે! મોક્ષ ઉપાય પરમાન દકી પ્રાપ્તી કરનહારા હે. જે પુરૂષ ઈસિકોં વિચારે સોં ગ્યાંનવાન હોવે. બહુરી જન્મમૃત સંસારમેં ન આવે. હે રાજન્! યહ મહા રામાયણ જે હે સો પાવન હે. શ્રવન માત્રનેં સબ પાપકા નાશ કર્તા હે. જીમ બિદે રામકથા હે સો પ્રથમમેં અપને ભારદ્વાજ શીષ્યકોં શ્રવન કરાઈ હે. એક સમે ભારદ્વાજ ચિતકોં એકાગ્ર કરકે મેરે પાસ આયા થા. તિસકોં મેં ઉપદેશ કિયા થા. તિસકોં શ્રવન કરકે વચ નરૂપી સમુદ્રતેં સાર રૂપી રત્ન સો શ્રવન કરકે હૃદે વિષે ધરકે એક સમે સુમેર પરવત પર ગયા તહા પિતામહ જે બ્રહ્મા સો બેઠાથા. અર ભારદ્વાજનેં જાયકર પ્રનામ કિયા. અર પાસ બેઠા. અર બ્રહ્માજીકોં યહ કથા સુનાઈ. તબ બ્રહ્માનેં પ્રસન હોય કર ભારદ્વાજકોં કહ્યા. હે પુત્ર! કછુવર માગ! મેં તુમ પર પ્રસન હુઆ હોં. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજીનેં કહ્યા, તબ પરમ ઉદાર જીસકા આશય હે, એસા જે ભારદ્વાજ સો કહત ભયા હે ભૂત ભવિષ્યકે ઈશ્વર! જબ તુમ પ્રસન હુઆ હો, તબ યહ બર દેહુ જો સપૂર્ણ જીવ સંસાર દુઃખતેં મુક્ત હોહીં અર પરમ પદકોં પાવહીં સો ઉપાય કહો.

બ્રહ્મોવાચ, હે પુત્ર! તુ અપને ગુરૂ વાલ્મીકપાસ ગ મન કર. બહુરી જે તિમનેં, આત્મબોધ મહારામાયન અ નિંદિત શાસ્ત્રકા આરંભ કિયા હે, તિસકોં સુન કર, જીવ મહા

મોહ સંસાર સમુદ્રતેં તરેંગે. કેશા શાસ્ત્ર હે? મહા રામાયન, જો સંસાર સમુદ્ર તરનેકો પૂલ હે; અરૂ પરમ પાવન હે.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર કહા, તબ આપ પરમેષ્ઠી બ્રહ્મા સો ભારદ્વાજકોં સાથ લે કર મેરે આશ્રમમેં આયે. તબ મેંને ભલે પ્રકારસોં ઈનકા પૂજન કિયા. સો બ્રહ્માજી કેસે હેં? સરવ ભૂતકે હિતમેં પ્રાણી હે જીસકી, સો મુજકો કહત ભયા.

બ્રહ્મોવાચ. હે મુનીમેં શ્રેષ્ઠ વાલ્મીક! યહ જો રામકે સુભાવકા કથનકા આરંભ તુમી કિયા હે તિસ ઉદ્યમકા ત્યાગ નહી કરના. ઈસકો આદીતેં અંત પર્યંત સમાપ્ત કરના. કેસા હે યહ મોક્ષ ઉપાય, જો સંસાર રૂપી સમુદ્રકે પાર કરનેકો જહાજ હે. ઈસ કર સરવ જીવ કૃતાર્થ હોવેંગે.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજી મુજકોં કહીકે અંતર્ધ્યાન હો ગયે. જેસેં સમુદ્રતેં આવર્ત્ત ચક્ર એક મુહૂર્ત્ત પર્યંત ઉઠકે બહુરી લીન હો જાવે તેસેં બ્રહ્માજી અંતર્ધ્યાન હો ગયે. તબ મેં ભારદ્વાજ કોં કહા. હે પુત્ર! બ્રહ્માજીનેં કયા કહા?

ભારદ્વાજોવાચ. હે ભગવન્! તુમકોં બ્રહ્માજીનેં એસા કહા, જો હે મુનિ શ્રેષ્ઠ! તુમને રામકે સભાવકા કથનકા ઉદ્યમ કિયા હે તિસકા ત્યાગ નહીં કરના. અંત પર્યંત સમાપ્તી કરના. કાહેતેં જો યહ સંસાર સમુદ્રકે પાર કરનેકોં યહ કથા જહાજ હે. ઈસકર અનેક જીવ કૃતારથ હોવેંગે અરૂ સંસાર સંકટતેં મુક્ત હોવેંગે.

વાલ્મીકોવાચ. હે રાજન્! જબ ઈસ પ્રકાર બ્રહ્માજીનેં મુજકોં કહા, તબ બ્રહ્માજીકી આગ્યાકે અનુસાર મેંને

શ્રય કિયા. અરૂ ભારદ્વાજકોં કહા. હે પુત્ર વશિષ્ટજીકે ઉપદેશકોં પાયકર જીસ પ્રકાર રામજી નિશંક હોઈ બિચરે હૈ, તૈસેં તુભી બીચર. તબ ઉન પ્રશ્ન કિયા.

ભારદ્વજોવાચ હે ભગવનૂ! જિસ પ્રકાર રામચદ્રજી જીવન્મુક્ત હોકર બિચરે હે, સો આદીસોં ક્રમ કરકેં મુજકોં કહો.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! રામચદ્ર, લક્ષમન, ભરત, શત્રુઘ્ન, સીતા, કૌશલ્યા, સુમિત્રા, દશરથ, એ આઠોં અષ્ટમન્ત્રી, અષ્ટગુણ, આદીલેકર જીવન્મુક્ત હોય બિચરે હે, તિનકે નામ સુન.—રામજી લેકેં દશરથ પર્યંત આઠતો પે કૃતારથ હુએ હે. અનિરોધ, પરમબોધવાન ભયે હે ઓર કુતભાસી ૧, શતવર્ધન ૨, શુકવામ ૩, વિભીષણ ૪, ઈંદ્રજીત ૫, હનુમાન ૬, વશિષ્ટ ૭ વામદેવ ૮, એ અષ્ટમન્ત્રીસો નિ શંક હોય ચેષ્ટા કરત ભયે હે. અરૂ સદા અદ્વૈત નિષ્ઠ હુએઁ હે. ઈનનેં કદાચિત્ સ્વરૂપતેં દ્વૈત ભાન નહી કુર્યા હે. અનામય પદ વિષે સ્થિતિમેં તૃપ્ત રહે હે જો કેવળ ચિન્માત્ર, શુદ્ધપદ, પરમપાવન, તાકોં પ્રાપ્ત હુએ હે

ઇતિ શ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે કથારંભ વર્ણન નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ

ભારદ્વાજોવાચ. હે ભગવન્! જીવન્મુક્તકી સ્થિતિ કેસી હે? અરૂ રામજી કૈસેં જીવન્મુક્ત હુએ હે? સો આદીનેં લેકર અંત પર્યંત સબ કહો

વાલ્મીકોવાચ. હે પુત્ર! યહ જગત, જો ભાસતા હે, સો વાસ્તવિક કછુ નહી ઉત્પત્તિ ભયા અવિચાર કરકેં

ભાસતા હૈ. વિચાર કિયેતેં નિવૃત્તિ હો જાતા હૈ. જૈસેં આકારામેં નીલતા ભાસતી હૈ સો ભ્રમ કરકેં હૈ. જબ બિચાર કરકેં દેખિયે તબ નીલતા પ્રતીતિ દૂર હો જાતી હૈ. તૈસેં અવિચાર કરકેં જગત ભાસતા હૈ, અરૂ બિચારતેં લીન હો જાતા હૈ. હે શિષ્ય, જબલગ સૃષ્ટિકા અત્યંત અભાવ નહી હોતા; તબ લગ પરમ પદકી પ્રાપ્રી નહીં હોતી. જબ દૃશ્યકા અત્યંત અભાવ હોય જાવે, તબ પાછેં શુદ્ધ ચિદાકાશ આત્મસત્તા ભાસેગી. કોઈ ઇસિ દૃશ્યકોં મહાપ્રલયમેં કદાચીત અભાવ કહતે હૈં, પરંતુ મેં તુજકોં તીનોઈ કાલકા અભાવ કહતા હોં. સો સરાસ્ત્રકર ઇસશાસ્ત્રમેં શ્રદ્ધા સયુક્ત આદીતેં લેકર અંતતક શ્રવન કર; અરૂ તીનકોં ધાર, તબ તીસકી ભ્રાંતિ નિવૃત્તિ હોય જાવે. અરૂ અવ્યાકૃત પદકી પ્રાપ્તી હોવે. હે શિષ્ય! સંસાર ભ્રમ માત્ર સિદ્ધ હૈ, ઇસિકોં ભ્રમ માત્ર જાન કર વિસ્મરન કરનાં, સો મુક્તિ હૈ. અરૂ ઇસિકોં બંધનકા કારન બાસના હૈ. બાસના કરકેં ભટકત ફીરતા હૈ. જબ વાસનાકો ક્ષય હો જાય, તબ પરમ પદકી પ્રાપ્રી હોવે. જો વાસનામેં ફરતા હૈ, તિસકા નામ મન હૈ. જૈસેં જલ સરદીકી દૃઢ જડતાપાવકેં બરફ હોતા હૈ, પાછેં સૂર્યકે તાપતેં બહુરી ગલકર જલ હોતા હૈ, તબ કેવળ શુદ્ધ જલ હોય રહતા હૈ. તૈસેં આત્મા રૂપી જલ હૈ. તિસ બિષે સંસારકી સત્યતા રૂપી જડતા સીતલતા હૈ. તિસ કરકેં મનરૂપી બરફકા પૂતલા હુઆ હૈ. જબ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદય હોવેગા, તબ સંસારકી સત્યતારૂપી જડતા, સીતલતા, નિવૃત્ત હો જાવેગી. જબ સંસારકી સત્યતા અરૂવાસના નિવૃત્ત હુઈ, તબ મન નષ્ટ હો જાવેગા, જબ

મન નષ્ટ હુઆ, તબ પરમ કલ્યાન હુઆ. તાતેં ઈસકોં બંધનકા કારન વાસના હે. અરૂ બાસનાકે ક્ષય હુયેતેં મુક્તિ હે. સો વાસના દો પ્રકારકી હે. એક શુદ્ધ અરૂ દુસરી અશુદ્ધ. સો અપને વાસ્તવિક સ્વરૂપકે અગ્યાનતેં અનાત્મા જો દેહાદિક, તિનમેં અહંકાર કરના, સો જબ અનાત્મમેં આત્મ અભિમાન હુઆ, તબ નાનાપ્રકારકી વાસના ઉપજત હે. તિસ કરકે ઘટી યંત્રકી નાંઈ ચક્ર ભમતા હે. હે સાધુ! યહ જો પંચ ભૂતકા શરીર તૂ જો દેખતા હે સો સબ વાસના રૂપ હે. વાસના સો ચક્ર હે. જૈસે મનકે ધાગે કે આશ્રયતેં ખડે હોતે હે, ઓર જબ ધાગા ટુટ પર્યા. તબ મનકા ન્યારા ન્યારા હોય પડતા હે, અરૂ ઠહરતા નાહીં હે. તેસેં વાસના કે ક્ષય હુએ પંચભૂતકા શરીર નહી રહતા. તાતેં સબ અનરથકા કારન વાસના હે અરૂ જો શુદ્ધ વાસના હે તિનમેં જગતકા અત્યંત અભાવ નિશ્ચય હોતા હે. હે શિષ્ય! અગ્યાનકા જો નિશ્ચય હે, સો વાસના કર બહુરી જન્મકા કારન હો જાતા હે. અરૂ ગ્યાનીકી વાસના હે, સો બહુરી જનમકા કારન નહી હોતા હે. જૈસેં એક કચ્ચા બીજ હોતા હે; દુસરા દગ્ધ બીજ હોતા હે. તિસમેં જો કચ્ચા હે સો બહુરી ઉગતા હે અરૂ જો દગ્ધ હુઆ હે સો બહુરી નહી ઉગતા. તેસેં અગ્યાનીકી વાસના હે સો રસસહીત હે, સો જનમકા કારન હે. અરૂ ગ્યાનીકી વાસના હે સો રસ રહીત હે, સો જનમકા કારન નહી. ગ્યાનીકી ચેષ્ટા સ્વાભાવિક ગુન કરકે ખડી હોતી હે. ઓર કિસી ગુન સાથ મિલકર અપનેમેં ચેષ્ટા નહી દેખતા. ખાતા હે. પીતા હે. લેતા હે. દેતા હે. બોલતા હે. ચ

સતા હે. વિચાર કરતા હે. પરંતુ અંતર સદા અદ્વૈત નિશ્ચેષ્ટાકોં ધરતાં હે. કદાચીત્ દ્વૈત ભાવના તિસકોં ફુરતી નાંહીં હે. અપને સ્વભાવ વિષે સ્થિત હે. તાતેં નિર્ગુન અરૂ અરૂપ હે. તાકી ચેષ્ટા જનમકા કારન નહી હે. જેસેં કુંભારકા ચક્ર હે, સો જબલગ ઉસકોં ફેર ચઢાવે, તબલગ વહ ફીરતા હે; ઓર જબ ફેર ચઢાવના છોડ દિયા, તબ ક્ષીયમાનગતીમેં ઉતરત ઉતરત ફીરકે સ્થિર રેહે જાતા હે. તેસે જબલગ અહંકાર સહીત વાસના હોતી હે તબલગ જનમ પાવતા હે. જબ અહંકારતેં રહીત હુઆ તબ બહુરી જનમ નહીં પાવતા. હે સાધુ! યહ જો અજ્ઞાનરૂપી વાસના હે તિસકોં નાશ કરનેકા ઉપાય એક બ્રહ્મ વિદ્યા શ્રેષ્ટ હે. બ્રહ્મ વિદ્યા મોક્ષ ઉપાયક શાસ્ત્ર હે. જબ ઇસિતેં ઓર શાસ્ત્રમેં ગરિગા તબ કલ્પ પર્યંતહૂ અવ્યાકૃત પદકોં ન પાવેગા. અરૂ જો બ્રહ્મ વિદ્યાકો આશ્રય કરેગો સો સુખનસોં આત્મ પદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. ૮ હે ભારદ્વાજ! યહ મોક્ષ ઉપાય રામજી અરૂ વશિષ્ટજીકા સંવાદમોં વિચારના જોગ્ય હે. બોધકા પરમ કારન હે. તા તેં આદ્યંત પર્યંતમોક્ષ ઉપાય શ્રવન કર. જેસેં રામજી જીવન્મુક્ત હોય બિચરે હેંસો સુન.—એક દિનાં રામજી બિદ્યા પઢકે અધ્યયન શાલાતેં અપને ગૃહમેં આયે. અરૂ સપૂરન દિન બિચાર કરત બ્યતીત કર દિયા. બહુરી મનમેં તીર્થ, ઠાકુરદ્વારકા સંકલ્પ ધર પિતા દશરથકે પાસ આયા. પિતા સોં મિલકે જો સપૂરન પ્રજાકોં સુખમેં રાખતાથા; અરૂ સબ પ્રજા તીસકે નિકટ રેહેકે સુખ પાઈ તિસ દશરથકા નંદન શ્રી રઘુનાથજીને ગૃહન કિયા. જેસેં સુંદર કમલકોં હંસ ગૃહન કરે

તેમેં પિતાકા ચરન ગૃહન કિયા. જેમેં કમળકે તરે કોમલ તરિયાં હોતિહે, તિન તરિયા સહિત કમનકો હંસ પકડતા હે. તેસેં દશરથજીકી અંગુરીનકોં રામજી ગૃહન કિયા. અરૂ બોલે જો, હે પિતા! મેરા ચિત્ત તીર્થ અરૂ ઠાકુરદ્વારેકે દર્શનકો ઉઠાહે. તાતેં તુમ આગ્યા કરો તો મેં તીર્થકા અરૂ ઠાકુરદ્વારાકા દર્શન કર આઉં. મેં તુમારા પુત્ર હું. તુમારી પાલના કરની જોગ્ય હે. ઓર આગેં મેં કભી કહ્યા નહી યહ પ્રાર્થના અબ કરી હે. તા તેં તુમ આગ્યા દેહુ; જો મેં જાઉં. યહ બચન મેરા ફેરના નાહીં કાહે તેં જો એસા નિજોકીમેં કોઉ નાહીહે, જીસકા મનોરથ ઈસ ઘરતે સિદ્ધ હુઆ નહીં હે. સબકા મનોરથ સિદ્ધ હુઆ હે. તાતેં મુઝકો કૃપા કર આગ્યા દેહુ.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ રામ કહ્યા, તબ વશિષ્ઠજી પાસ બેઠેથે, તિનનેંભી દશરથકો કહ્યા, હે રાજન્! રામજીકો આગ્યા દેહુ. સો તીરથ કર આવે. જો ઈનકા ચિત્ત ઉઠા હે. રાજકુમાર હે. ઈસકે સાથ સેના દીજે. ધન દીજે. મત્રી દીજે. બ્રાહ્મન દીજે. જો યહ દર્શન કર આવે. હે ભારદ્વાજ! જબ એસેં બિચાર કિયા, તબ શુભ મુહુરત દેખકર રામજીકો આગ્યા દીની. જબ ચલને લાગે, તબ પિતા અરૂ માતાકે ચરન લાગે. અરૂ સબકો કઠ લગાઈ રૂદન કરને લાગે. તિનકો મિલકર આગેં ચલે. અરૂ લછમન આદી જો ભાઈ હે ઓર મંત્રી થે, તિનકો સાથ લેકર, અરૂ વશિષ્ટ આદી જો બ્રાહ્મન વિધીકો જાનને વાલે થે, અરૂ બહુત ધન, બહુત સેના તિનકો સાથ લે ચલે ઓર દાન પુન્ય કરકે જબ

गृहके बाहीर नीकसें, तब जहांके जे लोग थे अरु स्त्रियां थी तिन सबने रामजीके उपर फुल अरु फुलकी मालाकी बरखा करी. सो बरखा बरफ बरखती हे ऐसी दीखती हे. अरु रामजीकी जो मूर्ति हे सो हृदयमें धर लीनी. इस प्रकार रामजी उहांसों चले; तहां ब्राह्मन अरु निर्धनकों दान देते देते तीर्थ जे गंगा, जमुना, सरस्वती आदी हैं के हे, इसमें स्नान विधी संयुक्त कर पृथ्वीके चारो कोंन उत्तर, दख्छन, पूर्व, पश्छमको दान दियो. अरु चारों ओर समुद्रके स्नान कीये. अरु सुमेर पर्वत परगये. हिमाळीय पर्वतपर गये. अरु शाळीग्राम, बद्रिकेदार आदी गंगामें स्नान किये. अरु दरशन किये. ऐसें सब तीर्थ स्नान, दान, तप, ध्यान, विधि संयुक्त यात्रा करत भये. जेसी जेसी जहां विधी थी तेसी तेसी तहां करी. एक वर्षमें संपूर्न यात्रा करके रामजी बहुरी अपने घरमें आये.

इतिश्रीयोगवाशिष्टे वैराग प्रकरणे तीर्थयात्रा वर्णनं नाम द्वितीयः सर्गः २.

वाल्मीकोवाच. हे भारद्वाज जब रामजी यात्रा करके अपनी अयोध्यामें आवत भये, तब नगरके वासि लोग पुरुष ओर स्त्री फुलकी बरखा करत भये, अरु जे जे शब्द सुखते उचारन लागे, अरु प्रेम हास्य करन लागे. ओर जेसें इंद्रका पुत्र अपने स्वर्ग में आवत हे, तेसें रामचंद्रजी अपने घरमें आये. पहिलें राजा दशरथको प्रनाम कर, फिर वशिष्टजीकों प्रनाम कर, फिर सब सभा के लोग कों जथा जोग मिल, फिर अंतःपुरमें आवत भये. तहां कौ-

શિક્ષા આદિ જે માતા થી ઈનકો જથા જોગ નમસ્કાર કિ.
ઓર જે ભાઈ બાંધવ કુટુંબ થા તિન સબનકો મિલે. હે
ભારદ્વાજ ઈસ પ્રકાર રામજીકે આવનકા ઉત્સાહ સાતદિન
પર્યંત હોતા રહા. વા સમયમેં કોઉ મિત્રને આને કોઉ કછુ
લેને આને તિનકો દાનપુન્ય કરત બાજે બજત ઉત્સાહ હુઆ
ભાટ આદિ સ્તુતિ કરન લાગે તદનંતર રામજીકા આચ
રન હુઆ સો સુન. પ્રાત કાલમેં ઉઠકે સ્નાન સંધ્યાદિક સ
ત્કર્મ કરતે બહુરિ ભોજન કરતે બહુરિ ભાઈ બંધુકો
મિલ અપને તીર્થકી કથા કરતે દેવદ્વારકે દરશનકી વાર્તા
કરતે ઈસ પ્રકારસોં ઉત્સાહ કર દિન રાત બીતાવતથે
એક દિન પ્રાત કાલમેં ઉઠકે પિતાજી દશરથકો દેખે સો જૈસેં
ઈંદ્રકા તેજહૈ તેસા તેજવાન્ દેખ્યા. અરૂ વસિષ્ટાદિકકી
સભા બેઠીથી તહા વસિષ્ટજીકે સાથ કથા વાર્તા રામજી ક
રત હતે, તહા એકદિના રાજા દશરથ કહત ભયા હે રામજી
તુમ શિકાર ખેલને જાયબો કરો તા સમયમેં રામજીકી
અવસ્થા વર્ષ ૧૬ મેં થોરેક મહિના કમતી થી તબ રાજ
કુમાર રામજીકે સાથ લક્ષમન અરૂ શત્રુઘ્ન ભાઈ થે ભરત
નહાનેકો ગયાથા. ફિર તિનકે સાથ સ્નાન સંધ્યાદિક નિત્ય
કર્મ કરકે, ભોજન કરકે શિકાર ખેલને જાતે તહા જો જી
વકો દુઃખ દેનહારે જનાવર દેખે તિનકો મારતે અરૂ અ
વર લોકોકો પ્રસન્ન કરતે, ઈસ પ્રકાર દિનકો શીકાર ખેલત
રાત્રીકો બાજતે નિશાન આપને ઘરમેં આવતે ઐસેં ક
રત કેતેક દિન બીતે તાતેં રામજી અપને અંતપુરમેં આઈ
સબકો ત્યાગ કરકે એકાંતમેં ચિંતન કરત બેઠી રહતે હે
ભારદ્વાજ જૈસી કછુ રાજકુમારકી ચેષ્ટા સો સબકો રામ

જીને ત્યાગ કર દીનીથી. જેતે કછુ રસેં સંયુક્ત ઇંદ્રિયોંકે વિષય-
હે ઇનકોં ત્યાગકે શરીરતેં દુર્બલ જેસે હો મુખકી કાંતી ઘટ ગઈ
પીત બરન હોય ગયે. જેમેં કમલ શુખકે પીત બરન હોય જાતા હે
તેસેં રામજીકા મુખ પીરા હોય ગયા. અરૂ સુખે કમલપર ભંવરે
બેઠતેહે તેમેં શુખે મુખ કમલપર નેત્ર રુપી ભંવરે બારાન
લાગે, સો હુ શોભા હોવન લાગી. અરૂ ઇચ્છા નિવૃત્ત હોય
ગઈ. જેસેં શરદકાલમેં તાલ નિર્મલ હોતા હે; તેસેં ઇચ્છા રૂપી
મલનતેં રહિત ચિત્ત રૂપી તાલહુ નિર્મલ હોતા હે. તેસેં
બાસના નિવૃત્ત હોતા દિન દિનપેં શરીર નિર્બલ હોય.ગયા.
અરૂ જહાં બેઠે તહાં ચિંતા મયુક્ત બેઠે રહિ જાવે. ઉઠેં
નાહી. અરૂ બેઠે તબ હાથપેં ચિબુક ધરકે બેઠે. જબ
ટહલુએ મંત્રી બહુત કહહી. જો હે પ્રભો યહ સ્નાન સં-
ધ્યાકા સમય હુઆ હે સો અબ ઉઠો, તબ ઉઠ કર સ્નાના
દિક કરેંહિ. અરૂ હૃદયમેં ન બિચારહીં. જેતી કછુ ખાને
પીને, બોલને, ચલને, પહિરનેકી ક્રીયા હે, સો સબ બિરસ
હોય ગઈ હે. એસે રામચંદ્રજી ભયે. તબ લછમન અરૂ
શત્રુઘ્નહુ રામજીકો સરાય સંયુક્ત દેખકે તિમ,પ્રકાર હો બેઠે.
તબ દશરથ યહ બારતા સુનકે રામજી પાસ આય બેઠે.
અરૂ દેખે તબ મહા કૃશ જેસા હોય ગયા હે. ઇસ ચિંતા
કરકે આતુર હુઆ. જો હાય હાય ઇનકી ક્યા અવસ્થા
હુઈ હે! ઇસ શોકકે લિયે રામજીકોં ગોદમેં બેઠાયે. અરૂ
પૂછન લાગા, કોમલ સુંદર શબ્દ કરકે બોલે. જો હે પુત્ર
તુમકોં ક્યા દુઃખ પ્રાપ્ત ભયા હે, જીસ કર તુમ શોકવાન
હુએ હો. તબ રામજીને કહા જો હે પિતા! હમકોં તો
દુખ કોઉ નહી હે. એમેં કહકે ચુપ હો રહા. જબ કિતક

દિવસ ઇસ પ્રકાર બિતીત ભયા. તબ રાજાભી શોકવાન હુઆ. અરૂ સબ સ્ત્રિયાંભી શોકવાન ભઈ. અરૂ રાજા, મંત્રી, મિલકે બિચાર કરને લાગે જો પુત્રકા કિસી ઠોર બિવાહ કરના. અરૂ યહભી બિચાર કિયા. જો ક્યા હુઆ હે, જો મેરે પુત્ર શોકવાન હોય રહેતે હે. તબ વસિષ્ટજીકો પુછા, જો હે મુનીશ્વર! મેરે પુત્ર શોકમેં ક્યોં રહેતે હે, તબ વસિષ્ટજીને કહા. હે રાજન્! મહા પુરૂષોકો જો ક્રોધ હોતા હે, સો કીસી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. અરૂ મોહભી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. અરૂ શોકભી અલ્પ કારન કર નહી હોતા. જેસેં, પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ, આકાશ, જો મહા ભૂત હે, સો અલ્પ કારનમેં બિકારવાન નહી હોતે. જબ જગતકી ઉત્પતિ પ્રલય હોતા હે તબ બિકારવાન હોતે હે. તેસેં મહાપુરૂષ અલ્પ કારનમેં બિકારવાન નહી હોતે. તાતેં હે રાજન! તુમ શોક કછુ લેશ નહી. અરૂ રામજી જો શોકવાન હુઆ હે, સો ભી કેસે અર્થકે નિમિત્ત હોયગા. પાછે ઇસકો સુખ મિલેગા તુમ શોક મત કરો.

વાલ્મીકીરુવાચ હે ભારદ્વાજ! એસેં વસિષ્ટજી અરૂ રાજા દશરથ બિચાર કરતે થે, તિસકાલમેં વિશ્વામિત્ર અપને યતકે અર્થ આવત ભયે. રાજા દશરથકે ગૃહમેં આયકર પોરિયાકો કહત ભયે; જો રાજા દશરથકો કહો. ગાધીકા પુત્ર વિશ્વામિત્ર બાહીર ખડે હે. તબ ઇનને ઓર ખડે પોરિયાકો જાય કહા. હે સ્વામી! એક બડા તપસી દ્વારપેં આય ખડા હે, તીન હમકો કહા જો રાજા દશરથકે પાસ જાય કેહો, જો વિશ્વામિત્ર આયે હે. સો શુનકે રાજા દશ

રથકે પાસ ગએ. અર કહ્યા જો વિશ્વામિત્ર, ગાધીકા પુત્ર બાહીર ખડા હે. અર સપુરન મંડલેશ્વર કરે પૂજ્ય જો રાજા દશરથ સભન સહીત અપને સિંઘાસન પર બેઠા હે. અર બડે તેજ કર સંપંન હે. તિસકોં કહ્યા, જો વિશ્વામિત્રને હમકોં કહ્યા હે જો દશરથકે પાસ જાય કહો જો, વિશ્વામિત્ર બાહીર ખડા હે. હે ભારદ્વાજ! જબ ઈસ પ્રકાર બડે પોરિયાનેં રાજાકોં કહ્યા તબ રાજા શુનકર સુભરનકે સિંહાસનતેં ઉઠ ખડા હુઆ. અર ચરણોં કર ચલ્યા. એક ઓર બશિષ્ટજી, ઓર દુસરી ઓર વામદેવજી, અર સુભટકી નાઈ મંડલેશ્વર, સ્તુતિ કરત ચલે. તબ જહાંતેં વિશ્વામિત્ર દ્રષ્ટી આયા તબ તહાંતે પ્રનામ કરને લાગે. જહાં પૃથ્વીપર શીશ રાજાકા લાગે તાંહાં પૃથ્વીભી હીરા મોતીકી સુંદર હોય જાવે. ઈસ પ્રકાર શીશ નમાવત નમાવત રાજા વિશ્વામિત્રકે આગેં ચલ્યા. અર બડી જટા શિર પરતેં કાંધ પર પરી હે. ઐસે વિશ્વામિત્ર અગ્નીકી નાંઈ પ્રકાશિત હે. અર શરીર સુવરનકી નાઈ પ્રકાશતા હે. અર હ્રદયમેં શાંતિ, કોમલ સ્વભાવ, જાનવેમેં આવે ઐસે અર મહા તેજવાન, સુંદર કાંતિ, અર શાંતિ રૂપ, અર હાથમેં વાંસકી લકુડી, અર મહા ધૈર્યવાન ઐસે વિશ્વામિત્રકો પ્રનામ કરત રાએ દશરથ ચરન ઉપર જાય ગિરચા. જેસેં સૂર્ય શશશિયકે ચરન પર જાય ગિરે તેસે મસ્તક નંવાય કર કહ્યા, મેરે બડે ભાગ્ય હુએ જો તુમારા દર્શન હુઆ હે. હમારે ઉપર તુમ બડા અનુગ્રહ કિયા હે. હમકું બડા આનદ પ્રાપ્ત હુઆ હે. જો અનાદિ, અનંત હે, આદિ, મધ્ય, અંતતેં રહિત અવિનાશી હે. ઐસા જો

અકૃત્રિમ આનંદ હે, સો તુમારે દર્શન કર મુજકોં પ્રાપ્ત હુઆ દ્રષ્ટિમેં આવતા હે. હે ભગવન્! આજ મેરે બડે ભાગ્ય હુએ હે! જો મેં ધર્માત્માકે ગિનનેમેં આઊંગા. કાહેતેં જો તુમ મેરે કુશલ નિમિત્ત આવે હો. હે ભગવન્' તુમારા આવના હમારા લક્ષમેં નહી થા. અર તુમને બડા અનુગ્રહ કિયા હે. જૈસેં સૂર્ય કોઈ કાર્ય કરનેકો પૃથ્વી પર આવે, તેસેં તુમ મુજકો દ્રષ્ટીમેં આવતે હો. અર સબતેં ઉત્કૃષ્ટ દ્રષ્ટીમેં આવતે હો. કાહેતેં જો તુમમેં દો ગુન હે. એકતો ક્ષત્રિયકા સ્વભાવ તુમારેમેં હે, અર દુસરા બ્રંમન-કા સુભાવભી તુમારેમેં ભાસતા હે. અર શુભ ગુન કર સંપૂરન હો. હે મુનીશ્વર તુમ ક્ષત્રિયમેંતે બ્રાહ્મન ભયે હો. એસી કોઈકી સામર્થ્ય નહી દેખી. અર તુમારા શરીર પ્રકાશ કર દીપતા હે. અર જીસ મારગ તુમ આયા હો, અર જીસ મારગ તુમ દ્રષ્ટી કરત આવે હો. તહાતેં અમૃત વૃષ્ટી કરત આવે હો, એસા દ્રષ્ટી આવતા હે. હે મુનીશ્વર! તુમ આવે સો તુમારે દર્શન કર મુજકો બડા લાભ હુઆ હે. હે ભારદ્વાજ! ઈશ પ્રકાર રાજા દશરથ વિશ્વામિત્રકો બોલ્યા. અર વશિષ્ટજી આય કર વિશ્વામિત્રકો કંઠ લગાયકે મિલે. ઓર જો મંડળેશ્વર રાજા થે સો બહુત પ્રનામ કર ઈસ પ્રકાર સબ મિલે. તબ વિશ્વામિત્રકો રાજા દશરથ ઘરમેં લે આયા. જહા રાજ સિંઘાસન થા, તહા આન કર બેઠાયા. અર વશિષ્ટ વામદેવકો બેઠાયે. ઓર રાજા દશરથને વિશ્વામિત્રકા પૂજન કિયા. અર અર્ઘ પા-દાર્ચન કરકે પ્રદક્ષણા કરી. બહુરી વશિષ્ટજીનેં વિશ્વામિત્રકા પૂજન કિયા. અર વિશ્વામિત્ર વશિષ્ટજીકા પૂજન કિયા.

એસેં અન્યોન્ય પૂજન હુઆ. ઇસિ પ્રકાર પૂજન કરકે સબ અપને અપને આસન પર યથાયોગ્ય બૈઠે. તબ રાજા દશરથ બોલે. હે ભગવન! હમારે બડે ભાગ્ય હે જો તુમારા દર્શન હુઆ. જેસેં કોઉ તાહકોં અમૃત પ્રાપ્ત હોવે. અરૂ જન્માંધકોં નેત્ર પ્રાપ્ત હોવે, સો આનંદ પાવે. જેસેં નિર્ધનકોં ચિંતામણિ પ્રાપ્ત હોવે, અરૂ આનંદકોં પાવે. અરૂ જેસેં કિસીકા બાંધવ મુવા હોય, સો વિમાન પર ચઢયા હુવા આકાશતેં આવે, ઉસકુ જેસા આનંદ પ્રાપત હોવે તેમેં તુમારે દર્શન કર, મેં આનંદકોં પ્રાપ્ત હુઆ હોં. હે મુનીશ્વર, તુમારા આવના જીસ અર્થ હુઆ હે, સો કૃપા કર કહો. અરૂ જો તુમારા અર્થ હે સો પૂરન હુવા જાનો. કાહેતેં જો એસા પદારથ કોઉ નાંહી, જો તુમકોં દેખના કઠીન હે. સબ કછુ મેરે વિદ્યમાન હે. જો તુમારા અર્થ હે, સો નિશ્ચય કર જાનને યોગ્ય હોય રહા હે. જો કછુ તુમ આગ્યા કરોગે સોમેં દેઊંગા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વિશ્વામિત્ર ગમન બર્નનં નામ તૃતીયઃ સર્ગઃ ૩.

વાલ્મીકિોવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ ઇસિ પ્રકાર રાજા દશરથનેં કહા તબ, મુનિમેં શાર્દૂલ જો વિશ્વામિત્ર, સો બહુત પ્રસંન ભયે. અરૂ રોમ ખડે હો આયે. જેસેં પૂર્નમાસિકે ચંદ્રમાકોં દેખકે ક્ષીર સાગર પ્રસંન હોતા હે, તેસે પ્રસંન હો કર કહત ભયા. હે રાજશાર્દૂલ! તુમ ધન્ય હો! એસા ક્યોં ન હોવે, જો તુમારેમેં દો ગુન શ્રેષ્ટ હે. એકતો રઘુવંશી હો. દુસરા વશિષ્ટજી તુમારા ગુરૂ હે. તાકી

આગ્યામેં ચલતે હો. તાતેં હે રાજન્! જો કછુ મેરા પ્ર
યોજન હે, સો તુમારે વિદ્યમાન પ્રગટ કરતા હો. શ્રવન
કરો. દશરાત્ર યજ્ઞકા મેનેં આરંભ કીયા હે; સો જબ
યજ્ઞ કરનેં લાગતા હો, તબ રાક્ષસ, ખર અરૂ દૂષન
સો યજ્ઞકો તોર ડારતે હે. જહા જહા મેં જાય કર યજ્ઞ
કરતા હોં, તહા તહાં આય કર અપવિત્ર જો રૂધિર અરૂ
માસ, અરૂ અસ્થિ સો ડારતેં હે. સો સ્થાન યજ્ઞ કરને
યોગ્ય નહી રહતા. ઓર બહુરીમેં ઓર ઠોર કરને લાગતા
હું; તહાભી ઉસી પ્રકાર અપવિત્ર કરજાતે હે. તિસકે નાશ કરને
કે નિમિત્ત મેં તુમારે પાસ આયાહો. કદાચીત એસેં કહે
જો તુભી સમર્થ હે. તો હે રાજન્! મેં યજ્ઞકા આરંભ કીયા
હે. વીસકા અંગ છમાહે. જો ઉસકોંમેં શાપ દેઉં, તો વહ
ભસ્મ હો જાવે, પરન્તુ શાપ ક્રોધ બિના હોત નાહીં. અરૂ
ક્રોધ કિયે તેં યજ્ઞ નિષ્ફલ હો જાતા હે. અરૂ જો મેં ચુપ
કર રહોં હોં તો વહ રાક્ષસ અપવિત્ર બસ્તુ ડાર જાતા હે
તા તેં મેં તુમારી શરન આયા હોં. મેરા કારજ કરો
હે રાજન્! તેરા જો રામજી પુત્ર હે, સો કમલ નેન કાક
પક્ષ સંયુક્ત હે, અરથ વહ જો બાલક દુસરી શિખા
સહિત રહે હે. તિસકો મેરે સાથ દેહુ. જો રાક્ષસકો
મારે, તબ મેરા યજ્ઞ સફલ હોય. ઓર તુમારે એસા
શોક કરના નહીં જો મેરા પુત્ર બાલક હે. યહ તો બડે
યુદ્ધકે સમાન શૂર બીર હે. ઇનકે સમીપ વહ રાક્ષસ ઠહ
રન સકેંગે. જેસેં સિંહ કે સન્મુખ મૃગકે બચ્ચા ઠહ નહીં
કર સકતા, તેસેં તેરે પુત્રકે સન્મુખ રાક્ષસ ન ઠહર સકેંગે
તાતેં મેરે સાથ ઉનકુ તુમ દેહુ જો તુમારાભી ધર્મ રહે

અરૂ જાસભી રહે. મેરા કારજભી હોવે. ઇસિમેં સંદેહ નહીં કરનાં. હે રાજન્! એસા પદારથ ત્રિલોકીમેં કોઉ નાહી જો રામજીકા કિયા કછુ ન હોવે. ઇસીતેં મેં તેરે પુત્રકો લે જાત હો. યહ મેરે કરસોં ઢાંપ્યા રહેગા; અરૂ ઇસકોં કોઈ બીઘન ભી હોને ન સ્કેગા. અરૂ જો તેરે પુત્ર બસ્તુ હે સો મેં જાનતા હું; ઓર વશિષ્ઠજી હુ જાનતે હે. ઓર જો ધ્યાનવાન ત્રિકાલ દર્શી હોવેગા, સોભી ઇસિકોં જાનત હોયગા. ઓર કોઈકી સમર્થતા નહીં હે, જો ઇસિકોં જાન સકે, તાતેં તુમ ઇસકોં મેરે સાથ દેહુ, જો મેરે કારજકી સિદ્ધિ હોઈ. હે રાજન! જો સમે કર કારન હોતા હે, સો થોરે કરભી બહુત સિદ્ધિ પાવતાહે. જેસેં દુતિયાકે ચંદ્રમાકોં દેખકે એક તંદુકા દાન કિયા હોય, સોભી બહુત હે; પીછેં વસ્ત્રકા દાન કિયેતેંભી તેસા કારજ સિદ્ધિ નહી હોતા. તેસેં સમે કર થોડા કારજભી બહુત સિદ્ધિકોં દેતા હે. અરૂ સમે બિના બહુત કારજભી થોરે ફલકોં દેતા હે. તાતેં તુમ મેરે સાથ અબ રામજીકો દીજે. ખર, દૂખન, એ બડે દેત્ય હે. સો આય કર મેરા યત્ન ખંડન કરતે હે. જબ રામજી આવેંગે તબ વહ ભાજ જાયગે. રામજીકે આગેં ખડે હોય ન શકેંગે. ઇસકે તેજ કર ઉહ સબ અ-સય હો જાવેંગે. જેસેં સુરજકે તેજ કરિકે તારાગનકા પ્રકાસ છીપ જાતા હે, તેસેં રામજી કે દર્શન કર વહ સ્થિત ન રહેગેં. જેસેં ગરૂડકે આગેં સરપ નાંહીં ઠહર સકે, તેસેં રામજીકે આગે રાચ્છસ ન ઠહર સકેંગે. દેખ કર ભાજ જાંયગે. તાતેં તુમ મેરે સાથ દેહુ. જો મેરા કારજ હોવે; અરૂ તુમારા ધરમભી રહે. રામજીકે નિમિત્ત સંદેહ મત

કરના વહ રાક્ષસકી સામર્થતા નહીં જો રામજીકે નિકટ આવે. અરૂ મૈંભી રામજીકી રક્ષા કરૂંગો.

વાલ્મીકિરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ વિશ્વામિત્રને એસેં કહા તબ રાજા દશરથ સુનકર ચુપ રહા, અરૂ ગિર પડ્યા. એક મુહૂર્ત પર્યંત પડ્યા રહા.

ઇતિશ્રીયોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વિશ્વામિત્રેચ્છા વર્નન નામ ચતુર્થ સર્ગઃ ૪.

વાલ્મીકિરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! એક મુહૂર્ત પાછે રાજા ઉઠે, અરૂ મહા દીન જૈસે હો ગયે. અરૂ મહા મોહકોં પ્રાપ્ત હોય ગયે. ધૈર્ય તે રહિત હો કર બોના.

રાજોવાચ. હે મુનીશ્વર! તુમ ક્યા કહા? રામજી અબ તો કુમાર હૈ. શસ્ત્રવિદ્યા, અસ્ત્રવિદ્યાભી સીખે નાહી હૈ. અબતો ફૂલકી સજ્યા પર શયન કરને વારે હૈં. વહ જુદ્ધકોં ક્યા જાને. અબ પુરમેં સ્ત્રિયનકે પાસ બેઠને વારે હૈ. રાજકુમાર બાલક કે સાથ ખેલને વારે હૈં. ઔર કદાચીત રણભૂમી દેખીહુ નાહીહૈ. ભ્રકુટીકોં ચઢાયકેં કદાચીત જુદ્ધભી નહી કિયા. અરૂ કમલકે નાઈ જીસકે હાથ હૈ. અરૂ કોમલ જીસકા શરીર હૈ. વહ રાક્ષસકે સાથ જુદ્ધ કૈસેં કરેગા. કહુ પથરકા અરૂ કમલકાભી જુદ્ધ હુઆ હૈ! રામજીકા વપુ કમલ સમાન કોમલ હૈ. અરૂ વહ મહા ક્રૂર પથ્થરકી નાઈ હૈ. ઉનકે સાથ જુદ્ધ કૈસે હોવેગા. હે મુનીશ્વર મૈં નવ સહસ્ર વર્ષકા હુઆ હોં. અબ દશમા સહસ્ર લગ્યા હૈ. વૃદ્ધ હુઆ હોં. યહ વૃદ્ધાવસ્થામેં, મેરે ઘર પુત્ર હુયે હૈં. સો ચારોંકે મધ્ય

ગમજી કમલનૈન, કછુ પોડરા બરપકા હુઆ હે. અર મુઝકોં બહુત પ્રિય હે. અર મેરા પ્રાન હે. રામજી બિન મેં એક છીન ભી રહી નહીં શકતા. જો તુમ ઇનકોં લે જાઓગે, તો મેરા પ્રાન નીકસ જાયગા. મેં મૃતક હો જાઉંગા. હે મુનીશ્વર! કેવલ મેરાઈ એસા સનેહ સો નાંહીં હે. ઉસકા ભાઈ જો લછમન, ભરત શત્રુઘ્ન અર ઉસકી માતા જો હે, સો સબહી કે પ્રાન રામજી હે. જો તુમ રામજીકોં લે જાઓગે, તો હમ સબહી મર જાંયગે. વિજોગ કરકે જો હમકોં મારને આપે હો તો લે જાઓ. હે મુનીશ્વર! મેરે ચિત્તમેં રામઈ પુર રહ્યા હે. તિસકોં મેં તુમારે સાથ કેસે દેઉં. મેં ઉસકોં દેખત દેખત પ્રસંન હોતાહોં. જેસેં પૂર્નમાસીકે ચંદ્રમાકોં દેખકર છીર સમુદ્ર પ્રસંન હોતા હે; અર ચંદ્રમાકોં દેખ કર ચકોર પ્રસંન હોતા હે. અર મેઘ બુંદકોં દેખકર પપૈયા પ્રસંન હોતાહે, તેસે રામજીકોં દેખકર મેં પ્રસન હોતા હો. તબ રામજીકે બિજોગ કર મેરા જીવના કેસા હોયગા. હે મુનીશ્વર! મેરેકોં રામજી જેસી પ્રિય સ્ત્રીભી નહીં, અર ધનભી એસા પ્રિય નહીં. અર રાજભી એસા પ્રિય નહીં. અવર પદારથભી મુઝકોં કોઈ રામકે સમાન નાહીં હે. એસા રામજી પ્યારા હે. હે મુનીશ્વર! તુમારે બચન શુનકે બડા સોકકોં પ્રાપ્ત હુઆ હોં: મેરે બડે અભાગ્ય આયે હેં, જો તુમારા આવના ઇસ નિમિત્ત હુઆ હે. તુમારે બચન શુનકર જેસેં કમલકે ઉપર પથ્થરકી બરખા હોય એસા બ્યથા મેરેકોં હોતહે. અર પથ્થરકી બરખાતેં જેસેં કમળ નષ્ટ હો જાતે હેં, તેસેં તુમારે બચનનેં મેરી નષ્ટતા હો જાયગી. જેસેં બડા મેઘ ચઢ આવે, તામેં બડા

પવન ચલે, તબ મેઘકા અભાવ હોય જાય. તેમેં તુમારે
ગમનતેં મેરી બડી પ્રસનતાકા અભાવ હોય જાતાહૈ. જેમેં
બસંત કસ્તૂરી મંજરી લપેટ, આહારમેં ગુડ જાતી હૈ તેમેં
તુમારે બચન સુન મેરે હ્રદેકી પ્રસનતા જાત જાતી હૈ
હે મુનીશ્વર! રામચંદ્રકો દેનેં મેં સમર્થ નાહીં હોં. જો તુમ
કહોતો એક અક્ષોહણી સેના મેરી હૈ, સો બડે શુરવીરકી હૈ,
જીસમેં શસ્ત્રવિદ્યા, અસ્ત્રવિદ્યા, મંત્રવિદ્યા. સબ આવતી હૈ
ઓર સબી યુદ્ધમેં ચતુર હૈ તિનકે સાથ મેં તુમારે સંગ ચ
લતા હોં. જાયકર મેં ઉનોં મારુંગા. અરૂ હસ્તિ ઘોડા
રથ, પાદિ, એસી ચતુરંગિની સેનાકે સાથ લે જાઓં. અરૂ
જો તિહારે યગ્નકે ખંડન હારે હૈ તિસકોં નાશ કરોં અર
એક સાથ મેં યુદ્ધ ન કર સકુંગા. જબ [illegible] ચિત વન [illegible]ન
હોગા કુંભકર્ણકા ભાઈ, અરૂ વિશ્રવસકા પુત્ર, રાવન હોય
તો ઉસસાથ યુદ્ધ કરનેકુ મેં સમર્થ નહીં. હે મુનીશ્વર!
આગેં મેરેમેં બડા પરાક્રમ થા, જેસા ત્રિલોકીમેં કોઇકે
નાહી થા. જો મેરે નિકટ સામને આવે, તો વાકો માર
દેતો. અબ મેરી વૃધાવસ્થા હુઇ હૈ, અરૂ દેહ જરજરી
ભાવકો પ્રાપ્ત હુઆ હે. ઇસ લીયે રાવન સાથ યુદ્ધ કરને
કો મેં સમર્થ નહીં. હે મુનીશ્વર! મેરા બડા અભાગ્ય હૈ
જો તુમારા આવના ઇસ નિમિત્ત હુઆ હે. અબ મેરા
વેસા પરાક્રમ નહી. મેં રાવનસોં ડરતા હોં કેવલ મેં
નહીં ડરતા ઇંદ્રાદિક દેવતા સબ રાવનતેં ડરતે હેં અરૂ
રાત્રિદિન સબ ઉસકે બસ ભયે હે. અબ કિસીકી શક્તી
હે જો રાવનકે સાથ યુદ્ધ કરે? ઇસ સંસારમેં વહ બડા સૂર
વીર હૈ. હે મુનીશ્વર! અબ મેરી સમર્થતાભી નહી રહી

તો રાજકુમાર રામજી કેમેં સામર્થ હોવેંગે. અરૂ જીસ રામજીકોં લેન કર તુમ આયે હો, સો રોગી હોય રહ્યા હે. ઉસકોં ચિંતા એસી આય લગી હે, જીસકર વહ મહા દુર્બલ હો ગયા હે. અરૂ અંતઃપુરમેં એકાંતમેં બેઠ રહતા હે. ખાના પીના ઇત્યાદિક જો રાજકુમારકી ચેષ્ઠા હે સો સબ ઉસકો બીસર ગઈ હે. અરૂ મેં નહીં જાનતા જો ઉસકો ક્યા દુઃખ પ્રાપ્ત હુઆ હે. જેસેં કમલ સુખકે પીત બરન હોય જાતા હે, તેસા ઉસકા મુખ હોય ગયા હે. ઉસકોં યુદ્ધ કરનેકી સામરથતા નહી. અરૂ અપને સ્થાનતેં બાહીરકી પૃથ્વીકુ નહીં દેખી હે. સો યુદ્ધ કેસેં કરેંગે! હે મુનીશ્વર! વહ યુદ્ધ કરનેકો સમર્થ નહીં હે. અરૂ હમારે પ્રાન વહી હે. જો ઉસકા વિજોગ હોવેગા તો હમારા જીવના નહી હોવેગા. જેસેં જલ વિના મચ્છી જીવતી નહી હે. તેસે હમ રામજી બીના કેસેં જીવેંગે. અરૂ જો રાક્ષસકે યુદ્ધ નિમિત્ત કહો તો હમ તુમારે સાથ ચલેં, અરૂ રામજી યુદ્ધ કરનેકોં યોગ્ય નહીં.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણે દશરથોક્તિ બર્નનંનામ પંચમઃ સર્ગઃ : ૫

વાલ્મીકીરોવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ ઇસ પ્રકાર રાજા દશરથ કહા, તબ મહાદીન જેસેં મોહ સહિત અધીર્યે બાનબચન સુનકર, ક્રોધસોં વિશ્વામિત્ર કહત ભયા.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજન! તું અપને ધરમકા સુમિરન કર. યહ પ્રતિજ્ઞા તેનેં કરી હે. જો તેરા હોવેગા મેં પૂરન કરૂંગા. ઓર પૂરન હુવા જાતના એસા તુમને કહા

હે. અબ તુ અપને ધરમકો ત્યાગતા હે ઓર જો તુ સિદ્ધ
હુઆ મૃગોકી નાઈ ભાગતા હે તો ભાગ, પરન્તુ આગે રઘુ
વંશમેં એસા કોઈ નાહી હુઆ. જેસેં ચન્દ્રમાકે મંડલમેં
શીતલતા હોતી હે. અગ્નિ તીક્ષ્ણતા નહીં હે તેસે તુ
મારે કુલ વિષે એસા કદાચીત નહીં હુઆ અરૂ જો તુ
કરતા હે તો કર હમ ફીર જાયગે કાહેતે જો શુરે ગૃહતે
શુનેઈ જાતા હે પરન્તુ યહ તુમકો જોગ ન થા અરૂ તુમ
જાયને રહો રાજ કરતે રહો અરૂ જો કછુ હોવેગા સો
હમ સમજ લેવગે અરૂ જો અપને ધરમકો તુ ત્યાગતા
હે, તો ત્યાગ દે.

વાલ્મીકીરોવાચ હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ સપૂર્ન
ક્રોધવાન હોકર બિશ્વામિત્ર બોલા તબ ઈસકે ક્રોધકર પચાસ
કોટ પૃથ્વી કંપને લાગી અરૂ ઈન્દ્રાદિક દેવતાભી ભયકોં પ્રા
પ્ત હુવે જો યે ક્યા હુવા તબ વસિષ્ટ બોલે

વસિષ્ટોવાચ હે રાજા! ઈક્ષ્વાકુકે કુલમેં સબ પરમાર્થી
હુએ હેં ઓર તુ અપને ધરમકો ત્યાગતા હે એસે વિ
દ્યમાન તેરે રહા હે, જો તુમારા અરથ હોવેગા સો મેં પૂ
રન કરૂંગા, અબ તુ ક્યોં ભાગતા હે રામજીકોં ઈસકે સાથ
દે. અરૂ યહી તેરે પુત્રકી રક્ષા કરેગે જેસેં સરપસેં અ
મૃતકી રક્ષા ગરૂડ કરતા હે તેસે તેરે પુત્રકી રક્ષા વહ કરેગા
અરૂ યહ એસા પુરૂષ હે સો અનન કર ઈસકે સમાન
ઓર કિસીકા નહી સાક્ષાત બલકી મુરતી હે અરૂ ધર્માં
ત્મા હે, સાક્ષાત ધરમકી મુરતી હે અરૂ એસે જેતસીકો
કુ નાહીં હે અરૂ તપકી ખાની હે અરૂ ઈસકે સમાન
કોઈ બુધ્ધીમાન નાહીં હે અરૂ ઈસકે સમાન કોઈ સુરમા

નાહી હે. અર અસ્ત્ર શસ્ત્ર વિદ્યામેં ઇસી જેસા કોઊ નાંહીં હે. કાહેતેં જો દક્ષ પ્રજાપતીકી દોઈ પુત્રી થી. એક જે, અર એક સુભગા. સો યે રૂષીકોં દીની હે. અર જે, થી, તીસકોં દૈત્યકે મારને નિમિત્ત પાંચસોં પુત્રકોં પ્રગટ કીયેથે. અર સુભગાકેભી પાંચસો પુત્ર ભયેથે સો સબ દૈત્યકે નાશ નિમિત્ત ઉત્પત્તી કીયેથે. સો સબીમાં ઇસકે વિદ્યમાન મૂર્તી ધરકે સ્થિત હુઈ હે. તાતેં ઇસકોં જીતને કોઊ સમર્થ નહીં હે. જીસકા સાથી વિશ્વામિત્ર હોવે, સો ત્રિલોકીમેં કાહુસો ડરે નાહીં. તાતે ઇસકે સાથ તું અપના પુત્ર દે. અરૂ સશય મતી કર. કિસીકી સામરથ નહી જો ઇસકે હોતેં તેરે પુત્રકોં કછુ કોઊ કહી સકે. ઇસકી દૃષ્ટીકે દેખને તે દુઃખકા અભાવ હો જાતા હે. જેસેં સૂર્યકે ઉદયતેં અંધકારકા અભાવ હો જાતા હે તેમેં. હે રાજન! ઇસકે સાથ તેરે પુત્રકોં ભેદ કહા હોવે. તું ઇક્ષ્વાકુકે કુલકા હે. અર દશરથ તેરા નામ હે. સો તું જેસે જબ અપને ધરમમેં સ્થિત ન રહે તો ઓર જીવનેં ધરમકી પાલના કેસેં હોયગી. જો કછુ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ ચેષ્ટા કરતે હેં. તીનકે અનુસાર ઓર જીવ કરતે હે. જો તુમ મરએ અપને વચનકી પાલના ન કરેંગે, તબ ઓરમોં કહા બનેગી? અરૂ તુમારે કુલમેં એસા કબહુ નહીં હુવા, તાતેં અપને ધરમકોં ત્યાગના યોગ્ય નાહીં. અર જો તું ઉનકે ભય કર શોકવાન હોવે, તોભી ના મતી કરે. ઓર મૂર્તી ધારી કાલ આય કર સ્થિત હોવે તોભી વિશ્વામિત્રકે વિદ્યમાન તેરે પુત્રકોં કછુ હોવે નાહીં. તું શોક મતી કર. અપને પુત્રકો ઇસીકે સાથ દે. અરૂ જો ન દેગા, તો દો પ્રકારકા તેરા ધન નષ્ટ હોવેગા. એક ધન યહ

હે જો કૂપ બાવરી, તાલ, કરાયે હોયગે, તીનકા જો પુન્ય હે, સો નષ્ટ હો જાવેગા. અરૂ તપ, વ્રત, યજ્ઞ, દાન, સ્નાનાદિકા જો પુન્ય હે. અરૂ ક્રિયા હે તિસ સબકા ફલ નષ્ટ હો જાવેગા, જો તેરા ગૃહ નિરર્થ હોય જાવેગા. તાતેં મોહ અરૂ શોકકોં ત્યાગ; અરૂ અપને ધરમકા સુમરન કર. રામજી ઈસીકે સાથ દે દે. તેરે સબ કારજ સુફલ હોવેગે. હે રાજન! ઈસ પ્રકાર જબ તેરે કરના થા, તબ પ્રથમહી બિચાર કર કેહેના થા. જો બિચાર બિના કામ કરનેકા પરિનામ દુઃખ હોતા હે. તાતેં ઈસીકે સાથ તેરે પુત્રકો દેહુ.

વાલ્મીકીરોવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ ઈસ પ્રકાર વસિષ્ટજી કહા, તબ રાજા દશરથ ધૈર્યવાન હોકર, ભૃત્યમેં જો શ્રેષ્ટ ભૃત્ય થા. વાકો બુલાય કર કહત ભયા. હે મહાબાહુ! રામજીકો લે આઓ. તબ ઈસકે સાથ જો ચાકર અંતર બાહીર આવને જાવને વાગ થા. અરૂ છલને રહીત થા, સો રાજાકી આગ્યા લેકર રામજીકે નિકટ ગયા. એક મૂરત પાછે પીછા આયા. અરૂ કહત ભયા હે દેવ રામજી તો બડી ચિંતામેં બેઠે હેં. મે રામજીકો વારંવાર કહા જો આપ ચલિયેં, તબ વહ કહત હે જો ચલે હેં. એસે કહી કહી ચુપ હો રેહેહે. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ રાજાને શ્રવન કિયા, તબ કહા. રામજીકે મંત્રી અરૂ ટહલુએ સબ બુલાઓ. તબ સબકો બુલાય નિકટ લ્યાયે. તબ રાજા આદરસોં કોમલ સુંદર બચન સુની સોં કહત ભયા. હે રામજીકે પ્યારે! રામજીકી કહા દશા હે. ઓર એસી દશા કયોં કર હુઈ હે. સો સબ ક્રમ કરકે કહો.

મંત્રીઉવાચ. હે દેવ! હમ ક્યા કહેં. જેતે હમ કછુ

દ્રષ્ટ આવતે હે મો સબ આકાર અરૂ પ્રાન દેખને માત્ર હમ હે. અરૂ સબ હમ મૃતકહેં. કાહે તે જો હમારા સ્વામી રામજી બડી ચિંતાકોં પ્રાપ્ત હુઆ હે. હે રાજન! જીસ દીનકે રઘુનાથજી તીરથ કર આયે હેં તીસ દીનકે ચિંતાકોં પ્રાપ્ત ભયે હે. જબ ઉત્તમ ભોજન હમ લે જાતે હે, ઓર પાન કરનેકા પદારથ, ઓર પેહેરનેકા પદારથ, અરૂ દેખનેકા પદાર્થ, કછુ લે જાતે હે, સો સુખદાઈ પદારથ રસ સહીત, સો દેખકે કિસી પ્રકાર .પ્રસંન હોતે હમને નહી દેખ્યા હે. એેસી ચિંતાકે વિષે વહ લીન હે, જો દેખતાભી નહી. અરૂ જો દેખતા હે તો ક્રોધ કરતા હે. અરૂ સુખદાઈ પદારથકા નિરાદર કરતાહે. અરૂ અંતઃપુરમેં ઇનકી માતા, નાના પ્રકારકે હીરે અરૂ મનીકે ભૂપન દેતી હે, તો ઉનકોંભી ડાર દેતા હે. નાહિતો કીસી નિર્ધનકો દેતા હે. પ્રસંન કિસી પદારથપેં હોતે નહી હે. સુંદર સ્ત્રિયા બડી વિદ્યમાન હોતિયાં હે, નાના પ્રકારકે ભૂપનકું સહિત મહા મોહ કરને હારિયા નિકટ હોઈ કરી લીલા કરતિયાં હે, કટાક્ષકું સહિત પ્રસન કરને નિમિત્ત તોભી વિપરત જાનત હે. ઉનકી ઉર દેખતાભી નહીં. જેસેં પપૈયા અવર જલકોં દેખતાભી નહી. જબ અંતપુર — હુ વિપે નિકસતા હે. તબ ઉનકોં દેખી કરી ક્રોધવાન હોતા હે. હે રાજન! અવર કછુ ઉસકોં ભલા નહીં લગતા. કિસી બડી ચિંતા બિષે મગ્ન હે. ઓર તૃપ્તહો કરી ભોજન નહીં કરતા, સુંચાગ્ત રહતા હે. ન કછુ પહરને, ખાને, પીનેકી ઇચ્છા રખાતા હે. ન ગાજકી ઇચ્છા હે, ન કિસી ઇંદ્રિયહુંકે સુખકી ઇચ્છા હે. મહા ઉન્મત્ત કીનાઈ બૈઠા રહતા હે, અરૂ

જબ કોઈ સુખદાઈ પદારથ પુત્રાદિક લે જાતે હૈં તબ, ક્રોધ કરતા હૈ. હમ નહીં જાનતે જો કાહે ચિંતા ઉસકો ભઈ હૈ. એક કોટરીમેં પદ્માસન કરકે અરુ હાથમેં મુખ ધરી બેઠ રહતે હૈં. અરુ જો કોઉ બડા મંત્રી આપકોં પુછતા હૈ, તબ તાકોં કહતા હૈ, જો તુમ ઉસકો સંપદા માનતે હો સોઈ આપદા હૈ. ઉસકોં આપદા જાનતે હો સો આપદા નહીં હૈ. અરુ નાના પ્રકારકે સંસારકે પદારથ, જો રમ-ણીય કર જાનતે હો, સો સબ જુઠે હૈ. વાહીમેં સબ ડુબે હૈ. યે સબ મૃગ તૃષ્ણાકે જલવત્ હૈ; તિનકો સત્ય જાની મૂ-રખ જો હરન સો દોરતે હૈં, અરુ દુખ પાવતે હૈં. હે રા-જન્! કદાચિત બોલતે હૈ તો ઐસે બોલતે હૈ. ઔર કછુ ઉનકે ઉર સુખદાઈ નહીં ભાસત હૈ. અરુ જો હમ હાસીકી બારતા કરતે હૈં, તો વહ સુનત નાહીં હૈં. ઉસ પદારથકો ઔરી સંપુરન કરતે સે તીસર પદારથકો આપ ત્યાગી દેતે હૈં. અરુ દિન દિનમેં દુર્બલ જૈસે હો જાતે હૈં. અરુ અંતઃપુરમેં સ્ત્રિયોંકે પાસ બેઠતા હૈ; અરુ વહ નાના પ્રકારકી ચેષ્ટા રામજીકે પ્રસન કરને નિમિત્ત દેખાવતી હૈ ઇનકોંભી દેખકે પ્રસંન નાહી હોત. અરુ જૈસે મેઘકી બુંદતેં પર્વત ચલા-યમાન નહી હોતે હૈ, તેસેં આપ ચલાયમાન નહીં હોતે હૈ. અરુ જો બોલના હૈ તો ઐસે કેહેતા હૈ, ન રાજ સત્ય હૈ, ન ભોગ સત્ય હૈ. ન જગત સત્ય હૈ, ન મિત્ર સત્ય હૈ; મિથ્યા પદારથકે નિમિત્ત મુરખ પરે જતન કરતે હૈ. ઉનકો સત્ય જાનતે હૈં અરુ સુખદાયક જાનતે હૈં, સો બંધનકા કા-રન હૈ, ઔર કહા કહિયે. જો કોઈ ઇનકે પાસ રાજન અથવા પંડિત જાયે તિનકો દેખકર કહતા હૈ,-વહ પશુ હૈ

આશાશરૂપી ફાશીકર બાધે હુએ હે. હે રાજન્! જો કછુ યોગ્ય પદારથ હે તિનકો દેખકર ઉસકા ચિત્ત પ્રસંન નહીં હોતા. અર દેખકે ક્રોધવાન હોતા હે. જેસેં પંપૈયા મારવાડમેં આવે, અર મેઘકી બુંદહુ દેખતા નહીં હે અર એદવાન હોતા હે, તેસે રામજી વિષયહુનેં એદવાન હોતા હે. હે રાજન્! ઇનકરકેં હરખવાન નહીં હોતા, તાતેં હમ જાનતેં હે જો ઇનિકોં પરમપદ પાવનેકી ઇચ્છા હે. પરંતુ કદાચિત સુખતેં સુના નાહીં હે. અર લાગકા અભિમાનભી કદાચિત્ સુના નહીં હે. કબહુ ગાતા હે, અર બોલતા હે તબ એસેં કહતા હેઃ—હાય હાય! મેં અનાથ! મેરે આગેં તુમ સંસાર સમુદ્રમેં કર્યો ડુબતે હો. યહ સંસાર પરમ અનર્થકા કારન હે. ઇસિમેં સુખ કદાચિત્ હુ નાહીં હે. ઇસિતેં છુટનેકા ઉપાય કહો. હે રાજન્! એસેંભી કદાચિત હમ સુનતે હેં. અર કિસી સાથ બોલતા નહીં હે. ન હસતા હે, ન મંત્રીકે સાથ, ન અપને અંતઃપુરનકી સ્રીયોંકે સાથ કે માતાકે સાથ બોલતા હે. કોઉ પરમ ચિંતામેં મગન હે. અર કિસી પદારથ કર આશ્ચર્યવાન નહીં હોતા. જો કોઉ કહે જો આકાશમેં બાગ લાગા હે, તિસમેં ફલ ફૂલે હે તિસકો મેં લે આયા હોં; તાસકોં સુનકરભી આશ્ચર્યવાન નહીં હોતા સબ ભ્રમ માત્ર દેખતા હે. ન કોઉ પદાર્થતેં ઉસકોં હરખ હોતા હે, ન કોઉ પદાર્થ તે ઉસકોં શોક હોતા હે, કીસી બડી ચિંતામેં મગન હે. સો કોઉ ચિંતા નિવારનેમેં હમ સામર્થ નહીં દેખતે હે. યહ તો ચિંતાકે સમુદ્રમેં મગન હે. હે રાજન્! યહ ચિંતા હમકો લગ રહી હેં; જો રામજીકોં ન ખાવનેકી ઇચ્છા હે, ન પહીરનેકી ઇચ્છા હે, ન બોલનેકી,

ન દેખનેકી ઇચ્છા રહી હે, ન કોઉ કર્નેકી ઇચ્છા રહી હે. તાતેં મૃતક ન હો જાવે એસી ચિંતા હે. અરૂ જો કોઉ કહતા હે જો તૂ ચક્રવર્તી રાજા હે, તેરા બડા આયબલ હોઉ, અરૂ બડે મુખોંકો રહો. તબ તીસકે બચન સુંન હોર બોલતા હે. હે રાજન્! કેવલ રામજીકો એસી ચિંતા નહીં લછમન અરૂ શત્રુઘ્નકોભી એસી ચિંતા લાગ રહી હે. રામકે દેખકર જો કોઉ ઉનકી ચિંતા દૂર કરનહાર હોવે તો આઓ; નહી તો બડી ચીંતા મહી ડુબી રહેંગે. કિસી પદાર્થકી ઇચ્છા ઉનકો નાહી રહત હે. હે રાજન્! અબ કહા કહતા હે! તેરા પુત્ર અબ અતીત હોય ગયા હે. એક ઉપરેના ઓઢી બેઠા હે. તાતેં કોઈ ઉપાય કરો, જીસકર ઉસકી ચિંતા નિવૃત્ત હોવે.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે સાધુ! જો રામજી એસે હે, તો હમારે પાસ વિદ્યમાન લાવ્યો, હમ ઉસકા દુઃખ નિવૃત્તિ કરેંગે. હે રાજા દશરથ! તૂ બડા ધન્ય હે! જો જીસકા પુત્ર વિવેક અરૂ વૈરાગકોં પ્રાપ્ત ભયા. હે રાજન્! હમ તેરે પુત્રકોં પરમ પદકી પ્રાપ્તિ કરેંગે. અબી સબ દુઃખ ઉનકે મિટ જાયેંગે. હમ વશિષ્ટાદિ જો બેઠે હેં, સો એક યુક્તિ કર ઉપદેશ કરેંગે. તિસકર ઉનકોં આતમ પદકી પ્રાપ્તી હોવેગી. તબ વહ દશા તેરે પુત્રકી હોવેગી જો પથર અરૂ સુવરનકોં સમાન જાનેંગે. અરૂ જો કછુ તુમારે છત્રીકી પ્રકૃતીકા આચરન હે, સો કરેંગે. અરૂ હૃદયમેં પ્રેમતેં ઉદાસી હોવેંગે. તાતેં હે રાજન! ઉસકર તુમારા કુલ કૃતકૃત્ય હોવેગા. તાતેં રામજીકોં શીઘ્ર બોલાઉ.

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસે મુનીંદ્રકે બચન સુન

કર રાજા દશરથ મંત્રી અરૂનો કરેકોં કહત ભયાઃ જો રામજી અરૂ લછમન અરૂ શત્રુઘ્નકોં લે આવો જેસેં હરનીકોં હરન લે આવત હે તેસેં લે આવો. જબ રાજા દશરથનેં એસા કહા, તબ મંત્રી અરૂ નોકર રામજીકે પાસ જાયકે કહ્યાઃ તબ રામજી આયેસો આવત આવત રાજા દશરથ, અરૂ વશિષ્ઠજી, અરૂ વિશ્વામિત્રકો દેખે, સો તીનોંકે પર ચમર હોય રહે હેઃ અરૂ બડે મંડલેશ્વર બેઠે હેં. તિનનેહુ રામજીકોં દેખે. જો શરીરનેં કૃશ હોય રહે હે. જેસેં મહાદેવજી સ્વામી કાર્તિકકોં આવત દેખે, તેસેં રામજીકોં આવત રાજા દશરથ દેખત હે. તહાં રામજી આય કરે રાજા દશરથજીકે ચરનપેં મસ્તક લગાય નમસ્કાર કિયા. ફેર તેસેંહી વશિષ્ઠજીકોં અરૂ વિશ્વામિત્રકોં નમસ્કાર કિયા. બહુરી સભામેં જો બ્રાહ્મણ બડે બડે બેઠેથે, તિનકોંહુ નમસ્કાર કિયે. અરૂ જો બડે બડે મંડલેશ્વર બેઠેથે તિનનેં ઉઠકર રામજીકોં પ્રનામ કિયા. ફિર રાજા દશરથનેં રામજીકોં ગોદમેં બેઠાયા. અરૂ દેખકર મસ્તક ચુંબ્યા. અરૂ બહુત પ્રેમ પુલકી હોય રામજીકો કહત ભયાઃ– હે પુત્ર! કેવળ વિરક્તતા કર પરમ પદકી પ્રાપ્તિ નાહીં હોતી હે. અરૂ વશિષ્ઠજી ગુરૂ હે, તિનકે ઉપદેશકી યુક્તી કર પરમ પદકી પ્રાપ્તી હોયગી.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! તુમ ધન્ય હો! અરૂ બડે સુરમે હો, જો વિષય રૂપી શત્રૂ તુમને જીતે હે. જો નિરાય અજીત હે, અરૂ દુષ્ટ હે તાકોં તુમને જીતે, તાતેં તુમ ધન્યહો!

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે કમલનયન રામ! અપને અંતરકી ચપલતા હે, તિનકો ત્યાગ કરકે, જો કછુ તુમારા આશય હોય સો પ્રગટ કર કહો. હે રામજી! વહ જો તુમકોં મોહ પ્રાપ્ત

હુવા હૈ, સો કૈસે, અર કિસ કારન હુવા હૈ, અર કેતાક હૈ, સો કહો. અર જો અબ કછુ તુમકોં વાંછિત હોય સો કહો, હમ તુમકોં તિસી પદમેં પ્રાપ્ત કરેંગે. જીસમેં દુઃખ કદાચિત હોવે નહી, ઓર આધારોકોં સુના કાટી નાહીં સકત હૈ, તેસેં તુમકોં પીડા કદાચિત્ ન હોવેગી. હે રામજી તુમા કે સપુરન દુઃખ નાશકર દેવેંગે. તુમ શરાપ મત કરો; જો કછુ તુમારા વૃત્તાંત હોય સો હમકોં કહો.

વાલ્મીકીરોવાચ. હે ભારદ્વાજ! જબ એસેં વિશ્વામિત્રને કહા, સો સુનકે રામજી બહુત પ્રસન ભયે, અર શોકકોં ત્યાગ દિયા. જેસેં મેઘકોં દેખકે મોર પ્રસન હોતાહૈ, તેસેં વિશ્વામિત્રકે બચન સુન રામજી પ્રસન હુએ. અર અપને હૃદયમેં નિશ્ચે કિયા, જો અબ સુઝકો વહ પદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી.

ઇતિશ્રી યોગ વાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે રામાચરત બર્નન નામ ૫ઠઃ સર્ગઃ ૬

વાલ્મીકીરોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસેં મુનીશ્વરકે બચનકો રામજી સુનકે બહુત પ્રસન હોયકે બોલે.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન! જો વૃત્તાંત હૈસો, તુમારે વિદ્યમાન હમ કરકે કહતા હોં – યહ રાજા દશરથકે ઘરમેં જો મેં ઉત્પત્તિ પાયા હોં, બહુરી ક્રમ કરકેં બડા હુવા હોં ઉપવિત પાયા હોં, અર આગેંનેંદ પઢકર બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રત પાયા હોં, તાપાછેં એક દિન પઢકે મેં ઘરમેં આયા. તબ મેરે હૃદયમેં બાત આય રહી જો તીર્થાટન કરોં અર દેવદ્વારમેં જાયકેં દેવનકે દર્શન કરોં; તબ મેં પિતાકી આગ્યા લે કર

ગયા. અરૂ ગંગાઆદિ સંપૂરન તીર્થમેં સ્નાન કિયા; અરૂ શાળિગ્રામ અરૂ કેદાર આદિ ઠાકુરકેં વિધિ સંયુક્ત દર્શન કિયે; અરૂ જાત્રા કરકેં ઈહાં આયા. ફિર ઉત્સાહ હુઆ, તબ મેરેમેં બિચાર આયા, જો પ્રાતઃકાલ ઉઠકે સ્નાન સંધ્યાદિક કર્મ કરના, બહુરી ભોજન કરના એસેં ઈસ પ્રકારસોં કેતેક દિન બ્યતીત ભયે, તબ મેરે હૃદયમેં બિચાર ઉપજ હુઆ. સો વિચાર મેરે હૃદયકોં એંચ લે ગયા. જેસેં નદીકે તટ પર તૃન લતા હોત હે તિસકોં નદીકા પ્રવાહ એંચ લે જાતા હે, તેસેં મેરે હૃદયમેં જો કછુ જગતકી આસ્થા રૂપ તૃન લતા થીસો વિચાર રૂપી પ્રવાહ લે ગયા. તબ મેં જા-નત ભયા જો રાજ્ય કરકેં કયા હે, અરૂ ભોગતેં કયા હે, અરૂ જગત કયા હે? સબ ભ્રમ માત્ર હે. ઈસકી વાસના મૂરખ રખતે હેં. યહ થાવર જંગમ રૂપી જેતા કછુ જ-ગત હે, સો સબ મિથ્યા હે. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ હે, સો મનસોં કરેં હે. સો મનભી ભ્રમમાત્ર હે. અન-હોતા મન દુખદાઈ હુઆ હે. મન જો પદારથ સત્ય જાન કર દોરતા હે, અરૂ સુખ દાયક જાનતા હે, સો મૃગ તૃષ્ણાકે જળવત્ હે. જેસેં મૃગ તૃષ્ણાકો દેખકર મૃગ દોરતે હેં, અરૂ હે નહી; સો મૃગ દોરત દોરત થકકેં પડ જાતા હે; તો હુ જલ તિસકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા, તેસેં મૂરખ જીવ પદારથકોં સુખદાઈ જાન કર ભોગનેકા જતન કરતા હે; અરૂ શાંતિ-કો નહી પાવતા હે. તેસેં હે મુનીશ્વર! ઇંદ્રિયકે ભોગ મૃગ તૃષ્ણાવત્ હે. જીનકા મારયા હુઆ, જનમ મરનકોં પા-વત હે. જન્મતેં જન્માંતરકોં પાવતા હે. ભોગ અરૂ જ-ગત સબ ભ્રમ માત્ર હે. તિન વિષે જો આસ્થા કરતે હેં,

સો મહા મૂર્ખ હૈ. એસા મૈં વિચાર કરકે જાનતા હોં. જો સબ આગમાપાઈ હૈ. અર્થ યહ જો આવતે હુ હે, અરુ જાતે હુ હે. તાતેં ઉસ પદારથકા નાશ ન હોય, સો પદારથ પાવને યોગ્ય હૈ. ઈસી કારનતેં મૈં ભોગકા ત્યાગ કિયા હૈ. હે મુનીશ્વર! જેસેં જો કછુ આપદા રૂપ પદારથ ભાસતેં હૈ, સો સબ આપદા હૈ. ઈનમેં રંચક સુખ નાહીં હૈ. જબ ઈનકા વિયોગ હોતા હૈ, તબ કટકી નાઈ મનમેં ચુભતા હૈ. જબ ઈંદ્રિયકો ભોગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તબ રાગ હોકર જલતા હૈ. અરુ જબ નહીં પ્રાપ્ત હોતા તબ તૃષ્ણા કર જલતા હૈ. તાતેં ભોગ દુઃખ રૂપ હૈ. જેસેં પથ્થરકી શિલામેં છિદ્ર નહીં હોતા, તેસેં ભોગ રૂપી દુઃખકી શિલામેં રંચકભી સુખરૂપી છિદ્ર નહીં હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! વિષયકી તૃષ્ણામેં બહુત કાલસોં જલતા રહ્યા હોં. જેસેં હરા વૃક્ષકે છિદ્રમેં રંચક અગ્નિ પડ્યા હોય, તબ ધુવાં હોય ધોરા ધોરા જલતા રહતા હૈ તેસેં ભોગરૂપી અગ્નિ કરકે મન જલતા રહેતા હૈ યહ વિષયમેં સુખ કછુ ભી નાહીં. અરુ દુઃખ બહુત હૈ. ઈનકી ઈચ્છા કરની સોઈ મૂર્ખતા હૈ. જેસેં ખાઈકે ઉપર તૃન અરુ પાન હોતા હૈ તિસ કર ખાઈ આચ્છાદિત હોય જાતી હૈ, તિસકો દેખકે હરન કૂદ પરતા હૈ, અરુ દુઃખ પાવતા હૈ, તેસેં મૂર્ખ ભોગકો સુખરૂપ જાનકે ભોગનેકી ઈચ્છા કરતા હૈ; જબ ભોગતા હૈ તબ જન્મસેં જન્માંતર રૂપ ખાઈમેં જાય પરતે હૈં, અરુ દુઃખ પાવતે હૈં. હે મુનીશ્વર! ભોગ રૂપી ચોર હૈ, સો અજ્ઞાન રૂપી રાત્રમેં લૂટને લગતા હૈ; સો આત્મ રૂપી ધન હૈ, તિસકોં લે જાતા હૈ. તિસકે વિયોગતે મહાદીન રહતા હૈ.

અરૂ જીસ ભોગકે નિમિત્ત યહ જતન કરતા હૈ, સો દુઃખ રૂપ હૈ. શાંતિકોં પ્રાપ્ત નહીં હોતા. અરૂ જીસ શરીરકા અભિમાન કરકેં યહ જતન કરતા હૈ, સો ભોગતેં શરીર ક્ષણ ભંગ હોતા હૈ. અરૂ અસાર હૈ. જીસકોં સદા ભોગકી ઇચ્છા રહતી હૈ, સો મૂરખ અરૂ જડ હૈ. ઇમકા બોલના ચલનાભી એસા હૈ. જેસેં શુકે વાંસકે છિદ્રમેં પવન જાતા હૈ. અરૂ પવનકે વેગ કર શબ્દ હોતા હૈ; તેસે યહ મનુષ્યકી વાસના હૈ. જેસેં થકયા હુઆ મનુષ્ય મારવારકે મારગકી ઇચ્છા નાહીં કરતા, તેસેં દુઃખ જાનકર મેં ભોગકી ઇચ્છા નહીં કરત હોં. અરૂ યહ જો લક્ષ્મી હૈ સો પરમ અનર્થકારી હૈ. જબ લગ ઇસકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી, તબ લગ તિસકોં પાવનેકા જતન હોતા હૈ. અરૂ અનર્થ કરકેં પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. અરૂ જબ પ્રાપ્તિ હુઇ, તબ સબ ગુનકા નાશ કર દેતી હૈ, શીલતા, સંતોષ, ધરમ, ઉદારતા, કોમલતા, વૈરાગ, વિચાર, દયાદિક ગુનકા નાશ કરતી હૈ. જબ એસા ગુનકા નાશ હુઆ, તબ સુખ કહાંતેં હોય. પરમ આપદા પ્રાપ્ત હોતી હૈ. પરમ દુઃખકા કારન જાનકર મેં ઇસકા ત્યાગ કિયા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઇસમેં ગુન તબ લગ હૈ, જબ લગ લક્ષ્મી નહી પ્રાપ્ત ભઈ. જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઇ, તબ સબ ગુન નાશ હો જાતા હૈ. જેસેં વસંત ઋતુકી મંજરી હરિયાવલ, તબ લગ રહતી હૈ, જબ લગ જેઠ આષાઢ નહી આયા; જબ જેઠ આષાઢ આયા, તબ મંજરી-જર જાતી હૈ. તેસેં જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ સબ શુભ ગુન જર જાતે હૈ. અરૂ મધુર વચન તબ લગી બોલતા હૈ, જબ લગ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તી નાંહીં હૈ. જબ લ-

લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ, ભઇ, તબ કોમળતાકા અભાવ હોય કઠોર હો
જાતા હૈ. જૈસે જલ પતંગ તબ લગ રહતા હૈ જબ લગ
શીતળતાકા સંજોગ નહી હોય જબ શીતળતાકા સંજોગ
હોતા હૈ, તબ ગડા હોકર કઠોર દુઃખદાયક હોય જાતા
હૈ તૈસે યહ જીવ લક્ષ્મીસો કર જડ હોય જાતા હૈ હે
મુનીશ્વર! જો કછુ સંપદા હૈ સો આપદાકા મૂલ હૈ; કાહેતેં
જો જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ તબ મદ સુખકો ભોગ-
તા હૈ, અરૂ જબ તિસકા અભાવ હોતા હૈ તબ તૃષ્ણા કરકે
જલતા હૈ. જન્મતે જન્માંતરકો પાવતા હૈ. લક્ષ્મીકી ઇચ્છા
હૈ સોઈ મૂઢતા હૈ યહ તો ક્ષણભંગ હૈ યાતેં ભોગ ઉપ
જાતા હૈ, અરૂ નાશભી હોતા હૈ જૈસે જલતેં તરંગ ઉપ
જાતે હૈં, અરૂ મિટ જાતે હૈં; અરૂ બિજુરી સ્થિર નહી
હોતી હૈ, તૈસેં ભોગકુ સ્થિર નહી રહતે અરૂ પુરૂષમેં
શુભ ગુન તબ લગ હૈ જબ લગ તૃષ્ણાકા પરશ નાહીં
કિયા. જબ તૃષ્ણા ભઈ તબ શુભ ગુણકા અભાવ હોય
જાતા હૈ જૈસે દૂધમેં મધુરતા તબ લગ હૈ જબ લગ
ઉનકા સર્પને સ્પર્શ નહીં કિયા, જબ સર્પને સ્પર્શ કિયા તબ
દૂધ હૈ, સો વિષ રૂપ હો જાતા હૈ

ઇતીશ્રીયોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે રામેણુ વૈરાગ વર્ણન
નામ સપ્તમ. સર્ગ. ૭.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! લક્ષ્મી દેખને માત્રહી સુ
ન્દર હૈ, અરૂ જબ ઇસકી પ્રાપ્તિ હુઈ, તબ સદ્‌ગુણોંકા નાશ
કર દેતી હૈ. જૈસે વિષકી લતા દેખને માત્ર સુન્દર હૈ. અરૂ
પરશ કિયેતેં માર ડારતી હૈ, તૈસેં લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હુયે,
આત્મપદતેં મૂઢ હોતા હૈ. અરૂ મહાદીન હોય જાતા હૈ.

જેસેં કિસીકે ઘરમેં ચિંતામની દબી રહી. તાકું ખોદકર લેવે નહીં, તબલગ દરદ્રી રહતા હે, તેસેં અજ્ઞાન કરે જ્ઞાન બિના મહાદીન જેસા હો રહતા હે. આત્માનંદકોં પાઈ નહી સકતા. આત્માનંદકોં પાવનેકા જો મારગ હે, તિસકે નાશ કરનહારી લક્ષ્મી હે. ઇસકી પ્રાપ્તિતેં જીવ મહા અંધ હોય જાતા હે. હે મુનીશ્વર, જબ દીપક પ્રજ્વલિત હોતા હે, તબ ઉસકા બડા પ્રકાશ દૃષ્ટ આવતા હે; જબ દીપક બુઝ જાતા હે, તબ પ્રકાશકા અભાવ હોય જાતાહે, અરૂ કાજરકી શામક્ષતા રહી જાતી હે. જો વારંવાર બાસના ઉપજતી થી, સો રહતી હે; તેમેં જબ ઇસ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તબ બડે ભોગ ઉનકો ભુગવાતી હે; અરૂ તૃષ્ણા રૂપ કાજરઊસતેં ઉપજતા રહતા હે. જબ લક્ષ્મીકા અભાવ હોતા હે; તબ વાસના તૃષ્ણાકી સમક્ષતા છાંડ જાતી હે. તિસ વાસના તૃષ્ણા કરકે અનેક જન્મસોં પાવતા હે. શાંતીકું કદાચિત નહી પ્રાપ્ત હોતા. હે મુનીશ્વર! જબ જીસકોં લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હોવી હે, તબ શાંતિકે ઉપજાવન હારે ગુનકા નાશ કરતી હે. જેસેં જબલગી પવન નહી ચલતા, તબલગી મેઘ રહતા હે, જબ પવન ચલા કે મેઘકા અભાવ હો જાતા હે, તેસેં લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ હુએ ગુનકા અભાવ હોતા હે, અરૂ ગરવકી ઉત્પત્તિ હોતી હે. હે મુનીશ્વર! જો સૂરમા હોઈકે અપને મુખતેં અપની બડાઈ ન કહે, સો દુર્લભ હે. અરૂ સમરથ હોય કોઇકી અવગ્યા ન કરે, સબમેં શમબુદ્ધિ રાખે સો દુર્લભ હે. તેસેં લક્ષ્મીવાન હોકર શુભ ગુન સંયુક્ત હોય સોભી દુર્લભ હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણા રૂપી જો સર્પ હે, તિસકોં બઢાવનેકા સ્થાન લક્ષ્મી રૂપી દૂધ

હે, સો પીવત પવનરૂપી ભોગકા આહાર કરત કદાચિત અઘાવત નાહી. અરુ મહા મોહરૂપ ઉન્મત્ત હસ્તી હે, તિસકો ફિરનેકા સ્થાન પર્વતકી અટવી રૂપી લક્ષ્મી હે. અરુ ગુનરૂપ જો સૂર્યમુખી કમલ હે, તિસકી લક્ષ્મી રાત્રી હે। અરુ ભોગરૂપી ચંદ્રમુખી કમલ હે તિનકા લક્ષ્મી ચંદ્રમા હે. અરુ વૈરાગરૂપ જો કમલની હે, તિસકે નાશ કરનેહાર લક્ષ્મી ગજ હે. અરુ જ્ઞાનરૂપી જો ચંદ્રમા હે તિનકા આચ્છાદન કરનેહારી લક્ષ્મી રાહુ હે અરુ મોહ રૂપી જો ઉલૂક હે તિસકી યહ રાત્રી હે. અરુ દુઃખ રૂપી જો બિજુરી હે તિસકો લક્ષ્મી આકાશ હે અરુ તૃષ્ણા રૂપી જો લતા હે, તિસકો બઢાવનહારી લક્ષ્મી મેઘ હે। અરુ તૃષ્ણા રૂપ જો તરંગ હે તિસકો લક્ષ્મી સમુદ્ર હે. અરુ ભોગરૂપી પિશાચ હે તિનકા લક્ષ્મી સ્થાન હે અરુ તૃષ્ણારૂપી ભ્રમરકો લક્ષ્મી કમલની હે. જનમકે દુઃખરૂપ જલકો યહ લક્ષ્મી તાલ હે. હે મુનીશ્વર! દેખને માત્ર યહ સુંદર લગતી હે. અરુ દુઃખદાયક હે જૈસે ખડગકી ધાર દેખને માત્ર સુંદર હોતી હે અરુ પરશ કિયે નાશ કરતી હે, તેસી યહ લક્ષ્મી. અરુ વિચારરૂપી મેઘકા નાશ કરનેમેં લક્ષ્મી વાયુ હે. હે મુનીશ્વર! બહુત વિચાર દેખ્યા હે. ઇસમેં સુખ કછુ નાહી. અરુ સંતોષરૂપી મેઘકા નાશ કરનહાર યહ શરત્કાલ હે. અરુ ઇસ મનુષ્યમેં ગુન તબલગી દૃષ્ટ આવે, જબ લગી લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ નહી ભઈ. જબ લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિ ભઈ, તબ શુભ ગુન નાશ પાવતે હે. હે મુનીશ્વર! લક્ષ્મી ઐસી દુઃખદાયક જાન કર ઇનકી ઇચ્છા મેંને ત્યાગ દીની હે. યહ ભોગ મિથ્યારૂપી હે. જૈસે બિ-

જુરી પ્રગટ હોય છીપ જાતી હે. તેસેં યહ લક્ષ્મીહુ પ્રગટ હોય છિપ જાતી હે. જૈસે જલ હે સો હીમ હે, તેસેં લક્ષ્મીકી જોતી હે, સો મૂરખ જડકે આશ્રયતે હેં. ઇસકોં છલરૂપ જાનકર મેને ત્યાગ કિયા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે લક્ષ્મી તિરસ્કાર વર્ણનં નામ અષ્ટમઃ સર્ગઃ ૮.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જો વાર્તો દેખકર પ્રસંન હોતા હે, સો જૈસેં પત્રકે ઉપર જલકી બુંદ ન રહતી હે, તેસેં લક્ષ્મી છીન ભંગ હે. જૈસેં જલકે તરંગ હોયકે નાશ પાવતા હે, તેસેં લક્ષ્મી હોયકે નાશ પામતી હે. હે મુનીશ્વર! પવનકોં રોકના કઠિન હે, સોભી કોઉ રોકતા હે; ઓર આકાશકા ચૂરન કરના અતિ કઠિન હે, સોભી કોઉ ચૂરન કરડારે; અરૂ વીજળીકોં રોકના અતિ કઠિન હે, સોભી કોઉ રોકે હે, પરંતુ લક્ષ્મી પાયકે કોઈ સ્થિર હોવે સો નાંહી. જૈસેં શશાલકે સિંગસોં કોઉ માર નહીં શકતા; અરૂ આરશીકે ઉપર જૈસેં મોતી નહીં ઠહરતા હે; જૈસેં તરંગકી ગાંઠ નહી પરત હે; તેસેં લક્ષ્મીહુ સ્થિર નહી રહત હે. લક્ષ્મી વીજળીકા ચમકા જેસી હે, સો હોતીહુ હે, અરૂ મીટભી જાતી હે, તેસેં લક્ષ્મી પાયકે આપકોં અમર હુઆ ચાહે, સોં મહા મૂરખ જાનના; અરૂ લક્ષ્મીકોં પાયકર જો ભોગકી વાંછા કરત હે સો મહા આપદાકે પાત્ર હે, તિનકોં જીવનેતેં મરના શ્રેષ્ટ હે. જીવનેકી આશા મૂર્ખ કરતે હે સો અપને નાશકે નિમિત્ત કરતે હે; અરૂ જો ગ્યાનવાન પુરૂષ હે, ઉનકી પરમ પદમેં સ્થિતિ હે, અરૂ તિસકર તૃપ્ત

પાવે હે, તિનકા જીવના સુખકે નિમિત્ત હે. તિનકે જીવનેતેં
ઔરકા કારજભી સિદ્ધ હો જાતા હે. તિનકા જીવના ચિં-
તામનિકી નાઈં શ્રેષ્ટ હે. અરૂ જીનકો સદા ભોગકી ઈ-
ચ્છા રહતી હે, ઔર આત્મપદતેં વિમુખ હે, તિનકા જીવના
કિસી સુખકે નિમિત્ત નહી હે, વહ મનુષ્ય નહી, ગર્દભ હે,
અરૂ જેસેં વૃક્ષ, પંખી, પશુકા જીવના હે, તેસેં તિસકાભી
જીવના હે. હે મુનીશ્વર! જો પુરૂષ શાસ્ત્ર પડ્યા હે, અરૂ
પાવને જોગ પદ નહીં પાયા, તિસ શાસ્ત્ર ઉસકોં ભારરૂપ હે.
જેસેં ઔરકા ભાર હોતા હે, તેસેં પઢનેકાભી ભાર હે. અરૂ
પઢકે વિચાર ચરચા કરતા હે, ઔર તિસકા સારકોં નહી
ગ્રહન કરતા; તો વહ વિચાર ચરચાકુ ભાર હે. હે મુની
શ્વર! મન જો હે સો આભારરૂપ હે. સો મનમેં જો શાંતિ
ન આઈ, તોં મનહુ ઉસકોં ભાર હે. અરૂ જો મનુષ્ય શ-
રીરકો પાયા હે, ઉસકા અભિમાન નહી ત્યાગત હે, તો
વહ શરીરભી ઉસકો ભાર હે. તો વહ શરીરકો જીવના
તબહી શ્રેષ્ટ હે, જબ આત્મપદકો પાવે, અન્યથા ઈસકા
જીવના વ્યર્થ હે. ઔર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ અભ્યાસ કર હોતી
હે. જેસેં જલ પૃથ્વી તેં ખોદતે નિકસતા હે, તેસેં અભ્યાસ
કર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. અરૂ જો આત્મપદતેં વિ-
મુખ હોય, આશાકી ફાંસીમેં ફસે હે, સો સંસારમેં ભટકત
રહતે હેં. હે મુનીશ્વર! સંસારકે તરંગ અનેક ભાવસોં,
ઉત્પન્ન હોય નષ્ટ હોય જાતે હેં, તેસેં યહ લક્ષ્મીહુ છનભંગ
હે, ઈસકો પાકે જો અભિમાન કરત હે સો મૂર્ખ હે.
જેસેં બિલ્લી ચુહેકો પકડનેકે લિયે પડી રહતી હે, તેસેં
લછમી ઉનકો નરકમેં ડારનેકે લિયે, ઘરમેં પડી રહતી હે,

જેસેં અંજળીમેં જળ નહી ઠહરતા, તેસેં લક્ષ્મી ચલી જાતી હે. એસી છિનભંગ લછમી અર શરીરકોં પાયકર જે ભોગકી તૃષ્ણા કરત હે, સો મહા મૂરખ હે. સો મૃત્યુકે મુખમેં પરે હુએ જીવનેકી આશા કરતે હેં. જેસેં સર્પકે મુખમેં મેંડુક પકડના હે, સો મચ્છરકો ખાવનેકી ઇચ્છા કરતા હે, યાતેં સો મહા મૂરખ હે; તેમેં યહ પુરૂષ મૃત્યુકે મુખમેં પરયા હુઆ ભોગકી વાંછા કરતા હે, સો મહા મૂરખ હે. અર જુવા અવસ્થા નદીકા પ્રવાહકી નાંઈ ચલી જાતી હે, બહુરી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત હોતી હે, તામેં મહાદુઃખ પ્રગટ હોતે હે. અર શરીર જર્જર હોય જાત હે; ફિર મરતા હે. ઇક છિનકુ મૃત્યુ ઇનકોં બિસારત નહીં હે, સદાઈ દેખત રહતા હે, જેસેં મહા કામી પુરૂષકો સુંદર સ્ત્રી મિલતી હે, તબ ઉસકોં દેખનેકા ત્યાગ નહીં કરતા, તેસેં મૃત્યુ મનુષ્યકો દેખે બિના નહીં રહતા હે. હે મુનીશ્વર! મૂરખ પુરૂષકા જીવના દુઃખકે નિમિત્ત હે. જેસેં વૃદ્ધ મનુષ્યકા જીવના દુઃખકા કારન હે, તેસેં અજ્ઞાનીકા જીવના દુઃખકા કારન હે. ઉસકોં બહુત જીવનેતેં મરના શ્રેષ્ટ હે. જો પુરૂષનેં મનુષ્ય શરીર પાયકર આત્મપદ પાવનેકા જતન નહી કિયા, તિનને આપેઈ આપકા નાશ કિયા હે, સો આત્મ હત્યારા હે. હે મુનીશ્વર! યહ માયા બહુત સુંદર ભાસતી હે. અર આખર નાશકોં પાવતી હે. જેસેં વૃક્ષકોં અંદરતેં ઘુના ખાય જાતા હે અર બાહીરતેં બહુત સુંદર દિખતા હે. તેમેં યહ પુરૂષ બાહીરતેં સુંદર દૃષ્ટ આવતા હે, અર અતરતે ઇનકા તૃષ્ણા ખાય જાતી હે. જો પદારથકોં સત્ત અર સુખરૂપ જાનકર સુખકે નિમિત્ત આશ્રય કરતા

હે, સો સુખી નહી હોતા હે. જેસેં નદીમેં સર્પકો પકડકે પાર ઉતર્યા ચાહે, સો પાર નાંહીં ઉતરતા હે, વહ મૂરખતા કરકે ડુબેઇગા, તેસેં જો સંસારકે પદાર્થકો સુખરૂપ જાન કર આશ્રય કરતા હે, સો સુખ નહીં પાવતા. સંસાર સમુદ્રમેંઇ ડૂબ જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ સંસાર ઇંદ્ર ધનુષકી નાંઈ હે. જેસેં ઇંદ્ર ધનુષ બહુત રંગકા દૃષ્ટિમેં આવતા હે, અર તિસમેં અર્થ સિદ્ધી કછુ નહીં હોતી હે. તેસેં યહ સંસાર ભ્રમ માત્ર હે. ઇસમેં સુખકી ઇચ્છા રખની વ્યર્થ હે. ઇસ પ્રકાર જગતકોં મેં અસતરૂપ જાનકર નિર્વાસના હોનેકી ઇચ્છા કરી હે.

ઇતી શ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે સંસાર સુખ નિષેધ વર્ણન નામ નવમઃ સર્ગઃ

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો અહંકાર ઉદય હુવા સો અજ્ઞાનતેં મહા દુષ્ટ હે. અર યહી પરમ શત્રુ હે. ઇસનેં મેરેકોં બાર પ્રાપ્ત કિયા હે, અર મિથ્યા હે. જેતે કછુ દુઃખ હે, તિનકી ખાની અહંકાર હે. જબ લગ અહંકાર હે, તબલગી પીડાકી ઉત્પત્તિકા અભાવ કદાચિત્ નહી હોતા હે. હે મુનીશ્વર! જો કછુ મેં અહંકારસોં ભજન કિયા, અર પુન્ય કિયા હે, અર જો લિયા દિયા હે. જો કછુ કિયા હે, સો સબ વ્યર્થ હે. ઇસકર પરમાર્થકી સિદ્ધિ કછુ નહી હે. જેસેં રાખમેં આહુતી ધરી વ્યર્થ હો જાતી હે તેસે જાનત હોં. અર જેતે કછુ દુઃખ હે તિનકા બીજ અહંકાર હે. ઇસકા નાશ હોવે તબ કલ્યાન હોવે. તાતે તુમ ઇસકા ઉપાય મુજકો કહો. ઇસકર આ

હંકાર નિવૃત્ત હોવે. હે મુનીશ્વર! જો વસ્તુ સત્ય હે, તિસકા ત્યાગ કરનેમેં દુઃખ હોતા હે. અરૂ જો વસ્તુ નાશવાન અરૂ ભ્રમ કરકે દિખતી હે, તિસકે ત્યાગ કરનેતેં આનંદ હે. અરૂ શાંતિરૂપ જો ચંદ્રમા હે તિસકો આચ્છાદન કરનેકા અહંકાર રૂપી રાહૂ હે. જબ રાહુ ચંદ્રમાકા ગ્રહન કરતા હે, તબ ઉસકી શીતલતા અરૂ પ્રકાશ ઢપ જાતી હે, તેસેં જબ અહંકાર ઉપજતા હે, તબ સમતા ઢપ જાતી હે. જબ અહંકાર રૂપી મેઘ ગરજકે બરખતા હે, તબ તૃષ્ણારૂપી કોટિક લતા બઢ જાતી હે, સો કદાચિત્ ઘટત નાંહી. જબ અહંકારકા નાશ હોવે, તબ તૃષ્ણાકા અભાવ હોવે. જેસેં જબ લગ મેઘ હે તબલગ બિજુરી હે. જબ વિવેકરૂપી પવન ચલે, તબ અહંકારરૂપી મેઘકા અભાવ હોવેં બિજુરી નાશ પાવતી હે. જેસેં જબ લગી તેલ અરૂ બાતી હે, તબ લગી દીપકકા પ્રકાશ હે; જબ તેલ બાતીકા નાશ હોતા હે, તબ દીપકકા પ્રકાશભી નાશ પાવતા હે. તેસેં જબ અહંકારકા નાશ હોવે તબ તૃષ્ણાકાભી નાશ હોતા હે. હે મુનીશ્વર! પરમ દુઃખકા કારન અહંકાર હે. જબ અહકારકા નાશ હોવે, તબ દુઃખકાભી નાશ હોય જાય. હે મુનીશ્વર! યહ જો મેં રામહોં, સો નહી, અરૂ ઇચ્છાભી કછુ નહીં. કાહેતેં જો મેં નહીં તો ઇચ્છા કિસકું હોવે. અરૂ ઇચ્છા હોઈ તો યહી કોઈ જો અહંકારકે રહિત પદકી પ્રાપ્તિ હોવે. જેસેં જનીંદ્રકો અહંકારકા ઉત્થાન નહી હુઆ, તેસા મેં હોઉ, એસી મુઝકો ઇચ્છા હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં કમલકોં ગડા નાશ કરતા હે, તેસેં અહંકાર જ્ઞાનકા નાશ કરતા હે. જેસેં પારાધી જાલસોં પછીકોં બંધન કરતા હે, તિસકર પંછી દીન

હો જાતે હે, તેમેં અહંકારરૂપી પારાધીનેં તૃષ્ણારૂપી જાલ ડારકેં જીવકોં બંધન કિયા હે, તિસકર મહા દીન હો ગયા હે. જેમેં પંખી અંનકે કનકોં સુખરૂપ જાનકર ચુગનેકો આતા હે, ફિર ચુગતે ફિરનેં જાલમેં બંધ જાતા હે; તીસ બંધન કર દીન હો જાતા હે, તેમેં યહ પુરૂષ વિષય ભોગકી ઈચ્છા કિયેતે તૃષ્ણારૂપી જાલમેં બંધ હોય મહા દીન હો જાતા હે. તાતેં હે મુનીશ્વર! મુઝકો કોઈ ઉપાય કહો, જીસ કર અહંકારકા નાશ હોવે. જબ અહંકારકા નાશ હોવેગા તબ મેં પરમ સુખી હોઉંગા. જેસેં વધ્યાચળ પર્વતકે આશ્રયતેં ઉન્મત્ત હસ્તી બડે ગરજતે હેં, તેમેં અહંકારરૂપી જો વધ્યાચલ પર્વત હે, તિસકે આશ્રયતે મનરૂપી હસ્તી નાના પ્રકારકે સંકલ્પ વિકલ્પરૂપી શબ્દ કરતે હે, તાતેં કોઈ ઉપાય કહો જીસકર અહંકારકા નાશ હોવે. સો અહંકાર અકલ્યાનકા મૂલ હે. જેસેં મેઘકા નાશ કરનહારા શરત્કાલ હે; તેસેં વૈરાગકા નાશ કરનહારા અહંકાર હે. મોહાદિક વિકારરૂપ જો સર્પ હે, તિનકો રહનેકા અહંકારરૂપી બિલ હે; અરૂ અહંકાર કામી પુરૂષકી નાઈ હે. જેમેં કામી પુરૂષ કામકોં ભુગતતા હે, અરૂ ફૂલકી માલા ગલેમેં ડારકેં પ્રમન હોતા હે, તેમેં તૃષ્ણારૂપી તાગા હે; અરૂ મનુષ્યરૂપી ફૂલકે મનકા હે. સો તૃષ્ણારૂપી તાગેકે સાથ પરોયે હે. સો અહંકારરૂપી કામી પુરૂષ ગલેમેં ડારતા હે અરૂ પ્રમંન હોતા હે. હે મુનીશ્વર! આત્મારૂપી સૂરજ હે, તિસકા આવરન કરનહાર મેઘરૂપી અહંકાર હે, જબ ગ્યાનરૂપી સૂર્ય ઉદયકા કાલ આવે, તબ અહંકારરૂપી બાદરકા નાશ હો જાતા હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી તુષારકાભી નાશ હોવે. હે મુનીશ્વર!

યહ નિશ્ચે કર, મૈં દેખ્યા હૈ, જો જહાં અહંકાર હૈ, તહાં સબ આપદા આય પ્રાપ્ત હોતી હૈ. જૈસેં સમુદ્રમેં સબ નદી આપસેં પ્રાપ્ત હોતી હૈ, તૈસેં અહંકારમેં સબ આપદાકી પ્રાપ્તી હૈ. તાતેં સોઈ ઉપાય કહો જીસકર અહંકારકા નાશ હોવે.

ઇતીશ્રી યોગવાસિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે અહંકાર દુરાશા વર્ણનં નામ દશમઃ સર્ગઃ ૧૦

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો મેરા ચિત્ત હૈ, સો કામ ક્રોધ, લોભ, મોહ તૃષ્ણાદિક દુઃખકર જર્જરી ભાવ હો ગયા હૈ. અર મહા પુરૂષકે જો શુભ વૈરાગ, વિચાર, ધૈર્ય, સંતોષ, તિનકી ઓર નહી જાતા. સર્વદા વિષયકી ગિરદમેં ઉડતા હૈ. જૈસેં મોરકા પંખ પવનકે લાગે ઠહરતા નહી, તૈસેં યહ ચિત્ત સર્વદા ભટકત ફિરતા હૈ, અર ઇસિકો લાભ કછુ પ્રાપ્ત નહી હોતા. જૈસેં શ્વાન દ્વાર દ્વારપેં ભટકત ફિરતા હૈ, તૈસેં યહ ચિત્ત પદારથકે પાવને નિમિત્ત ભટકત ફિરતા હૈ, ઓર પ્રાપ્ત કછુ નહી હોતા. અર જો કછુ પ્રાપ્ત હોતા હૈ તિસકરી તૃપ્ત નહીં હોતા. અંતર તૃષ્ણા રહઈ આવત હૈ. જૈસેં પિટારેમે જલ ભરિયેં, તામોં વહ પૂર્ન નહી હોતા, ક્યોં જો છિદ્રતેં જલ નિકસ જાતા હૈ; અર પિટારા શૂન્યકા શૂન્ય રહેતા હૈ. તૈસેં ચિત્તકો ભોગ પદારથ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તામોં સંતુષ્ટ નહી હોતા હૈ. સદા તૃષ્ણાઈ રહત હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ ચિત્તરૂપી મહા મોહકા સમુદ્ર હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી તરંગ ઉઠતેઈ રહતે હૈં; સો કદાચિત્ સ્થિર નહીં હોતા. જૈસેં સમુદ્રમેં તિચ્છન મેગકર તરંગ હોતા હૈ, સો તટકે પૃચ્છકોં લાગતા હૈ,

અરૂ જનમેં બહે જાતે હૈં, તેમેં ચિત્તરૂપી સમુદ્રમેં વિરાવ બહેઈ જાતે હૈં, વાસનારૂપી તરંગકે બેગમો મેગ જો અચલ સ્વભાવ થા, સો ચળાયમાન હો ગયા હે. સો ઈસ ચિત્તગોં મેં મહા દીન હુઆ હોં. જેસેં જાલમેં પર્યાં પખી દીન હો જાતા હે, તેસેં ચિત્ત ધીવર, અરૂ બાસનારૂપી જાલમેં બંધા હુવા મેં દીન હો ગયા હું. જેમેં મૃગકે સમૂહતેં ભૂલી મૃગી અકેલી બેહવાન હોતી હે તેમેં મેં આત્મપદતેં ભૂલ્યા હુઆ ચિત્તમેં બેહવાન હુઆ હોં. હે મુનીશ્વર, યહ ચિત્ત સદા ક્ષોભવાન રહતા હે, કદાચિત્ સ્થિર નહીં હોતા. જેમેં ક્ષીર સમુદ્ર મંદરાચલ કરકે ક્ષોભવાન હુઆ થા, તેમેં યહ ચિત્ત સંકલ્પ વિકલ્પકર ખેદ પાવત હે. જેમેં પિંજરેમેં આયા સિંહ પિંજરેમેં ફિરતા હે, તેમેં વાસનામેં આયા ચિત્ત સ્થિર નહીં હોતા. હે મુનીશ્વર! ઈસ ચિત્તનેં મેરેકોં દૂરતેં દૂર ડાર્યા હો. જેસેં ભારી પવનમોં સુકા તૃનકૂનેં દૂર જાય પરતા હે, તેસેં ચિત્તરૂપી પવનનેં મુઝકોં આત્માનંદ તેં દૂર ડારાહે. જેસેં સુકે તૃનકોં અગન જરાવત હે, તેમેં મોંકોં ચિત્ત જારતા હે. જેસેં અગ્નીતેં ધૂમ નીકસતે હૈં, તેસેં ચિત્તરૂપી અગ્નીતેં તૃષ્ણારૂપી ધૂમ નિકસતા હે, તિસકર મેં પરમ દુઃખ પાવત હોં. યહ ચિત્ત હસ નહી બનતા હે. જેસેં રાજહસ દૂધ અરૂ જલ મિલેકોં ભિન ભિન કરતા હે, તિસકી નાઈ મેં આત્મામેં અગ્યાન કરકે એકસા હો ગયા હોં. તિસકોં ભિન નહી કરી સકતા હોં. જબ આત્મપદ પાવનેકા જતન કરત હોં તબ અગ્યાન પ્રાત કરને નહીં દેતા. જેમેં નદીકા પ્રવાહ સમુદ્રમેં જાતા હે, તિસકોં પહાર સૂધે ચલને નહી દેતા હે, અરૂ સમુદ્રકી ઓર જાને નહી દેતા હે. તેસેં મુ-

અકો ચિત્ત આત્માકી ઓરતેં રોકતા હૈ. સો પરમ શત્રુ હૈ. હે મુનીશ્વર! તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જીસકર ચિત્તરૂપી શત્રુકા નાશ હોવે. યહ તૃષ્ણા મેરા ભોજન કરતી રહતી હૈ; જેસેં મૃતક શરીરકેં શ્વાન અરૂ શ્વાનની ભોંજન કરતે હૈ, તેમેં આત્માકે જ્ઞાન બિન મેં મૃતક સમાન હોં. જેસેં બાલક અપની પરછાંહીકેં બૈતાલ માનકર ભયકેં પાવતા હૈ, સો જબ વિચાર કરકેં સમરથ હોતા હૈ, તબ બૈતાલકા ભય પાવતા નહી. તેમેં ચિત્તરૂપી બૈતાલનેં મેરા સ્પર્શ કિયા હૈ. તિસકર મેં ભયકેં પાવતા હોં. તાત તુમ સોઈ ઉપાય કહો; જીસતે ચિત્તરૂપી બૈતાલ નષ્ટ હોય જાવે. હે મુનીશ્વર! અજ્ઞાન કરકેં મિથ્યા બૈતાલ ચિત્તમેં દૃઢ હો રહ્યા હૈ, તિસકે નાશ કરનેકેં મેં સમર્થ નહી હો શકતા હો. અગનમેં બેઠના સોભી મેં સુગમ જાનતાં હોં, ઓર ચલકેં બડે પર્વતકે ઉપર જાના, સોભી મેં સુગમ માનતા હોં. અરૂ બડે બજ્રકા ચૂરન કરતા યહભી મેં સુગમ માનતા હો. પરંતુ ચિત્તકા જીતના મહા કઠીન હૈ એસા મેં જાનતા હોં. ચિત્ત સદાઈ ચલાયમાન સુભાવવારા હૈ. જેસેં થંબકે સાથ બાંધ્યા હુઆ બાનર કદાચિત સ્થિર હોય નહીં બેઠતા, તેસેં ચિત્ત વાસનાકે મારે સ્થિર કદાચિત્ નહી હોતા હૈ. હે મુનીશ્વર! બડા સમુદ્રકા પાન કર જાના સુગમ હૈ, અરૂ અગ્નિકા ભક્ષન કરનાભી સુગમ હૈ. ઓર સુમેરૂકા ઉલંઘન કરના સોભી સુગમ હૈ; પરંતુ ચિત્તકેં જીતના મહા કઠન હૈ; જો સદા ચળરૂપ હૈ. જેસેં સમુદ્ર અપના દ્રવસુભાવકા કદાચિત્ નહી ત્યાગ કરતા, અરૂ મહા દ્રવીભૂત રહતા હૈ, તિસકર

નાના પ્રકારકે તરંગ હોતે હૈ, તૈસેં ચિત્તભી ચચલ સ્વભાવકો કભી ન ત્યાગતા હૈ. નાના પ્રકારકી વાસના ઉપજતી રહતી હૈ, અરૂ ભાવકી નાઇ ચચલ હૈ, સદા વિષયકી ઓરધા વતા હૈ. કહુ પદાર્થકી પ્રાપ્તી હોતી હૈ, પરંતુ અંતરતેં સદા ચંચલ રહતા હૈ, જૈસેં સૂર્યકે ઉદય હુએ દિન હોતા હૈ, અરૂ અસ્ત હુએતેં નાશ પાવતા હૈ, તૈસેં ચિત્તકે ઉદય હુએ ત્રિલોકીકી ઉત્પત્તી હૈ, અરૂ ચિત્તકે લીન હુએતેં લીન હો જાતી હૈ હે મુનીશ્વર! કોઉ સમુદ્રમેં જલ ગંભીર હૈ, તિસમેં બડે સર્પ રહેતે હૈં, સો જબ કોઉ સમુદ્રમેં પ્રવેશ કરે, તબ વહ સર્પ ઉનકોં કાટતા હૈ, તિનકોં બિષ ચઢ જાતા હૈ, તિસકર બડા દુઃખ પાવતા હૈ. સો દૃષ્ટાંત સુનીયેં. ચિત્તરૂપી સમુદ્ર હૈ; અરૂ વાસનારૂપી જલ હૈ, તિસમેં છનરૂપી સર્પ હૈ. જબ જીવ ઉનકે નિકટ જાતા હૈ, તબ ભોગરૂપી સર્પ ઉસકોં કાટતા હૈ, તબ તૃષ્ણારૂપી બિષ પસરતા હૈ, તિસકર મરતે હૈં. હે મુનીશ્વર! જો ભોગકોં સુખરૂપ જાનકર ચિત્ત દોરતા હૈ. સો ભોગ દુઃખ રૂપ હૈ. જૈસેં તૃનસોં ખાઈ આચ્છાદિત હોય જાતી હૈ તિસકોં દેખકર મૂરખ મૃગ ખાનેકોં દોરતા હૈ, તબ ખાઇ મેં ગિર પરતા હૈ, અરૂ દુઃખ પાવતા હૈ. તૈસેં ચિત્તરૂપી મૃગ ભોગકા સુખ જાનકર ભોગનેકોં લગતા હૈ, તબ તૃષ્ણારૂપી ખાઈમેં ગિર પરતા હૈ, અરૂ જન્માંતર દુઃખકોં ભુગતતા હૈ હે મુનીશ્વર! યહ ચિત્ત કબહુ બડા ગંભીર હો બૈઠતા, ઔર જબ ભોગકોં દેખતા હૈ, તબ તિનકી ઓર લગી ગિર પરતા હૈ. જૈસેં ગીધ પખી આકાશમેં ચઢ ફિરતા હૈ, સો જબ પૃથ્વીપર માસકોં દેખતા હૈ, તબ

તહાં તેં આય પૃથ્વીપર બેઠતા હે, અર માંસકોં લેતા હે, તેસેં યહ ચિત્ત કભી નિરાલા ઉડતા હે, જબ બિષય દેખે, તબ આરાકિત પાય વિષયમેં ગિર જાતા હે; અર યહ ચિત્ત વાસનારૂપી સજ્જામેં સોયા રહતા હે; અર આત્મ પદમેં જાગતા નહીં. ઇસ ચિત્તકી જાલમેં મેં પકરાયા હોં; સો કેસી જાલ હે, તામેં વાસનારૂપી સૂત્ર હે, અર સંસારકી સત્યતારૂપી ગ્રંથી હે, અર ભોગરૂપી તિસમેં ચુન હે; ઇસકોં દેખકે મેં ફસ્યા હોં. કબહુ પાતાલમેં, કબહુ આકાશમેં વાસનારૂપી જેવરીકર ઘટી જંત્રકી નાઇ બંધ્યા હોં. તા તેં હે મુનીશ્વર! તુમ સોઇ ઉપાય કહો, જીસકર ચિત્તરૂપી શત્રુકોં જીતો. અબ મુજકોં કિસી ભોગકી ઇચ્છા નહીં. અર જગતકી લક્ષ્મી મુજકો વિરસ ભાસતી હે. જેસેં ચંદ્રમા બાદરકી ઇચ્છા નાંહીં કરતા, અર ચતુર્માસમેં આચ્છાદિત હોય જાતા હે. તાતેં મેં ભોગકી ઇચ્છા નહીં કરેતા, ઓર જગતકી લક્ષ્મીકોં મેં નહીં ચાહાતા, અર મેરા ચિત્ત હે સો પરમ શત્રુ હે. હે મુનીશ્વર! મહા પુરૂષ જે જીતનેકા જતન કરતે હે, સો જબ ચિત્તકો જીતે, તબ પરમ પદકોં પાવે; તાતેં મુજકોં સોઇ ઉપાય કહો, જિસ કર મનકોં જીતોં. સબ દુઃખ ઇસકે આશ્રયતેં રહતે હે. જેસેં પર્વતપર બન હે સો પર્વતકે આશ્રયતેં રહતા હે.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે ચિત્ત દૌરાત્મ્ય વર્ણન નામ એકાદશઃ સર્ગ. ૧૧.

શ્રીરામોવાચ. હે બ્રહ્મન્! ચૈતન્યરૂપી આકાશમેં જે તૃષ્ણારૂપી રાત્રી આઇ હે, તામેં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિક

ધુવડ બિચરતે હૈ. જબ જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય ઉદય હોવે, તબ તૃષ્ણારૂપી રાત્રિકા અભાવ હોય જાવે, જબ રાત્ર નષ્ટ ભઈ, તબ મોહાદિક ઉલૂકભી નષ્ટ હો જાતે હૈ. જબ સૂર્યકા ઉદય હોતા હૈ, તબ બરફ ઉંચા હોય પિગર જાતા હૈ; તૈસે સંતોષરૂપી રસકોં તૃષ્ણારૂપી ઉષ્ણતા સુકાવતી હૈ. બહુરી તૃષ્ણા કૈસી હૈ; જૈસે શૂન્ય બનમેં પિશાચની અપને પરિવાર સહિત ફિરત રહતી હૈ, અરૂ પ્રસન્ન હોતી હૈ સો વન અરૂ પિશાચ કૈસા હૈ, આત્મપદતેં શૂન્ય જો ચિત્ત સો ભયાનક શૂન્ય બન હૈ, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી પિશાચની હૈ. અરૂ મોહાદિક ઉસકા પરિવાર હૈ, ઉનકોં સાથ લેકર ફિરતી હૈ. હે મુનીશ્વર! ચિત્તરૂપી પર્વત હૈ; તિસકે આશ્રતેં તૃષ્ણારૂપી નદીકા પ્રવાહ ચલતા હૈ. અરૂ નાના પ્રકારકે સંકલ્પરૂપી તરંગકોં પસારતે હૈ. જૈસેં મેઘકોં દેખકર મોર પ્રસન્ન હોતા હૈ, તૈસેં તૃષ્ણારૂપી મોર ભોગરૂપી મેઘકોં દેખકે પ્રસન્ન હોતા હૈ, તાતેં પરમ દુઃખકા મૂલ તૃષ્ણા હૈ. જબ મૈં કિસી સંતોષાદિ ગુનકા આશ્રય કરતા હોં, તબ તૃષ્ણા તિસકોં નાશ કર દેતી હૈ. જૈસેં સુંદર સારંગીકોં મૂષા તોરી ડારતા હૈ તૈસેં સંતોષાદિ ગુનકોં તૃષ્ણા નાશ કરતી હૈ. હે મુનીશ્વર! સબતેં ઉત્કૃષ્ટ પદમેં સ્થિરભયેકા મૈં જતન કરતા હોં. તબ તૃષ્ણા સ્થિર રહને નહી દેતી. જૈસેં જાલમેં ફસા હુઆ પક્ષી આકાશમેં ઉડનેકા જતન કરતા હૈ, પરંતુ ઉડ નહી સકતા હૈ, તૈસે મૈં અનાત્મપરમિતેં આત્મપદકો પ્રાપ્ત નહી હો શકતા. સ્ત્રી, પુત્ર, અરૂ કુટુંબ, તિસને જાલ બિછાઇ હૈ, તામેં ફસા હોં સો નિકસ નહીં શકતા. સો આશારૂપી ફાંસીમેં બંધા

હુઆ, કબહો ઉરધ્વેકો જાતા હૈં; કબહુ અધઃપાત હોતા હૈં; સો ઘટી યન્ત્રકી નાંઈ ભેરી ગતી હે. જેસેં ઇંદ્રકા ધનુષ્ય મેઘમેં હોતા હે, સો બડા અર બહોત રંગસોં ભર્યા હે, પરંતુ મધ્યતેં શૂન્ય હે, તેસેં તૃષ્ણા મલિન અંતઃકરનમેં હોતી હે, સો બડી હે, અર ગુનરૂપી રંગતેં રંગી હે. દેખવે માત્ર સુદર હે. પરંતુ ઇસમેં કારજ સિદ્ધિ કછુ નહી હોતી. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી મેઘ હે; તિસતેં દુઃખરૂપી બુંદ નિકસતે હૈં. અર તૃષ્ણારૂપી કાલી નાગની હે; ઉસકા સ્પર્શ તો કોમલ હે, પરતુ બિખકર પૂરન હે; તિસકે ડસેતેં મૃતક હો જાતા હે. અર તૃષ્ણારૂપી બાદુર હે, સો આત્મ-રૂપી સૂરજકે આગેં આવરન કરતા હે. જબ ગ્યાનરૂપી પવન નીકસે તબ તૃષ્ણારૂપી બાદરકા નાશ હોવે; અર આત્મપદકા સાક્ષાત્કાર હોવે. અર ગ્યાનરૂપી કમલકોં સંકોચ કરનહારી તૃષ્ણારૂપી નિશા હે; અર તૃષ્ણારૂપી મહા ભયાનક કાળી રાત્ર હે, જીસકર બડે ધીરજવાનભી ભયભીત હોતે હે. અર નેનવારેકોંભી અંધ કર ડારતી હૈં; જબ યહ આવતી હે, તબ વૈરાગ અર અભ્યાસરૂપી નેત્રકોં અંધ કર ડારતી હે; અર્થ યહ જો સત્ય અસત્યકોં વિચારનેં નહી દેતી. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપ ડાકની હે, સો સંતો-પાદિક પુત્રકોં માર ડારતી હે. અર તૃષ્ણારૂપી કંદરા હે, તિસમેં મોહરૂપી ઉન્મત્ત હસ્તી ગરજતે હે. અર તૃષ્ણા-રૂપી સમુદ્ર હે, તિસમેં આપદારૂપી નદી આય પ્રવેશ કરતી હે. તાતેં સોઈ ઉપાય મુજકોં કહો, જીસકર તૃષ્ણારૂપી દુઃખતેં છુટો. હે મુનીશ્વર! અગ્નીસોંભી ઐસા દુઃખ નહી હોતા. અર ઇંદ્રકે વજ્રકરભી ઐસા દુઃખ નહી હોતા,

જૈસા દુઃખ તૃષ્ણાકર હોતા હૈ, સો તૃષ્ણાકે પ્રહારસોં ઘાયલ ભએ દુઃખકો પાવતા હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી દીપક પર્યો જરતા હૈ; તિસમેં સંતોષાદિ પતંગિયે જર જાતે હૈ. જૈસેં જલમેં મચ્છી રહતી હૈ. સો જલમેં કંડી, રેતીઆદી વેસેંકો દેખ માસ જાનકર વહ મુખમેં લેતી હૈ; તાતેં ઉસકા અર્થ સિદ્દી કછુ નહી હોતા; તેમેં તૃષ્ણાભી જો કછુ પદારથ દેખતી હૈ, તિસકે પાસ ઉડતી હૈ. અરૂ તૃપ્તિ કિસી કરી નહીં હોતી. અરૂ તૃષ્ણારૂપી એક પખનો હૈ, સો કબહુ કહુ ઉડ જાતી હૈ, અરૂ સ્થિર કબહુ નહી હોતી; તેમેં તૃષ્ણાભી કબહુ કિસી પદારથકો, કબહુ કિસીકોં ગ્રહન કરતી હૈ. પરન્તુ સ્થિર કબહુ નહી હોતી. અરૂ તૃષ્ણારૂપી વાનર હૈ, સો કબહુ કિસી બૃક્ષપર, કબહુ કિસીકે ઉપર જાતા હૈ, સ્થિર કબહુ નહીં હોતા હૈ. જો પદારથ નહીં પ્રાપ્ત હોતા, તિસકે નિમિત્ત જતન કરતા હૈ. તેમેં તૃષ્ણાહુ નાના પ્રકારકે પદારથકા ગ્રહન કરતી હૈ. અરૂ ભોગકર તૃપ્ત કદાચિત નહીં હોતી. જૈસે ઘૃતકી આહુતીકર અગ્ની તૃપ્તી નહી પાવે તેમેં જો પદારથ પ્રાપ્ત યોગ્ય નહીં હૈ, તિસકે ઓરભી તૃષ્ણા દોરતી હૈ. શાંતીકો નહીં પાવતી હૈ. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી ઉન્મત્ત નદી હૈ, તિસમેં જો બહાવા પુરૂષ, તાકો કહાંકા કહાં લે જાતી હૈ કબહુ તો પહારકી બાગુમેં લે જાય; કબહુ ગિરામેં લે જાય, પરંતુ ઇનિકોં લે ફિરતી હૈ. તેમેં તૃષ્ણારૂપી નદી હૈ, સો મુઝકોં લે ફિરતી હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી નદી હૈ, ઇસમેં વાસનારૂપી અનેક તરંગ ઉઠતે હૈ, કદાચિત મિટતે નાહીં હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી નટની હૈ, અરૂ જગતરૂપી અખાડા

તિસનેં લગાયા હે. તિસકોં શિર ઊંચા કર દેખતી હે, અર મૂરખ ખડે પ્રસંન હોતે હે. જેસેં મૂર્યકે ઉદય હુએ સૂર્યમુખી કમલ ખિલકેં ઊંચા આતા હે, તેસેં મૂરખ તૃષ્ણાકો દેખકર પ્રસન હોતે હેં. તૃષ્ણારૂપી વૃદ્ધ સ્ત્રી હે; જો પુરૂષ ઈસકા ત્યાગ કરતા હે, તબ વાકે પાછે લગી ફિરતી હે, કબહુ ઈસકા ત્યાગ નહીં કરતી. અર તૃષ્ણારૂપી ડોર હે, તિસ સાથ જીવરૂપી પશુ બાધે હુએ હે—તિસકર ભમતે ફિરતે હે. અર તૃષ્ણા દુષ્ટની હે; જબ સુભ ગુનકોં દેખે, તબ તિનકોં માર ડારતી હે. તિસકે સંજોગતેં મેં દીન હો જાતા હોં. જેસેં પપૈયા મેધકોં દેખકર પ્રસન હોતા હે, અર બુંદ ગ્રહન કરન લગતા હે; ઓર મેધકોં જબ પવન લે જાતા હે, તબ પપૈયા .દીન હો જાતા હે. તેસેં તૃષ્ણા શુભ ગુનકા નાશ કરતી હે; તબ મેં દીન હો જાતા હોં. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણાનેં મુઝકો દૂરતેં દૂર ડાર્યા હે. જેસેં મૂકે તૃનકોં પવન દૂરતેં દૂર ડારતા હે, તેમેં તૃષ્ણારૂપી પવનનેં મુઝકોં દૂરતેં દૂર ડાર્યા હે. આત્મ પદતેં દૂર પર્યા હોં. હે મુનીશ્વર! જેસેં ભોંરા કમલકે ઉપર જાતા હે; કબહુ નીચે બેઠતા હે. કબહુ આસપાસ ફિરતા હે; અર સ્થિર નહી હોતા; તેસેં તૃષ્ણારૂપી ભંવરા સંસારરૂપી કમલકે નીચે ઉપર ફિરતા હે. કદાચિત ઠહરતા નહીં હે. જેસેં મોતીકા બાંસ હોતા હે, તિસતેં અનેક મોતી નિકસતે હેં, તેસેં તૃષ્ણારૂપી બાસતેં જગતરૂપી અનેક મોતી નિકસતે હેં, તિસકર લોભીકા મન પૂરન નહી હોતા હે. તેસેં તૃષ્ણાતેં મન પૂરન નહીં હોતા. દુઃખરૂપી રતનકા તૃષ્ણારૂપી ડબ્બા હે. તેસેં અનેક દુઃખ રહેતે હે. તાતેં મોઈ ઉપાય કહો,

જીસકર તૃષ્ણા નિવૃત્ત હોવે. યહ તૃષ્ણા વૈરાગસોં નિવૃત્તિ પાવી હે. ઓર કિસી ઉપાય કર નિવૃત્તિ નહી હોતી હે. જેસેં અંધકારકા નાશ પ્રકાશકર હોતા હે, ઓર કિસી ઉપાય કર નહી હોતાં; તેમેં તૃષ્ણાકા નાશ ઓર ઉપાયસોં નહીં હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી હલહે, સો ગુનરૂપી પૃથ્વીકો ખોદ ડારતા હે; અરૂ તૃષ્ણારૂપી લતા હે, સો ગુનરૂપી રસકો પીતી હે. અરૂ તૃષ્ણારૂપી ધૂર હે, સો અંતઃકરનરૂપી જલમેં ઉછલકે મલીન કરતી હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી નદી હે, સો બરખા કાલમેં બઢતી હે, ફિર ઘટત જાતી હે. તેમેં જબ ઇષ્ટ ભોગરૂપી જલ પ્રાપ્ત હોતા હે, તબ હર્ષકર બઢતી હે. જબ ભોગરૂપી જલ ઘટ જાતા હે, તબ સૂખકે છીન હો જાતી હે. હે મુનીશ્વર! ઇસ તૃષ્ણાનેં મુઝકો દીન કિયા હે. જેમેં મુખે તૃનકોં પવન ઉડાતા હે, તેમેં મુઝકોં ઉડાતી હે; તાતેં સોઇ તુમ ઉપાય કહો, જિસકર તૃષ્ણાકા નાશ હોવે, અરૂ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે, અરૂ દુઃખ નષ્ટ હોવે, અરૂ આનંદ હોવે.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે તૃષ્ણા ગારૂડી વર્ણનં નામ દ્વાદશઃ સર્ગઃ ૧૨.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો અમંગળરૂપ શરીર જગતમેં ઉત્પત્તિ પાયા હે, સો બડા અભાગ્યરૂપ હે. સદા વિકારવાન માસ, મજ્જા કર પૂરન હે; સદા અપવિત્ર હે. ઇનકરકે મેં કછુ અર્થ સિદ્ધિ હોના નહી દેખતા. તાતેં તિન વિકારરૂપ શરીરકી ઇચ્છા મેં નહીં રખતા. યહ શરીર અજ્ઞ હે, ન તજ્જ્ઞ હે. યહ યોનિ જડ હે ન ચૈતન્ય

હે. જેસેં અગ્નિકે સંજોગ કર લોહા અગ્નિવત હોતા હે; સો જલાતાભી હે; પરંતુ આપ નહી જલતા. તેમેં યહ દેહ ન જડ હે, ન ચૈતન્ય હે. જડ ઈસ કારનતેં નહી, જો ઈસતેં કારજભી હોતા હે. અરૂ ચૈતન્ય ઈસ કારનતેં નહી, જો ઈસકોં આપનેં જ્ઞાન કછુ નહી હોતા; તાતેં મધ્યમ ભાવમેં હે. કાહેતેં ચૈતન્ય આત્મા ઈસમેં વ્યાપ રહા હે; સો લોહ અગ્નીકી નાંઈ જાનત હોં, અરૂ આપતેં તો અપવિત્રરૂપ અસ્થિ, માસ, રૂધિર, મૂત્ર, વિષ્ટા કરી પૂરન, અરૂ વિકારવાન, ઐસી જો દેહ હે સો દુઃખકા સ્થાન હે. અરૂ ઈષ્ટકે પાનેતેં હર્ષવાન હોવી હે, અરૂ અનિષ્ટકે પાયેતેં શોકવાન હોતી હે; તાતેં ઐસે શરીરકી સુત્રકોં ઈચ્છા નહી. યહ અજ્ઞાન કર ઉપજતા હે. હે મુનીશ્વર, ઐસે અમંગળરૂપી શરીરમેં જો અહંપન ફુરતા હે; સો દુઃખકા કારન હે. યહ મસારમેં સ્થિત હોકર નાના પ્રકારકે શબ્દ કરતા હે. અરૂ નાના પ્રકારકી તૃષ્ણી કબહુ નહી ધરતા હે. અરૂ અહંકારરૂપી બિલાડા દેહમેં રહા હુઆ, અહં, અહં, કરતા હે; ચુપ કદાચિત નહી રહતા હે. હે મુનીશ્વર! જો કિસીકે નિમિત્ત શબ્દ હોવે સો સુંદર હે; અન્યથા શબ્દ વ્યર્થ હે. જેસેં જયકે નિમિત્ત ઢોલકા શબ્દ સુંદર હોતા હે; તેમેં અહંકારકે રહિત જો પદ હે, સો શોભનીક હે; ઓર, શબ વ્યર્થ હે. અરૂ શરીરરૂપી નૌકા, ભોગરૂપી ભરતીમેં પરી હે, ઈસકોં પાર હોના કઠિન હે. જબ વૈરાગરૂપ જલ બડે અરૂ પ્રવાહ હોવે; અરૂ અભ્યાસરૂપી પતવારીકા બલ હોવે; તબ સંસારકે પારરૂપી કિનારેપેં પહુંચે. અરૂ શરીરરૂપી બેડા હે; અરૂ સંસારરૂપી સમુદ્ર ઓર તૃષ્ણારૂપી

જલમેં પડ્યા હે, અરુ બડા પ્રવાહ હે. અરુ ભોગરૂપી તિસમેં મગર હે; સો ગંભીરરૂપી બેડાકો પાર લગને નહી દેતા. જબ શરીરરૂપી બેડાકે સાથ વૈરાગરૂપી વાયુ લગે, અરુ અભ્યાસરૂપી પતવારીકા બલ લગે, તબ શરીરરૂપી બેડા પારકો પાવે. હે મુનીશ્વર! જીન પુરૂષનેં એસે બેડેકા ઉપાવ કર આપકો સંસાર સમુદ્રતેં પાર કિયા હે, સો સુખી ભયે હેં. અરુ જીનનેં નહી કિયા, સો પરમ આપદાકો પ્રાપ્ત હોતા હે, સો ઇસ બેડે કર ઉનટે ડુબેંગે. જેસેં બેડામેં છિદ્ર હોવે; ઓર વાનેંતેં જલ પ્રવેશ કર આવે, તબ વહ ડુબ જાતા હે, અરુ તિસમેં જો મચ્છ હે સો ખાય જાતા હે; સો ઇહાં શરીરરૂપી બેડા તૃષ્ણારૂપી છિદ્ર હે; તિસ કરકે ઇહાં અસાર સમુદ્રમેં ડુબ જાતા હે, અરુ ભોગરૂપી મગર ઇસકો ખાતા હે. અરુ યહ આશ્ચર્ય હે જો બેડા અપને નિકટ નહી ભાસતા હે. અરુ મનુષ્ય સો મૂર્ખતા કરકે આપકો બેડા માનતા હે, અરુ તૃષ્ણારૂપી છિદ્ર કરકે દુઃખ પાવત હે અરુ શરીરરૂપી વૃક્ષ હે, તામેં ભુજારૂપી શાખા હે. અરુ અંગુરી ઇસકે પત્ર હે, અરુ જંઘા ઇસકા થંભ હે; અરુ વાસના ઇસકી જડ હે, અરુ સુખ દુઃખ ઇસકે ફૂલ હે, અરુ તૃષ્ણારૂપી ઘુના હે; સો શરીરરૂપી વૃક્ષકો ખાત રહતા હે. જબ ઇસકો શ્વેત ફૂલ લગે હે, તબ નાશકા સમય પાતા હે, કારન જો મૃત્યુકે નિકટવર્તિ હોતા હે. બહુરી શરીરરૂપી ઇસકે ઘાસ હે; અરુ શિર ઇસકા ગુચ્છા હે, અરુ દાંત ફૂલ હે; જંઘા સ્થંભ હે, અરુ કર્મ જલકર બઢ જાતા હે. જેસેં વૃક્ષતેં જલ નિકસતા હે; સો ચિકના હે. તેસેં જલ શરીરકે

દ્વાર નિકસતા રહેતા હે, અરૂ તૃષ્ણારૂપી બિધર્તે પૂરન મરપની રહતી હે. અરૂ જો કામનાકે લિયે ઇસ વૃક્ષકા આશ્રય લેતા હે; તબ તૃષ્ણારૂપી સરપની તિસકોં ડસતી હે; તિસ બિખમોં વહ મરી જાતા હે. હે મુનીશ્વર! ઐસા જો અમંગળરૂપી શરીર બૃક્ષ હે, તિનકી ઇચ્છા મુઝકોં નહી હે. યહ પરમ દુઃખકા કારન હે. જબલગ યહ પુરૂષ અપને પરિવારમેં બધ્યા હુઆ હે, તબ લગી મુક્તિ નહી હોતી; જબ પરિવારકા ત્યાગ કરે તબ મુક્તિ હોવે. દેહ, ઇદ્રિય, મન, બુદ્ધિ, ઇસકા પરિવાર હે; ઇનમેં જો અહંભાવ હે, વાકા ત્યાગ કરે તબ મુક્તિ હોવે, અન્યથા મુક્તિ નહી હોતી. હે મુનીશ્વર! જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે, સો પવિત્રઇ સ્થાનમેં રહતે હે; અપવિત્રમેં નહીં રહતે. સો અપવિત્ર સ્થાન યહ દેહ હે; ઇસમેં રહેનેવારાભી અપવિત્ર હે, અરૂ અસ્થિરૂપી યહ ઘરમેં લકડે હે; વામેં રૂધિર, મૂત્ર, વિષ્ટાકા ઇસમેં કીચ લગાયા હે; અરૂ માંસકી કહગીલ કરી હે; અરૂ અહંકારરૂપી ઇસમેં સ્વપચ રહેતા હે, અરૂ તૃષ્ણારૂપી સ્વપચની ઇસકી સ્ત્રી હે; અરૂ કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ ઇસકા બેટા હે. આંત્ર અરૂ વિષ્ટાદિક કરી પૂરન ભરયા હુઆ હે. ઐસા જો અપવિત્ર સ્થાન, અમગળરૂપ જો શરીર, તિનકા મેં અંગીકાર નાહીં કરતા; યહ શરીર રહો ચાય મત રહો; ઇસકે સાથ મેરે અબ કછુ પ્રયોજન નાંહીં. હે મુનીશ્વર! એક બડા ઘર હે, તિસમેં બડે પશુ રહતે હેં; સો ધૂરકોં ઉડાવતે હે. સો ગ્રહમેં કોઉ જાતા હે, તબ સિંઘસો મારને લગતા હે, અરૂ ધૂડભી ઉસકે ઉપર ગિરતી હે. સો શરીરરૂપી બડા ગ્રહ હે, તિસમેં

ઇંદ્રિયારૂપી પશુ હે. જબ ઇસ ગ્રહમેં પેઠતા હે, તબ બડી આપદાકો પ્રાપ્ત હોતા હે. તાત્પર્ય યહ જો ઇસમેં અહંભાવ કરતા હે, તબ ઇંદ્રિયારૂપી પશુ સો વિષયરૂપ સિંધમેં ભાગતે હે; અરૂ તૃષ્ણારૂપી ધૂડ ઇસકો મલીન કરતિ હે. હે મુનીશ્વર! એસા શરીરકા મેં અંગીકાર નહી કરતા. જીસમેં સદા કલહ પડે રહતે હેં; તિસમેં જ્ઞાનરૂપી સંપદા પ્રવેશ નહીં હોતી. એસા જો શરીરરૂપી ગ્રહ હે, તિસને તૃષ્ણારૂપી ચંડી સ્ત્રી રહતી હે. સો ઇંદ્રિયારૂપી દ્વારમો દેખતી રહતી હે, સો સત્ય કલ્પના કરત રહતી હે તિસકર સમદમાદિ રૂપ સંપદાકા પ્રવેશ નહી હોતા તિસ ઘરમેં એક સજ્યા હે, જબ ઉનકે ઉપર વિશ્રામ કરતા હે, તબ કછુક સુખ પાતા હે; પરંતુ તૃષ્ણાકા જો પરિવાર હે સો વિશ્રામ કરને નહી દેતા સો સુષુપ્તિરૂપિ સજ્યા હે, જબ ઉસમેં વિશ્રામ કરતા હે, તબ કામ ક્રોધાદિક રૂદન કરતે હે. અરૂ એ ચંડી સ્ત્રીકા જો પરિવાર, કામ ક્રોધ, લોભ મોહ, ઇચ્છા હે સો ઉઠાય દેતે હે વિશ્રામ કરને નહીં દેત. હે મુનીશ્વર! એસા દુઃખકા મૂલ જો શરીરરૂપી ગ્રહ હે તિસકી ઇચ્છા મેંને ત્યાગ દીની હે. યહ પરમ દુઃખ દેનહારા હે ઇસકી ઇચ્છા મુઝકો નહી હે. હે મુનીશ્વર! શરીરરૂપી બૃક્ષ હે; તિસમેં તૃષ્ણારૂપી કૌવાની આય સ્થિત ભઈ હે. સો જેમેં કૌવાની નીચ પદારથકે પાસ ઉડતી હે; તેમેં તૃષ્ણારૂપી કૌવાની ભોગરૂપી મલિન પદારથકે પાસ ઉડતી હે. બહુરી તૃષ્ણા બદરીકી નાઇ શરીરરૂપી બૃક્ષકોં હિલાતી હે, બૃક્ષકો સ્થિર હોને દેતી નહીં અરૂ જેસેં ઉન્મત્ત હસ્તિ કીચમેં ફસ જાતા હે, અરૂ નિ

કસ નહી શકતા, અરૂ ખેદવાન હોતા હે, તેમેં અગ્યાનરૂપી મદ કર ઉન્મત્ત હુઆ જીવ શરીરરૂપી કીચમેં ફસ્યા હે. સો નિકસ નહી શકતા હે; પશ્ચાત્ દુઃખ પાવતા હે. ઐસેં દુઃખ પાવનેવારા શરીર હે, તિસકા મેં અંગીકાર નહી કરતા. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર અસ્થિ, માંસ, રૂધિર કરી પૂરન હે, સો અપવિત્ર હે. જૈસેં હસ્તીકે કરન સદાઈ હલતે હેં, તેમેં ઇસકોં મૃત્યુ પરા હિલાતા હે. કછુ કાલકા વિલંબ હે, પરંતુ મૃત્યુ ઇસકા ગ્રાસ કર લેવેગા. તાતેં મેં ઇસ શરીરકા અંગીકાર નહી કરતા હોં. યહ શરીર કૃતઘ્ન હે; ભોગ ભુગતા હે; અરુ ઐશ્વર્યકોં પ્રાપ્ત કરતા હે; પરંતુ મૃત્યુ ઇનકી સખાપન નહી કરતા હે. જબ જીવ ઇસકોં છાંડ કર પરલોક જાતા હે, તબ અકેલાઈ જાતા હે; ઓર શરીરકોં છોડ દેતા; જીવ ઇસકે સુખ નિમિત્ત અનેક જતન કરતા હે; પરંતુ સંગમેં સદા નહી રહેતા. ઐસા જો કૃતઘ્ન શરીર હે, ઇસકા મેનેં મનસોં ત્યાગ કિયા હે; સો યહ દુઃખ દેનહારા હે. હે મુનીશ્વર! ઓર આશ્ચર્ય દેખો,—જો વાઇકા ભોગ કરતા હે, તિસકે સાથ ચલતા નહી; જૈસેં ધૂર કર મારગ બાસનેનેં રહે જાતા હે; તેસેં યહ જીવ જબ ચલને લગતા હે; તબ શરીર સાથ ક્ષોભવાન હોતા અરૂ વાસનારૂપ ધૂર સંયુક્ત ચલતા હે; પરંતુ દિખાતા નહી જો કહા ગયા. જબ પરલોક જાતા હે, તબ બડા કષ્ટ હોતા હે; કાહેતેં જો શરીરકે સાથ પરસ કિયા હે. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર છિનભંગ હે. જૈસેં જલકી બુંદ પત્રકે ઉપર ગિરતી હે, સો છિનમાત્ર રહતી હે; તેમેં શરીરભી છિનભંગ હે. ઐસે શરીરમેં આસ્થા કરની, સો મૂરખતા હે; અરૂ ઐસે

શરીરકે ઉપર ઉપકાર કરનાભી દુઃખકે નિમિત્ત હે, સુખ કછુ નહીં હે. ઓર જો ધનાઢ્ય શરીરસોં બડે ભોગ ભુગતતે હે; પરંતુ જરાવસ્થા અરૂ મૃત્યુ દોનકોં રોતે હે. ઇસમેં વિશેષતા કછુ નહી. શરીરકા ઉપકાર કરના, ઓર ભોગ ભુગતના, સો તૃષ્ણા કરકે ઉલટા દુઃખકા કારન હે. જેસેં કોઈ નાગની ઘરમેં રખકે દસકોં દૂધ પાવે, તોઉ આખર ઉસીકો નાટકે મારેગી; તેસેં જીવકું તૃષ્ણારૂપની નાગની સાથ સખાઈ કરી તે મ મરેગા, સો જો નાશવંત હે. ઇસકે નિમિત્ત જો ભોગ ભુગતનેકા જતન કરના સો મુરખતા હે. જેસેં પવનકા વેગ આતા હે, અરૂ જાતાહે તેસેં યહ શરીર નાશવંત હે ઇસિમોં પ્રીતિ કરની, સો દુઃખકા કારન હે. સબ જીવ ઇસકી આસ્થામેં બાંધે હુએ હે, ઇસીકા ત્યાગ કોઈ વિરલાનેહીં કિયા હે. જેસેં કોઈ તિરસા મૃગ હોતા હે સો મરૂથલકે જલકી આસ્થા લાગતા હે, ઓર સગપરે ભમતે હે. હે મુનીશ્વર! વીજલીકા ઝરૂ દીપકકા પ્રકાશભી આતા જાતા દિખતા હે, પરંતુ ઇસ શરીરકા આદિઅંત નહીં દિખતા હે, જો કહા તેં આતા હે, અરૂ કહા જાતા હે. જેસેં સમુદ્રમેં બુદબુદ ઉપજતા હે, અરૂ મિટ જાતે હે, તિસકી આસ્થા કરને તેં કછુ લાભ નહીં, તેસે યહ શરીરકી આસ્થા કરની યોગ્ય નહીં; યહ અત્યંત નાશરૂપ હે, સ્થિર કદાચીત નહીં હોતા હે. જેસેં બિજુરી સ્થિર નહીં હોતી, તેસા શરીરભી સ્થિર નહીં રહતા; ઇસકી મેં આસ્થા નહીં કરતા, ઇસકા અભિમાન મેંને ત્યાગા હે. જેસેં કોઉ રૂકિ તૃનકોં ત્યાગ દેતા હે; તેસેં મેંને અહમમતા ત્યાગી હે.

हे मुनीश्वर! ऐसे शरीरकों पुष्ट करना, सो दुःखके नि-
मित्त हे. इस शरीर किसी अर्थ आवने जोग नहीं; ज-
लावने जोग हे. जेसें लकडी जलाए बिन और काममें
नहीं आती हे, तेसें यह शरीरभी जड अरु गुंगा जला-
वनेके अर्थ हे. हे मुनीश्वर! जीन पुरुषने काष्टरूपी शरी-
रकों ज्ञानाग्नि कर जलाया हे; तिनका परम अर्थ सिद्ध भय-
हे. अरु जीनने नहीं जलाया, सो परम दुःख पाया
हे. हे मुनीश्वर! न में शरीरी हों, न मेरा शरीर हे, न
इसिका में हो, न यह मेरा हे; अब मुझकों कामना कछु
नहीं हे. में निराशी पुरुष हों. अरु शरीरसाथ मुझकों
प्रयोजन कछु नहीं हे. तातें तुम सोई उपाय कहो; जी-
सकर में परम पदकी प्राप्ती पाऊं. हे मुनीश्वर! जीस पु-
रुषने शरीरका अभिमान त्यागा हे, सो परमानंदरूप हे,
और जीसकों देहका अभिमान हे, सो परम दुःखी हे.
जेते कछु दुःख हे, सो शरीरके संयोग करी होते हें.
मान, अपमान, जरा, मृत्यु, दंभ, भ्रांति, मोह, शोक,
आदि सर्व विकार देहके सञ्जोग कर होते हे. जीसको देह-
में अभिमान हे, तिनकों धिःकार हे. और सब आप-
दाभी तीसकों प्राप्त होती हे. जेसें समुद्रमें नदी आय प्र-
वेश करती हे, तेसें देहाभिमानमें सर्व आपदा आय प्र-
वेश करती हे. जीसकों देहका अभिमान नहीं, सो पुरु-
षनमें उत्तम हे, अरु बंदना करने जोग्य हे; ऐसेकों
मेरा नमस्कार हे, अरु सर्व संपदाभी तिसकों प्राप्त होती
हे. जेसें मान सरोवरमें सब हंस आय रहते हें, तेसें
जहा देहाभिमान नहीं रही, तहा सरव संपदा आय रहती

હે હે મુનીશ્વર! જેમેં અપની છાયામેં બાનક બૈતાલ ક
લપતા હે અર તિસકર ભય પાતા હે જબ ઈસકો વિ
ચારની નાસી દેતી હે તબ બૈતાલકા અભાવ હો જાતા હે,
તેમેં અનાનકર મુઝકો અહંકારરૂપી પિશાચને શરીરમેં
દૃઢ આસ્થા બતાઈ હે તાતેં સોઈ ઉપાય હો, જીસકર અ
હંકારરૂપી પિશાચકા નાશ હોવે અર આસ્થારૂપી ફાસી
ટૂટે. હે મુનીશ્વર! પ્રથમ ના મુઝકો અજ્ઞાનકર સંજોગ
થા, સો અહંકારરૂપી પિશાચકા થા તિસતેં અંતર શરીરમેં
આસ્થા ઉપજી હે જેમેં બીજ તેં પ્રથમ અંકુર હોતા હે
ફિર અંકુર તેં વૃક્ષ હોતા હે તેમેં અહંકારતેં શરીરકી
આસ્થા હોતી હે હે મુનીશ્વર! ઈમ અહંકારરૂપી પિશાચનેં
સબ જીવનકોં દીન કિયે હે જેસેં બાનકકોં છાયામેં બૈતાન
ભાસતા હે અર દીનતાકોં પ્રાપ્ત હોતા હે તેસેં અહંકાર
રૂપી પિશાચનેં મુઝકોં દીન કિયા હે સો અહંકારરૂપી પિ
શાચ અવિચારતે સિદ્ધ હે અર વિચાર કિયે તેં અભાવકોં
પ્રાપ્ત હોતા હે જેમેં પ્રકાશકર અંધકાર નાશ હો જાતા
હે તેમેં વિચાર કિયે તેં અહંકાર નાશ હોય જાતા હે હે
મુનીશ્વર! જો શરીરમેં આસ્થા રખી હે સો શરીર જ
લકા પ્રવાહકી નાઈ સ્થિર નહીં હોતા ઐસા ચલ હે જેમેં
બિજુરી। ચમકા સ્થિર નહીં હોતા, અર ગંધર્વ નગરકી
આસ્થા વ્યર્થ હે તેસેં શરીરકી આસ્થા કરની વ્યર્થ હે હે
મુનીશ્વર! એસે શરીરકી આસ્થા કરકેં અહંકાર કરતે હે
અર જગતકે પદારથ નિમિત્ત જતન કરતે હે સો મહા
મૂરખ હે જેમેં સ્વપ્ન મિથ્યા હે તેમેં યહ જગત મિથ્યા
હે તિસકોં સત જાનકર જો ઇસકા જતન કરતા હે સો

અપને બંધનકે નિમિત્ત કરતા હે. જેસેં ધુરાન ગુફા બનાતી હે, સો અપને બંધનકે નિમિત્ત હે. અરૂ પતંગ દીપકકી ઇચ્છા કરતા હે; સો અપને નાશકે નિમિત્ત હે; તેસેં અગ્યાની જો અપને દેહકા અભિમાનકર ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, સો અપને નાશકે નિમિત્ત હે. હે મુનીશ્વર મેં તો ઇસ શરીરકા અંગીકાર નહીં કરતા; ઇસ શરીરકા અભિમાન પરમ દુઃખ દેનહારા હે. જીસકોં દેહ અભિમાન નહીં રહા, તિસકોં ભોગકી ઇચ્છાભી ન રહેગી. તાતેં મેં નિરાશ હોં; અરૂ પરમ પદકી ઇચ્છા હે; જીસકે પાયેતેં બહુરી સસાર સમુદ્રકી પ્રાપ્તી ન હોવે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે, દેહ નૈરાશ્ય વર્ણનં નામ ત્રયોદશઃ સર્ગઃ ૧૩

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ સંસાર સમુદ્રમેં જો જન્મ પાયા હે, તામેં બાલક અવસ્થા ઇસકોં પ્રાપ્ત ભઈ હે, સોભી પરમ દુઃખકા મૂલ હે; તિસમેં પરમ દીન હો જાતા હે; અરૂ જેતે ઔગુન ઇસમેં આય પ્રવેશ કરતે હે. સો કહત હોં. આશક્તતા, મૂર્ખતા, ઇચ્છા, ચપળતા, દીનતા, અરૂ દુઃખ સંતાપ, એતે વિકાર ઇસકોં આય પ્રાપ્ત હોતે હે. યહ બાલાવસ્થા મહા વિકારવાન હે; અરૂ બાલક પદારથકી ઓર ધાવતા હે. એક વસ્તુકા ગ્રહન કર દુસરીકોં ચાહતા હે; સ્થિર નહી રહતા હે; ફિર ઓરમેં લગ જાતા હે. જેસેં બાનર કહુંકેં નહી બેઠતા, અરૂ જો કોઉ ઊપર ક્રોધ કરતા હે, તબ અંતરતેં પચ્યા જલતા હે; અરૂ બાજે બાજે ઇચ્છા

કરતા હે; તિસકી પ્રાપ્તી નહી હોતી સદા તૃષ્ણામેં રહતા
હે; અરૂ છિનમેં બલહીન હો જાતા હે; શાંતિકો પ્રાપ્ત નહી
હોતા; ફિર મહા દીન હો જાતા હે. જેસેં કદલીબનમેં હસ્તિ ગા
ડરમેં બાંધા હુઆ દીન હો જાતા હે; તેસેં યહ ચેતન્ય
પુરૂષ બાલક અવસ્થા કર દીન હો જાતા હે, જો કછુ ઇચ્છા
કરતા હે, સો બિચાર બીન હે તિસકર દુખ પાતા હે
અરૂ મૂઢ ગૂંગ અવસ્થા હે, તિસકર કછુ સિદ્ધિ નહી હોતી,
જેઉ પદારથકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તિસમેં છિનમાત્ર સુખી રહ
તા હે; બહુરી તપને લગતા હે. જેસેં તપની પૃથ્વીપર
જલ ડારિયે તબ એક છિન શીતલ હોતી હે ફિર ઉસી પ્રકા
રસોં તપની હે તેસેં બહુરી તપતા રહતા હે. જેસેં રાત્રિકે
અંતમેં સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તિસકર ઉલૂકાદિ કષ્ટવાન હોતા
હે, તેસેં યહ જીવ સ્વરૂપકે અગ્યાન કર બાલાવસ્થામેં કષ્ટ
હોતા હે. હે મુનીશ્વર! જો બાળક અવસ્થાકી મગતી કરતા
હે, સોભી મુરખ હે. કાહેતે જો યહ બિવેક રહિત અવસ્થા
હે; અરૂ સદા અપવિત્ર હે ઓર સદા પદારથકી ઓર ધાવ
તા હે ઐસી મૂઢ અરૂ દીન અવસ્થાકી મુઝકો ઇચ્છા નહી.
જીસ પદારથકો દેખતા હે તિસકી ઓર ધાવતા હે અરૂ
છિન છિન અપમાનકો પાવતા હે. જેસેં કૂકર છિન છિનમેં
દ્વારકી ઓર ધાવતા હે, અરૂ અપમાન પાવતા હે, તેસેં
બાલક અપમાનકો પ્રાપ્ત હોતા હે. અરૂ બાલકકો સદા
માતા અરૂ પિતાકા ભય રહતા હે બાલકકો સદા ભય રહતા
હે, અરૂ આપસેં બડે બાલકકાભી ભય રહતા હે અરૂ પશુ
પક્ષીઓકા ભય રહેતા હે. હે મુનીશ્વર! ઐસી દુખરૂપ
અવસ્થાકી મુઝકો ઇચ્છા નહી. જેસા સ્ત્રીકા નૈન ચંચલ હે,

અરૂ નદીકા પ્રવાહ ચચલ હે, ઇસનેભી મન અરૂ બાલક ચંચલ હે, એસેં જાનતા હોં; અરૂ સબ ચંચલતા બાલકનેં કનિષ્ટ હે; બાલક સબનેં ચચલ હે. જેસા મન ચંચલ હે, તેસા બાલકભી ચંચલ હે. મનકા રૂપ બાલક હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં વેશ્યાકા ચિત્ત એક પુરૂષમેં નહી ઠહરતા, તેસેં બાલકકા ચિત્ત એક પદારથમેં નહી ઠહરતા. જો ઇગ પદારથ કર મેરા નાશ હોવેગા, એસા વિચારભી તિસકોં નહીં, અરૂ ઇસકર મેરા કલ્યાન હોવેગા સો વિચારભી નહી. એસેંઈ પરચા ચેષ્ટા કરતા હે; અરૂ સદા દીન રેહેતા હે; અરૂ સુખ દુઃખ ઇચ્છા દ્વેષ કરકે તપાયમાન રહતા હે; જેસેં જેઠ આષાઢમેં પૃથ્વી તપાયમાન હોતી હે, તેસેં બાલક તપતાઈ રહેતા હે. શાંતીકોં કદાચિત્ નહી પાવતા. અરૂ જબ વિદ્યા પઢને લગતા હે, તબ ગુરૂસોં બડા ભય ભીત હોતા હે, જેસેં કોઈ જમકોં દેખકે ભય પાવે, ઔર ગરૂડકોં દેખકે જેસેં સર્પ ભય પાવે, તેસેં ભયભીત હો જાતા હે. જબ શરીરકો કોઈ કષ્ટ આય પ્રાપ્ત હોતા હે, તબ બડે દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. પરંતુ દુઃખકે નિવારનમેં સમર્થ નહી હોતા; અરૂ સહનેકોંભી સમર્થ નહી. અંતરતેં પચ્યા જલતા હે; અરૂ મુખતેં કછુ બોલ શકતા નહી. જેસેં મૂરછ કછુ નહીં બોલ શકતા, અરૂ દુઃખકા નિવારન નહી કરી શકતા, ન સંહાર કર શકતા, અંતરતેં પચ્યા જલતા હે; તેસેં બાલક ગુંગ મુક હુઆ દુઃખ પાવતા હે. હે મુનીશ્વર! એસી જો બાલકકી અવસ્થા, તિસકી જો સ્તુતિ કરતા હે, સો મૂર્ખ હે. યહ તો પરમ દુઃખરૂપ અવસ્થા હે; ઇસમેં વિવેક વિચાર કછુ નહી. એક ખાનેકો પાતા હે, અરૂ રૂદન કરતા હે.

એસી ઓગુનરૂપ અવસ્થા મુઝકોં નહી સુહાતી હે. જેમેં બિજુરી અર જલકે બુદ બુદ સ્થિર નહી રહતે તેમેં બાલકહુ સ્થિર કદાચિત્ નહી હોતા. હે મુનીશ્વર! યહ મહા મૂર્ખ અવસ્થા હે; કબહુ કહતા હે,—હે પિતા! મુઝકોં બરફકા ટુકડા ચુની દે; કબહુ કહતા હે,—મુઝકોં ચંદ્રમા ઉતાર દે, એ સબ મૂર્ખતાકે બચન હે. તાતેં એસી મૂર્ખાવસ્થાકો મેં અંગીકાર નહી કરતા. જેમેં દુઃખકા અનુભવ બાલકકોં હોતા હે, સો હમારે સુપનેમેંભી નહી આયા; તાત્પર્ય યહ જો બાળાવસ્થામેં બડા દુઃખ હે. યહ બાળાવસ્થા ઓગુનકા ભૂખન હે, સો અબ ગુન કર શોભતી હે, એસી નીચ અવસ્થાકોં મેં અંગીકાર નહી કરતા. ઇસકી સ્તુતિ કરની સો મૂર્ખતા હે. ઇસમેં ગુન કોઉભી નાહીં હે.

ઇતિશ્રીયોગ વાશિષ્ટ વૈરાગ્ય પ્રકરણે બાળાવસ્થા વર્ણનં નામ ચતુર્દશઃ સર્ગઃ ૧૪

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! દુઃખરૂપ બાળાવસ્થાકે અનંતર જો જુવા અવસ્થા આતી હે, સો નીચે તેં ઉંચી ચઢતી હે; સોભી ઉત્તમ ગિનવેકે નિમિત્ત નહી હે. અધિક દુઃખ દાયક હે. જબ જુવા અવસ્થા આતી હે. તબ કામરૂપી પિશાચ આય લગતા હે. સો કામરૂપી પિશાચ જુવા અવસ્થા રૂપી ગહેલેમેં આય સ્થિત હોતા હે. ચિત્ત ફિરતા હે, અર ઇચ્છામેં પસારતા હે. જેમેં સૂર્યમુખી કમલ ખિલી આતા હે, અર પંખુરીનકોં પસારતા હે, તેમેં જુવા અવસ્થારૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ નાના પ્રકારકી ઇચ્છા

કરતી હે, અરુ કામરૂપી પિશાચ ઇસકોં સ્ત્રીમેં ડાર દેતા હે, તહાં પર્યો દુઃખ પાતા હે, જૈસે કોઉકોં અગ્નિકે કુંડમેં ડારી દિયા હોય, અરુ વહ દુઃખ પાવે, તૈસેં કામકે બરા હુઆ દુઃખકો પાતા હે. હે મુનીશ્વર! જો કછુ બિકાર હે, સો સબ જુવા અવસ્થામેં આયકે પ્રાપ્ત હુએ હૈં. જૈસેં ધનવાનકો દેખકે નિર્ધન સબ ધનકી આશા કરતે હે, તૈસેં જુવા અવસ્થાકોં દેખકર સબ દોષ આય ઇકઠે હોતે હે. અરુ જો ભોગકોં સુખરૂપ જાનકર ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, સો પરમ દુઃખકા કારન હે, જૈસેં મદિરાકા ઘટ ભર્યા હુઆ દેખને માત્ર સુંદર લગતા હે, પરંતુ જબ ઉનકા પાન કરે, તબ ઉન્મત્ત હોય જાય; તિસ ઉન્મત્તતા કર દીન હો જાતા હે; અરુ નિરાદરકોં પાવતા હે. તૈસેં યહ ભોગ દેખને માત્ર સુંદર ભાસતા હે; પરંતુ જબ ઇનકોં ભુગતતા હે, તબ તૃષ્ણાકર ઉન્મત્ત હો જાતા હૈ; અરુ પરાધીન હોય જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર, યે સબ જો ચોર હે, સો જુવારૂપી રાત્રિકો દેખકર લૂંટને લાગતા હે; અરુ આત્મજ્ઞાનરૂપી ધનકો ચોર લે જાતા હે, તિસકર યહ દીન હોતા હે. યહ પુરુષ આત્માનંદકે બિયોગકર દીન હુઆ હે. હે મુનીશ્વર! ઐસી જો દુઃખ દેનહારી જુવા અવસ્થા, તિસકા મેં અંગીકાર નહીં કરતા; અરુ શાંતિ જો હે, સો ચિત્ત સ્થિર કરનેકે લિયે હે; સો ચિત્ત જુવા અવસ્થામેં વિષયકી ઓર ધાવતા હે જૈસેં ખાન લચ્છકે ઓર જાતા હે, તબ ઉસકોં વિષયકા સંયોગ હોતા હે, સો વિષયકી તૃષ્ણા નિવૃત્ત નહીં હોતી; અરુ તૃષ્ણાકે સાથે જન્મોં જન્માંતરરૂપ દુઃખકોં પાવતા

હે. હે મુનીશ્વર! ઐસી દુઃખદાયક જુવા અવસ્થાકી સુખકો ઇચ્છતા નહીં હે. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ દુઃખ હે સો સબ જુવા અવસ્થામેં આયકર પ્રાપ્ત હોતા હે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહંકાર, ચપલતા ઇત્યાદિક જો દુઃખ હે. સો સબ જુવા અવસ્થામેં સ્થિર હોતે હે. જેસેં પ્રલય કાલમેં સબ રોગ આય સ્થિર હોતે હે, તેમેં જુવાવસ્થામેં સબ ઉપદ્રવ આય મિલતે હેં: ઓર છિનભંગ હે જેમેં બિજુરીકા ચમકા હોયકે મિટ જાતા હે, જેમેં સમુદ્રમેં તરંગ હોતે હેં, અરૂ મિટ જાતે હે, તેમેં જુવા અવસ્થા હોયકે મિટ જાતી હે. જેમેં સ્વપ્નમેં કોઇ સ્ત્રી વિકારકર છલ જાતી હે, તેસેં અજ્ઞાનકર જુવા અવસ્થા છલ જાતી હે. હે મુનીશ્વર! જુવા અવસ્થા જીવકી પરમ શત્રુ હે જો પુરૂષ ઇસ શત્રુકે શસ્ત્રોં બચે હેં સો ધન્ય હે! ઇસકે શસ્ત્ર કામ, ક્રોધ હે, જો ઇસતેં છુટ્યા હે, સો વજ્રકે પ્રહાર કરભી છેદ્યા ન જાયગા. જો ઇનકર બાંધ્યા હુઆ હે, સો પશુ હે હે મુનીશ્વર! જુવાવસ્થા દેખનેમેં તો સુંદર હે પરંતુ અંતરમેં તૃષ્ણા કરકે જરજરીત હે. જેસેં વૃક્ષ દેખનેમેં તો સુંદર હોય, અરૂ અંતરમેં ઘુના લગ્યા હુઆ હે તેસેં જુવાવસ્થા જો ભોગકે નિમિત્ત જતન કરતી હે સો ભોગ આપાત રમણીય હે. કારન યહ જો જબલગ ઇંદ્રિય અરૂ વિષયકા સંજોગ હે, તબલગ અવિચારિત ભલા લગતા હે, અરૂ જબ વિજોગ હુઆ તબ દુઃખ હોતા હે તાતેં ભોગ કરકે મૂરખ પ્રસન્ન હોતે હે અરૂ ઉન્મત્ત હોત હે, તિનકો શાંતી નહીં હોતી. અરૂ અંતરતેં સદા તૃષ્ણા રહતી હે. સ્ત્રીમેં ચિત્તકી આસક્તિ રહતી હે. જબ ઇસ

વનિતાકા બિજોગ હોતા હૈ, તબ તિસકે સમરન કરકેં જલતા હૈ. જેસેં બનકા બૃછ્છ અગન કરકેં જલતા હૈ, તેસેં જુવાવસ્થામેં ઇષ્ટ બિજોગ કરકેં જીવ જલત હૈ. જેસેં ઉન્મત્ત હસ્તી સાકર કરકેં બંધન પાતા હૈ, તબ સ્થિર હોતા હૈ; કછુ જાય નહી શકતા; તેસેં કામરૂપી હસ્તિ હૈ, તિસકો સાકરરૂપ જુવા અવસ્થા બંધન કરતી હૈ, અરૂ જુવાવસ્થારૂપી નદી હૈ, તિસમેં ઇચ્છારૂપી તરંગ ઉઠતે હૈ, સો કદાચીત શાંતિકો નહીં પાતે હૈં, અરૂ હે મુનીશ્વર! યહ જુવાવસ્થા બડી દુષ્ટ હૈ; કોઉ બડા બુદ્ધિવાન હોવે; અરૂ સદા નિર્મલ પ્રમન હોવે; ઐતે ગુન કરકેં સંપન્ન હોવે; તિસકી બુદ્ધિકોભી જુવાવસ્થા મલીન કર ડારતી હૈ. જેસેં નિર્મલ જલકી બડી નદી હોવે; અરૂ જબ બરષાકાલ આવે, તબ મલીન હોય જાવે; તેસેં જુવાવસ્થામેં બુદ્ધી મલીન હોય જાતી હૈ. હે મુનીશ્વર! શરીરરૂપી બૃછ્છ હૈ, તિસમેં જુવાવસ્થાકા ખજ પ્રગટ હોતા હૈ; સો બલિષ્ટ હોતા હૈ, તબ ચિત્તરૂપી ભંવરા આય બેઠતા હૈ; સો તૃષ્ણારૂપી તિસકી સુગંધ કરકેં ઉન્મત્ત હોતા હૈ, અરૂ સબ બિચાર ભૂલ જાતા હૈ. જેસેં જબ પ્રબલ પવન ચલતા હૈ, તબ શૂખે પત્રોંકો ઉડાય લે જાતા હૈ; અરૂ રહને નહીં દેતા, તેસેં જુવાવસ્થા આવતી હૈ તબ, વૈરાગ, સંતોષાદિક ગુનકા અભાવ કરતી હૈ. અરૂ દુઃખરૂપી કમલકા જુવાવસ્થારૂપી સૂર્ય હૈ. જુવાવસ્થાકે ઉદયતેં સબ દુઃખ પ્રફુલ્લિત હોય આતે હૈં. તાતેં સબ દુઃખકા મૂલ જુવાવસ્થા હૈ. જેસેં સૂર્યકે ઉદયતેં સૂર્યમુખી કમલ ખીલ આતે હૈં, તેસેં ચિત્તરૂપી કમલ, સંસારરૂપી પંખુરી, અરૂ સત્યતારૂપી સુગંધકર ખીલી આતા હૈ. અરૂ તૃષ્ણારૂપી ભૌંરા

તિસપર આય બેઠતા હૈ, અરૂ વિષયકી સુગંધ લેતા હૈ. હે મુનીશ્વર ! ગંગારૂપી ગંગી હૈ, તિસમેં જુવાવસ્થારૂપી તાગાગન પ્રકાશતે હૈ; કારન યહ જો શરીર જુવાવસ્થા કૈસી સુશોભિત હોતા હૈ. અરૂ જુવાવસ્થા શરીરકોં જ જૈસી બાત ફરકે હો આતી હૈ. જૈસેં ધાનકે છોટે બૃક્ષ હરા તબલગ રહે, જબલગ ઉમકોં ફૂલ નહી આયા; જબ ફૂલ આતા હૈ, તબ સૂખનેકોં લગતા હૈ; અરૂ અંત કે કન પરિપક્વ હોતે હૈં, તબ અનકે છોટે વૃક્ષ જડોંગ ભાવકોં પાવતે હૈ. ઉમકી હરિયાલ નહી રહ શકતી. તૈસેં જબલગી જુવાની નહી આઈ, તબલગી શરીર સુંદર કોમલ રહતા હૈ; જબ જુવા આઈ તબ શરીર ક્રૂર હો જાતા હૈ, ફેર પરિપક્વ હોકર છીન હો જાતા હૈ, અરૂ વૃદ્ધ હોતા હૈ; તાતેં હે મુનીશ્વર। ઐસી દુખકી મૂલરૂપ જુવા અવસ્થા હૈ તિસકી મુઝકોં ઇચ્છા નહી, જૈસે સમુદ્ર બડે જલકર પૂરન હૈ; તરંગકોં પસારતા હૈ, અરૂ ઉછલતા હૈ તોઉભી મર્યાદાકા ત્યાગ નહી કરતા, ઇશ્વરકી આગ્યા મર્યાદામેં રહેનેકા હૈ, અરૂ જુવાવસ્થા તો ઐસી હૈ, જો શાસ્ત્રકી મરજાદા, અરૂ લોકકી મર્યાદા મેટકે ચલતી હૈ. અરૂ તિનકો અપના બિચાર નહી રહેતા. જૈસેં અંધકારમેં પદારથકા ગ્યાન નહી હોતા, તૈમેં જુવાવસ્થામેં શુભ અશુભકા ત્યાગ નહી હોતા. જીસકોં બિચાર નહી રહા તિસકોં શાંતિ કહાંતે હોવે, સદા બ્યાધી તાપમેં જરેયા રહતા હૈ જૈસેં જલબિના મચ્છકોં શાંતિ નહી હોતી, તૈમેં બિચાર બિના પુરૂષ શોક જલતા રહેતા હૈ. જબ જુવાવસ્થારૂપ રાત આતી હૈ, તબ કામ પિશાચ આયકે ગરજતા હૈ, તિસકર

ઇસિકોં યહી સંકલ્પ ઊઠતે હૈં, જો કોઊ કામી પુરૂષ આવે, તિસકે સાથ મેં યહી અર્ચા કરોં. હે મિત્ર! વહ દેસી સુંદર હૈ? અરૂ દેસે ઊસકે કટાચ્છ હૈ? સો કિસ પ્રકાર મોકોં પ્રાપ્ત હોય. હે મુનીશ્વર! ઈહ ઇચ્છા સાથ વહ સદા જરતાઈ રહતી હૈ: જૈસેં મરૂ થલકી નદીકોં દેખ મૃગ દોરતા હૈ; અર જલકી અપ્રાપ્તિ કર જલતા હૈ; તૈસેં કામી પુરૂષ વિષયકી વાસના કરકેં જલતા હૈ, અરૂ શાંતિ નહી પાવતા હૈ. હે મુનીશ્વર! મનુષ્ય જન્મ ઉત્તમ હૈ; પરંતુ જિનકે અભાગ્ય હૈ, તિનકોં વિષયતેં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી. જૈસેં ચતામનિ કોઈકોં પ્રાપ્ત હોવે, સો તિસકા નિરાદર કરે ઔર ઉસકોં જાનેં નહી, ઔર ડારી દેવે, તૈસેં જો પુરૂષ મનુષ્ય શરીર પાયકર આત્મપદ નહી પાયા, સો બડે અભાગી હૈ: અરૂ મૂરખતા કરકેં અપને જીવનેકોં વ્યર્થ ખોય ડારતા હૈ. અરૂ જુવાન અવસ્થામેં પરમ દુઃખકા ક્ષેત્ર અપને નિમિત્ત બોતા હૈ: અરૂ એતે વિકાર જુવાવસ્થામેં હૈ, સો સબ આયકેં ઇનકોં પ્રાપ્ત હોતે હૈ. માન, મોહ, મદ ઇત્યાદિ વિકાર કરકેં પુરૂષાર્થકા નાશ કરતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઐસેં જુવાવસ્થા બડે વિકારેકા પ્રાપ્ત કરતી હૈ. જૈસેં નદી બા-ષુસોં અનેક તરંગ પસારતી હૈ, તૈસેં જુવાવસ્થા ચિત્તકે અનેક કામેકોં ઉઠાવતી હૈ. જૈસેં પંખી પંખ કર બહુત ઉડતા હૈ; જૈસેં સિંહ ભુજાકે બલમોં પશુકોં મારનેકોં દોરતા હૈ, તૈસેં ચિત્ત જુવાવસ્થા કર વિક્ષેપકી ઓર ધાવતા હૈ. હે મુનીશ્વર! સમુદ્રકા તરના કઠિન હૈ, કાહે તેં જો તામેં જલ અથાગ હૈ, અરૂ બિસ્તારભી બડા હૈ; અરૂ તિસમેં મચ્છ, કચ્છ, મગર બડે દેહધારી રહતે હૈ; ઐસા

દુસ્તર સમુદ્રકો તરના સો મેં સુગમ માનતા હોં, પરંતુ જુવાવસ્થાકા તરના મહા કઠિન હે કારન યહ જો જુવાવસ્થામેં નિર્દોષ રેહના કઠિન હે, એસી શકટવાળી જો જુવાવસ્થા હે તિસમેં ચળાયમાન નહી હોતે સો પુરુષ ધન્ય હે! અરૂ બંદના કરને જોગ હે હે મુનીશ્વર! યહ જુવાવસ્થા મલીન કર ડારતી હે જેસેં જનકી બાવડી હે, તિસકે નિકટ ગંધ કાટે રહે હોય, સો પવન ચલનેસેં શબ આય બાવડીમેં ગિરે, તેમેં પવનરૂપી જુવાવસ્થા દોષરૂપી ધૂડ કાટેનકો ચિત્તરૂપી બાવડીમેં ડારકેં મલીન કર દેતી હે એસે ઓગુન કરકે પૂરન જો જુવાવસ્થા તિસકી ઇચ્છા મુઝકો નહી હે જુવાવસ્થા! તેરેપર યહી કૃપા કરની, જો તેરા દર્શન નહી હોવે, તેરા આવના મેં દુઃખકા કારન માનતા હોં જેસેં પુત્રકે મરનકા મહા પિતા શોક નહી શકતા, અરૂ સુખકા નિમિત્ત નહી દેખતા તેસા તેરા આવનામેં સુખકા નિમિત્ત નહી દેખતા તાતેં મુઝપર દયા કરની જો અપના દર્શન ન હોવે! હે મુનીશ્વર! જુવાવસ્થાકા તરના મહા કઠિન હે જો કોઉ જોબનવાન હોવે સો નમ્રતા સંયુક્ત હોવે, ઔર શાસ્ત્રકે ગુન, વૈરાગ બિચાર સંતોષ, શાંતિ, ઇનકર સંપન્ન હોવે સો દુર્લભ હે જેસેં આકાશમેં બન હોના આશ્ચર્ય હે તેસેં જુવાવસ્થામેં વૈરાગ, બિચાર, શાંતિ, સંતોષ પાવના એ બડા આશ્ચર્ય હે તાતેં મુઝકો સોઈ ઉપાય કહો, જીસકર જુવાવસ્થાકે દુઃખસે મુક્તિ હોય જાય, અરૂ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોય

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણ જુવા ગારૂડી વર્ણન નામ પંચદશ સર્ગ ૧૫

હે મુનીશ્વર! જિસ કામ વિલાસકે નિમિત્ત સ્ત્રીકી વાંછા કરતા હે, સો સ્ત્રી, અસ્થિ, માંસ, રૂધિર, મૂત્ર, નિષ્ઠાકરી પૂરન હે; ઇસીકી પૂતરી બની હુઈ હે; જેસેં જંત્રીકી બની પુતરી હોતી હે, સો તાગેસોંકર અનેક ચેષ્ટા કરતી હે; તેસેં યહ અસ્થિ, માંસાદિકકી પૂતરીમેં કછુ ઓર નહીં હે. જો બિચાર કર દેખો તો સો ઉન્મની દિખાતી હે. જેસેં પર્વતકે શિખર દૂરતેં સુંદર, અરૂ નિકટતેં અસાર હે; પડે પથ્થરઈ દિખતે હે; તેમેં સ્ત્રી-વસ્ત્ર અરૂ ભૂષનસોં કરી સુંદર ભાસતી હે; અરૂ જો અંગકો બિભબિભ બિ-ચાર કર દેખો તો સાર કછુ નહી હે, જેસેં નાગનીકે અગ બહુત કોમલ હોતે હે; પરંતુ ઉસકા પરસ કરો તો કાટકે માર ડારતી હે; તેસેં જો કોઈ સ્ત્રીકો સ્પર્શ કરતે હે તિનકો નાશ કર ડારતી હે; જેસેં બિષકી બેલી દેખન માત્ર સુંદર લગતી હે, પરંતુ સ્પર્શ કિયેતેં માર ડારતી હે; જેસેં હસ્તિકો જંજીર કર બાંધો તબ જિસ દ્વારપે રહતા હે, તહાંઈ સ્થિર રહતા હે; તેસેં અગ્યાનીકા જો ચિત્તરૂપી હસ્તિ હે, સો કામરૂપી જંજીરકર બધ્યા હુઆ સ્ત્રીરૂપી એક સ્થાનમેં સ્થિર રહતા હે; ઊહાંતેં કહું જાય નહીં સકતા. ઓર જબ હસ્તિકો મહાવત અંકુશકા પ્રહાર કરતા હે, તબ બંધનકો તોરકે નિકસ જાતા હે, તેસેં યહ ચિત્તરૂપી મૂર્ખ હસ્તિ હે, સો મહાવતરૂપી ગુરૂકા ઉપદેશરૂપી અંકુશકા વારંવાર પ્રહાર કરતા હે, તબ સોંભી નિર્બંધન હોય જાતા હે. હે મુનીશ્વર ! કામી પુરૂષ જો સ્ત્રીકી વાંછા કરતા હે, સો અપને નાશકે નિમિત્ત કરતા હે; જેસેં કદલીબનકા હસ્તિ, કાગદકી હસ્તની દેખકર છલ પાયકે બંધનમેં આતા હે, તાતેં

પરમદુઃખ પાતા હે; તેસેં પરમદુઃખકા મૂલ સ્ત્રીકા સંગ હે;- હે મુનીશ્વર! જેસેં બનકે દાહકી અગ્નિ સઘનકોં જલાવતી હે, તેસેં સ્ત્રીરૂપી અગ્નિ તિસતેં અધિક હે; કાહેતેં જો ઊસ અગ્નિકે પરસ કિયેતેં તપ્ત હોતે હે; ઓર સ્ત્રીરૂપી અગ્નિ તો સ્મરન માત્રતેં જલાતી હે. ઓર જો સુખ રમનીય દિખાતા હે, સો આપાત રમનીય હે; જબ સ્ત્રીકા સુખકા વિજોગ હોતા હે, તબ મુરદેકી નાંઈ હો જાતા હે. તિસ કાલમેંભી (સ્ત્રી સંજોગ કાલ) શબ (મુડદા) જેસા હો જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ તો અસ્થિ, માંસ, રુધિરકા પિંજરા હે, સો અગ્નિમેં ભસ્મ હો જાયગા; અથવા પશુપંખીકો આનેકા આહાર હોયગા. જીનકોં દેખકર પુરુષ પ્રસંન હોતા હે, અરુ પ્રાન આકાશમેં લીન હો જાતે હે; તાતેં ઇસ સ્ત્રીકી ઇચ્છા કરની સો મૂર્ખતા હે. જેસેં અગ્નિકી જ્વાલાકે ઉપર શ્યામતા હે; તેસેં સ્ત્રીકે શીશ ઉપર શ્યામ કેશ હે. જેસેં અગ્નિકે સ્પર્શ કિયેતેં જલતા હે, તેસેં સ્ત્રીકે સ્પર્શ કિયેતેં પુરુષ જલતા હે. તાતેં જલાના દોનોંમેં તુલ્ય હે. હે મુનીશ્વર! ઇસિકોં નાશ કરનહારી સ્ત્રીરૂપી અગ્નિ હે; જો સ્ત્રીકી ઇચ્છા કરતે હે, સો મહામૂર્ખ અજ્ઞાની હે; સો અપને નાશકે નિમિત્તહી ઇચ્છા કરતે હે. જેસેં પતંગ અપને નાશકે નિમિત્ત દીપકકી ઇચ્છા કરતે હે; તેસેં કામી પુરુષ અપને નાશકે નિમિત્ત સ્ત્રીકી ઇચ્છા કરતા હે. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી બિષકી બેલી હે; અરુ હસ્ત પાવકે અગ્ર તિસકે પત્ર હે; અરુ ભુજા ડારી હે; ઓર અસ્થિરૂપ ગુંછે હે; નેત્રાદિક ઇંદ્રિય તિસકે ફૂલ હે; અરુ કામી પુરુષરૂપી ભોરે આય બેઠતે હે,

અરૂ કામરૂપી ધીવરનેં સ્ત્રીરૂપી જાલ પસારી હે; તિસપર કામી પુરૂષરૂપી પછી, આય ફસતે હે. કામરૂપી ધીવર તિનકોં ફસાયકર પરમ કષ્ટ પ્રાપ્ત કરતા હે. એસે દુઃખકે દેનહારી સ્ત્રીકી જો વાછા કરતે હે, સો મહા મૂર્ખ હે. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી સરપની હે; જબ તિસકા ફુરકારા નિકસતા હે, તબ તિસકે નિકટ કમલ ફૂલ સબ જલ જાતે હે; એસી સ્ત્રીરૂપી સરપની હે, તિસકિ ઈચ્છારૂપ જો ફુરકારા નિકસતિ હે, તબ વૈરાગરૂપી કમલ જર જાતે હે; અરૂ જબ સરપની દસતી હે તબ વિષ ચઢતા હે, ઓર સ્ત્રીરૂપી સરપનીકી ચિંતાની કરી તબ અતરેનેં આપેંહિ વિષ ચઢ જાતા હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં બ્યાધ છલકર મચ્છીકોં ફસાવતા હે; તેસેં કામી પુરૂષ મચ્છીવત સુંદર સ્ત્રીરૂપી જાલ દેખકે ફસાતા હે; ઓર સ્નેહરૂપી તાગેસોં કામી પુરૂષ બંધન પાય ખેંચાયા ચલા જાતા હે; ફિર તૃષ્ણારૂપી છુરીસોં કામ માર ડારતા હે. હે મુનીશ્વર! એસે દુઃખકે દેનહારી સ્ત્રીકી મુઝકોં ઈચ્છા નહી; અરૂ કામરૂપી પારાધિ હે, તિસનેં રાગરૂપી ઇંદ્રિયસોં જાલ બિછાય કામી પુરૂષરૂપી મૃગકો આસક્તિ કર ડારતા હે. અરૂ સ્ત્રીકા સ્નેહરૂપી ડોરી હે; તિસકર કામી પુરૂષરૂપ બેલસોં બાંધ્યા હે. અરૂ સ્ત્રીકા મુખરૂપી જો ચંદ્રમા હે, તિસકોં દેખકર કામી પુરૂષરૂપી કમલની ખીલી આતી હે; જેસેં ચંદ્રમુખી કમલ ચંદ્રમાકોં દેખકર પ્રસંન હોતે હે; ઓર સૂર્યમુખી નહી હોતે, તેસેં યહ કામી પુરૂષ ભોગ હુંકર પ્રસંન હોતે હે; અરૂ ગ્યાનવાન પ્રસંન નહી હોતે હે. જેસેં નકુળ સર્પકોં બિલમેંતેં નિકાસકે મારતા હે; તેસેં કામી પુરૂષકોં સ્ત્રી, આત્માનંદમેંતે નિકાસકે માર ડારતી હે. જબ સ્ત્રીકિ

નિકટ જાતા હૈ, તબ ઉસકોં ભસ્મ કર ડારતી હૈ. જૈસેં સૂખે તૃન અરૂ ઘૃતકો અગ્નિ ભસ્મ કર ડારતી હૈ, તૈસેં કામી પુરૂષકો સ્ત્રીરૂપી નાગની ભસ્મ કર ડારતી હૈ. હે મુનીશ્વર! સ્ત્રીરૂપી જો રાત્રિ હૈ, તિસકા સ્નેહરૂપી અંધકાર હૈ. તિસમેં કામક્રોધાદિક ઉલુક અરૂ પિશાચ હૈ. હે મુનીશ્વર! જો સ્ત્રીરૂપી ખડગકે પ્રહારતેં સ્તુતારૂપી શસ્ત્રમેંતેં બચ્યા હૈ સો પુરૂષ ધન્ય હૈ! તિસકો મેરા નમસ્કાર હૈ. સ્ત્રીકા સંયોગ પરમ દુઃખકા કારન હૈ, તાતેં મુઝકો ઇસકી ઇચ્છા નહી. હે મુનીશ્વર! જો રોગ હોતા હૈ, તિસકે અનુસાર ઔષધ કરતા હૈ, તબ રોગ નિવૃત્ત હોતા હૈ, અરૂ કોઉ કુપથ્ય કિયે, તબ વાકા પ્રબલ હોતા હૈ, રોગ બઢ જાતા હૈ; તાતેં મેરે રોગકે અનુસાર ઔષધ કરો; સો મેરા રોગ સુનિયેં. જરા અરૂ મૃત્યુ મુઝકો બડા રોગ હૈ, તિસકા નાશકા ઔષધ મુઝકો દીજિયે. ઔર સ્ત્રીઆદિક જો ભોગ હૈ, સો સબ ઇસ રોગકે વૃદ્ધિ કરતા હૈ. જૈસેં અગ્નિમેં ઘૃત ડારિયે, તબ બઢ જાતી હૈ, તૈસેં ભોગસોં જરા મૃત્યુ આદિરોગ સો બઢતા હૈ; તાતેં ઇસ રોગકી નિવૃત્તિકા ઔષધ કરો, નહી તો સબકા ત્યાગ કર બનમેં જાય રહુગા. હે મુનીશ્વર! જિસકો સ્ત્રી હૈ તિસકોં ભોગકી ઇચ્છાભી હોતી હૈ, ઔર જિસકોં સ્ત્રી નહી તિસકોં સ્ત્રીકી ઇચ્છાભી નહી. જિસને સ્ત્રીકા ત્યાગ કિયા હૈ, તિસને સંસારકાભી ત્યાગ કિયા હૈ. સોઈ સુખી હૈ, સંસારકા બીજ સ્ત્રી હૈ, તાતેં મુઝકો સ્ત્રીકી ઇચ્છા નહીં મુઝકોં સોઈ ઔષધ દીજે, જિસતેં જરા મૃત્યુ આદિ રોગકી નિવૃત્તિ હોઇ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે સ્ત્રીદુરાશા વર્ણન નામ ષોડશઃ સર્ગઃ ૧૬

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! બાળક અવસ્થાતો મહા જડ હે, અરૂ અશક્ત હે; ઓર જબ જુવાવસ્થા આતી હે, તબ બાળાવસ્થાકો ગ્રહન કર લેતી હે. તિસકે અનંતર વૃદ્ધાવસ્થા આતી હે, તબ શરીર જર્જરભૂત હો જાતા હે. અરૂ બુદ્ધી છીન હો જાતી હે; બહુરી મૃત્યુકોં પાવતા હે. હે મુનીશ્વર! ઈમ પ્રકાર અજ્ઞાનીકા જીવના વ્યર્થ હે, કછુ અર્થકી સિદ્ધિ નાંહી હે. જેસેં નદીકે તટપર બૃચ્છ હોતે હે, સો જલકે પ્રવાહ કર જર્જરીભૂત હો જાતે હે; તેસેં વૃદ્ધાવસ્થામેં શરીરં જર્જરીભૂત હો જાતા હે. જેસેં પવનસોં પત્ર ઉડ જાતા હે, તેસેં વૃદ્ધાવસ્થામેં શરીર નાશ પાતા હે, જેતે કછુ રોગ હે સો સબ વૃદ્ધાવસ્થામેં આય પ્રાપ્ત હોતે હે: અરૂ શરીર કૃશ હોય જાતા હે; અરૂ સ્ત્રી પુત્રાદિકે સબ વૃદ્ધકા ત્યાગ કર દેતે હે; જેસેં પકે ફલકો બૃચ્છ ત્યાગ દેતા હે, તેસેં વૃદ્ધકો કુટુંબ ત્યાગ દેતા હે, અરૂ દેખ હસતે હે; જેસેં બાવરેકોં દેખકે હસકે બોલતે હેં ત્યોં ઈનકી બુદ્ધિ મબ જાત રહી. જેસેં કમલ ફૂલનકે ઉપર ગડા પડતે હે, અરૂ કમલ જર્જરીભૂત હો જાતા હે, તિસેં જરા અવસ્થામેં પુરૂષ જર્જરી ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, અરૂ શરીર કૂબરા હો જાતા હે: કેશ સ્વેત હો જાતે હે; શક્તિ છીન હો જાતી હે. જેસેં ચિરકાલકા બડા બૃચ્છ હોતા હે, તિસમેં ઘુના હોતા હે, તેસેં શક્તિ કછુ રહત નાંહી. હે મુનીશ્વર! ઓરહુ સબ વૃત્તિ છીન હો જાતી હે; પરંતુ એક આશક્તિ માત્ર રહતી હે. જેમેં બડે બૃચ્છપેં ઉલૂક આય રહતે હેં; તેસેં ઈસમેં તૃષ્ણાશક્તિ આય રહતી હે; ઓર શક્તિ સબ છીન હો જાતી હે. હે મુનીશ્વર! જરા અવસ્થા દુઃખકા ઘર હે;

જરાં અવસ્થા આતી હૈ, તબ સબ દુઃખ ઈકઠે હોતે
તિનકર મહા દીન હો જાતે હૈ; અરૂ જુવાવસ્થાકા જો
કા બલ રહતા હૈ, સો જરામેં છીન હો જાતા હૈ. અરૂ
યકી આશક્તિ ઘટ જાતી હૈ, તિનનેં ચપલતાકા અ-
ર હો જાતા હૈ. જેસે પિતાકે નિર્ધન હુવે પુત્ર દીન હો
તા હૈ, તેસેં શરીર નિર્બલ હુવે ઇંદ્રિયાહુ નિર્બલ હો જાતી
ઓર એક તૃષ્ણા ઉન્મત્ત હોત બઢ જાતી હૈ. હે મુની-
! જબ જરારૂપી રાત્રિ આતી હૈ, તબ ખાસી રૂપી ગિ-
। આય શબ્દ કરતી હૈ, અરૂ આધિ વ્યાધિરૂપી ઉલૂક
ાય નિવાસ કરતે હૈ. હે મુનીશ્વર! એસી જો નીચ વૃદ્ધા
થા હૈ, તિસકી મુઝકોં ઇચ્છા નહીં. યહ દેહ જરા આયેતેં
ાડી હોય જાતી હૈ; જેસેં પકે ફુલસોં રસ છૂટ જાતા
તેસેં જરાકે આયેતેં દેહ કૂબરી હો જાતી હૈ. જો જુ-
વસ્થામેં સ્ત્રી પુત્રાદિક ચાહતે થે, અરૂ ટહલ કરતે થે, સો
મં ઉસકોં ત્યાગ દેતે હૈ. જેસેં વૃદ્ધ બેલકોં બેલવાન ત્યાગ
ા હૈ; તેસેં ઇસકોં બંધુ ત્યાગ દેતે હૈ, ઓર દેખકે હસતે
અરૂ અપમાન કરતે હૈ. તિનકો ઉલટી નાઈ ભાસતા
હે મુનીશ્વર! એસી જો નીચ અવસ્થા હૈ, તિસકી
ઝકો ઇચ્છા નાંહીં. અબ જો કછુ કર્તવ્ય મુઝકો કહો
। મેં કરોં. ઇતિ શરીરકી તીનો અવસ્થામેં કોઉ સુખદાઈ
હીં હૈ. ક્યોં જો બાલાવસ્થા મહા મૂઢ હૈ; અરૂ જુવા
સ્થા મહા વિકારવાન હૈ; અરૂ જરા અવસ્થા મહા દુઃખકા
ાત્ર હૈ. બાલાવસ્થાકો જુવા અવસ્થા ગ્રહન કર લેતી હૈ
અરૂ જુવા અવસ્થાકો જરા અવસ્થા ગ્રહન કર લેતી હૈ,
અરૂ જરા અવસ્થાકો મૃત્યુ ગ્રહન કર લેતા હૈ. યહ અવસ્થા

સબ અલ્પ કાલકી હૈ; ઈનકે આશ્રય કરકે મેરેકોં કહા સુખ હોના હૈ; તાતેં મુઝકોં સોઈ ઉપાય કહો, જિસ કર ઈસ દુઃખતેં મુક્ત હો જાઉં. હે મુનીશ્વર! જબ જરા અવસ્થા આતી હૈ, તબ મરનાભી નિકટ આતા હૈ. જૈસેં સંધ્યાકે આયે રાત્ર તત્કાલ આય જાતી હૈ, ઔર જો સંધ્યાકે આયે દિનકી ઇચ્છા કરતે હૈં, સો મહા મૂરખ હૈ. તૈસેં જરાકે આયે જીવનેકી આશા રખની સો મહા મૂરખતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જૈસેં બિલ્લી ચિંતવની કરતી હૈ, જો ચુહા આવે તો પકર લેઉં; તૈસેં મૃત્યુ ચિંતવત હૈ, જો જરા અવસ્થા આવે તો મૈં ઈસકા ગ્રહન કર લેઉં; અરૂ જરા અવસ્થા માનો કાલકી સખી હૈ. રોગરૂપી મશાલેકર શરીરરૂપી માંસકોં શુભાતી હૈ, તબ કાલ જો ઈસકા સ્વામી હૈ, સો આયકર ભોજન કર લેતા હૈ; અરૂ શરીરરૂપી ઘર હૈ તિસકા સ્વામી કાલ હૈ; જબ કાલ ઘરમેં આવે, તબ તિસકે આગેં તીન પરગની આતી હૈ; પહિલી અશક્તતા, દુસરી અંગમેં પીડા, તિસરી ખાસી. સો શીઘ્ર સ્વાસકો ચલાવતી હૈ; અરૂ શ્વેત કેશ હોતે હૈં, સો ચમરકી નાંઈ ઝુલતે હૈ. ઐસી જો કાલકી સહેલી હૈ સો પ્રથમહી આય પ્રવેશ કરતી હૈ; અરૂ જરારૂપી કલગી શરીરકો બનાવતી હૈ, તબ જો વાકા સ્વામી કાલ હૈ, સો આય પ્રવેશ કરતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જો પરમ નીચ અવસ્થા હૈ, સો જરાઈ હૈ, સો જબ આતી હૈ તબ શરીર જર્જરીભૂત કર દેતી હૈ. કંપનેકો લગતી હૈ, અરૂ શરીરકોં નિર્બલ કર દેતી હૈ; અરૂ કૂર કર દેતી હૈ. જૈસેં કમલપર બરફકી બરખા હોવે, અરૂ જર્જરભૂત હોય જાય, તૈસેં શરીરકોં જર્જર

ભૂત કર ડારતી હે. જેસેં બનમેં બાઘન આયકે શબ્દ કરતે હેં, અરૂ મૃગકા નાશ કરતે હે, તેસેં બાસીરૂપી બાઘન આય મૃગરૂપી બનકા નાશ કરતે હે. હે મુનીશ્વર! જબ જરા આવત હે, તબ મૃત્યુ પ્રસન હોતા હે. જેસેં ચંદ્રમાકે ઉદયનેં કમલની ખિન આતી હે, તેસેં મૃત્યુ પ્રસંન હોતા હે. અરૂ વહ જરા અવસ્થા બડી દુષ્ટ હે. બડે બડે જોધે હુએ હે તિનકોભી દીન કર દિયે હે. જીહોંને બડે ગુરમેનેં સંગ્રામમેં શત્રુકો જીતે હેં, સોઉનકું જરાને જીત લીયે હે; અરૂ બડે પર્વતકે ચૂરન કર ડારે હે તાકોંકુ જરા પિશાચનીનેં મહા દીન કર દિયે હે. યહ જરારૂપી જો રાક્ષસી હે, તિસનેં સબકો દીન કર દિયે હે, સો સબકો જીતનેવાલી હે. હે મુનીશ્વર! યહ જરા શરીરકો અગ્નિકી નાઇ લગતી હે. જેસેં અગ્નિ બૃક્ષકો લગતા હે, અરૂ ધૂમ નિકસતા હે, તેસેં શરીરરૂપી બૃક્ષમેં જરારૂપી અગ્નિ લગકે તૃષ્ણારૂપી ધુવે નિકસતે હે. જેસેં ડિબેમેં બડે રત્ન રહતે હે, તેસેં જરારૂપી ડિબેમેં દુઃખરૂપી અનેક રત્ન રહે હેં. અરૂ જરારૂપી બસંતઋતુ હે. તિસ કરકે શરીરરૂપી બૃક્ષ દુઃખરૂપી રસ કરકે પૂરન હોતા હે. જેસેં હસ્તિ સાકરમોં બંધા હુઆ દીન હો જાતા હે, તેસેં જરારૂપી સાકર કરકે બંધ્યા પુરૂષ દીન હો જાતા હે અરૂ અંગ સબ શિથિલ હો જાતા હે, બલ છીન હો જાતા હે, અરૂ ઇંદ્રિયાભી નિર્બલ હો જાતી હે, અરૂ શરીર જર્જરી ભાવકે પ્રાપ્ત હોતા હે, પરંતુ તૃષ્ણા નહી ઘટતી હે, નિત્ય બઢતી ચલી જાતી હે. જેસેં રાત્ર આતી હે તબ સૂર્યમુખી કમલ સબ મૂંદ જાતે હે; તબ પિશાચની આય બિચરતે

લગતી હે, અરૂ પ્રસંન હોતી હે; તેસેં જરારૂપી રોત્રિકે આપેતેં સબ શક્તિરૂપ કમલ મૂંદ જાતે હે, અરૂ તૃષ્ણારૂપી પિશાચની પ્રસંન હોતી હે. હે મુનીશ્વર! જેસેં ગંગાકે તટપર બૃચ્છ રહેતે હેં, સો ગંગાજલકે બેગસોં જર્જરી ભૂત હો જાતે હેં. તેસેં જો આયુરૂપી પ્રવાહ ચલતા હે, તિસકે બેગકર શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે. જેસેં માંસકે ટુકડેકો દેખ આકાશતેં ઉડતી ચીલ નીચેં આય લે જાતી હે; તેમેં જરા અવસ્થામેં શરીરરૂપી માંસકોં કાલ લે જાતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ તો કાલકા ગ્રાસ બન્યા હુઆ હે. જેસેં સુંદર બૃચ્છકોં હસ્તિ ખાય જાતા હે, તેમેં જરા અવસ્થાવારા શરીરકોં કાલ દેખકે ભોજન કર જાતા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ્ય પ્રકરણે જરા અવસ્થા નિરૂપણું નામ સપ્તદશઃ સર્ગઃ ૧૭

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! સંસારરૂપી ગર્ત્ત હે, તિસમેં અજ્ઞાની ગિર્યા હે, સો સંસારરૂપી ગર્ત્ત અલ્પ હે, અર અગ્યાની તો બડા હો ગયા હે. સંકલ્પ વિકલ્પકી આધિક્યતાતેં બડે હે. અરૂ જો ગ્યાનવાંન પુરૂષ હે સો સંસારકો મિથ્યા જાનતા હે, ફિર સંસારરૂપી જાલમેં ફસતા નાંહી. અરૂ જો અગ્યાની પુરૂષ હે સો સંસારકોં સત્ય જાનકર સંસારકી આસ્થારૂપી જાલમેં ફસતા હે. અરૂ સંસારકે ભોગકી વાંછા કરતે હે સો એસે હે,—જેસેં દર્પનમેં પ્રતિબિંબ દેખકર બાલક પકરનેકી ઇચ્છા કરતા હે; તેસેં અગ્યાની સંસારકોં સત્ય જાનકર જગતકે પદારથકી વાંછા કરતા હે; યહ મેરેકોં હોવે; યહ મેરેકોં નાંહી હોવે; અરૂ યહ જો સુખ હે સો નાશાત્મક હે,

અભિપ્રાય યહ જો આવતેં હૈ અરૂ જાતે હૈ; સો સ્થિર નહી રહતે હૈ; ઇનકા કાલ ગ્રહન કરતા હૈ. જેમેં પક્કે અનારકોં સુહા ખાય જાતા હૈ, તૈસે સબ પદારથકોં કાલ ખાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ હૈ, સો કાલ ગ્રસિત હૈ; બોહોબડે બલી સુમેરૂ જેમેં ગંભીર બલવારે પુરૂષકે ગ્રાસ કાલને કિયે હૈ. જેમેં સર્પકોં નકુલ ભચ્છન કર જાતા હૈ, તૈસેં બડે બલિકા ગ્રાસ કાલ કર જાતા હૈ. અરૂ જગતરૂપી એક ગુલરકા ફૂલ હૈ, તિસમેં જો મચ્છર હૈ સો બ્રહ્માદિક હૈ, સો ફૂલકા જો બૃચ્છ હૈ, તિનકા જો બન હૈ, સો બ્રહ્મરૂપ હૈ, તિસ બ્રહ્મરૂપ બનમેં જેતે કછુ બન હૈ, સો સબ ઇસકા આહાર હૈ, સબકા ભચ્છન કાલ કર જાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! યહ કાલ બડા બલિષ્ટ હૈ, જો કછુ દેખનેમેં આતા હૈ, સો સબ ઇસ ગ્રાસ કર લિયા હૈ; તબ અવરકી કા કહની હૈ. ઓર હમારે જો બડે બ્રહ્માદિક, તિનકાભી કાલ ગ્રાસ કર જાતા હૈ. જેસેં મૃગકા ગ્રાસ સિંધ કર લેતા હૈ, ઓર કાલ કિસી કરકે જાન્યા નહી જાતા છિન, ઘરિ, પ્રહર, દિન, માસ, ઓર બર્ષાદિક કર જાનિયેં સો કાલ હૈ, ઓર કાલ કી મૂર્ત્તિ પ્રગટ નાહીં હૈ, ઐસા અપ્રગટરૂપ હૈ, અરૂ કીસીકી સ્થિતિ હોને નહી દેતા. અરૂ એક બેલી કાલને પસારી હૈ, તિનકી ત્વચા રાત્રિ હૈ; અરૂ ફૂલ તિસકા દિન હૈ; ઓર જીવરૂપી ભૌંરે તિસપર આય બેઠતેં હૈ. હે મુનીશ્વર! જગતરૂપી ગુલરકા ફૂલ હૈ, તિસમેં જીવરૂપી મચ્છર બહોત રહેતે હૈ, તિસ ફૂલકા ભચ્છન કાલ કર જાતા હૈ. જેસેં અનારકા ભચ્છન તોતા કરતા હૈ, તેમેં કાલ ભચ્છન કરતા હૈ. અરૂ જગતરૂપી બૃચ્છ હૈ, અરૂ જીવરૂપી તિસકે પત્ર હૈ,

તિસકા કાલરૂપી હસ્તિ ભક્ષન કર જાતા હૈ. અરૂ શુભ અશુભરૂપી બૈરાનકોં કાલરૂપી સિંહ છેદછેદકે ખાતા હૈ. હે મુનીશ્વર! વહ કાલ મહા ક્રૂર હૈ. સો કિસી પરી દયા નહી કરતા; સબકા ભોજન કર જાતા હૈ. જૈસેં મૃગ સબ ફૂલ-નકોં ખાય જાતા હૈ, તિસતેં કોઉ રહતા નાંહી હૈ, પરંતુ એક કમલ ઉસતેં બચે હૈ, સો કમલ કૈસા હૈઃ– શાંતિ અરૂ મૈત્રી તિસકે અંકુર હૈ, અરૂ ચેતનતા માત્ર પ્રકાશ હૈ, ઈસ કારનતેં વહ બચ્યા હૈ; સો કાલરૂપી મૃગ ઈસકોં પોંહોંચ નહી શકતા. ઈસમેં પ્રાપ્ત હુવા કાલભી લીન હો જાતા હૈ; ઔર જેતા કછુ પ્રપંચ હૈ, સો સબ કાલકે મુખમે હૈ. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ રૂદ્ર, કુબેર, આદીકર સબ મૂર્ત્તિ કાલ-કી ધરી હુઈ હૈ, ફિર તિનકોંભી અંતર્ધ્યાન કર દેતા હૈ. હે મુનીશ્વર! ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અરૂ પ્રલય, સબ કાલતેં હોતે હૈ. અનેક બેર મહા કલપકાહુ ગ્રહન કરેં લેતા હૈ; અરૂ અનેક બેર કરેગા. અરૂ કાલકોં ભોજન કિયેતેં તૃપ્તિ કદાચિત્ નહી હોતી; અરૂ કદાચિત્ હોનહારી હુ નાંહી. જૈસેં અગ્નિ ઘૃતકી આહુતીસોં તૃપ્ત નહી હોતા, તૈસેં જગત અરૂ સબ બ્રહ્માંડકા ભોજન કરતેહુ કાલ તૃપ્ત નહી હોતા; અરૂ ઈસકા ઐસા સુભાવ હૈ જો, ઈંદ્રકોં દરિદ્રી કર દેતા હૈ, અરૂ દરિદ્રીકોં ઈંદ્ર કર દેતા હૈ; ઔર સુમેરકોં રાઈ બના-તા હૈ, અરૂ રાઈકા સુમેરૂ કરતા હૈ; સબતેં બડે ઐશ્વર્ય-વારેકોં નીચ કર ડારતા હૈ; સબતેં નીચકોં ઊંચ કર ડારતા હૈ; અરૂ બુંદકા સમુદ્ર કર ડારતા હૈ, અરૂ સમુદ્રકા બુંદ કરતા હૈ, ઐસી શક્તિ કાલમેં હૈ. અરૂ જીવરૂપી જો મચ્છ હૈ, તિનકોં શુભાશુભ કર્મરૂપી છુરેસોં છેદત રહતા હૈ; ફિર

કેસા હે – જો કાલરૂપકા ચક્ર હે; જીવરૂપી ટટકોં શુભ અ-
શુભ કર્મરૂપી રસ્સીસોં બાંધકર લે ફિરતા હે. ફિર કેસા હે –
જીવરૂપી ખૂરજકોં ગાત્ર અરૂ દિનરૂપી કુલાગકર છેદતા હે.
હે મુનીશ્વર! જેતા કછુ જગત બિલાસ ભાસતા હે, સો સબકા
ગ્રહન નાશ કર લેવેગા અરૂ જીવરૂપી રતનકા કાલ ડિબ્બા
હે; સો અપને ઉદરમેં ડારતા જાતા હે ઓર ખેલ કરતા
હે, અરૂ ચંદ્ર સૂર્યરૂપી ગેંદકોં કબહુ ઉર્ધ્વ ઉછાલતા હે.
કબહુ નીચેં ડારતા હે, અરૂ જો મહાપુરૂષ હે સો ઉત્પતિ
પ્રલયમેં જો પદાર્થ હે, તિનમેં સ્નેહ કિસીકે સાથ નહી કરતા.
તિસકા નાશ કરનેકોં કાલ સમરથ નાહી. જેસેં મુંડકી
માલા મહાદેવજી ગરેમેં પરતે હેં તેસેં યહભી જીવકી માલા
ગરેમેં ડારતા હે. હે મુનીશ્વર! જો બડે બડે બલિષ્ટ હે,
તિનકાભી કાલ ગ્રહન કર લેતા હે. જેસેં સમુદ્ર બડા હે,
તિનકા બાડવાગ્નિ પાન કર લેતા હે, ઓર જેસેં પવન ઓજ
પત્રકોં ઉડાતા હે, તેસેં કાલકા બલ હે કિસીકી સામર્થ
નાહી, જો ઇસકે આગેં સ્થિત રહે હે મુનીશ્વર! સાત્વિ
ગુન પ્રાધાન્ય જો દેવતા હે, અરૂ રજોગુન પ્રાધાન્ય જો
બડે રાજા હે; અરૂ તમો ગુન પ્રાધાન્ય જો દૈત રાક્ષસ
હે, તિનમેં કોઈ સામર્થ નાહી, જો ઇસકે આગેં સ્થિત હોવે.
જેસેં ટોકનીમેં અન્ન અરૂ જલ ધરકે અગ્નિપર ચઢાય દિવેં
ફિર ઉછલતે હેં, સો અન્નકે દાને કબહુ ઉર્ધ્વ ઓર કબહુ નીચે
ફિર જાતે હે, તેસેં જીવરૂપી અનેક દાને જગતરૂપી ટોકનીમેં
પરે હુએ રાગ દ્વેષરૂપી અગ્નિપર ચઢે હે, અરૂ કર્મરૂપી
કડછીકર કબહુ ઉર્ધ્વ જાતા હે, કબહુ નીચે જાતા હે. હે
મુનીશ્વર! યહ કાલ કિસીકોં સ્થિર ન હોને દેતા, મહા કઠોર

હે, દયા કિસીપર નહીં ધરતા. ઈસકા ભય મુઝકો રહેતા હે, તાતેં સોઈ ઉપાય મુઝકોં કહો, જિસકર મેં કાલતેં નિર્ભય હો જાઉં.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે કાલ વૃત્તાંત નિરૂપણં નામ અષ્ટાદશઃ સર્ગઃ ૧૮.

શ્રીરામોવાચ હે મુનીશ્વર! યહ કાલ બડા બલિષ્ઠ હે; જેસેં રાજાકે પુત્ર શિકાર ખેલને જાતે હેં, તબ બનમેં બડે પશુ પંછી દેખતે હે, ફિર મારતે હેં; તેસેં યહ સંસારરૂપી બન હે, તિસમેં પ્રાનીમાત્ર પશુ પંછી હે; જબ કાલરૂપી રાજપુત્ર તિસમેં શિકાર ખેલને આતા હે, તબ સબ જીવ ભયકોં પાવતે હે, ફિર તિસકોંઈ મારતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ કાલ મહા ભૈરવ હે, સબકા ગ્રાસ કર લેતા હે. પ્રલયમેં સબકા પ્રલય કર ડારતા હે; અરૂ ઈસકી જે ચંડિકા શક્તિ હે, તિસકા બડા ઉદર હે; અરૂ કાલીકા સબકા ગ્રાસ કરતી હે, પાછેં, નૃત્ય કરતી હે. જેસેં બનકે મૃગકોં સિંહ અરૂ સિંહની ભોજન કરતે હે, ઓર નૃત્ય કરતે હે, તેસેં જગતરૂપી બનમેં જીવરૂપી મૃગકા ભોજન કરકે કાલ અરૂ કાલિકા નૃત્ય કરતે હે. બહુરી ઈનતેં જગતકા પ્રાદુર્ભાવ હોતા હે. નાના પ્રકારકે પદાર્થનકોં રચતે હે, પૃથ્વી, બગીચે, બાવરી, આદિ સબ પદારથ ઇનહીતેં ઉત્પન્ન હોતે હેં; અરૂ સુંદર જીવક્રીડ઼ા ઉત્પત્તિ ઇનતેં હોતી હે; ઓર એક સમેમેં ઉનકા નાશભી કર દેતી હે. સુંદર સમુદ્ર રચકે ફિર વામેં અગ્નિ લગાય દેતી હે; અરૂ સુંદર કમલકોં બનાયકે ફિર વાકે ઉપર બરફકી બરખા કરતી હે; ઈત્યાદિ નાના પદાર્થનકોં રચીકેં

તિનકો નાશ કરતી હે. જહાં બડે સ્થાન બસતે હૈ તિનકો ઉજાડ કર ડારતી હે; ફિર ઉજાડમેં બસ્તી કર ધરતી હે; અરૂ નાશભી કરતી હે; સ્થિર રહેને કિસીકો નહીં દેતી. જેસેં બાગમેં બાનર આપકે બૃચ્છકોં ઠહરને નહી દેતા, તેસેં કાલરૂપી બાનર કિસી પદારથકો સ્થિર રહેને નહી દેતા. હે મુનીશ્વર! યહ પ્રકારસોં સબ પદારથ કાલસોંકર જર્જરીભૂત હોતે હે, તિસકા મેં આશ્ચર કિસી રીતસોં કરોં. મુઝકો તો નાશરૂપ ભાસતા હે, તાતેં અબ મુઝકોં કિસી જગતકા પદારથકી ઇચ્છા નાહીં.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે કાલ વિલાસ વર્ણનં નામ એકોનવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૧૯

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! ઇસ કાલકા મહા પરાક્રમહે. ઇસકે તેજકે સન્મુખ રહેનેકો કોઉ સમરથ નાહી; છિનમેં ઉંચકો નીચ કર ડારતા હે, અરૂ નીચકો ઉંચ કર ડારતા હે, તિસકા નિવારન કોઉ કર નહી શકતા; સબ ઇસકે ભયસેં પરે કંપતે હે. યહ મહા ભૈરવ હે, સબ વિશ્વકા ગ્રાસ કર લેતા હે; અરૂ ઇસકી ચંડિકારૂપ શક્તિ હે સો બલવાન હે, સો નદીરૂપ હે, તિસકા ઉલંઘન કોઉ નહી કરી શકતા હે, અરૂ મહા કાલરૂપ કાલ હે, તિસકા બડા ભયાનક આકાર હે. અરૂ કાલરૂપ જો રૂદ્ર હે, તિસનેં અભિન્નરૂપી કાલિકા હે; સો સબકા પાન કર લેતે; પાછે ભૈરવ અરૂ ભૈરવની નૃત્ય કરતે હે; સો કાલ કાલિકા કેસી હે,– બડા જિસકા આકાશમેં શીર હે, અરૂ જિસકા પાતાલમેં ચરન હે, દશોં દિશા જિસકી ભુજા હે; સબ સમુદ્ર જિસકે હાથમેં કંકન

હે, સંપૂર્ન પૃથ્વીરૂપ તિસકે હાથમેં પાત્ર હે, તિસ ઉપર જીવ હે સો ભોજન યોગ્ય હે. હિમાલય અર સુમેર પર્વત દોનો કાનમેં બડે રતન હે. ચંદ્રમા સૂર્ય જિસકે લોચન હે; અર સબ તારાગન વાકે મસ્તકમેં બિંદ હે, અર હાથમેં ત્રિશૂલ અર મુશલ આદિ શસ્ત્ર હે; અર જિસકે હાથમેં તંદ્રા ફાંસા હે, તિસકર જીવકોં મારતા હે. એસી જો કાલિકા દેવી હે, સો સબ જીવકા ગ્રાસ કરકે મહા ભૈરવ જો રૂદ્ર હે તિસકે આગેં નૃત્ય કરતી હે; અર અટ્ટ, અટ્ટ, એસા શબ્દ કરતી હે; અર જીવકા ભોજન કરકે ઉનકી રૂંડમાલા ગરેમેં ધારન કરતી હે; સો ભૈરવકે આગેં નૃત્ય કરતી હે. અર ભૈરવ કૈસા હે, જો જિસકે સન્મુખ રહેનેકી શક્તિ કોઉમેં નહીં હે; અર જહાં ઉજાર હે તહા છિનમેં બસ્તી કર ડારતે હે; અર જહાં બસ્તિ હોવે તાંહા છિનમેં ઉજાર કરતે હે.. ઇસીતેં તિનકા નામેં દેવ કહતે હે, અર તિસકા વૃત્તાંતભી કહતે હે. અર બડે બડે પદાર્થ હોતે હે, અર તિસકા નાશભી હોતા હે, અર સ્થિર કિસીકોં રહેન નહીં દેતા; તિસતેં ઇસકા નામ કૃતાંત હે; અર નિતરૂપીહુ યહી હે. જો ઇસ આદિ ધરયા હે સોઈ કર્તા અર કર્મરૂપ હે; કાહેતેં જો પરિનામ ઇસકા અનિત્યરૂપ હે, ઇસીતેં ઇસકા કરમ નામ હે; સો કૈસેં નાશ કરતા હે; જબ અભાવરૂપી ધનુષ્ય હાથમેં ધરતા હે, તિમકર રોગ દોષરૂપી બાન ચલાતા હે, તિસ બાનતેં જર્જરીભૂત કરકે નાશ કરતા હે; અર ઉત્પતિ નાશમેં ઉસકોં જતનભી કછુ કરના નહીં પડતા હે; ઇસકોં તો ખેલ જેસા હે; જેસેં બાલક મૃત્તિકાકી સેના બનાતા હે, ફિર ઉઠાયકર નાસભી કર દેતા હે, તેસેં કાલકોં ઉપજાવને અર નાશ

તિનમેં જતન કરના નહીં પડતા હે. હે મુનીશ્વર! કાલરૂપી ધીવર હે, તિસને ક્રિયારૂપી જાલ પસારી હે, તિસ વિષે જીવ-રૂપી પક્ષી પડે ફસતે હેં, સો ફસે હુએ શાંતિકોં નહી પ્રાપ્ત હોતે હે મુનીશ્વર! યહ તો સબ નાશરૂપ પદાર્થ હે, ઇનમેં આ-સ્થા કિસીકા કરના, જિસકર સુખી હોવે. તો સ્થાવરજંગમ જગત સબ કાલકે મુખમેં હે; યહ સબ નાશરૂપ મુઝકોં દ્રષ્ટિમેં આવે હે તાતેં જો નિર્ભય પદ હોય સો મુઝકો કહો.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે કાલબિલાસ બર્નન નામ વિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૦.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જો તે કછુ પદારથ ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે, તાતેં કિસીકી ઇચ્છા કરોં? ઓર કોનકો આશ્રય કરોં? ઇનકી ઇચ્છા કરની સો મૂરખતા હે; અરૂ જેતી કછુ ચેષ્ટા અગ્યાની કરતા હે સો સબ દુઃખકે નિમિત્ત હે. અરૂ જીવનેમેં અરથકી સિદ્ધિ કછુ નહીં હે; કાહેતેં જો બાલક અવસ્થા હોતી હે, તબ મૂઢતા રેહેતી હે, બિચાર કછુ નાહીં રેહેતા. અરૂ જબ જુવા અવસ્થા આવતી હે, તબ મૂરખતા કરકે વિષયકોં સેવતે હે; અરૂ માન મોહાદિ વિકારસોં મોહેઈ જાતે હેં; તામેંભી બિચાર કછુ નહીં હોતા, અરૂ સ્થિરભી નાહીં રહતે, ફિર દીનકા દીન રહીકે બિષયકી તૃષ્ણા કરતા હે; શાંતિકોં નહીં પાવતા હે. હે મુનીશ્વર આયુષ્ય જો હે સો મહા ચંચલ હે; અરૂ મૃત્યુ તો નિકટ હે, વાકો અન્યથા ભાવ નાહીં હોત. હે મુનીશ્વર! જો તે કછુ ભોગ હે સો રોગ હે; અરૂ જિસકોં સંપદા જાનતે હેં, સો આપદા હે; અરૂ જિસકોં સત્ય કહેતે હેં સો અસ

ત્રરૂપ હે; અર જિસ સ્ત્રી પુત્રાદિકકોં મિત્ર જાનતે હૈં, સો સબ બંધનકા કરતા હે, અર ઇંદ્રિય જો હે સો મહા શત્રુ-રૂપ હે, સો સબ મૃગ તૃષ્ણાકે જલવત્ હે; અર યહ દેહ હે સો વિકારરૂપ હે; અર મન ચંચલ હે; ઓર સદા અશાંતરૂપ હે; અર અહંકાર જો હે સો મહા નીચ હે. ઇસનેંહિ દીનતાકોં પ્રાપ્ત કિયા હે; ઇસકર જેતે કછુ પદારથ ઇસકો સુખદાયક ભાસતે હે, સો સબ દુઃખકે દેનહારે હે તિસકર ઇસકોં કદાચિત્ શાંતિ નહીં હોતી, તાતેં મુઝકોં ઇનકી ઇચ્છા નાંહીં. જ્યૂપી દેખને માત્ર સુંદર ભાસતે હે, તોભી ઇનમેં સુખ કછુ નાંહી; સો પદારથ સ્થિર રહેનેકા નાંહીં. જેસેં સમુદ્રમેં નાના પ્રકારકે તરંગ ભાસતે હૈં, સો સબ બડવાગ્નિકર નાશ હોતે હે, તેસેં યહ પદારથભી નાશકોં પાવતે હે. મેં અપની આયુર્બલ કેમેં આસ્થા કરોં. હે મુનીશ્વર! બડે સમુદ્ર જો દૃષ્ટ આવતે હે. અર સુમેરૂ આદિ બડે પદાર્થન હે, સો સબ નાશકોં પાતે હે; તબ હમસારિ-ખેકી કહા બારતા હે! ઓર બડે બડે દૈત્ય રાક્ષસહુ હોયકેં નાશ પાય ગયે હે, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા હે! અર દેવતા, સિદ્ધ, ગંધર્વ, હુએ હૈં સો સબ નાશકોં પાતે હે, તિનકી નામ સંજ્ઞાભી નહીં રહતી, તબ હમ શારિખેકી કહા બારતા! પૃથ્વી, જલ, અર અગ્નિ જો દાહક શક્તિ ધરને હારે અર પવન જો હે સો વિર્ય સહિત સબ નાશ હોય જાયગે, કછુ ઇનકી સત્તાભી ન રેહેગી, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા! અર યમ, કુબેર, બરુન, ઇંદ્ર, બડે તેજવારે હૈં સો સબ નાશ પાવેગે તો હમ સારખેકી કહા કેહેની હે! ઓર તારા મંડલ જો દૃષ્ટ આતે હે, સો સબ ગિર

પડેંગે જૈસેં સુકે પાત બૃક્ષતેં બાયુસોં ગિર જાતે હૈ
તૈસેં તારે ગિરતે હૈ તબ હમ સરિખેકી કહા બારતા ? હે
મુનીશ્વર ! ધ્રુવ જો સ્થિર ભાસતા હૈ, સોભી અસ્થિર હોય
જાયગા, અરૂ ચંદ્રમા અમૃતમય મંડલકા રૂપમેં આતા હૈ,
ઔર સૂર્ય અખંડ મંડલ હૈ જિસકા, ઐસા જો પ્રકાશ સંયુક્ત
રૂપ આતા હૈ, સો ભી નાશ હો જાવહિંગે, તો હમસારિ
ખેકી કહા બારતા હૈ ઔરકી કહા બારતા હૈ ! યહ
જો બડે ઈશ્વર જગતકે અધિષ્ઠાતા હૈ તિનકાભી અભાવ
હોય જાતા હૈ પરમેષ્ઠિ જો બ્રહ્મા હૈ તિસકાભી અભાવ હોય
જાતા હૈ, હરિ જો બિષ્ણુ સોભી હરે જાયગે મહા ભૈરવ
રૂપ જો રૂદ્ર, સોભી શૂન્ય હો જાયગો, તો હમ સારિખેકી
કહા બારતા કરની? અરૂ કાલ જો સબકા ભક્ષન કરને
હારા હૈ સોભી ટુકટુક હોયકે નાશકોં પ્રાપ્ત હોવેગા અરૂ
કાલકી સ્ત્રી જો નેતી હૈ, સોભુ અનન્તતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગી.
અરૂ સબકા આધાર જો આકાશ હૈ સોભી નાશ હો જાય
ગા, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા? અરૂ જેતા કછુ
જગત અબ રૂપ સિદ્ધ હોતા હૈ સો સબ નાશ હો જાવેગા.
કોઉભુ સ્થિર રૈહેનેકા નાહીં તબ હમ કિસકી આસ્થા કરે,
અરૂ કિસકા આશ્રય કરેં, યહ જગત્ સબ ભ્રમ માત્ર હૈ
અજ્ઞાનીકી ઈસમેં આસ્થા હોતી હૈ, ઔર હમારી નાહીહૈ.
જો જગત ભ્રમ જેમેં ઉત્પત્તિ ભયા હૈ અરૂ મૈં ઈતા જાન
તા હોં, જો સંસારમેં ઈતના દુખી હોતે હૈ, સો અહંકારને
કિયા હૈ હે મુનીશ્વર ઈસકા જો પરમ શત્રૂ અહંકાર હૈ
સો કરકે ભટકતા ફિરતા હૈ જૈસેં જેવરી સાથ બાંધે હુએ
પતંગ કબહુ ઉંચે, કબહુ નીચે જાતા હૈ, સ્થિર કબહુ નહીં

રેહેતા, તેસેં જીવહુ અહંકાર કરકે કબહુ ઉર્ધ કબહુ અધ જાતા હે, સ્થિર કબહુ નહી હોતા. જેસેં અશ્વતે આરૂઢ રથ તિનકે ઉપર બેઠકે સૂર્ય આકાશ મારગમેં ભમતા હે, તેસેં યહ જીવ ભમતા હે, સ્થિર કદાચિત્ નહીં હોતા. હે મુનીશ્વર! યહ જીવ પરમારથ સત્યસરૂપતેં ભૂલા હુઆ ભટકતા હે; અરૂ અજ્ઞાન કરકે સંસારમેં આસ્થા કરતા હે; અરૂ ભોગહુંકો સુખરૂપ જાનકર તિસમેં તૃષ્ણા કરતા હે. ઓર જિસકોં સુખરૂપ જાનતા હે, સો રોગ સમાન હે; ઓર બિષકર પૂરન સરપ જેસેં હે, સો જીવકા નાશ કરનહારે હે: ઓર જિનકોં સત્ય જાનતા હે, સો અસત્ય હે, સબ કાલકે મુખમેં ગ્રસે હુએ હે. હે મુનીશ્વર! બિચાર બિના અપના નાશ આપહી કરતા હે; કાહેતેં જો ઇસકા કલ્યાન કરનેહારા બોધ હે; જો સત્ય બિચાર બોધકે શરન જાય તો કલ્યાન હોવે; ઓર જેતે પદારથ હે, સો સ્થિર કોઊ નાંહીં. ઇનકોં સત્ય જાનના દુઃખકે નિમિત્ત હે. હે મુનીશ્વર! જબ તૃષ્ણા આતી હે, તબ આનંદ અરૂ ધિરજકોં નાશ કર દેતી હે: જેસેં બાયુ મેઘકા નાશ કર ડારતા હે, તેમેં તૃષ્ણા નાશ કર ડારતી હે. તાતેં મુઝકોં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર જગતકા ભ્રમ મિટ જાવે, અરૂ અવિનાશી પદકી પ્રાપ્તિ હોવે. ઇસ ભ્રમરૂપ જગતકી આસ્થામેં નહી દેખતા; તાતેં ઇચ્છા ચાહે તેસી કરો, પરંતુ સુખ દુઃખ ઇસીકોં હોને હે સો હોહીંગે, મિટવે કે નાંહીં ભાવે પહારકી કંદરામેં બેઠો, ભાવે કોટમેં બેઠો, પરંતુ જો હોનેકા સો મિથ્યા હે, ઇસ નિમિત્ત જતન કરના મૂરખતા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠ વૈરાગ પ્રકરણે બાળવિલાસ વર્ણનં નામ એકવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૧.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! યહ જો નાના પ્રકારકે સુંદર પદારથ ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે, ઈસકી આસ્થા મૂરખ કરતે હેં; યહ તો મનકી કલ્પના કરકે રચે હુએ હેં. તિસમેં કિસકી આસ્થા કરોં! હે મુનીશ્વર! અગયાની જીવકા જીવના વ્યર્થ હે; કાહેતેં જો જીવનેતેં ઉનકા અરથ સિદ્ધિ કછુ નાહી હોતા. જબ કુમાર અવસ્થા હોતી હે, તબ મૂઢ બુદ્ધિ હોતી હે, તિસમેં બિચાર કછુ નહીં હોતા. જબ જુવાવસ્થા આતી હે, તબ કામ ક્રોધાદિક વિકાર ઉત્પન્ન હોતે હે, તિસકર સદા તાપે રહતે હે. જેસે જલમેં પડી બરફ જાતા હે, અરૂ આકાશ મારગકો દેખી નહીં સકતા હે, તેસેં કામ ક્રોધાદિક કરી દબ્યા હુઆ બિચાર મારગકો દેખી નહી સકતા. જબ વૃદ્ધાવસ્થા આતી હે, તબ શરીર જર્જરીભૂત હો જાતા હે, અરૂ મહા દીન હોતા હે. બહુરી શરીરકોભી ત્યાગ દેતી હે. જેસેં કમલકે ઉપર બરફ પડતા હે, તબ તિસકા ભૌરા ત્યાગ કરતા હે, તેસેં જબ શરીરરૂપી કમલકો જરાકા સ્પર્શ હોતા હે, તબ જીવરૂપી ભૌરા ત્યાગ કર દેતા હે. હે મુનીશ્વર! યહ શરીર તબ લગ સુંદર હે, જબલગ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત નહી હોતી, જેસેં ચંદ્રમાકા પ્રકાશ રાહુ દૈત્યને આવરન નહી કિયા તબલગ રહતા હે, જબ રાહુ દૈત આવરન કરતા હે, તબ પ્રકાશ નહી રહતા હે, તેસેં જરા અવસ્થાકે આયે જુવા અવસ્થાકી સુંદરતા જાત રહતી હે. હે મુનીશ્વર! જરાકે આયેતેં શરીર કૃશ હો જાતા હે, અરૂ તૃષ્ણા બઢ જાતી હે, જેસેં બર્ષા કાલમેં નદી બઢ જાતી હે; તેસેં જરા અવસ્થામેં તૃષ્ણા બઢ જાતી હે; અરૂ જો પદારથકી તૃષ્ણા કરતા હે, સો

પદારથભી દુઃખરૂપ હે; તૃષ્ણા કરકે આપહી દુઃખ પાવતા
હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી મમુદ્ર હે, તિસમેં ચિત્તરૂપી
બેડા પરયા હે; રાગ દ્વેષરૂપી મચ્છ કબહુ ઉરધ જાતે હે,
કબહુ નીચે આતે હે, સ્થિર કદાચિત્ નહી રહેતે. હે મુ-
નીશ્વર! કામરૂપી બૃચ્છ હે, મો બૃચ્છમેં તૃષ્ણારૂપી લતા
લગતી હે, તિમમેં બિષયરૂપી ફૂલ હે; જબ જીવરૂપી ભૌરા
તિસકે ઉપર બેઠતા હે, તબ વિષયરૂપી વેલીમોં મૃતક હો
જાતા હે. હે મુનીશ્વર! તૃષ્ણારૂપી એક બડી નદી હે,
તિસમેં રાગ.દ્વેષાદિક બડે મચ્છ રેહેતે હે; તિસ નદીમેં પરે
હુએ જીવ દુઃખ પાતે હે; અરૂ જો મંસારકી ઇચ્છા કરતા
હે. મો નાશરૂપ હે. હે મુનીશ્વર! ઉન્મત્ત હસ્તિ અરૂ
તુરંગકે મમૂહ, ઐસા જો રનરૂપી સમુદ્ર તિસકોં તર જાતે
હે તિસકોભી મેં શૂરાં નહીં માનતા, ઔર જો ઇંદ્રિરૂપી
સમુદ્ર, તિસમેં વૃત્તિરૂપી તરંગ ઉઠતે હે, ઐસે સમુદ્રકોં જો
તર જાતા હે, તિસકોં શૂરા માનતા હોં; જિમકે પરિનામમેં
દુઃખ હોવે, તેસી ક્રિયા અજ્ઞાની જીવ આરંભ કરતે હે;
ઔર જિસકા પરિનામમેં સુખ હે, તિસકા આરંભ નહી
કરતા. ઔર કામકે અર્થકી ધારના કરતા હે, એમે આ-
રંભ કિયેતેં શરીરકી શાતિ પાકેહુ સુખકી પ્રાપ્તિ નાહીં હોતી.
ઐમેંહિ કામના કરકેં સદા જલતે રહેતે હે; અનાત્મ પદાર-
થકી તૃષ્ણા કરતેં હે, સો શાંતિકોં કેમેં પ્રાપ્ત હોવે. હે મુ-
નીશ્વર! યહ તૃષ્ણારૂપી નદી હે, તિસમેં બડા પ્રવાહ હે,
તિસકે કિનારે વૈરાગ અરૂ સંતોષ દોનો બૃચ્છ ખડે હે, મો
તૃષ્ણા નદીકે પ્રવાહનેં વે દોનોકી શાંતિ હોતી હે. હે મુની-
શ્વર! તૃષ્ણા બડી ચંચલ હે, કિસીકોં સ્થિર હોને નહી દેતી.

અરૂ મોહરૂપી એક બૃક્ષ હે, તિસકે ચહુંફેર સ્ત્રીરૂપી બેલી હે, સો બિસ્તાર કરકે પૂરન હે, તિસપર ચિંતારૂપી ભૌરા આય બેઠતા હે, તબ સ્પર્શ માત્રતેં નાશ પાવતા હે. જેસેં માર-કા પુત્ર હિલત રહેતા હે, તેસેં અજ્ઞાનીકા ચિત્ત ચંચલ રહતા હે, સો મનુષ્ય પશુ સમાન હે, જેસેં પશુ દિનકો જંગલમેં જાય આહાર કરતે ચલતે ફિરતે હે, અરૂ રાત્રિકો આય ઘરમેં ખૂંટાસોં બંધન પાવતે હે. તેસેં મૂરખ મનુષ્યહુ દિનકો ઘર છોડકે બ્યોહારમેં ફિરતે હે, અરૂ રાત્રિકો આય અપને ઘરમેં સ્થિર હોતે હે, તાતેં પરમારથકી સિદ્ધિ કછુ નાહીં હોતી. જીવના બૃથા ગુમાવતા હે. બાળક અવસ્થામેં શુન્ય રહેતે હે અરૂ જુવા અવસ્થામેં કામ કરી ઉન્મત્ત હોતે હે, સો કામ કરકે ચિત્તરૂપી ઉન્મત્ત હસ્તિ સ્ત્રીરૂપી કદરામેં જાય સ્થિત હોતે હે સોભી છિનભંગુર હે; બહુરી વૃદ્ધાવસ્થા હોતી હે, તિસકર શરીર દૂરા હો જાતા હે; જેસેં બરફતે કમલ જર્જરી ભાવકો પ્રાપ્ત હોતા હે તેસેં જરા કરકે શરીર જર્જરી ભાવકો પ્રાપ્ત હોતા હે; અરૂ સબ અંગ છીન હો જાતા હે; અરૂ એક તૃષ્ણા બઢ જાતી હે. હે મુનીશ્વર! યહ પુરૂષ મહા પશુ હે, સો આકાશકે ફૂલ લેનેકી ઇચ્છા કરતા હે. જેસેં બડે પર્વતપર ચઢકર આકાશકા ફૂલ લેનેકી ઇચ્છા કરતા હે, સો ફિર બડી કદરા અરૂ બૃક્ષમેં ગિર પડતા હે, તેસેં યહ જીવ મનુષ્યરૂપી પર્વતપર આય રહ્યા હે, અરૂ આકાશકે ફૂલરૂપી જગતકે પદારથકી ઇચ્છા કરતા હે, સો નીચેકો ગિર પડનેકા હે; સો નરક રોગરૂપી કંટક બૃક્ષમેં જાય પડેગા. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ જગતકે પદાર્થ હે સો સબ આકાશકે ફૂલકી નાઇ નાશરૂપ હે,

ઈનમેં આસ્થા કરની ભી મૂરખતા હે; યહ તો શબ્દમાત્ર જેસા હે; તિસતેં અર્થસિદ્ધિ કછુ નાંહીં હોતી; અરૂ જો જ્ઞાનવાન પુરૂષ હે, તિનકોં બિખયભોગકી ઈચ્છા નાંહીં રહતી; કાહેતેં જો આત્માકે પ્રકાશકર ઈનકોં મિથ્યા જાનતે હે. હે મુનીશ્વર! એસે જ્ઞાનવાન પુરૂષ સો દૂર રહેતે હે; હમકોં તો સુપનેમેંભી નહી ભાસતે હે; ઓર યહ વિરક્તાત્મા દુર્લભ હે; જિનકોં ભોગકી ઈચ્છા નાંહીં હે, સર્વદા બ્રહ્મકી સ્થિતિકર ભાસતે હે; એસે પુરૂષકોં સંસારકી ઈચ્છા કછુ નહીં રહેતી; કાહેતેં જો યહ પદારથ સબ નાશરૂપ હે. હે મુનીશ્વર! પર્વતકોં જિમ ઓર દેખિયેં તહાં પથ્થરકર પૂર્ન દ્રષ્ટ આવતા હે. અરૂ પૃથ્વી પૂર્ન મૃત્તિકાકરી દ્રષ્ટ આંવતી હે, અરૂ વૃચ્છ કાષ્ટકરી પૂરન દ્રષ્ટ આવતા હે; સમુદ્ર જલકર પૂરન દ્રષ્ટ આતા હે, તેસેં શરીર અસ્થિ, માસકર પૂરન ભાસતા હે. યે સબ પદાર્થ પાંચ તત્વ કરી પૂર્ન હે, ઓર નાશરૂપ હે. એસા રૂપ જ્ઞાની જાનકે કિસીકી ઈચ્છા નહીં કરતા. હે મુનીશ્વર! યહ જગત સબ નાશરૂપ હે, દેખતેં દેખતેં નાશકોં પાતા હે; તિસમેં મેં કિસકા આશ્રય કરકે સુખ પાઉ. જબ જુગકી સહસ્ત્ર ચોકરી હોતી હે, તબ બ્રહ્માકા એક દિન હોતા હે, તિસ દિનકે ક્ષય હુએતે સબ જગત્કા પ્રલય હોતા હે; બહુરી બ્રહ્માહુ કાલકર નાશ હો જાતા હે; અરૂ બ્રહ્માહુ જિતે હો ગયે હે, તિનકી સંખ્યા નાંહી હોતી; તો હમ સારિખેકી કહા ગણના કરની હે? હમ કોઉ ભોગકી વાસના નાંહીં કરતે, ક્યોં જો સબ ચળરૂપ હે, કછુ સ્થિર રહેનાકા નાંહીં, સબ નાશરૂપ હે, ઈનકી આસ્થા મૂરખ કરતે હે, તિસકે

साथ हमकों कछु प्रयोजन नाही. जेमें मृग मरुथलकों
देख जलपान करनेकों दोरता है, अर शांतिकों नहीं पावता,
तेमें मूरख जीव जगतके पदारथकों गल मनकर तृष्णा
करता है, परंतु शांतिकों नहीं पावता, काहेतें जो सब अ
साररूप है; अर जो स्त्री, पुत्र कलत्र भासते है, सो
जबलग शरीर नष्ट नही हुआ तबलग भासते हैं; जब
शरीर नष्ट हो जायगा तब जानियेंभी न आवेगा जो कहा
गया? अर कहांतें आया था? जेमें तेल अर बत्तीकर दी
पक प्रकाशता है, तब बडा प्रकाशवान दृष्ट आवता है,
पाछे जब बूझ जाता है, तब जान्या नही जाता जो कहा
गया, तेसें बत्तीरुप बांधव है, और तिसबिषे स्नेहरूपी
तेल है. तिसकर जो भासता है सो प्रकाश है. जब श
रीररूपी दीपकका प्रकाश बूझ जाता है, तब जान्या नही
जाता जो कहा गया. हे मुनीश्वर! यह बंधुका मिलाप
है: सो जेसें तीर्थ जानेका संघ चल्या जाता होवे, सो
सब एक दिनमें वृक्षकी छाया नीचे बेठते है, फिर न्यारे
न्यारे होय जाते है, तेसा बांधवका मिलाप है. जेसें उस
जात्रामें स्नेह करना मूरखता है तेमें इनमेंभी स्नेह करना
मूरखता है. हे मुनीश्वर! यह ममताकी जेवरीके साथ
बांधे हुए घडी जलकी नाई सब भमते फिरते है, तिनकों
शांति कदाचित् नाही होती. यह देखने मात्र तो चेतन दृष्ट
आवता है, परंतु पशु अरु बदर इनतें श्रेष्ट है; जिनकी
ममति देह इंद्रियोंके साथ बांधी हुई है, अर आगमा
पाई है; इसमें आस्था रखनी सो महा मूरखता है,
उनकों आत्मपदकी प्राप्ति होनी कठिन है. जेमें पवनकर

બૃક્ષકે પાત તુટકે ઉડ જાતે હે. ફિર ઉનકોં બૃક્ષકે સાથ લગના કઠિન હે, તેસેં જો દેહાદિક સાથ બાંધે હુએ, તિસકોં આતમપદ પાવના કઠિન હે. હે મુનીશ્વર! જબ આતમપદતેં વિમુખ હોતા હે, તબ જગતકે ભ્રમકોં દેખતા હે; અરૂ જબ આતમપદકી ઓર આતા હે, તબ સંસાર ઇસિકોં બડા બિરસ લગતા હે; ઓર ઐસા પદારથ જગતમેં કોઉ નાંહી જો સ્થિર રેહેગા, જો કછુ પદારથ હે સો નાશકોં પ્રાપ્ત હોતે હે, તાતેં મેં કિસકી આસ્થા કરોં? ઓર કિસકા આશ્રય કરોં? સબ નાશવંત ભાસતે હે, વહ પદારથ મુઝકોં કહો, જિસકા નાશ ન હોવે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે સર્વ પદાર્થાભાવ બર્નનં નામ દ્વાવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૨.

શ્રી રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! જેતા કછુ સ્થાવર જંગમ જગત દીસતા હે. સો સબ નાશરૂપ હે. કુછભી સ્થિર રેહેનેકા નહી. જો ખાઇયી સો જલકર પૂરન હો ગઇ હે, અરૂ જો બડે જલકર સમુદ્ર પૂરન દિખતે થે, સો ખાઇરૂપ હ્વૈ ગયે; અરૂ જો સુંદર બડે બગીચે થે, સો આકાશકી નાંઇ શૂન્ય હો ગયે, અરૂ જો શૂન્ય સ્થાન થે, સો સુંદર બૃક્ષ હુએ બનકર દ્રષ્ટ આતે હે. જહાં બસ્તી થી, તહાં ઉજાર હો ગઇ હે; અરૂ જહાં ઉજાર થી તહા બસ્તિ હો ગઇ હે; અરૂ જહાં ગડેલે થે, તહાં પર્વત હો ગયે હે; અરૂ જહાં બડે પર્વત થે, તહા સમાન પૃથ્વી હો ગઇ; હે મુનીશ્વર! ઇસ પ્રકાર પદાર્થ દેખત વિપર્યય હો જાતે હે, સ્થિર નહીં રહતે, બહુરી મેં કિસકા આશ્રય કરોં? અરૂ કિસ પાવનેકા જતન

કરેં; યહ પદારથ તો સબ નાશરૂપ હૈ. અરૂ જો બડે બડે ઐશ્વર્યકર સંપન્ન હૈ; અરૂ જો બડે કર્તવ્ય કરતે હૈ, ઔર બડે વીર્યવાન, બડે તેજવાન હુએ હૈ, સોભી મરન માત્ર હો ગયે હૈ, તબ હમ આદિકોંકી કહા બાત હૈ? સબ નાશ હોતે હૈ, તબ હમારેભી ઘડી પલમેં ચલ જાના હૈ, રહના કિસીકા નાહીં. હે મુનીશ્વર! યહ પદાર્થ સંશયરૂપ હૈ, સો એકરસ કદાચિત્‌હુ નાહીં રહતા. એક છિનમેં કછુ હો જાતા હૈ દુસરી છિનમેં કછુ હો જાતા હૈ! એક છિનમેં દરિદ્રી હો જાતે હૈ, દુસરી છિનમેં સંપદાવાન હો જાતે હૈ! એક છિનમેં ઉછરતે દૃષ્ટ આવતે હૈ, દુસરી છિનમેં મર જાતે હૈ. એક છિનમેં સુખેભી ઉઠતે ઉડતે હૈ; યહ સંસારકી સ્થિરતા કબહુ નહી હોતી. જ્ઞાનવાન ઇસકી આસ્થા નહી કરતે. એક છિનમેં સમુદ્રકે પ્રવાહકે ઠિકાને મરૂથલ હોય જાતે હૈ, અરૂ મરૂથલમેં જલકે પ્રવાહ હો જાતે હૈ. હે મુનીશ્વર! ઇસ જગતકા આભાસ સ્થિર નહી રહતા; જૈસે બાલકકા ચિત્ત સ્થિર નહી રહતા તૈસે જગતકા પદારથ એકભી સ્થિર નહી રહેતા. જૈસે નટ સ્વાંગકો ધારતા હૈ, સો કબહુ કૈસા કબહુ કૈસા; સો એક સ્વાંગમેં નહી રહેતા; તૈસે જગતકે પદારથ અરૂ શરીરભી એકરસ નહી રહેતે; કબહુ પુરૂષ સ્ત્રી હો જાતા હૈ, કબહુ સ્ત્રી પુરૂષ હો જાતી હૈ; અરૂ મનુષ્ય પશુ હો જાતા હૈ, પશુ મનુષ્ય હો જાતા હૈ; ઔર સ્થાવરકા જંગમ, અરૂ જંગમકા સ્થાવર હો જાતા હૈ; મનુષ્ય દેવતા હો જાતા હૈ, ઔર દેવતાકા મનુષ્ય હો જાતા હૈ. ઇસ પ્રકાર ઘડી જંત્રકી નાંઈ શરીરભી સ્થિર નહી રહેતી; કબહુ ઉંચેકો જાતી હૈ, કબહુ અધોકો જાતી હૈ, સ્થિર કબહુ નહી રહતી,

સદા ભટકત રહતી હે. હે મુનીશ્વર! જેતે કછુ પદારથ દૃષ્ટિમેં આતે હે, સો સબ નષ્ટ હો જાનેકે હે. કેસેંઈ સ્થિર રહેનેકા નાંહીં. એ સબ નદિયાં હે સો સબ બડવાગ્નિમેં લય હોય જાયગી; તેસેં જેતે કછુ પદારથ હે સો સબ બડવાગ્નિકે પ્રાપ્ત હોહિંગે. અરૂ બડે બલિષ્ઠહુ મેરે દેખ્તે લીન હો ગયે હે; અરૂ જો બડે સુંદર સ્થાન સો શૂન્ય હો ગયે હેઃ અરૂ જો સુંદર તાલ, અરૂ બગીચે, મનુષ્ય કરી સંપૂરન, એસે સ્થાન સો શૂન્ય હો ગયે હેઃ અરૂ જો મરૂથલકી ભૂમિકા, સો સુંદરતાકો પ્રાપ્ત ભઈ હે, અરૂ ઘટપટ હો ગયે હેઃ વરકે સાપ હો જાતે હેઃ સાપકે વર હો જાતે હે. ઈસ પ્રકાર હે વિપ્ર! જો જગત દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સો કબહુ સંપદા, કબહુ આપદા દૃષ્ટિમેં આવતી હેઃ અરૂ મહા ચપલ દૃષ્ટ આવતે હે. હે મુનીશ્વર! એસે સબ અસ્થિરૂપ પદારથ હે, તિસકા બિચાર બિના મેં કેસે આશ્રય કરોં, અરૂ કિસકીઇચ્છા કરોં? સબ નાશરૂપ હે; ઓર જો યહ સૂર્ય પ્રકાશકર દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સોભી અંધકારરૂપ હો જાયગા; અરૂ અમૃતકર પૂરન જો ચંદ્રમા દૃષ્ટિમેં આવતા હે, સોભી શૂન્ય હો જાયગા; અરૂ સુમેરૂ આદિક જો પર્વત દૃષ્ટ આવતે હે, સો સબ નાશ હોવગે; ઓર સબ લોક નાશ હો જાયગે; તાતેં હે મુનીશ્વર! ઓર કિસીકી કયા કરની હેઃ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, જો જગતકે ઈશ્વર હે. સોભી શૂન્ય હો જાયગે, તો હમ સારિખેકી કહા બારતા કહેની હે! જેતા કછુ જગત દૃષ્ટ આવતા હે, સો સ્ત્રી, પુત્ર, બાંધવ, ઐશ્વર્ય, વીર્ય, તેજ, કરીકે નાના પ્રકારકે જીવ જો! ભાસતે હે, સો સબ નાશરૂપ હે; બહુરી મેં કિસ પદારથકા આશ્રય કરોં, ઓર

કિસકી ઇચ્છા કરોં? હે મુનીશ્વર! જો પુરૂષ દીર્ઘદર્શી હૈ,
તિનકો તો સબ પદાર્થ નિરસ હો ગયે, કિસી પદાર્થકી
ઇચ્છા નહી કરતે કાહેતે જો સબ પદાર્થ નાશરૂપ ભાસતે
હૈ, ઓર અપની આયુષ્યકો બિજુરીકે ચમતકારવત્ દેખતે
હૈ, જેસેં બિજુરીકા ચમતકાર હોતા હૈ તેસી શરીરકી આ
યુષ્ય હૈ જિસકો અપની આયુષ્યકી પ્રતીતિ હોતી હૈ,
સો કિસીકી ઇચ્છા કરત નાહીં. જેસેં કિસીકો બનિદાનુ
આગ્રય પાવતે હૈ, તબ ઉહ જાને, મેંને ભુગતનેકી ઇચ્છા
નહી કરતા; તેસેં જિસકો અપના મરના સન્મુખ ભાસતા
હૈ, તિસકોભી કિસી પદાર્થકી ઇચ્છા નહી રહેતી, યહ સબ
પદાર્થ આપહી નાશરૂપ હૈ, તો હમ કિસકા આશ્રય કર
સુખી હોવેં? જેસેં કોઉ પુરૂષ સમુદ્રમેં મરકે આશ્રય ક
રકે કહે જો મેં ઇસપર બેઠકે સમુદ્રકે પાર જાઉંગા, અરૂ
સુખી હોઉંગા, સો મુરખતા કરકે ડુબહીં મરેગા, તેસેં
જિસ પુરૂષને ઇસ પદારથકા આશ્રય લિયા હૈ, અરૂ અ
પને સુખકે નિમિત્ત જાનતા હૈ સો નાશકો પ્રાપ્ત હોવેગા
હે મુનીશ્વર! જો પુરૂષ જગતકો વિચારતા રહતા હૈ તિ
નકો યહ જગત રમનીય ભાસતા હૈ અરૂ રમનીય જાનકે
નાના પ્રકારકે કર્મ કરતા હૈ અરૂ નાના પ્રકારકે માલપ
કરકે જગતમેં ભટકતે હૈ, કબહુ ઉપર, કબહુ નીચે આતે
હૈ જેસેં પવન કર ધૂર કબહુ ઉંચે કબહુ નીચે આતી
હૈ, અરૂ સ્થિર નહી રહતી તેસેં યહ જીવ ભટકતે ફિરતે
હૈ, સ્થિર કબહુ નહી રહેતે, અરૂ જિસ પદાર્થકી ઇચ્છા
કરતે હૈ, સો સબ કાલકા ગ્રાસરૂપ હો ગયે હૈ, જેસેં બ
નમેં અગ્નિ લગતી હૈ, તબ સબ ઘરનાદિકો જારતી હૈ,

તેસેં જેતે કછુ પદારથ હે, સો સબ ઇંધનરૂપી જગત બન હે; તિસકોં કાલરૂપી અગ્નિ લગી હે, તિસનેં સબકોં ગ્રાસ લિયા હે; બહુરી જો ઇસ પદારથકી ઇચ્છા કરતે હે સો મહા મૂરખ હે; અર જિનકોં આત્મ બિચારકી પ્રાપ્તિ હે, તિનકોં યહ જગત ભ્રમરૂપ ભાસતા હે; અર જિસકોં આત્મ બિચારકી પ્રાપ્તિ નાંહી હે, તિનકો યહ જગત રમનીય ભાસતા હે; અર જગતકો દેખતે નાશ હો જાતે હે. સુપન પુરીકી નાંઈ સંસારકી મેં કેસેં ઇચ્છા કરોં? યહ તો દુઃખકે નિમિત્ત હે. જેસેં મિઠાઈમેં બિખ મિલાયા હે, તિસકા ભોજન કરનેવારે મૃત્યુકોં પ્રાપ્ત હોતે હે, તેસેં બિખય ભુગતને વારે નાશકોં પ્રાપ્ત હોતે હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે જગદ્વિપર્યય વર્નનં નામ ત્રયોવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૩

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર! ઇસ સંસારમેં ભોગરૂપી અગ્નિ લગી હે, તિસકર સબ જલતે હે; જેસેં તાલમેં હાથીકે પાવસોંકર કમલકા ચૂરન હો જાતા હે, તેસેં ભોગસોંકર મનુષ્ય દીન હો જાતે હે. જેસેં બાયુસોં મેઘ નષ્ટ હો જાતા હે, તેસેં કામ ક્રોધ દુરાચારસોં શુભ ગુન નષ્ટ હો જાતે હે. જેસેં કંટારીમેં પત્રમેં અર ફલમેં કાંટે હો જાતે હેં, તેસેં બિખયકી બાસનારૂપી કંટક આય લગતે હે. હે મુનીશ્વર! યહ જગત સબ નાશરૂપ હે; કિસી પદારથકા સ્થિર રહના નાહી હે. વાસનારૂપી જાલ, અર ઇંદ્રિયારૂપી ગાડી હે, તિસમેં પુરૂષ કાલસોં આય ફસા હે, સો બડે દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે મુનીશ્વર! વાસનારૂપી

સૂત્રમેં ઇચ્છારૂપી મોતી પરોયે હુએ હૈ; અરૂ મનરૂપી નટ આપ પરોયકર ચૈતન્યરૂપી આત્માકે ગરેમેં ડારતા હૈ. જબ કામનારૂપી તાગ ટૂટી પડ્યા તબ યહ ભ્રમભી નિવૃત્ત હોયગા. હે મુનીશ્વર! ઇસિકા ભોગકી ઇચ્છા સો બંધનકા કારન હૈ, ભોગકી ઇચ્છા કર ભટકતા હૈ, શાંતિકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા, તાતેં મુઝકો કિસી ભોગકી ઇચ્છા નાહીં. ન રાજકી ઇચ્છા હૈ, ન ઘરકી, ન ધનકી ઇચ્છા હૈ, ન મરનેકર દુઃખ માનતા હોં, ન જીનેકર સુખ માનતા હોં. કિસી પદાર્થકા સુખ નાહીં; સુખ જો હોતા સો આત્મજ્ઞાનકર હોતા હૈ, અન્યથા કિસી પદાર્થકર હોતા નાહીં; જૈસેં સૂર્યકે ઉદય હુએબિના અંધકારકા નાશ નહીં હોતા, તૈસેં આત્મજ્ઞાન બિના સંસારકા દુઃખકા નાશ નહીં હોતા, તાતે સોઈ ઉપાય મુઝકો કહો જિસકર મોહકા નાશ હોવે, ઔર મૈં સુખી હોઉં. હે મુનીશ્વર! ભોગકોં ભુગતનહારા જો અહંકાર હૈ, સો મૈંને ત્યાગ દિયા ફિર ભોગકી ઇચ્છા કૈસે હોવે. હે મુનીશ્વર યહ બિષયરૂપ જિસકા સ્પર્શ કિયા હૈ તિસકા નાશ હો જાતા હૈ અરૂ સર્પ જિસકો કાટતા હૈ, સો એક બેર ઇસિકો માર ડારતા હૈ અરૂ બિષયરૂપી સર્પ જિનકો કાટતે હૈ, સો અનેક જન્મ પર્યંત મરતે ઔર જાતે હૈ, તાતેં પરમ દુઃખકા કારન વિષય ભોગ હૈ; યાતેં વિષયરૂપી પરમ વિષ હૈ અરૂ વજ્ર કરકે શરીરકા ચુરન હોના સોભી મૈં સહુંગા, પરંતુ વિષયકા ભુગતના મેરેસોં કૈસેઈ સહ્યા નહીં જાતા. યહ મુઝકો દુઃખદાયક દૃષ્ટિમેં આતા હૈ; તાતેં સોઈ ઉપાય મુઝકો કહો, જિસકર મેરે હૃદયનેં અજ્ઞાનરૂપી અંધકારકા નાશ હોવે; અરૂ જો ન કહોગે તો મૈં મેરી છાતીપર ધીરજરૂપી શિલા ધ-

રહેંગે એઠા ગ્હોંગા, પરંતુ ભોગકી ઇચ્છા ન કરોંગા. હે મુનીશ્વર ! જેતે કછુ પદારથ હે, સો સબ નાશરૂપ હેઃ જેસેં અંજળિમેં જળ નહીં ઠહરતા, તેસેં વિષય ભોગ અર આયુષ્ય નાશ હુઈ જાતે હે, ઠહરતે નાંહીં. જેસેં કંઠી કર મચ્છી દુઃખ પાવતી હે, તેમેં ભોગકી તૃષ્ણા કર જીવ દુઃખ પાવતે હે, તાતેં મુજકોં કિસી પદારથકી ઇચ્છા નાહીં. જેસેં કિસીને મરીચિકાકે જલકોં સત્ય જાન જલપાનકી ઇચ્છા કરી દેખ્યા સો જલ પાવત નાંહી, તાતેં મેં કિસી પદારથકી ઇચ્છા નાહીં કરતા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે વૈરાગ પ્રકરણે ,સર્વાંત પ્રતિપાદન નામ ચતુર્વિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૪.

શ્રીરામોવાચ. હે મુનીશ્વર ! સંસારરૂપી પિટારેમેં અર મોહરૂપી કીચમેં મૂરખકા મન ગિર જાતા હે, તિસકર પશ્ચા દુઃખ પાવતા હે, શાંતિવાન કબહુ નહી હોતા. જબ જરા અવસ્થા આતી હે, તબ સર્વ શરીર જર્જરીભૂત હોકર કાંપને લગતે હેઃ જેસેં પુરાતન બૃચ્છકે પત્ર પવન કર હિલતે હે, તેમેં જરા અવસ્થાકરં અંગ હિલતે હે, અર તૃષ્ણા વૃદ્ધિ હો જાતી હેઃ જેસેં નીમકા બૃચ્છ જ્યોં જ્યોં બૃદ્ધ હોતા હે, ત્યોં ત્યોં કટુતા બઢતી હે, તેમેં તૃષ્ણા બઢતી હે. હે મુનીશ્વર! જિસ પુરૂષનેં દેહ, ઇંદ્રિયાદિકનકા આશ્રા અપને સુખ નિમિત્ત લિયા હે, સો મૂરખ સંસારરૂપી અંધકૂપમેં ગિરતા હે, નિકસ નહી શકતાઃ અર અજ્ઞાનીકા ચિત્ત ભોગકા ત્યાગ કદાચિત નહી કરતા હે. હે મુનીશ્વર! જગતકે પદારથમેં મેરી બુદ્ધિ મલીન હો ગઈ હે. જેસેં

બરખા કાલમેં નદી મલીન હોતી હે; જેસેં માગશર માસમેં મજરી શુખી જાતી હે, તેમેં જગતકી શોભા દેખત દેખત નિરસ હો જાતી હે. જેસેં જગતકા પદારથ મૂરખકોં રમની ભાસતા હે; જેમેં પાનીકા ઝરના તૃનકરી આચ્છાદિત હોતા હે, અરૂ મૃગકા બાલ તિસ તૃનકો રમનીય જાનકર ખાને જાતે હે, ફિર ગિર જાતે હે; તેમેં યહ મૂરખ લોગોંકો રમનીય જાની ભુગનેકું ગિર પરે હે, ફિર મહા દુખ પાવતે હે જેમેં મૃગ મૃગતૃષ્ણાકર ઉન્તા હે સો મુખી નહીં હેતા તેસેં યહ મૃગતૃષ્ણારૂપ સસારકે પદારથ ઈન ઉપર મનરૂપી મૃગ ઉડનહાર કેમેં મુખી હોવે. હે મુનીશ્વર! જગતકે પદારથમેંકર મેરી બુદ્ધી ચંચલ હો ગઈ હે તાતેં કોઈ ઉપાય કહો, જિસકર પર્વતકી નાઈ મેરી બુદ્ધી નિશ્ચલ હોવે સો પદ કેસા હે જો પરમાનંદકે જતનમેં રહેતે હે, અરૂ નિર્ભય, નિરાકાર પદ, જિસકે પાયેતેં સંસાર કછુભી નહી રહતા હે, બહુરી પાવના કછુ નહી રહેતા હે તેમેં સપૂરન જગતકી નાના પ્રકારકી રચના સબ દબ જાતી હે. તિસ પદ પાવનેકા ઉપાય મુઝકો કહો હે મુનીશ્વર! એસેં પદતેં મેરી બુદ્ધિ શૂન્ય હે તાતેં મેં શાંતિવાન નહી હોતા યહ સસાર અરૂ સસારકે કર્મ મોહરૂપ હે ઇસમેં પડે હુએ શાંતિકો પ્રાપ્ત નહી હોતે અરૂ જનકાદિક સસારમેં રહે હુએ કમલકી નાઈ નિર્લેપ રહતે હે, શાંતિવાન સસારમેં નિર્લેપ રહતે હે સો જેસેં કોઉ કી ચરસોં પૂરન હોય, અરૂ કહે જો મુઝકો કીચકા પરશ નહી હુઆ, તેમેં રાજકે વિક્ષેપરૂપી કીચમેં પરે હુએ શાંતિવાન કેમેં નિર્લેપ રહે હે, તિસકી સમુઝ કહા હે, સો કૃપા કર કહો

અરૂ તુમ જેસે જો સત જન હે સો વિષયકોં ભુગતતે દૃષ્ટ આવતે હે, અરૂ જગતકી ચેષ્ટા સબ કરતે હે; સો નિર્લેપ કેસે રહતે હે, સો જુક્તિ કહો. જેસેં તુમ જલ કમલવત્ રહેતે હો સો કહો. યહ બુદ્ધિ તો મોહ કરી મોહી જાતી હે. જેસેં તાલમેં હસ્તિ પ્રવેશ કરતા હે, ઓર પાની મલીન હો જાતા હે, તેસેં મોહ કરી બુદ્ધી મલીન હોય જાતી હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર બુદ્ધિ નિર્મલ હોવે. યહ અસંતોષમે બુદ્ધિ સ્થિર કબહુ નહી રહતી. જેસેં મૂલસોં કુહાડે કર કટ્યા બૃચ્છ સ્થિર નહી હોતા, તેસેં વાસનાસોં કટી બુદ્ધિ સ્થિર નહી રહેતી. હે મુનીશ્વર! સંસારરૂપી વિશૂચિકા મુઝકોં લગી હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર દુઃખકા નાશ હોવે, ઈસને મુઝકો બડા દુઃખ દિયા હે; અરૂ આત્મજ્ઞાન કબ પ્રકાશ હોય, જિસકે ઉદય હુએ મોહરૂપી અંધકારકા નાશ હોવે. હે મુનીશ્વર! જેસેં બાદરસોં ચંદ્રમા આચ્છાદિત હોય જાતા હે, તેસેં બુદ્ધિકી મલીનતાકર મેં આચ્છાદિત હુઆ હોં, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો જિસકર આવરન દૂર હોવે. અરૂ જો આત્માનંદમો નિત્ય હે, જિસકે પાયેતેં બહુરી પાવના કછુ નહી રહેતા, ઈસનેં સંપૂરન દુઃખ નષ્ટ હો જાતે હે. અરૂ અંતર શીતલ હો જાતા હે, એસા જો પદ હે, તિસકી પ્રાપ્તિકા ઉપાય મુઝકોં કહો. હે મુનીશ્વર! આત્મ જ્ઞાનરૂપી ચંદ્રમાકી મુઝકોં ઈચ્છા હે, જિસકે પ્રકાશ કર બુદ્ધિરૂપી કમલની ખિલી આતી હે, અરૂ જિસકી અમૃતરૂપી કિરન કર તૂમ તૃપ્તિ હોતી હે સો કહો. હે મુનીશ્વર! અબ મુઝકો ગૃહમેં રહેનેકી ઇચ્છા નાહી, અરૂ બન વિષે જાનેકીભી ઇચ્છા નાહી. મુઝકોં તો ઈસી

પરકી ઇચ્છા હૈ જિસ પાયેતેં બીતરાગ શાંતિ હોય જાય ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણે વૈરાગ્ય પ્રયોજન વર્ણનનામ પંચવિંશતિમ સર્ગ. ૨૫

શ્રી રામોવાચ હે મુનીશ્વર! જો જીવોંકી આસ્થા રહતી હૈ સો મૂરખ હૈ જૈસેં પર્વપર જલકી બુંદ ઠહરતી નાહીં, તૈસેં આયુરદા ક્ષિણભંગુર હૈ જૈસેં બરખા કાલમેં દાદુર બોલતે હૈં, તબ ઉનકા કંઠ ચલન સદા ફિરતા રહતા હૈ તૈસેં આયુરદા છિન છિનમેં ચલન હો જાતી હૈ જૈસેં શિવજીકે કપાલમેં ચંદ્રમાકી રેખા કછુક હૈ તૈસા યહ શરીર હૈ હે મુનીશ્વર! જિસકો ઇનમેં આસ્થા હૈ સો મહા મૂરખ હૈ યહ તો કાલકા ગ્રાસ હૈ જૈસેં બિલ્લી ચૂહેકો પકર લેતી હૈ તૈસેં સબકો કાલ પકર લેતા હૈ જૈસેં બિલ્લી ચૂહેકો સમાન કરને નહીં દેતી તૈસેં સબકે કાલ અચાનક ગ્રહન કર લેતા હૈ અરુ કિસીકો ભાસતા નાહીં. હે મુનીશ્વર! જબ અજ્ઞાનરૂપી મેઘ આય ગરજતા હૈ તબ લોભરૂપી મોર મગન હોયકે નૃત્ય કરતા હૈ જબ અજ્ઞાનરૂપી મેઘ બરખા કરતા હૈ તબ દુઃખરૂપી મંજરી બઢને લગતી હૈ, અરુ લોભરૂપી બિજુરી છિન છિનમેં હોય હોય નષ્ટ હો જાતી હૈ અરુ તૃષ્ણારૂપી જાલમેં ફસે હુએ જીવરૂપી પક્ષી પરે દુઃખ પાવતે હૈં, શાંતિકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હે મુનીશ્વર! યહ જગતરૂપી બડા રોગ લગ્યા હૈ, તિસકા નિવારન કરનેકા કૌનસા પદારથ હૈ, જો પાવને યોગ્ય હૈ જિસકર ભ્રમરૂપી રોગ નિવૃત્ત હોવે, સોઈ

ઉપાય કહો. યહ જગત મૂરખકોં રમનીય દિખતા હે, એસે પદારથ પૃથ્વીપર, અરૂ આકાશમેં, અરૂ દેવલોકમેં, અરૂ પાતાલમેં કોઉ નાંહીં જો જ્ઞાનવાનકોં રમનીય દિખે. જ્ઞાનવાનકોં સબ ભ્રમરૂપ ભાસતા હે; અરૂ અજ્ઞાની જગતમેં આસ્થા કરતા હે. હે મુનીશ્વર! ચંદ્રમામેં જો કલંક હે, તિસકર શોભા સુંદર નહી લગતી, જબ કલંક દૂર હોય જાય, તબ સુંદર લગે; તેસેં મેરે ચિત્તરૂપી ચંદ્રમામેં કામરૂપી કલંક લગ્યા હે, તિસકર ઉજ્વલ નહી ભાસતા, તાતેં સોઇ ઉપાય કહો; જિસકર કલંક દૂર હો જાય. હે મુનીશ્વર! યહ ચિત્ત બહુત ચંચલ હે, સ્થિર કદાચિત્ નહી હોતા. જેસેં અગ્નિમેં ડાર દિયા પારા ઉડ જાતા હે, તેસેં ચિત્તભી સ્થિર નહી હોતા; બિષયકી તરફ સદા ધાવતા હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો, જિસકર ચિત્ત સ્થિર હોવે; ઓર સંસારરૂપી બનમેં ભોગરૂપી સર્પ રહતે હે, સો જીવકા દંશ કરતે હે, તિસસો બચનેકા ઉપાય કહો; અરૂ જેતી કછુ ક્રિયા હે, સો રાગદ્વેષકે સાથ મિલી હુઈ હે, તાતેં સોઈ ઉપાય કહો જિસકર રાગદ્વેષકા પ્રવેશ ન હોવે. જેસેં સમુદ્રમેં પરે હોય, અરૂ જલકા પરશ ન હોય, તેસેં યહ સંસારમેં પરે હે તિસકોં તૃષ્ણારૂપી જલકા પરશ ન હોય, એસા ઉપાય કહો; જિસકર ઇસકોં રાગદ્વેષકા પરશ ન હોય; અરૂ મનમેં જો મનનરૂપી સત્તા હે, સો જુગતીસોં કર દૂર હોતી હે, અન્યથા દૂર નહી હોતી. સો નિવૃત્તિકે અર્થ આપ મેરેકો જુક્તિ કહો; ઓર આગેં જિસકોં જિસ પ્રકાર નિવૃત્તિ હુઈ હે, સો કહો. અરૂ જિસ પ્રકાર તુમારે અંતરમેં શીતલતા હુઈ હે સો કહો. હે મુનીશ્વર! જેસેં

તુમ જાનતે હો સો કહો, અરૂ જો તુમારે વિદ્યમાન વહ જુગતી નાહી પાઈ, તબ મેં તો કછુ નાહી જાનતા, તો મેં સબ ત્યાગકર નિરઅહંકાર હોય રહોંગા. જબલગ વહ જુગતી મુઝકો ન પ્રાપ્ત હોવેગી તબલગ મેં ભોજન નાહીં કરોંગા, અરૂ જલપાનભી નાહીં કરુંગા, અરૂ સ્નાનાદિક ક્રિયાભી નાહીં કરોંગા. અપના કારજભી નાહીં કરોંગા, ઓર આપકા કારજભી નાહિં કરોંગા, નિરહકાર હોઉંગા. ઓર યે ન મેરી દેહ હે, ઓર ન મે દેહ હોં, સબ ત્યાગ કરે બેઠી રહોંગા. જેસે કાગદકે ઉપર મૂર્તિ ચીત્રિત હોતી હે, તેસે હો રહોંગા. સ્વાસ આવતે જાતે આપહી છીન હોય જાયગે. જેસે તેલબિના દીપક બૂઝતા હે, તેસે અ નર્થબિન દેહ નિર્વાન હોય જાયગા તબ મહા શાંતિકો પ્રાપ્ત હોઉંગા

વાલ્મીકોવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસે કહી કરી રામજી ચુપ હોય રહે જેસે બડે મેઘકોં દેખકે મોર શબ્દ કરકે ચુપ હો જાતા હે

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વેરાગ પ્રકરણે અનન્ય ત્યાગ દર્શન નામ ષડ્વિંશતિમ: સર્ગ: ૨૬

વાલ્મીકોવાચ હે પુત્ર! જબ ઇસ પ્રકાર રઘુ વશરૂપી આકાશકે રામચંદ્રરૂપી ચંદ્રમા બોલે, તબ સબકી મૌન હો ગયે, અરૂ સબકે રોમ ખડે હો આયે, માનો રોમહુ ખડ હોકર રામજીકે બચન સુનતે હે અરૂ જેતે કછુ સભામેં બેઠે થે, સો સબ નિર્વાસનારૂપી અમૃતકે સમુદ્રમેં મગ્ન હો

गये, वशिष्ट, वामदेव, विश्वामित्र, आदि जो मुनीश्वर थे; ओर जेते दृष्टि आदिक जो मंत्री थे, ओर राजा दशरथ अरु जेते मंडलेश्वर थे, ओर जेते चाकर नोकर थे, ओर मात कौशल्या आदिक सब मौंन हो गये. अर्थ यह जो अचल हो गये हे; अरु पिंजरेमें पंखी जेते थे सोभी मौंन हो गये; अरु बगीचेमें पशु आदि थे, सोभी मौंन हो गये; अरु चारा तृन खात रही गये; अरु जो पंछी आलयमें बेठे थे, सोभी सुनकर मौंन हो गये; अरु आकाशके पंछी जो निकट थे, सोभी स्थिर हो गये; अरु आकाशमें देव, सिद्ध, गंधर्व, विद्याधर, किंनर, थे; सोभी आय सुनने लागे; अरु फूलकी बरषा करने लागे सब धन्य धन्य शब्द करने लागे। ओर फूलकी बरखा सो मानो बरफकी बरखा होती हे; अरु छीर समुद्रके तरंग उछलते आवते होय, अरु मोतीकी मालाकी वृष्टि आवत होय; ओर जेसे मांखनके पिंड उडते होय, इसि प्रकार आधी घडी पर्यंत फूलकी बरखा भई; अरु बडी सुगंध आय पसरी, अरु फूलपरी भौंरे फिरने लागे; ओर बडा विलास तिस कालमें हो रहा; अरु नमोनमः शब्द करने लागे.

देवोवाच. हे कमलनेन रघुवंशी आकाशमें चंद्रमारूप आप रामजी! तुम धन्य हो! तुमने बडे श्रेष्ट स्थान देखे हे, अरु बहुत प्रकारके बचन शुने हे; परि जेसे आप बचन कहे हे, ऐसे बचन कबहु नांही सुने. इसि बचन शुनके हमारा जो देवताका अभिमान था, सो सब निवृत्त भया हे. अमृतरूपी बचन शुनकर हमारी बुद्धि पूरन हो गई हे. हे रामजी! जेसे बचन तुमने कहे हे, ऐसे

બચન બૃહસ્પતિકું કહેનેકોં સમર્થ નાહી; તુમારે બચન પરમાનંદકે કરનહારે હે, તાતેં તુમ ધન્ય હો.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે દેવસમાજ બર્નનં નામ સપ્તવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૨૭

વાલ્મીકીરુવાચ. હે ભારદ્વાજ! એસો બચન દેવતા કહીકે બિચાર કરત ભયે. રઘુવંશકા કુલ પુન્યે જોગ હે; તિસમેં રામજીને બડે ઉદાર બચન મુનીશ્વરકે વિદ્યમાન કહે હે; અબ જો મુનીશ્વરકા ઉત્તર આપગા સોભી શ્રવન કિયા ચહિયે. જેમેં ફૂલકે ઉપર ભોંરા સ્થિર હોતે હે, તેસેં બ્યાસ, નારદ, પુલહ, પુલસ્ત્ય, આદિ સબ સાધુ સભામેં આય સ્થિત ભયે; તબ વશિષ્ટ, વિશ્વામિત્ર આદિ મુનીશ્વર ઉઠકે ખડે હુએ, અરૂ તિનકી પૂજા કરને લાગે. પ્રથમ પૂજા રાજા દશરથને કરી, ફિર, નાના પ્રકારસોં સબને વાકી પૂજા કરી, ઓર જથાજોગ્ય આસનકે ઉપર બેઠે; સો કેસો હે અરૂ નારદ બહુત સુંદર મુનિવારે હાથમેં બીના લેકે બેઠે, અરૂ શ્યામ મૂર્તિ બ્યાસજી આય બેઠે; ઓર નાના પ્રકારકે રંગસોં રંજિત વસ્ત્ર પહિરે હુએ માનો તારામેં મહા શ્યામ ઘટા આઈ હે એસેં અરૂ દુર્વાસા, વામદેવ, પુલહ, પુલસ્ત્ય, અરૂ બૃહસ્પતિકે પિતા અંગિરા, અરૂ ભૃગુ, ઓર મેરુ તહાં થા, ઓર બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ, દેવર્ષિ, દેવતા, મુનીશ્વર સબ આયકે સભામેં સ્થિત હુએ. કિસીકો બડી જટા હે, કોઇને મુગટ પેરે હે, કિસીને રુદ્રાક્ષકી માલા પેરી હે, કિસીને મોતીકી માલા પેરી હે; કિસીકે કંઠમેં રત્નકી

માલા હે; ઓર હાથમેં કમંડલુ, મૃગછાલા, કિસીકે મહા સુંદર વસ્ત્ર; એસે બડે તપસી આયકે બેઠે. તામેં કેઉ રાજસી સ્વભાવકે, કેઉ સાત્વિક સ્વભાવકે; એસે બડે બડે આપે; અરૂ સબ વિદ્વત્ બેદ પઢનહારે પ્રાપ્ત હુએ. ઓર કિસીકા સુર્યવત, કિસીકા ચંદ્રમાવત્, કિસીકા તારાવત્, એસે બડે પ્રકાશ વારે પુરૂષાર્થપર જતન કરનેહારે, સો જથાજોગ આસનપેં સ્થિર ભયે; ઓર મોહની મૂર્ત્તિ રામજી અરૂ દીન સુભાવવારે હાથ જોરકે સભામેં બેઠે, તિસકી સબ પૂજા કરત ભયે; કહત હે જો હે રામજી! તુમ ધન્ય હો! ઓર નારદ સબકે વિદ્યમાન કહત ભયે, જો હે રામજી! તુમને બડે વિવેક અરૂ બૈરાગકે બચન કહે, સો સબકોં પ્યારે લાગે; સબકે કલ્યાન કરનેહારે હે; ઓર પરમ બોધકે કારન હે. હે રામજી! તુમ બડે બુદ્ધીવાન ઉદારાત્મા દૃષ્ટ આવતે હો; અરૂ મહા વાક્યકા અર્થ તુમનેં પ્રગટ કેતા હે; એસા ઉજ્વલ પાત્ર સાધમેં ઓર અનંત તપસીમેં કોઉક હોતે હે; અરૂ જેતે કછુ મનુષ્ય હે, સો સબ પશુ જેસે દૃષ્ટિમેં આવતે હે; ક્યોં જો જિસકોં સંસાર સમુદ્રકે પાર હોનેકી ઇચ્છા નાંહી, ઓર જો પુરૂષાર્થ પર જતન કરતે હે, સોઈ મનુષ્ય હે. હે સાધો! બૃચ્છ તો બહુત હોતે હે, પરંતુ ચંદનકા બૃચ્છ કોઉ હોતા હે; તેમેં શરીરધારી બહુત હે, પરંતુ એસા કોઉ હોતા હે; ઓર સબ અસ્થિ માંસકે પુતરે સાથ મિલ હુએ બકતે ફિરતે હે; સો જેસી જંત્રીકી પુતરી હોતી હે, તેસે અજ્ઞાની જીવ હે; ઓર હસ્તિ તો બહુત હે; પરંતુ જિસકે મસ્તકમેંસેં મોતી નીકસતા હે, સો બિરલા હે. તેસેં મનુષ્ય તો બહુત હે, પરંતુ પુરૂષાર્થ પર

જતન કુમ્નેહારે કોઉ હોતે હે. એમે પાત્રે યોગે અર્થ કહાની બહુત હો જાતા હે જેસેં તેલકી બૂંદ થોરી જલમેં ડારી બિસ્તારકો પાવતી હે. તેસેં થોરે બચન સો આપકે હિયેમેં બહુત હોતે હે, આપકી બુદ્ધિ બહુત બિશેષ હે. અરૂ દીપક જેસી પ્રકાશ વારી હે; અરૂ બોનકા પરમ પાત્ર હે, ઓર કેહેને માત્રેં આપકોં શીઘ્ર જ્ઞાન હોવેગા. અરૂ જો હમ સબ બેઠે હે, સો હમારે બિદ્યમાન આપકોં જ્ઞાન હોવેગા, તબ જાનના જો હમ સબ મૂર્ખ બેઠે તે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ પ્રકરણે મુનિ સમાજ વ-ર્નન નામ અષ્ટાવિંશતિમઃ સર્ગ: ૨૮

સમાપ્તોઽયં યોગવાશિષ્ઠે વૈરાગ્ય પ્રકરણ

અથ યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણસ્ય પ્રારંભઃ

વાલ્મીકીરોવાચ. હે સાધો! યહ જો બચન હે સો પર માનંદરૂપ હે; અરૂ કલ્યાનકા કર્તા હે. ઈસમેં સજ્જનકોં ઈચ્છા ઉપજતી હે. જબ અનેક જન્મકે બડે પુન્ય આય ઈકઠે હોતે હે; જેસેં કલપ બૃક્ષકે બડે ફલ પરતે હે, તિનકી પ્રીતિ યહ બચનકે શ્રવનમેં હોતી હે; અન્યથા પ્રીતિ નહી હોતી. યહ બચન પરમ બોધકા કારન હે. હે ભારદ્વાજ! ઈસ પ્રકાર જબ નારદજીનેં કહા, તબ વિશ્વામિત્ર બોલે.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે જ્ઞાનવાનમેં શ્રેષ્ઠ રામજી! જેતા કછુ જાનનેં જોગ થા સો તેને જાન્યા હે, ઈસતેં જાનના ઓર નહી રહ્યા. અરૂ તિસમેં વિશ્રામ પાવને કછુક માર્જન કરના હે. જેસેં અશુદ્ધ આદર્શકી મલિનતા દૂર કરિ હોય, તબ મુખ સ્પષ્ટ ભાસતા હે; તેસેં કછુ ઉપદેશકી તુજકો અપેક્ષા હે. હે રામજી! તેરે જેસા ભાગવાન બ્યાસજીકા પુત્ર શુકજી ભયા હે, સોભી બડા બુદ્ધીવાન થા તિસને જો જાનને જોગ થા સો જાન્યા હે, અરૂ વિશ્રામકે નિમિત્ત તિસકોંભી અપેક્ષા થી, સો વિશ્રામકોં પાય શાંતિવાન ભયે હે.

રામોવાચ. હે ભગવન્! શુકજી કેસા બુદ્ધીવાન અરૂ જ્ઞાનવાન થા; અરૂ કેસી વિશ્રામકી અપેક્ષા થી, ફિર કેસેં વિશ્રામકો પાવત ભયા, સો કૃપા કરિકે કહો.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! અંજનકે પર્વતકી નાંઈ-જિસકા આકાર હે. એસે જો ભગ[illegible]. ગે [illegible]

સિંહાસનપર રાજા દશરથકે પાસ બેઠા હૈ, અરૂ સૂર્યકી નાઈ પ્રકાશવાન જિસકી કાંતિ હૈ તિસકા પુત્ર શુકજી, સો સબ શાસ્ત્રકા વેત્તા થા, સત્યકો યથાર્થ જાનતા થા, અસત્યકો અસત્ય જાનતા થા, સો શાંતરૂપ, ઓર પરમાનંદરૂપ આત્મામેં વિશ્રામ ન પાવત ભયા, તબ ઉસકો વિકલ્પ ઉઠતા જો જિસકો મેં જાનતા હૈ સો ન હોવેગા, કહેતેં જો મુઝકો આનંદ નહી ભાસતા સો સંશયકો ધરકે એક કાલમેં વ્યાસજી સુમેરુ પર્વતકી કંદરામેં બેઠે થે, તિનકે નિકટ આયકર કહત ભયે. હે ભગવન! યહ સંસાર જગ ભ્રમાત્મક કહાંસેં ભયા ? યાકી નિવૃત્તિ કૈસે હોયગી, ઓર આગે કાહૂકો ઇસકી નિવૃત્તિ ભઈ હૈ ? સો કહો. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર જબ શુકજીને કહા તબ ત્રિલોક ગુરૂમુનિ જો હૈ, વ્યાસજી તિનને યથાર્થ ઉપદેશ કરત ભયે તબ શુકજીને કહા હે ભગવન જો કુછ તુમ કહતે હો સો મેં આગેસોં જાનતા હોં, ઇસકર મુઝકો શાંતિ પ્રાપ્ત નહી હોતી. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર શુકજીને કહા તબ સર્વજ્ઞ જો વેદવ્યાસજી હૈ, સો વિચાર કરત ભયે જો મેરે વચનકર ઇસકો શાંતિ પ્રાપ્ત ન હોવેગી ક્યોં જો આપ પિતા પુત્રકા સંબંધ જાનતા હૈ, એસેં વિચાર કરકે વ્યાસજી કહત ભયે, હે પુત્ર! મેં સબ તત્ત્વ નાહી, તુ રાજા જનકકે નિકટ જા, વે સર્વ તત્ત્વજ્ઞ હૈ, અરૂ શાંતાત્મા હૈ ઉનસોં તેરા મોહ નિવૃત્ત હોવેગા. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર વ્યાસજીને કહા, તબ શુકદેવજી વહાંસોં ચલે, તબ જો મિથિલા નગરી રાજા જનકકી થી તિસમેં આયકર રાજા જનકકે દ્વારપે સ્થિત ભયા તબ દ્વારપાલને રાજા જનકકો

જૈસેં તેલ બિના દીપક નિર્વાન હો જાતા હે, તૈસેં નિર્વાન હો ગયે, જૈસેં સમુદ્રમેં બુંદ લીન હો જાતી હે, જૈસેં મર્યકા પ્રકાશ સંધ્યાકાલમેં સૂર્યકે પાસ લીન હો જાતા હે, તૈસેં કલનારૂપ કલંકકો ત્યાગકર બ્રહ્મ પદકો પ્રાપ્ત ભયે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે શુક નિર્વાણ વર્ણનં નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ ૧

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજા દશરથ! જૈસે શુકજી શુદ્ધ બુદ્ધિવારે થે, તૈસેં રામજી હે. જૈસેં શાંતિકે નિમિત્ત ઉનકોં કછુક માર્જન કર્તવ્ય થા, તૈસેં રામજીકો વિશ્રામકે નિમિત્ત કછુક માર્જન ચહિયેં, કાહેતેં જો આવરન કરનહારે ભોગ હેં; સો ઇચ્છા તિનતેં નિવૃત્તિ ભઇ હેં; અરુ જો કછુ જાનને જોગ થા સો જાન્યા હેં; અબ હમારે કછુક જુગતી કરની હે. તિસ કરકેં ઉસકોં વિશ્રામ હોવેગા, જૈસેં શુકજીકોં થોડેસે માર્જન કરકેં શાંતિકી પ્રાપ્તિ ભઇ થી તૈસેં ઇનકોંભી હોવેગી. હે રાજન! અબ રામજીકોં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. જૈસેં જ્ઞાનવાનકોં અધ્યાત્મ આદિ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, તૈસેં રામજીકોં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. ભોગકી ઇચ્છા સબકોં દીન કરતી હે. ભોગકી વાસનાકા ક્ષય કરના, ઇસીકાહિ નામ મોક્ષ હે. અબ ભોગકી વાસના ઇસીકાહિ નામ બંધન હેં; જ્યોં જ્યોં ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, ત્યોં ત્યોં લઘુ હો જાતા હેં; અરુ જ્યોં જ્યોં ભોગકી વાસના ક્ષય હોતી હે, ત્યોં ત્યોં ગરિષ્ટ હોતા હે. જબલગ શિવકી ભક્ત સંતોકોં આત્માનંદ પ્રકાશ નહીં હોતા, તબલગ બ્રહ્મ કરીકોં આત્માનંદ પ્રકાશ નહીં હોતા, તબલગ શિવકી

 ... હોવી; જબ આત્માનંદ પ્રાપ્ત હોતા હે.

વિશ્વામિત્ર રાજા દશરથકે પાસ બૈઠા હૈ, અરુ સુમેરુકી નાંઈ પ્રકાશવાન જિસકી કાંતિ હૈ, તિસકા પુત્ર શુકજી, સો સબ શાસ્ત્રકા વેત્તા થા, સબકો સત્ય જાનતા થા, અસત્યકો અસત્ય જાનતા થા; સો શાંતિરૂપ, ઓર પરમાનંદરૂપ, આત્મામેં વિશ્રામ ન પાવત ભયા, તબ ઉસકો વિકલ્પ ઉઠા જો જિસકો મૈં જાનતા હૂં, સો ન હોવેગા; ક્યોં જો મુઝકો આનંદ નહીં ભાસતા, સો ઐસા ધારકે એક કાલમેં વ્યાસજી સુમેરુ પર્વતકી કંદરામેં બૈઠે થે, તિનકે નિકટ આયકર કહત ભયો. હે ભગવન્! યહ સંસાર સબ ભ્રમાત્મક કહાંસે ભયા હૈ? યાકી નિવૃત્તિ કૈસેં હોવેગી; ઓર આગે કૌનકી ઇચ્છાસે પ્રવૃત્તિ ભઈ હૈ? સો કહો. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર જબ શુકજીને કહા, તબ વિદિત ગિરૈમનિ જો વેદવ્યાસજી હૈ સો તત્ત્વ ઉપદેશ કરત ભયે તબ શુકજીને કહા, હે ભગવન્ જો કછુ તુમ કહતા હૈ સો મૈં આગેહી જાનતા હૂં, ઇસકર મુઝકો શાંતિ પ્રાપ્ત નહીં હોતી. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર શુકજીને કહા, તબ સર્વજ્ઞ જો વેદવ્યાસજી હૈ, સો વિચાર કરત ભયે જો મેરે વચનકર ઇસકો શાંતિ પ્રાપ્ત ન હોવેગી, ક્યોં જો આપ પિતા પુત્રકા સંબંધ ભાસતા હૈ, ઐસેં વિચાર કરકે વ્યાસજી કહત ભયે, હે પુત્ર! મૈં સર્વ તત્ત્વ નાંહી, તુ રાજા જનકકે નિકટ જા, વે સર્વ તત્ત્વ હૈ, અરુ શાંતાત્મા હૈ, ઉસસોં તેરા મોહ નિવૃત્ત હોવેગા. હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર વ્યાસજીને કહા, તબ શુકદેવજી વહાંસોં ચલે; તબ જો મિથિલા નગરી રાજા જનકકી થી તિસમેં આયકર રાજા જનકકે દ્વારપે સ્થિત ભયા. તબ જોષ્ટીને જાયકર જનકકો

કહ્યા, જો વ્યાસજીકે પુત્ર-શુકજી આય ખડે હે; તબ રાજાને જાન્યા, જો ઇસકો જિજ્ઞાસા હે, તબ કહ્યા ખડા રહો; તબ ખડેઇ રહે. ઇસી પ્રકાર જ્યેષ્ટી જાય કહ્યા, તબ સાત દિન ખડે રહત બીત ગયે, તબ રાજાને ફેર પૂછ્યા જો શુકજી ખડે હે કે ચલતે રહે હે; તબ જ્યેષ્ટી કહા ખડે હે. તબ રાજાને કહા આગેં લે આઓ. તબ આગેં લે આયે; ઉસ દરવજેતેંભી સાત દિન ખડે રહે, બહુરી રાજાને પૂછ્યા, જો શુકજી હે, તબ જ્યેષ્ટીને કહા જો ખડા હે. તબ રાજાને કહ્યા, અંતઃપુરમેં લે આઓ; ઉનકો નાના પ્રકારકે ભોગ ભુગતાઓ તબ અંતઃપુરમેં લે ગયે, ઉહાં સ્ત્રિયનકે પાસ સાત દિન ખડે રહે, તબ રાજાને જ્યેષ્ટીકોં પૂછ્યા, જો તિસકી દશા કેસી હે, ઓર આગેં કહા દશા થી? તબ જ્યેષ્ટીને કહા જો આગેં નિરાદર કરકે ન શોકવાન હુઆથા, અરુ અબ ભોગકર ન પ્રસંન હુઆ હે; ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં સમાન હે. જેસેં મંદ પવન કરકે મેરુ ચલાયમાન નહીં હોવે, તેસેં યહ ખડા ભોગકા નિરાદરકર ચલાયમાન નહીં ભયે. જેસેં પપૈયેકો મેઘકે જલ બિના નદી, તાલ, આદિકે જલકી ઇચ્છા નાહી હોવી, તેસેં ઉસકોં કિસી પદારથકી ઇચ્છા નાહીં. તબ રાજાને કહ્યા, ઇહાં લે આઓ તબ લે આએ. જબ શુકજી આયે તબ રાજા જનક ઉઠકે ખડે હોય પ્રનામ કિયા, ફિર દોઉ બેઠ ગયે. તબ રાજાને કહ્યા જો હે મુનીશ્વર! તુમ કિસ નિમિત્ત આયે હો; તુમકોં કહા ચાહ્યા હે સો કહો, તિસકી પ્રાપ્તિ મેં કર દેઉં.

શ્રીશુકોવાચ. હે ગુરુ! યહ સંસારકા આડંબર કેસેં ઉત્પન્ન હુઆ હે, ફિર કેસેં શાંત હોવેગા, સો તુમ કહો.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! જબ ઈસ પ્રકાર શુકદેવજીને કહા તબ રાજા જનકને યથાશાસ્ત્ર ઉપદેશ જો કછુ વ્યાસજીનેં કહ્યા થા સોઈ કહ્યા. બહુરી શુકજીને કહ્યા, ભગવન્ જો કછુ તુમ કહો હો, સોઈ મેરા પિતાજી કહત થા, અરુ સોઈ શાસ્ત્ર કહત હે, ઓર વિચારસોં મેંહુ એસા જાનતા હોં, જો યહ સંસાર અપને ચિત્તમેં ઉત્પન્ન હોતા હે, અરુ ચિત્તકા નિર્વેદ હુવે ભ્રમકી નિવૃત્તિ હોતી હે, ફિર વિશ્રામ મુઝકોં નહી પ્રાપ્ત હોતા હે.

જનક ઉવાચ. હે મુનીશ્વર! જો કછુ મેનેં કહ્યા હે, અરુ જો તુમ જાનતે હો, ઈસતે અવર ઉપાય કછુ હે, એસા જાનના નહી, અરુ કહનાભી નહી. યહ સંસાર ચિત્તકે સંવેદનકર હુઆ હે. જબ ચિત્ત ફુરનેંતેં રહિત હોતા હે, તબ ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાતા હે, અરુ આત્મતત્વ નિત્ય શુદ્ધ હે, અરુ પરમાનંદ સ્વરૂપ હે, કેવળ ચૈતન્ય હે; તિસકા અભ્યાસ કરેગા, તબ તું વિશ્રામકો પાવેગા; અરુ તું મુક્તિ સ્વરૂપ હે; કાહેતેં જો તેરા જતન આત્માકી ઓર હે, દૃશ્યકી ઓર નાંહીં, તાતેં તું બડા ઉદારાત્મા હે. હે મુનીશ્વર! તું મેકોં વ્યાસનેં અધિક જાન મેરે પાસ આયા હે; ઓર તું મેરેસેંભી અધિક હે; કાહેતેં જો હમારી ચેષ્ટા બાહિરતેં દૃષ્ટ આવતી હે, ઓર તુમારી ચેષ્ટા બાહિરતેં કછુભી નાંહી; અરુ અંતરતેં હમારી ઈચ્છાભી નાંહીં.

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રામજી! જબ ઈસ પ્રકાર રાજા જનકનેં કહ્યા, તબ શુકજી નિઃસંગ, નિઃપ્રયત્ન, નિર્ભય હોકર ચલે; સુમેરુ પર્વતકી કંદરામેં જાય નિર્વિકલ્પક સમાધિ દશ સહસ્ર વર્ષ તાંઈ કરી. બહુરી નિર્વાન હો ગયે.

જેમેં તેલ બિના દીપક નિર્વાન હો જાતા હે, તેમેં નિર્વાન હોગયે, જેસેં સમુદ્રમેં બુંદ લીન હો જાતી હે, જેસેં સૂર્યકા પ્રકાશ સંધ્યાકાલમેં સૂર્યકે પાસ લીન હો જાતા હેં તેસેં કલનારૂપ કલંકકો ત્યાગકર બ્રહ્મ પદકો પ્રાપ્ત ભયે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે શુક નિર્વાણ વ-ર્ણન નામ પ્રથમઃ સર્ગઃ ૧

વિશ્વામિત્રોવાચ. હે રાજા દશરથ! જેસે શુકજી શુદ્ધ બુદ્ધિવારે થે, તેસેં રામજી હે. જેસેં શાંતિકે નિમિત્ત ઉ-સકો કછુક માર્જન કર્તવ્ય થા, તેમેં રામજીકો વિશ્રામકે નિ-મિત્ત કછુક માર્જન ચહિયે, કાહેતેં જે આવરન કરનહારે ભોગ હે: સો ઇચ્છા તિનતેં નિવૃત્તિ ભઇ હે: અરૂ જો કછુ જાનવે જોગ થા સો જાન્યા હે: અબ હમારે કછુક જુગતી કરની હે, તિસ કરકેં ઉસકો વિશ્રામ હોવેગા. જેમેં શુકજીકો થોડેસે માર્જન કરકેં શાંતિકી પ્રાપ્તિ ભઈ થી તેમેં ઇનિકોભી હોવેગી. હે રાજન! અબ રામજીકોં ભો-ગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કરતી. જેમેં જ્ઞાનવાનકોં અધ્યાત્મક આદિ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, તેમેં રામજીકોં ભોગકી ઇચ્છા સ્પર્શ નહી કેરતી. ભોગકી ઇચ્છા સબકોં દીન કરતી હે, ઇસિકાઈ નામ બંધન હે: અબ ભોગકી વાસનાકા ક્ષય ક-રના, ઇસીકાઈ નામ મોક્ષ હે. જ્યોં જ્યોં ભોગકી ઇચ્છા કરતા હે, ત્યોં ત્યોં લઘુ હો જાતા હે: અરૂ જ્યોં જ્યોં ભો-ગકી વાસના ક્ષય હોતી હે, ત્યોં ત્યોં ગરિષ્ટ હોતા હે. જબ-લગ ઇસિકોં આત્માનંદ પ્રકાશ નહીં હોતા, તબલગ વિષયકી વાસના દૂર નહી હોતી; જબ આત્માનંદ પ્રાપ્ત હોતા હે,

તબ વિષય વાસના કોઈ નહી રેહતી. જેસેં મરૂથલમેં લ-
તાકી ઉત્પત્તિ નહી હોતી, તેસેં જ્ઞાનવાનકો વિષય વાસનાકી
ઉત્પત્તિ નહી હોતી. હે સાધો! જ્ઞાનવાન જો વિષય ભોગકા
ત્યાગ કરતા હે, સો કિસી ફલકી ઇચ્છા કરકેં નહી કરતા;
સુભાવસેંહી જ્ઞાનવાનકી વિષય વાસના ઉડ જાતી હે. જેસેં
સૂરજકે ઉદય હુયે અંધકારકા અભાવ હો જાતા હે તેસેં.
રામજીકો અબ કિસી ભોગ પદારથકી ઇચ્છા રહી નાહીં;
અબ બિદિત ભેદ હુઆ હે; અબ આપ વિશ્રામકી ઇચ્છા
ચાહાતા હે, તાતેં જો કહો, સોઈ કરો; જિસકર બિશ્રામ-
વાન હોવે. હે રાજન્! યહ જો ભગવાન વશિષ્ઠજી હે, ઇ-
નકી જુક્તિ કરકેં શાંત હોવેગા; અરૂ આગેંભી સોઈ રઘુ-
વંશ કુલકે ગુરૂ હે; ઇનકે ઉપદેશદ્વારા આગેંભી રઘુવંશી
જ્ઞાનવાન ભયે હે. જો સર્વજ્ઞ હે, અરૂ સાક્ષિરૂપ હે,
ઓર ત્રિકાલજ્ઞ હે, ઓર જ્ઞાનકે સૂરજ હે, ઇનકે ઉપદેશકર
રામજી આત્મપદકો પ્રાપ્ત હોવેગા. હે વશિષ્ઠજી! વહ બ્ર-
હ્માકા ઉપદેશ તુમારે સમરનમેં હે, ક્યોં જો જબ તુમારા
હમારા બિરોધ હુઆ થા, તબ ઉપદેશ કિયા ઓર જો સબ
ઋષીશ્વર અરૂ બ્રહ્માકી પૂજન હે, એસા જો મંદિરાચલ
પર્વતમેં આયકર બ્રહ્માજીનેં સંસાર વાસનાકે નિમિત્ત ઉપદેશ
કિયા થા, અરૂ તુમારા હમારા બિરોધ થા, તિસકે નિમિત્ત
અરૂ ઓર જીવકે કલ્યાન નિમિત્ત જો ઉપદેશ કિયા થા;
અબ સોહી ઉપદેશ તુમ રામજીકો કરો; યહભી નિર્મલ
જ્ઞાનપાત્ર હે. અરૂ જ્ઞાનભી વહી હે, અરૂ વિજ્ઞાનભી વહી
હે, અરૂ નિર્મલ જુક્તિ વહી હે, જો શુદ્ધ પાત્રમેં અરપન
હોવે; અરૂ પાત્રબિના ઉપદેશ નાહીં સુહાત હે, અરૂ જિ-

સમેં શિષ્યભાવ ન હોવે, અરૂ વિરક્તતા ન હોવે, ઐસા જો અપાત્ર મૂર્ખ હોવે, તિનકોં ઉપદેશ કરના વ્યર્થ હે; અરૂ જો વિરક્ત હોવે, અરૂ શિષ્ય ભાવના ન હોવે, તઉભી ઉપદેશ નહીં કરના, અરૂ દોનો કરી સંપન હોવે તબ કરના; પાત્રબિના ઉપદેશ વ્યર્થ હોતા હે; અર્થ યહ જો અપવિત્ર હો જાતા હે. જેસેં ગૌકા દૂધ મહા પવિત્ર હે, અરૂ શ્વાનકી ત્વચામેં ડારિયે, તબ વહ અપવિત્ર હો જાતા હે, તેસેં અપાત્રકોં ઉપદેશ કરના બ્યર્થ હે. હે મુનીશ્વર! જો શિષ્ય વૈરાગ કરી સંપન્ન હોતા હે, અરૂ ઉદાર આત્મા હે સો તુમારે ઉપદેશકે યોગ્ય હે; તુમ કેસે હો; જો બીતરાગ હો, ભય અરૂ ક્રોધતેં રહિત હો; પરમ શાંતિરૂપ હે, સો તુમારે ઉપદેશકા પાત્ર રામજી હે.

વાલ્મીકોવાચ. ઇસ પ્રકાર જબ વિશ્વામિત્રનેં કહ્યા, તબ નારદ અરૂ વ્યાસાદિકનનેં સાધો, સાધો, કરકે કહ્યા, અર્થ યહ જો ભલા, ભલા, કહ્યા; ઐસેંહિ યથાર્થ હે. તબ રાજા દશરથકે પાસ બડે પ્રકારકે સાથ હુએ બેઠે થે.

વશિષ્ઠોવાચ. બ્રહ્માજીકે પુત્ર વશિષ્ટજીને તિનકોં કહ્યા જો, હે મુનીશ્વર! જો કછુ તુમને આગ્યા કરી હે, સો હમનેં માની હે; ઐસા સામરથ કોઉ નાંહી, જો સંતકી આગ્યા નિવારન કરે. હે સાધો! જેતે કછુ રાજા દશરથકે પુત્ર હે, તિન સબકે હૃદયમેં જો અગ્યાનરૂપી તમ હે; સો મેં ગ્યાનરૂપી સૂર્યકર નિવારન કરોંગા. જેસેં સૂર્યકે પ્રકાશકર અંધકાર દૂર હોતા હે; હે મુનીશ્વર! જો કછુ બ્રહ્માજીનેં ઉપદેશ કિયા થા, સો મુઝકોં અખંડ સુમરન હે, સોઈ ઉપદેશ કરોંગા, જિસકર રામજી નિઃસંશય પદકો પ્રાપ્ત હોવેગા.

વાલ્મીકિરુવાચ. ઇસ પ્રકાર વશિષ્ઠજીને વિશ્વામિત્રકોં કહા, તાકે અનંતર. મોક્ષકા ઉપાય રામ રામજીકો કહત ભયા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વિશ્વામિત્રોપદેશો નામ દ્વિતીયઃ સર્ગઃ ૨

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો કછુ કમલજ જો બ્રહ્મા જી તિસને મુઝકોં જીવકે કલ્યાન નિમિત્ત ઉપદેશ કિયા હૈ, સો જૈસે પ્રકાર મેરે સુમરનમેં આતા હૈ, સો અબ તુઝકોં કહતા હોં.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન્! કછુક પ્રશ્ન કરનેકા અવસર આયા હૈ; અબ એક સંશયકો દૂર કરો. મુખ્ય ઉપાય જો કહતે હો, સો સબ તુમ કહોગે, પરંતુ યહ જો તુમને કહા, જો શુકદેવજી વિદેહ મુક્તિ હો ગયે, તો ભગવાન વ્યાસજી જો સર્વજ્ઞ હૈ, સો વિદેહ મુક્તિ ક્યોં ન હુયે?

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જૈસેં સૂર્ય કિરનમોં ત્રસરેનુ ઉડત દિખ પરતી હૈ, તિનકી સંખ્યા કછુ નહીં હોતી, તૈસે પરમ સૂર્યકે સંવેદનરૂપી કિરનમેં ત્રિલોકીરૂપી ત્રસરેનુ હૈ, સો અસંખ્ય હૈ; ઔર અનંત હોકર મિટ જાતે હૈ; અરૂ ઔર અનંત હોતે હૈ; ઔર અનંત ત્રિલોકી બ્રહ્મ સમુદ્રમેં હોવેંગે; તિસકી સંખ્યા કછુ નાહીં.

શ્રીરામોવાચ. હે ભગવન્! જો આગેં વ્યતીત હો ગયે હૈ, ઔર આગેં જો હોવેંગે, તિનકી સંખ્યા દેતી હૈ; અરૂ વર્તમાનકોં તો જાનતા હોં.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અનંત કોટિ ત્રિલોકીકે ગન ઉપજે હૈ, અરૂ મિટ ગયે હૈ, અરૂ કેઇ હોવે હૈ. અરૂ કેઇ

હોવેંગે. ગિનનેકી સંખ્યા કછુ નાહી, કાહેતેં જો જીવ અ-સંખ્ય હે. અરૂ જીવ જીવ પ્રતી અપની અપની સૃષ્ટિ હે; જબ યહ જીવ મૃતક હો જાતે હે, તબ ઉસી સ્થાનમેં અ-પને અંતવાહક સંકલ્પરૂપી પુલમેં ઇસકા બાધવ ભાસ આતા હે. અરૂ ઇસી સ્થાનમેં પરલોક ભાસ આતા હે. પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ, પંચભૂત ભાસતા હે; અરૂ નાના પ્રકારકી વાસનાકે અનુસાર અપની અપની સૃ-ષ્ટિ ભાસ આતી હે. બહુરી જબ ઉહાતેં મૃતક હોતા હે, તબ ઉહી સૃષ્ટિ ભાસ આતી હે; નામરૂપ સંયુક્ત ઉહી જાગ્રત મત્ય હોકર ભાસ આતી હે, બહુરી જબ ઉહાતેં મરતા હે, તબ ઇસ પંચભૂત સૃષ્ટિકા અભાવ હો જાતા હે; ઓર અવર ભાસતી હે; અરૂ તહાંકે જીવ હોતે હે, તિનકોભી ઇસી પ્રકાર અનુભવ હોતા હે. ઇસી પ્રકાર એક એક જીવકી સૃષ્ટિ હોતી હે, અરૂ મિટ જાતી હે, તિસકી સંખ્યા કછુ નાંહીં; તબ બ્રહ્માકી સૃષ્ટિકી સંખ્યા કેસેં હોવે! જેમ પુરૂષ ફિર સેતા હે, અરૂ તિસકે સબ પદારથ ભ્રમતેં દ્રષ્ટ આવતે હે, અરૂ જેમેં નૌકામેં બેઠે હુએ નદી તટકે બૃચ્છ ચલતે દ્રષ્ટ આવતે હે; જેસેં નેત્રકે દોષકર આકાશમેં મો-તીકી માલા દ્રષ્ટ આવતી હે; જેસેં સુપનેમેં સૃષ્ટિ ભાસતી હે; તેસેં જીવકોં ભ્રમ કરકે યહ લોક પરલોક ભાસતા હે; વાસ્તવતેં જગત કછુ ઉપજ્યાં નાંહીં; એક અદ્વૈત પરમાત્મ તત્વ અપને આપવિષે સ્થિત હે; તિસવિષે દ્વૈત ભ્રમ અ-વિદ્યા કરકે ભાસતા હે; જેમેં બાલકોં અપને પરછેંયામેં બેતાલ ભાસતા હે, અરૂ ભયકોં પાવતા હે, તેમેં અજ્ઞાનીકોં અપની કલ્પના જગતરૂપ હોય ભાસતી હે. હે રામજી!

યહ બ્યાસદેવ બત્તીસ બેર મેરે દેખનેમેં આયા હે, તિસમેં
દશ તો એક આકારરૂપ હે; અર એકહી જેસી ક્રિયા, અર
એકહી જેસે નિશ્ચા હુઆ હે; અર અવર દશ સમાનહી
સમ હુવે હે; અર બારે વિલક્ષણ આકાર, વિલક્ષણ ક્રિ
યા ચેષ્ટાવારે હુવે હે. જેસેં સમુદ્રમેં તરંગ હોતે હે, તામેં
કોઈ સમ અર કોઈ વિલક્ષણ ઉપજતે હે, તેસેં બ્યાસ હુવે હે;
અર સમજે દશ હુવે હે, તિનમેં દશ બ્યાસ યહી હે, અર
આગેંભી અષ્ટબેર યહી હોવેગા. બહુરી મહાભારત કહેગા.
બહુરી નોમીબેર બ્રહ્મા હોકર વિદેહ મુક્તિ હોવેગા; અર
હમભી હોવેંગે. અર બાલ્મીકભી હોવેગા; અર ભૃગુભી
હોવેગા, અર બૃહસ્પતિકા પિતા અંગિરાભી હોવેગા; ઈત્યા
દિક અવરભી હોવેંગે. હે રામજી! એક સમ હોતે હે, એક
વિલક્ષણ હોતે હે; અર મનુષ્ય દેવતા તિર્યગાદિક જીવ
કોઈ બેર સમાન હોતે હે, કોઈ બેર વિલક્ષણ હોતે હે કોઈ
જીવ સમાન આકાર આગે જેસે કુલ ક્રિયા સહિત હોતે હે
અર કોઈ ગઢાપકર ઉડતે ફિરતે હે આવના, જાવના, જી
વના, મરના, સુપન ભ્રમકી નાઈ દિખતા હે; અર વાસ્ત
વતેં કોઉ આતા હે ન જાતા હે; ન જનમતા હે, ન મરતા
હે. યહ ભ્રમ અગ્યાનસોંકર ભાસતા હે, બિચાર કિયેતેં
કછુ નિકસતા નાહીં. જેસેં કદલીકા થંભ દેખનેમેં બડા પુ
ષ્ટ આતા હે, ફિર ખોલ દેખોતો સાર કછુ નહી નિકસતા,
તેસેં જગત ભ્રમ અવિચાર સિદ્ધ હે; બિચાર કિયેતેં કછુ
ભાસતા નાહીં. હે રામજી! જો પુરુષ આત્મ સત્તામેં જ
ગ્યા હે, તિસકો દ્વૈત ભ્રમ નહી ભાસતા હે, વહ આત્મ દ
શી, શાંત ગાત, આત્મા, પરમાનંદ સ્વરૂપ હે; અર સબ

કલનાતેં રહિત હૈ; એસે જીવન્મુક્તકોં કોઈ ચલાય નહી સકતા; એસે જો વ્યાસદેવજી હૈ, તિસકોં મેંદેહ મુક્તિ, અર વિદેહ મુક્તિકી કોઉ કલના નાંહીં. સદા અદ્વૈતરૂપ હૈ; હે રામજી! જીવન મુક્તિકોં સમ સર્વાત્મા પૂરન ભાસતા હૈ; અર સ્વસ્વરૂપ હૈ. સ્વરૂપ સાર શાંતિરૂપ અમૃત કરી પૂરન હૈ, અર નિર્વાનમેં સ્થિત હૈ.

ઇતીશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે અસંખ્ય સૃષ્ટાપત્તિ પ્રતિપાદનં નામ તૃતીયઃ સર્ગઃ ૩

વશિષ્ટોવાચ. હે રામજી! જીવન્મુક્તિ અર વિદેહ મુક્તિમેં ભેદ કછુ નાંહીં. જૈસેં સ્થિર જલ હૈ, તોભી જલ હૈ; અર તરંગ ફિરતે હૈ, તોભી જલ હૈ; તૈસેં જીવનમુક્તિ અર વિદેહમુક્તિમેં ભેદ કછુ નાહી. હે રામજી! જીવન્મુક્તિ અર વિદેહમુક્તિકા અનુભવ વુઝકેં પ્રત્યચ્છ નહીં ભાસતા, કાહેતેં જો સ્વસંવેદ હૈ; અર તિનમેં જો ભેદ ભાસતા હૈ, સો અસમ્યગદર્શીકોં ભાસતા હૈ; જ્ઞાનવાનકોં ભેદ કછુ નહીં ભાસતા હૈ; જૈસેં વાયું સંપદરૂપ હોતા હૈ તોભી વાયુ હૈ; અર નિષ્પદરૂપ હોતા હૈ તોભી વાયુ હૈ; ઊસકે વાયુતેં નિર્સ્પદ વિષે ભેદ કછુ નાંહીં; પર અવર જીવકોં સંપદ હોતી હૈ, તો ભાસતી હૈ; અર નિષ્પદ હોતી હૈ તો નહી ભાસતી હૈ, તૈસે જ્ઞાનવાન પુરૂષકોં જીવન્મુક્તિ અર વિદેહમુક્તિમેં ભેદ કછુ નાંહીં. ઉહ સદા અદ્વૈત કલનાતેં રહિત હૈ. જબ જીવકોં ઉસકા શરીર ભાસતા હૈ, તબ જીવન્મુક્તિ કહતે હૈ; જબ શરીર અદૃશ્ય હોતા હૈ, તબ વિદેહ મુક્તિ કહેતે હૈ. અર ઉસકોં દોઇ તુલ્ય હૈ. હે

રામજી! અબ પ્રકૃત પ્રસંગકો સુન, જો અતનકા ભૂષન હૈ. જો કછુ સિદ્ધ હોતા હૈ, સો અપને પુરુષાર્થકર સિદ્ધ હોતા હૈ. પુરુષાર્થ બિન સિદ્ધિ કછુ નહીં હોતી, ઔર કહતે હૈં જો દૈવ કરેગા સો હોવેગા, સો મૂર્ખતા હૈ; યહ ચંદ્રમા ઉદયસે શીતલ અરુ ઉલ્લાસ કર્તાં ભાસતા હૈ, સો ઇસમેં શીતલતા પુરુષાર્થકર હુઈ હૈ. હે રામજી! જિસ અર્થકી પ્રાર્થના કરે, અરુ જતન કરે, અરુ તિસમેં ફિરે નહીં તો અવિસ્મય કર જરૂર પાતા હૈ. ઔર પુરુષમેં જતન કિસકા નામ હૈ, સો શ્રવન કર. સંતજન અરુ સત્ય શાસ્ત્રકે ઉપદેશરૂપ ઉપાયકર તિસકે અનુસાર ચિત્તકા બિચરના હોય સો પુરુષમેં જતન હૈ, તિસતેં ઇતર જો ચેષ્ટા કરતા હૈ, તિસકા નામ ઉન્મત્ત ચેષ્ટા હૈ; અરુ જિસ નિમિત્ત જતન કરતા હૈ સોઈ પાવતા હૈ; એક [illegible] થા, સો પુરુષાર્થપર જતન કરત અપુન ઇંદ્રકી પદવી પાઈ ત્રિલોકીકા પતિ હોય સિંહાસનપર આરૂઢ હુવા. હે રામચંદ્ર! આત્મ તત્વમેં જો ચૈતન્ય સંપદ, ઇસ ગપદરૂપ હોકર સ્ફૂર્તિ હૈ, સો અપને પુરુષાર્થકર શ્રેષ્ઠ પદકો પ્રાપ્ત ભઈ હૈ, તાતેં દેખ, જિનકો કછુ સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઈ સો અપને પુરુષાર્થકર હુઈ. કેવલ ચૈતન્ય જો આત્મતત્વ હૈ, તિસમેં ચિત્તસંવેદન, યહી ગપદરૂપ હૈ. યહ ચૈતન્ય સંવેદન અપને પુરુષાર્થ કરકે ગરુડપર આરૂઢ હો વિષ્ણુરૂપ હોતા હૈ, અરુ યહ ચૈતન્ય સંવેદન અપને પુરુષાર્થ કરકે રુદ્રરૂપ ભયા હૈ અરુ અર્ધાંગમેં પાર્વતીકો ધર રહા હૈ અરુ મસ્તકમેં ચંદ્રમાકો ધર્યા હૈ, અરુ નીલકંઠ પરમ શાંતરૂપ હૈ તાતેં જો કછુ સિદ્ધ હોતા હૈ સો પુરુષાર્થકર હોતા હૈ. હે રામજી! પુરુષાર્થ કરકે સુમેરુકા ચૂરન કિયા ચાહે, તો ભી

કર શકતા હે. જેસેં પૂર્વ દિનમેં દુષ્કૃત કિયા હોય, અર અગલે દિનમેં સુકૃત કરે, તબ દુષ્કૃત દૂર હો જાતા હૈ. જો અપને હાથ દ્વારા ચરનામૃતભી લે નહીં શકતા, અર પુરૂષ કરે તો વહી પૃથ્વી ખંડ ખંડ કરનેકોં સમર્થ હોતા હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થોપક્રમો નામ ચતુર્થઃ સર્ગઃ ૪

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો ચિત્ત કછુ વાંછા કરતા હે, અર શાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ નહી કરતા, સો સુખકોં ન પાવેગા; ઉસકી ઉન્મત્ત ચેષ્ટા હૈ. અર પુરૂષાર્થભી દો પ્રકારકા હૈ. એક શાસ્ત્ર અનુસાર હૈ, એક શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ હૈ. જો શાસ્ત્રકો ત્યાગ કરી અપની ઇચ્છાકે અનુસાર વિચરતા હૈ, સો સિદ્ધતાકોં ન પાવેગા; અર જો શાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરતા હૈ, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગા, અર દુઃખભી ન હોવેગા. અનુભવતેં સમરન હોતા હૈ, અર સુમરનતેં અનુભવ હોતા હૈ; સો દોનો ઇસહીતેં હોવે હૈ; દેવતેં કછુ ન હુવા. હે રામજી! અવર દેવ કોઉ નહીં, ઇસકા કિયા ઇસિકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ. પરંતુ જો બલિષ્ટ હોતા હૈ, સો તિસકે અનુસાર બિચરતા હૈ. જો પૂર્વકે સંસ્કાર બલી હોતે હૈ, તો ઉસકી જય હોતી હૈ. અર જો વિદ્યમાન પુરૂષાર્થ બલી હોતા હૈ, તબ ઉસકો જીતી લેતે હૈ. જેસેં એક પુરૂષકે દો ઘેટે હૈ, અર જો તિનકોં લડાવતા હૈ, તો દોનો બિષે જો બલી હોતા હૈ, તિસકી જય હોતી હૈ. પરંતુ દોનો ઉસકે હૈ; તૈસેં દોનો કરમ ઇસિકે હૈ, જો પૂર્વકા સંસ્કાર બલી હોતા હૈ, તોઉ ઇસકી જય હોતી હૈ. હે રામજી!

યહ જો સત્સંગ કરતા હૈ અરુ સત શાસ્ત્રહુકા બિચાર કર
તા હૈ, બહુરી પરીકીનાઈ સંસાર વૃક્ષકુકી ઓર ઉડતા હૈ તો
પૂર્વકા સંસ્કાર બલી હૈ તિસકરી સ્થિર હો નહીં સકતા એસેં જાની
કરી તેને પુરુષ પ્રયત્નકા ત્યાગ નહીં કરના જો પૂર્વકે સંસ્કારતેં
અન્યથા નહી હોતા, પરંતુ પૂર્વકા સંસ્કાર બલીભી હોવે,
પરંતુ જબ સત્સંગ કરે, અરુ સત શાસ્ત્રહુકા દૃઢ અભ્યાસ
હોવે, તો પૂર્વકે સંસ્કારકો પુરુષ પ્રયત્ન જીત લેતા હૈ જેસેં
પૂર્વકે સંસ્કારમેં દુષ્કૃત કિયા હૈ આગેં સુકૃત કિયા હૈ, તો
અગલેકા અભાવ હો જાતા હૈ, સો પુરુષ પ્રયત્ન હોતા હૈ
સો પુરુષાર્થ કહા હૈ અરુ તિસકર સિદ્ધ કયા હોતા હૈ સો
શ્રવન કરે જ્ઞાનવાન જો સત હૈ અરુ સતશાસ્ત્ર જો બ્રહ્મ
વિદ્યા હૈ, તિસકે અનુસાર પ્રયત્ન કરના, તિસકા નામ
પુરુષાર્થ હૈ, અરુ પુરુષાર્થ કરકે પાવણે જોગ આત્મા હૈ,
જિસકરી સંસાર સમુદ્રકા પાર હોવે હે રામજી! જો
કુછ સિદ્ધ હોતા હૈ સો અપને પુરુષાર્થ કરી હોતા હૈ અબ
દેવ કોઈ નહી અરુ જો શાસ્ત્રે અનુસાર પુરુષાર્થકો ત્યાગ
કરી કહતા હૈ જો, જો કછુ કરના હૈ સો દેવ કરેગા સો
મનુષ્યમેં ગર્દભ હૈ, તિસકા સંગ ન કરના ઇસકી સંગતી કર
રની સો દુઃખકા કારન હૈ ઇસિ પુરુષકો પ્રથમ તો યહ
કર્તવ્ય જો, અપને વર્નાશ્રમ બિષે શુભ આચારકો ગ્રહન
કરના, અરુ અશુભકા ત્યાગ કરના, બહુરી સંતકા સંગ,
અરુ સતશાસ્ત્રકા બિચારના ઓર તિસકે બિચાર કર
અપને ગુનદોષહુકા બિચાર કરના જો દિન અરુ રાતમેં
શુભ ક્યા કરતી હોં અરુ અશુભ ક્યા કરતા હોં આગે
ગુન અરુ દોષહુકા સાક્ષીભૂત હોકર જો સંતોષ, ધીરજ,

વૈરાગ, વિચારના; અરૂ અભ્યાસ ગુન હે તિસકોં બઢાવના; અરૂ જો દોષ વિપરીત હે, તિસકા ત્યાગ કરના. જબ એસે પુરૂષાર્થકોં અંગીકાર કરેગા, તબ પરમાનંદરૂપ આત્મતત્વકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. તાતેં હે રામજી! વનકે ધાએલ હુએ મૃગકી નાંઈ નહી હોના, જો ઘાસ, તૃન, પાતકોં રસીલા જાનકે પસ્યા ચુગતા હે; તેસેં સ્ત્રી, પુત્ર, બાંધવ, ધનાદિક વિષે મગ્ન હો રહેના, સો નહી હોના; ઇનિતેં વિરક્ત હોના. દંતહુ સાથ દંતહૂકોં ચબાય કરી સંસાર સમુદ્રકોં પાર હોનેકા જતન કરના; અરૂ બલતેં બંધનકોં તોડી કરી નિકસ જાના. જેસેં કેસરી સિંગ બલ કરકે પિંજરેમેંતેં નિકસ જાતા હે, તેસેં નિકસ જાના સોઈ પુરૂષાર્થ હે. હે રામજી! જિનકોં કછુ સિદ્ધતાકી પ્રાપ્તી હુઈ હે, સો અપને પુરૂષાર્થકર હુઈ હે; પુરૂષાર્થ બિના નહી હોતી. જેસેં પ્રકાશ બિન પદારથકા જ્ઞાન નહી હોતા. જિસ પુરૂષનેં અપને પુરૂષાર્થ ત્યાગ દિયા હે; અરૂ દેવકે આશ્રય હુએ હે, જો હમારા દેવ કલ્યાન કરેગા, સો ન હોવેગા. જેસેં પથરસોં તેલ નિકસ્યા ચાહે, સો નહી નિકસતા; તેસેં ઉનકા કલ્યાન દેવતેં ન હોવેગા. હે રામજી! તુમ તો દેવકા આશ્રય ત્યાગકર અપને પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો. જિસનેં અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ્યા હે, તિસકોં સુંદર કાંતિ લક્ષ્મીં ત્યાગ જાતી હે; જેસેં વસંત ઋતુકી મંજરી વસંત ઋતુકે ગયેનેં બિરસ હો જાતી હે, તેસેં ઉનકી કાંતિ લઘુ હો જાતી હે. જિસ પુરૂષનેં એસા નિશ્ચય કિયા હે, જો હમારે પાલનેહારા દેવ હે સો પુરૂષ એસા હે, જેસેં કોઉ અપની ભુજાકો સર્પ જાનકે ભયપાયકે દોરેતે હે, ઓર જાનતે નહી જો અપની ભુજા હે; તેસેં અપને પુરૂષાર્થકોં

ત્યાગકે દૈવકા આશ્રય લેત હે; અર ભયકો પાવતા હે. જો સંતહુકા સંગ અર સતશાસ્ત્રોંકા બિચાર કરકે તિનકે અનુસાર બિચરના. અરૂ જો તિનકો ત્યાગકે અપની ઈચ્છાકે અનુસાર બિચરતે હે, સો સુખકોં નહીં પાવેંગે; ન સિદ્ધતાકો પાવેંગે. અરૂ જો શાસ્ત્રકે અનુસાર બિચરતે હે; સો ઈહાંભી સુખ પાવેંગે, અરૂ આગેંભી સુખ પાવેંગે, તેસેંઈ સિદ્ધતાકોં પાવેંગે; તાતેં ગસારરૂપી ટોએમેં બિષે નહિ ગિરના, સો પુરૂષાર્થ હે; સતજનહુકે સંગ અર સતશાસ્ત્રોકે અર્થ હૃદયરૂપી પત્રપેં લિખના; બોધરૂપી કાની કરની, અર બિચારરૂપી સ્યાહી કરની. જબ એસે પુરૂષાર્થ કરીબેગા, તબ સંસારરૂપી ટોએમેં ન ગિરેગા. હે રામજી! જેસેં યહ આદિનેતિ હુઇ હે, જો પટ હે સો પટહી હે, જો ઘટ હે સો ઘટહી હે; ઘટ હે સો પટ નહીં, ઓર પટ હે સો ઘટ નહીં; તેસેં યહભી નેતિ હુઈ હે. અપને પુરૂપાર્થ બિના પરમ પદકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી. હે રામજી! જો સંતહૂકી સંગતી કરતા હે, અર સતશાસ્ત્રભી બિચારતા હે; અરૂ ઉનકે અર્થમેં પુરૂષાર્થ નહીં કરતા, તિસકરી સિદ્ધતા પ્રાપ્ત નહીં હોતી. જેસેં અમૃતકે નિકટઈ બેઠા હોવે, અર પાન કિયે બિના અમર નહીં હોતા, તેસેં અભ્યાસ કિયે બિના સિદ્ધતા પ્રાપ્ત નહીં હોતી. હે રામજી! અગ્યાની જીવ અપના જન્મ બ્યર્થ ખોવતે હે, જબ બાલક હોતે હે, તબ મૂઢ અવસ્થામેં લીન રહતે હે; અર જુવા અવસ્થામેં બિકારહુકોં સેવતે હે; અર જરામેં જર્જરીભૂત હોતે હે; ઈસી પ્રકાર જીવના બ્યર્થ ખોવતે હે, અર જો અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ કરકે દૈવકા આશ્રય લેતા હે, સો અપને

હંતા હોતે હે, સુખકો નહીં પાવેંગે. હે રામજી! જો પુરૂષ બ્યોહાર બિષે અર પરમાર્થ બિષે આલસી હુવે હે, અર પરમાર્થકોં ત્યાગકેં મૂઢ હો રહે હે, સો દીન હુએ હે, માનોં પશુ હે; અર દુઃખકોં પ્રાપ્ત હુવે હે; યહ મેં બિચાર કરકેં દેખ્યા હે; તાતેં પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો. સતસંગ અર સતશાસ્ત્રરૂપી આદર્શ કરકેં અપને ગુન કરકેં દોષકોં દેખકેં દોષકા ત્યાગ કરો; અર શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત જો હે, તિસકા અભ્યાસ કરો. જબ દૃઢ અભ્યાસ કરેગે, તબ શીઘ્રહી આનંદવાન હોહુગે.

વાલ્મીકીરોવાચ. જબ ઈસ પ્રકાર વસિષ્ઠજી કહા, તબ સાયંકાલ સમય હુઆ હે; સબ સ્નાનકે નિમિત્ત ઉઠકેં ખડે ભયે. પરસ્પર નમસ્કાર કરકેં અપને ઘરકોં ગયે; બહુરી સૂર્યકી કીરનહુ સાથ આય સ્થિત ભયે.

ઈતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂપાર્થ વર્ણનં નામ પંચમઃ સર્ગઃ ૫

વસિષ્ટોવાચ. હે રામજી! ઈસકા જો પૂર્વકા કિયા પુરૂષાર્થ હે, તિસકા નામ દૈવ હે, અવરં દૈવ કોઊ નાંહીં. જબ યહ સતસંગ અર સતશાસ્ત્રકા બિચાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ પૂર્વકે સંસ્કારકોં જીત લેતા હે. જિસ પુરૂષ ઈષ્ટ પાવનેકા યહ શાસ્ત્ર દ્વાર જતન કરેગા, તિસકોં અવશ્યમેવ અપને પુરૂષાર્થતેં પાવેગા; અન્યથા કછુ નહી હોતી, ન હુઈ હે, ન હોવેગી. પૂર્વ જો કોઊ પાપ કિયા હોતા હે, તિસકા ફલ જબ દુઃખ પાવતા હે, તબ મૂરખ કહતા હે જો—હાએ દૈવ, હાએ દૈવ, હાએ કષ્ટ, હાએ કષ્ટ! હે રામજી! ઈ·

સકા જો પુરૂષાર્થ પૂર્વકા હે, તિસકા નામ દૈવ હે, અવર દૈવ કોઉ નહીં. અવર જો કોઉ દૈવ કલપતે હે, સો મૂર્ખ હે. અરૂ જો પૂર્વકે જન્મ સુકૃત કરકે આયા હોતા હે; ઉહી સુકૃત મુખ હોયકે દેખાઈ દેતા હે. જો પૂર્વકા સુકૃત બલી હોતા હે તો ઉસહીકી જય હોતી હે. જો પૂર્વકા દુ-ષ્કૃત બલી હોતા હે, અરૂ શુભકા પુરૂષાર્થ કરતા હે; સત-સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રહુંકા બિચાર શ્રવન કરતા હે, તો પૂ-ર્વકે સંસ્કારકો જીત લેતા હે. જેસેં પ્રથમ દિન પાપ કિયા હોવે, દુસરે દિન બડા પુન્ય કરે, તો પૂર્વકા પાપ નિવૃત્ત હો જાતા હે, તેમેં જબ ઈહા દૃઢ પુરૂષાર્થ કરે, તો પૂર્વકે સંસ્કા-રકો જીત લેતા હે. તાતેં જો કછુ સિદ્ધ હોતા હે, સો ઈસકોં પુરૂષાર્થ કરકે સિદ્ધ હોતા હે. જો એકત્ર ભાવ કરી પ્રયત્ન કરના, ઈસીકા નામ પુરૂષાર્થ હે; જિસકા યત્ન એકત્ર ભાવ હોયકે કરેગા, તિસકો અવશ્યમેવ પ્રાપ્ત હોવેગા. જો પુરૂષ અનર્થ દૈવકો જાનકે અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ બેઠા હે, સો દુઃખકો પાવેગા. શાંતિવાન કબહુ ન હોવેગા. હે રામજી! મિથ્યા દૈવકે અર્થકો ત્યાગકે તુમ અપને પુરૂ-ષાર્થકા અંગીકાર કરો. જો સંતજન અરૂ સતશાસ્ત્રહુંકે વચન અરૂ જુગતીં સાથ જતન કરકે આત્મપદકો અભ્યાસ કરકે પ્રાપ્ત હોના, ઈસીકા નામ પુરૂષાર્થ હે. પ્રકાશ કરકે જેમેં પદાર્થહુકા જ્ઞાન હોતા હે, તેમેં પુરૂષાર્થકર આત્મપ-દકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. જો પૂર્વકે કિયે બડા પાપી હોતા હે-અરૂ ઈહા દૃઢ પુરૂષાર્થ કિયેતેં ઉસકો જીત લેતા હે. જેસેં બડા મેઘ હોતા હે, અરૂ તિસકા પવન નાશ કરતા હે; અરૂ જેમેં બડે દિનહુકા ક્ષેત્ર પકા હોતા હે, અરૂ ગિડા

તિસકા નાશ કર દેતા હે; તેસેં પૂર્વકા સંસ્કાર પુરૂષ પ્રયત્ન કરકેં નાશ હોતા હે, હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂષ સોઈ હે, જીનેં સતસંગ અર સતશાસ્ત્ર દ્વારા બુદ્ધિકોં તીક્ષ્ણ કરકેં સંસાર સમુદ્ર તરનેકા પુરૂષાર્થ કિયા હે. અર જિનહૂ સતસંગ અર સતશાસ્ત્રદ્વારા બુદ્ધી તીક્ષ્ણ નહી કરી, અર પુરૂષાર્થકોં ત્યાગ બેઠે હે, સો પુરૂષ નીચતેં નીચ ગતીકોં પાવેંગે. અર જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે, સો અપને પુરૂષાર્થ કરકેં પરમાનંદ પદકોં પાવેંગે, જિસકે પાયેતેં બહુરી દુઃખ નહી હોતા. અર જો દેખને કરી દીન હોતે હે; અર સતસંગતિ અર શાતશાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરતા હે, સો ઉત્તમ પદવીકોં પ્રાપ્ત હોતે દ્રષ્ટ આવતે હે.. હે રામજી! જિન પુરૂષનેં પુરૂષ પ્રયત્ન કિયા હે, તિસકોં સબ સંપદા આય પ્રાપ્ત હોતી હે, અર પરમાનંદ કરી પૂરન હો રહે. જેસેં રત્નહૂકરી સમુદ્ર પૂરન હે, તેસેં ઉહ પરમાનંદ કરકે પૂર્ન હુએ હે. તાતેં જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે, સો અપને પુરૂષાર્થ દ્વારા સંસારકે બંધનતેં નિકસ જાતે હે. જેસેં કેસરી સિંહ અપને બલસોં પિંજરતેં નિકસ જાતા હે, તેસેં ઉહ અપને પુરૂષાર્થ કરી સંસાર બંધનતેં નિકસ જાતા હે. હે રામજી! યહ પુરૂષ ઔર કછુ ન કરે તો યહ કરે જો અપને બર્નાશ્રમકે અનુસાર વિચરે, અર સાર પુરૂષાર્થ કરે; જો સંતહુ અર શાસ્ત્રહુકા આશય હોવે તિસકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ શબ બંધનતેં મુક્ત હોવેગા. અર જિસ પુરૂષ અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હે; કિસી અવર દેવકોં માનકે કહતા હે, જો ઉહ મેરા કલ્યાન કરેગા; સો જન્મ મરનકોં પ્રાપ્ત હોવેગા, હે રામજી! ઈમ જીવકો સંસારરૂપી વિશૂચિકા

ગેગ હે, તિસકોં દૂર કરનેકા ઉપાય મેં કહતા હોં. મેતજન અર શતશાસ્ત્રહુકે અર્થબિષે દઢ ભાવના કરની; જો કછુ તિનહુમેંને સુન્યા હે, તિસકા વારંવાર અભ્યાસ કરના, અવર સબ કલ્પના ત્યાગકેં એકાંત હોયકેં તિસકા ચિંતવન કરના, તબ ઇસકોં પરમપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી, અર દ્વૈત ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાવેગા. અદ્વૈતરૂપ પદ ભાસેગા ઇસીકાઈ નામ પુરૂષાર્થ હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થ વર્ણન નામ ષષ્ઠમઃ સર્ગઃ ६

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અન્ય પુરૂષાર્થ કરકેં ઇસકોં આધ્યાત્મક આદિ તાપ આય પ્રાપ્ત હોતેહે તિસકરી શાંતિકો નહી પાવતા; તુમહૂને રોગી નહી હોવના અપને પુરૂષાર્થ દ્વારા જન્મ મરનકે બંધનતેં મુક્ત હોહુ. અવર કિસી દૈવ મુક્તિ નહી કરનેકા; અપને પુરૂષાર્થદ્વારા સંસાર બંધનતેં મુક્ત હોના હે. જિસ પુરૂષને અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હે, અર કીસી અવર દેવકો માની કરી તિસ પરાધીન હુવે હે, તિસકા ધર્મ, અર્થ, કામ નષ્ટ હો જાવેગા, અર નીચતેં નીચ ગતિકો પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! શુદ્ધ ચૈતન્ય જો ઇસિકા અપના આપ હે, અર વાસ્તવરૂપ હે, તિસકે આશ્રય જો આદિ ચિત્ત સંવેદન સ્ફૂર્તિ હે; જો અહં મમત સંવિદન હોયકેં ફુરને લગતી હે, બહુરી ઇદ્રિય અહં સ્ફૂર્તિ હે. જબ યહ સ્ફૂર્ના સંત અર શાસ્ત્રકે અનુસાર હોવે, તબ ઉહ પુરૂષ પરમ શુદ્ધતાકો પ્રાપ્ત હોતા હે. અર જો સંતહુ શાસ્ત્રકે અનુસાર ન હોવે, તબ બાસનાકે અનુસાર ભાવ અભાવ

રૂપ જો ભ્રમ જાલ હે, તિસ બિષે પસ્યા ધટી યંત્રકી નાંઈ ભટકતા હે, શાંતિવાન કબહુ નહીં હોતા. હે રામજી! જિસ કિસીકોં સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઈ હે, સો અપને પુરૂપાર્થકર હુઈ હે, બિન પુરૂષાર્થ સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ન હોવેગા. જબ કિસી પદારથકોં ગ્રહન કરના હોતા હે; જો ભુજા પસારિયેં તો ગ્રહન કરના હોતા હે; અરૂ જો કિસી દેશકોં પ્રાપ્ત હોના હોવે, તબ જબ ચલેં તબ જાએ પહુંચીએ; અન્યથા નહી હોતા; તાતેં પુરૂષાર્થ બિના સિદ્ધ કછુ નહી હોતા. જો કોઉ કહતા હે, દૈવ કરેગા સો હોવેગા, સો મૂર્ખ હે. હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નાંહીં, ઇસ પુરૂપારથકા નામ દૈવ હે. યહ દૈવ શબ્દ મૂરખહુંકા પરચાવા હે, જો કિસી કષ્ટ સાથ દુઃખ પાયા; તિસકોં કહેતે હેં, દૈવકા કિયા હે, સો અવર તો દૈવ કોઉ નાંહીં. હે રામચંદ્ર! જો અપના પુરૂપાર્થ ત્યાગકે દૈ-વકે આશ્રય હો રહેગાં, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ન હોવેગા; કાહેતેં જો અપને પુરૂપાર્થ બિના સિદ્ધતા કિસીકોં પ્રાપ્ત નહી હોતી. અરૂ બૃહસ્પતિ જો દૃઢ પુરૂપાર્થ કિયા હે, તબ સબ દેવતાહુકા રાજા ઇંદ્રકા ગુરૂ હુઆ હે; અરૂ શુક્રજી અપને પુરૂપાર્થદ્વારા સર્વ દૈત્યહુકા ગુરૂ હુઆ હે; અરૂ અવર જો સમાન જીવ હે તિસ વિષે જિસ પુરૂપ પ્રયત્ન કિયા હે, સો પુરૂપ ઉત્તમ હુવા હે; જિસકોં જાતેં સિદ્ધતા પ્રાપ્ત ભઈ હે, સો અપને પુરૂપાર્થકરી ભઈ હે. અરૂ જિસ પુરૂપનેં સંત અરૂ શાસ્ત્રહુંકે અનુસાર પુરૂપાર્થ નહી કિયા, સો મેરે દેખતે દેખતે બડે રાજા, અરૂ પ્રજા, 'અરૂ ધનનેં અવર વિભૂતિનેં હીન હો ગયે હે; અરૂ નરકહુ વિષે પરે જલતે હે. જિસ કરકે કછુ અર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ પુરૂપાર્થ હે; અરૂ

જિસ કર્કે અનર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિમકા નામ અપુરૂપાર્થ હૈ. હે રામજી! ઈમિ પુરૂષકો કર્તવ્ય યહી હૈ; જો સતશાસ્ત્ર અર મતહુકો મંગ કરી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ કરૈ, અર શુભ ગુનકો પુષ્ટ કરૈ, દયા, ધીરજ, સંતોષ, વૈરાગકે અભ્યાસ કરકૈ બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ કરૈ; અર તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ કરકૈ ઈનકો પુષ્ટ કરૈ. જેસૈં બડે તાવતૈં મેઘ પુષ્ટ હોતા હૈ, બહુરી વર્ષા કર્કે મેઘ તાવકો પુષ્ટ કરતા હૈ; તૈસૈં શુભ ગુન કર્કે બુદ્ધિ પુષ્ટ હોતી હૈ; અર પુષ્ટ બુદ્ધિ કરી શુભ ગુન પુષ્ટ હોતે હૈ. હે રામજી! જો બાલક અવસ્થાતૈં સેઇરી અભ્યાસ કિયા હોતા હૈ, ઉસકોં મુદ્દતા પ્રાપ્ત હોતી હૈ; અર્થ યહ જો દૃઢ અભ્યાસ બિના શુદ્ધતા પ્રાપ્ત નહી હોતી હૈ. જો કિસી દેશ અથવા તીર્થ જાના હોવે, તબ માર્ગ વિષે નિરઆલસ હોયકૈ ચલ્યા જાવે, તો જાય પહુચેગા અર જબ ભોજન કરેગા તબ ક્ષુધા નિવૃત્ત હોવેગી, અન્યથા નહી હોવેગી. અર જબ મુખવિષ જિવ્હા શુદ્ધ હોવેગી તબ પાઠ સ્પષ્ટ હોવેગા, ગુગાસોં પાઠ નહીં હોતા. તાતેં જો કછુ કારજ સિદ્ધ હોતા હૈ, સો અપને પુરૂપાર્થકર સિદ્ધ હોતા હૈ, તૃષ્ણા હા રહનેતૈં કોઉ કારજ સિદ્ધ નહીં હોતા. અર સમલી ગુરૂ બૈઠે હૈ, ઈન તે પૂછ દેખો, આગેં જો તેરી ઈચ્છા હૈ સો કરોં. અર જો મુત્રમોં પૂછે, તો સબ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત કહતા હોં, જિસકરી સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! મત જો હૈ, ગ્યાનવાન પુરૂષ, અર સતશાસ્ત્ર જો હૈ, બ્રહ્મવિદ્યા; તિનકે અનુસાર સચેતન અર મન અર ઈંદ્રીહુકા બિચારના હોવે, અર ઈસતૈં વિરૂદ્ધ હોવે તિસતૈં વર્જ્ય રખના; તિસ કર્કે તુત્રકોં સસારકા રાગ દોષ સ્પર્શ નહીં કરેગા; સબતૈં નિર્લેપ રહેગા. જેસૈં જલતૈં કમલ

નિર્લેપ રહતા હૈ, તેસેં તું નિર્લેપ રહેગા. હે રામજી! જિસ પુરૂષહુતેં શાંતિ પ્રાપ્ત હોવે, તિસકી ભલી પ્રકાર સેવા કરિયેં, કાહે તેં જો ઉનકા બડા ઉપકાર હૈ; જો સંસાર સમુદ્રતેં નિકાસી લેતે હૈ. હે રામજી! સંત જનભી વહી હૈ, અરૂ સતશાસ્ત્રભી વહી હૈ, જિસકે બિચારકરી અરૂ સંગતિ કરી સંસારતેં ચિત્ત ઉદ પ્રતી હોવે, મોચ્છકા ઉપાવ વહી હૈ; તાતેં અવર સર્બ કલ્પનાકોં ત્યાગકેં અપને પુરૂષાર્થકો અંગીકાર કરહુ, તબ જન્મ મરનકા ભય નિવૃત્ત હોં જાવે; હે રામજી! જિસ યહ વાંછા કરતા હૈ, અરૂ તિસકે નિમિત્ત દ્રઢ પુરૂષાર્થ કરતા હૈ, તબ અવશ્યમેવ તિસકોં પાવે; અરૂ જો બડે તેજ અરૂ વિભૂતિ કરકેં સંપંન દ્રષ્ટ આવતે હૈ, અરૂ સુનતા હૈ; સો અપને પુરૂષાર્થ કરી ભયે હૈ. અરૂ જો મહાનિષ્ટ સર્પ કીટ આદિક દ્રષ્ટ આવતા હૈ તિનને અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હૈ, તબ એસે હુવે હૈ. હે રામજી! અપને પુરૂષાર્થકોં આશ્રય કર, નહીં તો પરમ કીટાદિક નીચ યોનિકોં પ્રાપ્ત હોવેગા; જિન પુરૂષનેં અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ્યા હૈ, ઓર કીસી દૈવકા આશ્રય ધર્યા હૈ, સો મહા મૂર્ખ હૈ. કાહે તેં જો યહ ભારતા બ્યોહારમેંભી પ્રસિદ્ધ હૈ જો અપને ઉદ્યમ કિયે બિના કિસી પદારથકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી; તો પરમારથકી પ્રાપ્તિ કેસેં હોવે? તાતેં દૈવકોં ત્યાગ કરી સંતજન અરૂ સતશાસ્ત્રોંકે અનુસાર જતન કરહુ; પરમં પદ પાવનેકે નિમિત્ત જો દૃષ્ટ વહીતે મુક્ત હોવહીં. હે રામજી! જો જનાર્દન વિષ્ણુજી હૈ, સો અવતાર ધારી કરી દૈતહૂંકોં મારતા હૈ, અરૂ અવર ચેષ્ટાભી કરતા હૈ, પરંતુ પાપકા સ્પર્શ ઉનકોં

નહીં હોતા, કાહે તેં જો અપને પુરૂષાર્થ કરકે અક્ષય પદકોં પ્રાપ્ત હુવા હે; તુમભી પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરો, અર સંસાર સમુદ્રકોં તરજાવહુ.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પુરૂષાર્થ ઉપમા વર્ણનં નામ સપ્તમઃ સર્ગઃ ૭.

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! યહ જો દૈવ શબ્દ હે, સો મૂર્ખહૂંને કલ્પ્યા હે, જો દૈવ હમારી રચ્છા કરેગા. હમકોં દૈવકા આકાર કોઉ દ્રષ્ટ નહીં આવતા, ન કોઉ દૈવકા કાસ હે, ન દૈવ કછુ કરતાહી હે; મૂરખ લોક દૈવ દૈવ પરે કહતે હે; અવર દૈવ કોઉ નહીં, ઇસકા પૂર્વકા કર્મહી દૈવ હે; હે રામજી! જિન પુરૂષહુ અપને પુરૂષાર્થકા ત્યાગ કિયા હે; અર દૈવ પરાયન હુવે હે; જો હમારા કલ્યાન કરેગા સો મૂરખ હે; કાહે તેં જો અગ્નિ વિષે યહ જાય પડે, અર દૈવ ઇસકોં નિકાશી લેવે, તબ જાનિયે જો કોઉ દેવભી હે, સો તો નહીં, અર જો દૈવ કરતા હે; તો ઇહ સ્નાન, દાન, ભોજન, આદિકહૂકા ત્યાગ કરી તૂષ્ણી હોય બેઠે; આપેહી દૈવ કર જાવેગા; સોભી ઇસકો કિયે બિના નહીં હોતા; તાતેં અવર દૈવ કોઉ નાહીં. અપના પુરૂષાર્થહી કલ્યાન કર્તા હે; હે રામજી! જો ઇસકા કિયા કછુ નહીં હોતા, અર દૈવહી કરનેહારા હોતા, તો શાસ્ત્ર અર ગુરૂકા ઉપદેશભી નહીં હોતા. સો સતશાસ્ત્રકે ઉપદેશ કરકે અપને પુરૂષાર્થદ્વારા ઇસકોં વાછિત પદવી પ્રાપ્ત હોતી હે; તાતેં અવર જો કોઉ દેવ શબ્દ હે સો વ્યર્થ હે; ઇસ ભ્રમકોં ત્યાગ કરકે સંત અર શાસ્ત્રકે

અનુસાર પુરૂષાર્થ કરે, તબ દુઃખહુતેં મુક્ત હોવેગા. હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નહી; ઇસકા પુરૂષાર્થ જો હે સ્પંદ સોઈ દૈવ હે. હે રામજી! જો કોઉ અવર કરનહારા હોતા, તો જબ યહિ શરીરકોં ત્યાગતા હે, અર શરીર સબ નાશ હો જાતા હે; ક્રિયા શરીરસો કછુ નહીં હોતી; કાહેતેં જો ચેષ્ટા કરનેહારા ત્યાગ જાતા હે; જો દૈવ હોતા તો સબી શરીરસોં ચેષ્ટા કરાવતા; સો તો ચેષ્ટા કછુ નહી હોતી; તાતેં જાનતા હે જો દૈવ શબ્દ વ્યર્થ હે. હે રામજી! પુરૂષાર્થકી ખાતીં હે, સો અજ્ઞાની જીવહુકોંભી પ્રત્યક્ષ હે. જો અપને પુરૂષાર્થ બિના કછુ હોતા નહીં. ગોપાલભી જાનતા હે જો મેં ગૈયાકોં ચરાઉં નહીં તો ભૂખીહી રહેગી; તાતે દૈવકે આશ્રય બૈઠી નહીં રહતા, આપહી ચરાય લે આવતા હે. હે રામજી! અવર દૈવકી કલ્પના ભ્રમ કરકે પરે કરતે હે; અવર દૈવ તો હમકોં કોઉ દ્રષ્ટ નહી આવતા. હસ્ત, પાદ, શરીર, દૈવકા કોઉ દ્રષ્ટ નહીં આવતા. અપને પુરૂષાર્થ કરી સિદ્ધતા દ્રષ્ટ આવતી હે. અર જો કોઉ આકારતેં રહિત દૈવ કહિયે તો નહીં બનતા; કાહેતેં જો નિરાકાર અર સાકારકા સંજોગ કેસેં હોવે? હે રામજી! અવર દૈવ કોઉ નાંહીં, અપના પુરૂષાર્થહી દૈવરૂપ હે. જો રાજા રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, સંયુક્ત ભાસતા હે, સોભી અપને પુરૂષાર્થ કરી હુએ હે. હે રામજી! યહ જો વિશ્વામિત્ર હે, યાનેં દૈવ શબ્દ દૂરહીતેં ત્યાગ કિયા હે; સોભી અપને પુરૂષાર્થ કરકે ક્ષત્રિયતેં બ્રાહ્મન હુવે હે; અર અવર જો બડે વિજ્ઞાનવાન હુવે હે, સોભી અપને પુરૂષાર્થ કરી દ્રષ્ટ આવતે હે. હે રામજી! જો દૈવ પઢે બિના પંડિત કરે તો જાનિયે દૈવનેં કિયા, શાસ્ત્રો પઢે બિના પંડિત

કછૂ નહીં હોતા; અર જો અસાનીનેં ગ્યાનવાન હોતે હે, સોભી અપને પુરૂષાર્થ કરી હોતે હે, તાતેં અપર દૈવ કોઉ નાંહીં. મિથ્યા ભ્રમકોં ત્યાગ કરી સંતજન અર સતશાસ્ત્ર-હુકે અનુસાર સંસાર સમુદ્ર તરનેકા પ્રયત્ન કરહુ; તેરે પુરૂષાર્થ બિના અવર દૈવ કોઉ નાહીં. જો અવર દૈવ હોતા તો બહુત મેઘ જલભી અપની ક્રિયાકોં ત્યાગકે સોય રેહેતા, આપે દૈવહી પડા કરેગા, સો એસેં તો કોઉ નહીં કરતા; તાતેં અપને પુરૂષાર્થ બિના કછુ સિદ્ધ નહીં હોતા; અર જો ઈસિકા કિયા કછુ ન હોતા તો પાપ કરનેહારા નરક ન જાતે, અર પુન્ય કરનેહારે સ્વર્ગ ન જાતે; પરંતુ પાપ કરનેહારે નરકમેં જાતે હે; અર પુન્ય કરનેહારે સ્વર્ગમેં જાતે હે, તાતેં જો કછુ પ્રાપ્ત હોતા હે, સો અપને પુરૂષાર્થ કરી હોતા હે. હે રામજી! જો કોઉ અવર દૈવ કરતા હે એસા કહે તિસકા સિર કાટિએ; અર દૈવકે આશ્રય જીવતા રહે તો જાનિયેં જો કોઉ દૈવ હે, સો તો જીવતા કોઉ નહીં તાતેં દૈવ શબ્દકોં મિથ્યા ભ્રમ જાનકે સતજન અર સત-શાસ્ત્રહુકે અનુસાર અપને પુરૂષાર્થકરી આત્મપદ વિષે સ્થિત હોહુ.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પરમ પુરૂષાર્થ વર્ણનં નામ અષ્ટમઃ સર્ગઃ ૮.

રામોવાચ. હે ભગવન્ સર્વ ધર્મહુકે વેત્તા! તુમ કહતે હો ઓર દૈવ કોઉ નહીં, પરંતુ આસ્તિકભી દૈવ હે એસા કહતે હે, ઓર દૈવકા કિયા સબ કછુ હોતા હે, અર સુખ દુખકે દેનેહારે દૈવ હૈ યહ લોકવિષે પ્રસિદ્ધ હૈ.

वशिष्टोवाच. हे रामजी ! मैं तुजकों ऐसें कहता हों, ज्यों तेरा भ्रम निवृत्त हो जावे, ईसहीका कर्म क्रिया हुवा हे. शुभ अथवा अशुभ तिसका फल अवश्यमेव भोगवना हे, सो दैव कहो; अवर दैव कोउ नहीं. अरु कर्ता, क्रिया, कर्म आदिकहु विषे तो दैव कोउ नाहीं; अवर कोउ दैवका स्थान नहीं, रूप नहीं, तो अवर दैव क्या कहिये. हे रामजी! मूरखहुके परचावने निमित्त दैव शब्द कहा हे. जेसें आकाश शून्य हे, तेसें दैवभी शून्य हे.

रामोवाच. हे भगवन् सर्व धर्महुके वेत्ता ! अवर दैव कोउ नांही, सो आकाशकी नांई शून्य हे, सो तुमारे कहने करभी दैवसिद्ध होता हे. तुम कहते हो जो ईसीके पुरुषार्थका नाम दैव हे, अरु जगत विर्षेभी दैव शब्द प्रसिद्ध हे.

वशिष्टोवाच. हे रामजी ! में ऐसें तुजकों कहता हो, जिस करी दैव शब्द तेरे ह्रिदेसों उठी जावे; अरुश बह जो शून्य हो जावे. दैवनाम अपने पुरुषार्थका हे, अरु पुरुषार्थ नाम कर्मका हे, अरु कर्मनाम वासनाका हे, वासना मनतें होती हे. अरु मनरुपी पुरुष हे, जिसकी वासना करता हे, सोई ईसकों प्राप्त होता हे. जो गांवकों प्राप्ति होनेकी वासना करता हे सो गांवको प्राप्त होता हे; जो पतनकी वासना करता हे सो पतनकों प्राप्त होता हे; तातें अवर दैव कोउ नांहीं. पूर्वका जो शुभ अथवा अशुभ पुरुषार्थ किया तिसका परिनाम सुख दुःख अवश्य होना हे, ओर वीसीकाइ नाम दैव हे. हे रामजी! तुं विचार कर देख जो अपने पुरुष कर्महुते भिन नहीं तो सुख दुःख देनहारा अरु लेनहारा दैव कोउ नही हुआ क्यों! यह जो पापकी

વાસ્ના કરત હે, અર શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ કર્મ કરતા હે સો કિસ કરી કરતા હે? પૂર્વકા જો ઈસકા દૃઢ પુરૂષાર્થ કર્મ, તિસ કરી યહ પાપ કરતા હે, અર જો પૂર્વકા પુન્ય કર્મ કિયા હોતા હે, તો યહ શુભ માર્ગમિં બિચરતા હે.

રામોવાચ. હે ભગવન્! જો પૂર્વકી દૃઢ વાસનાકે અનુસાર યહ બિચરતા હે, તો મેં કયા કરોં? મુઝકોં પૂર્વકી વાસનાને દીન કિયા હે, અબ મુઝકોં કયા કર્તવ્ય હે?

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો કછુ ઈસકી પૂર્વકી વાસ્ના દૃઢ હો રહી હે, તિસકે અનુસાર યહ બિચારના હે; અર જો શ્રેષ્ટ મનુષ્ય હે, સો અપુને પુરૂષાર્થ કરકે પૂર્વકે મલીન સંસ્કારકોં શુદ્ધ કરતે હે; તિસકે મેલ દૂર હો જાતે હે. સત શાસ્ત્ર અર ગ્યાનહુકે બચન અનુસાર દૃઢ પુરૂષાર્થ કરો, તબ મલ વાસ્ના દૂર હો જાવેગી. હે રામજી! પૂર્વકે મલીન પાપ કેસેં જાનિયે, અર શુદ્ધ કેસેં જાનિયેં, સો શ્રવન કરહુ.— જો ચિત્ત વિષયકી ઓર ધાવે, અર શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ માર્ગકી ઓર જાવે અર શુભકી ઓર ન ધાવે તો જાનિયે, જો પૂર્વકા કર્મ કોઉ મલીન હે. અર જો સતજનહુ અર સતશાસ્ત્રહુકે, અનુસાર ચેષ્ટા કરે, અર સંસાર માર્ગતેં વિરક્ત હોવે, તબ જાનિયેં જો પૂર્વકા કર્મ શુદ્ધ હે. તાતેં હે રામજી! તુઝકોં દોનો કરકે સિદ્ધતા હે; જો પૂર્વકા સંસ્કાર શુદ્ધ હે, તાતેં તેરા ચિત્ત શીઘ્રહી સત્સંગ અર સતશાસ્ત્રહુકે વચનકો ગ્રહન કરી લેવેગા, અર શીઘ્રહી તુઝકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. અર જો તેરા ચિત્ત ઈસ શુભ માર્ગ વિષે સ્થિર નહી હો સકતા, તો દૃઢ પુરૂષાર્થ કરી સંસાર સમુદ્રતેં પાર હોવહુ. હે રામજી! તુ ચેતન હે, જડ તો નહીં,

અપન પુરૂષાર્થકા આશ્રય કરહુ, મેરાભી યહી આશિર્વાદ હે, જો તુમારા ચિત્ત શીઘ્રહી શુભ આચરણ વિષે સ્થિત હોવે, અર બ્રહ્મવિદ્યાકા જો સિદ્ધાંત સાર હે, તિસવિષે સ્થિત હોવે. હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂષભી વહી હે, જિસકા પૂર્વકા સંસ્કાર યદ્યપિ મલીનભી થા, પરંતુ સંત અર સતશાસ્ત્રકે અનુસાર દૃઢ પુરૂષાર્થ કિયા હે, સો સિદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ભયા હે; અર જો મૂર્ખ જીવ હે તિનહુંને અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગ કિયા હે, તાતેં સંસારતે મુક્ત નહીં હોતા. પૂર્વકા જો કોઉ પાપ કર્મ કિયા હોતા હે, તિસકે મલન કરકે પાપમેં ધાવતા હે; અપના પુરૂષાર્થ ત્યાગનેતેં અંધ હો જાતા હે, અર વિશેષકરી ધાવતા હે. જો શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે તિનકોં યહ કર્ત્તવ્ય હે. પ્રથમ તો પાંચોં ઇંદ્રિયાં વશ કરની; શાસ્ત્ર અનુસાર તિનકોં વર્તાવના; શુભ વાસના દૃઢ કરની, અશુભકા ત્યાગ કરના; જદ્યપિ ત્યાગની દોનોં વારના હે. પ્રથમ શુભ વાસનાકોં ઇકઠ્ઠા કરના; અર અશુભકા ત્યાગ કરના. જબ શુદ્ધ વારના કરકે કષાય પરિપક્વ હોવેંગ; અર્થ યહ જો અંતઃકરન જબ શુદ્ધ હોવેગા, તિસ પ્રિચાર રિદૈવિષે સંત અર સતશાસ્ત્રકા જો સિદ્ધાંત હે, તિસકા વિચાર ઉત્પન્ન હોવેગા, ઓર તાતેં તુજકોં આત્મિજ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. તિસ જ્ઞાન દ્વારા આત્મા સાક્ષાત્કાર હોવેગા; બહુરી ક્રિયા જ્ઞાનકાભી ત્યાગ હો જાવેગા. કેવલ શુદ્ધ અદ્વૈતરૂપ અપના આપ ઘેવ ભાસેગા. તાતેં હે રામજી! અપર સબ કલ્પનાકા ત્યાગ કરી સંતજન અર સતશાસ્ત્રકે અનુસાર પુરૂષાર્થ કરહુ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પરમ પુરૂષાર્થ વર્ણનં નામ નવમઃ સર્ગઃ ૯

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! મેરે વચનકા ગ્રહન કરો; સો અમૃત આનંદ જૈસે હે; આધત કહિયેં જો તેરે પરમ મિત્ર હોવહિંગે, અરુ દુ:ખહુતેં તેરી રક્ષા કરેંગે. હે રામજી! યહ જો મોક્ષ ઉપાય તુઝકોં કહતા હોં, તિસકે અનુસાર તૂ પુરુષાર્થ કરહુ. તબ તેરા પરમ અર્થ સિદ્ધ હોવેગા. અરુ યહ ચિત્ત જો સંસારકે ભોગકી ઓર ધાવતા હે, તિસ ભોગરૂપી ખાડ વિષે ચિત્તકોં ગિરને મત દેહુ. ભોગકોં નિરસ જાનકેં ત્યાગ દેહુ; યહ ત્યાગ તેરા પરમ મિત્ર હોવેગા, અરુ ત્યાગભી ઐસા કરહુ જો બહુરી ભોગહુકા ગ્રહન ન હોય. હે રામજી! યહ મોક્ષ ઉપાય સિદ્ધાંત હે, ચિત્તકોં એકાગ્ર કરકે ઈસકોં શ્રવન કરી તિસકરી પરમાનંદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. પ્રથમ શમ અરુ દમકોં ધારી, અર્થ યહ જો સંપૂર્ન સંસારકી વાસનાકા ત્યાગ કરહુ, અરુ ઉદારતા કરકે તૃપ્ત રહના, ઈસકા નામ શમ હે. અરુ દમ અર્થ યહ જો બાહ્ય ઇંદ્રિયકોં વશ કરના. જબ ઈસકોં પ્રથમ ધારેગા તબ પરમ તત્ત્વકા બિચાર આપ ઉત્પન્ન હોવેગા. તિસ વિચારતેં વિવેકદ્વારા પરમપદકી પ્રાપ્તી હોવેગી, જિસ પદકોં પાયેકરી બહુરી દુ:ખ કદાચિત્ ન હોવેગા, અવિનાસી સુખ તુઝકોં આપ પ્રાપ્ત હોવેગા. તાતેં જો કછુ મોક્ષ ઉપાય યહ મેં કહતા હે, તિસકે અનુસાર પુરુષાર્થ કરહુ, તબ આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવહિંગા, પૂર્વે જો કછુ બ્રહ્માજી હમકોં ઉપદેશ કિયા હે, સો મેં તુઝકોં કહતા હોં.

રામોવાચ. હે મુનીશ્વર! તુમકોં જો બ્રહ્માજી ઉપદેશ કિયા થા, સો કિસ કારન કિયા થા, અરુ કેસેં તુમને ધારયા સો કહો.

वशिष्ठोवाच. हे रामचंद्र ! शुद्ध चिदाकाश एक हे, अरु अनंत हे, अविनाशी हे, परमानंदरूप हे, चिदानंद स्वरूप हे, ब्रह्म हे; तिसविषे संवेदन स्पंदरूप होई हे; सो विष्णुमों करी स्थित भई हे; सो विष्णुजी केसा हे, जो स्पंद अरु निस्पंद विषे एक रस हे. कदाचित् अन्यथा भावकों नहीं प्राप्त हुवा. जेसें समुद्र विषे तरंग उपजते हे, तेसें शुद्ध चिदाकाशनें स्पंद करकें विष्णु उत्पन्न हुआ हे; तिस विष्णुजीके स्वर्नवत् क्षीर्न नाभकमलतें ब्रह्माजी प्रगट भया हे; तिस ब्रह्माजी ऋषि, मुनीश्वर सहित स्थावर जंगम प्रजा उत्पन्न करी, तिस मनोराज करी ब्रह्माजी जगतकों उत्पन्न किया; तिस जगतकी कोंन दिशे जो जंबुद्वीप, भरत खंड हे, तिसविषे मनुष्यकों दुःखकरी आतुर देखी करी ब्रह्माजीकों करुना उपजी, जेसें ज्यों पुत्रकों देखी पिताकों करुना उपजती हे. तब तिसके सुख निमित्त ब्रह्माजी तप उत्पन्न किया, जो सुखी होवही; अरु आज्ञा करी जो तप करो; तब तप करत भये; तिस तप करी स्वर्गादिकहुकों जाय प्राप्त होने लगे; तिन सुखहुकों भोगी करी बहुरी गीरही, तब दुखी रहे. ऐसें ब्रह्माजी देखी करी सत्यवाकू धर्मको प्रतिपादन करत भये; तिनके सुखके निमित्त आज्ञा करी; तिस धर्मकी प्रतिपादना करी लोकहुकों सुख प्राप्त होवने लगे; तहां केताक काल सुख भोग करी बहुरी गीरहीं, तब दुखके दुखी रहे; बहुरी ब्रह्माजीनें दान तीर्थादिक पुन्यक्रिया उत्पन्न करकें उनकों आज्ञा करी जो इनके सेवने करी तुम सुखी होहुगे. जबू वह जीव उनकों सेवने लगे, तब बडे पुन्य लोकहुकों प्राप्त भये; अरु

તિનકે સુખ ભોગને લગે બહુરી કેતાક કાલ આપને કર્મકે
અનુસાર ભોગ ભોગી ગિરે, તબ તૃષ્ણાકરી બહુત સુખ
દુઃખ ભયે અરુ દુઃખકરી આતુર હુવે તબ બ્રહ્માજી દે
ખત ભયા જો જન્મ અરુ મરનકે દુઃખકરી મહા દીન હોતે
હૈ તાતેં કોઈ ઉપાય કરિયે જિસકરી ઇનકા દુઃખ નિવૃત
હોવે હે રામચંદ્રજી! બ્રહ્માજી બિચારત ભયા જો ઇનકા
દુઃખ આત્મજ્ઞાન બિના નિવૃત નહીં હોનેકા, તાતેં આત્મ
જ્ઞાનકોં ઉત્પન્ન કરીયેં, જો યહ સુખી હોવહી, ઇસ પ્રકાર
બિચાર કરી આત્મતત્વકા ધ્યાન કરત ભયા આત્મતત્વકે
જ્ઞાનતેં મગ્ન કિયા, તિસ જ્ઞાનકે કારનતેં જો શુદ્ધ તત્વજ્ઞાન
હૈ તિસકી મૂર્તિ હોકરી મૈં પ્રગટ ભયા સો મૈં કૈસા હોં —
બ્રહ્માજીકે સમાન હોં, જૈસે ઉનકે હાથ વિષે કમંડલુ હૈ,
તૈસે મેરે હાથવિષે કમંડલુ હૈ, જૈસે ઉનકે કંઠ બિષે રુદ્રા
ક્ષકી માલા હૈ તૈસે મેરે કંઠમેંભી રુદ્રાક્ષકી માલા હૈ,
જૈસે ઉનકે ઉપર મૃગ છાલા હૈ તૈસે મેરે ઉપર મૃગ છાલા
હૈ; ઇસ પ્રકાર બ્રહ્માજીકા અરુ મેરા સમાન આકાર હૈ
અરુ મેરા શુદ્ધ જ્ઞાન સ્વરૂપ હૈ મુઝે જગત કછુ નહીં ભા
સતા સુષુપ્તિકી નાઈં જગત મુઝકોં ભાસતા હૈ તબ બ્ર
હ્માજી બિચાર કિયા જો, ઇસકોં મૈં જીવકે કલ્યાન નિમિત્ત
ઉત્પન્ન કિયા હૈ અરુ યહ તો શુદ્ધ જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ, અરુ
અજ્ઞાન માર્ગકોં ઉપદેશ તબ હોવે જબ કછુ ઇસ ઉત્તર
હોવે, અરુ તબ મિથ્યાકા વિચાર હોવે હે રામજી! જીવ
હુંકે કલ્યાન નિમિત્ત મુઝકોં બ્રહ્માજીને ગોદમેં બૈઠાયા, અરુ
શીશપેં હાથ ફેરયા તિસ કરી મૈં શીતલ હો ગયા જૈસે
ચંદ્રમાકી કીર્નહુ કરી શીતલતા હોતી હૈ, તૈસે મૈં શીતલ

ભયા. તબ બ્રહ્માજી મુઝકોં જૈસેં હંસકોં હંસ કહે યોં કહા; હે પુત્ર! જીવહુકે કલ્યાન નિમિત્ત એક મુહૂર્ત્ત પર્યંત તું અજ્ઞાનકોં અંગીકાર કરહુ, શ્રેષ્ટ પુરૂષ જો હે સો અવરહુકે નિમિત્તભી અંગીકારેં કરતે આયે હે. જૈસેં ચંદ્રમા બહુત નિર્મલ હે, પરંતુ શ્યામતાકોં અંગીકાર કિયા હે; તૈસેં તુંભી એક મુહૂર્ત્ત અજ્ઞાનકો અંગીકાર કરહુ. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર મુઝકોં કહી કરી બ્રહ્માજીને શ્રાપ દિયા, જો તું અજ્ઞાની હોવેગા; તબ મેં બ્રહ્માજીકી આજ્ઞા માની શ્રાપકોં અંગીકાર કિયા. તબ મેરા જો શુદ્ધ આત્મતત્વ અપુના આપથા તિસતેં મેં અન્યકી નાઈં હોત ભયા, મેરી સ્વભાવ સત્તા મુઝકોં વિસ્મરન હોઇ, અરૂ મેરા મન જાગી આયા. ભાવ અભાવરૂપ જગત મુઝકોં ભાસને લગા, અરૂ આપકોં મ વશિષ્ટ જાનત ભયા, અરૂ બ્રહ્માજીકા પુત્ર, યોં જાનત ભયા. અરૂ નાના પ્રકારકે પદાર્થ સહિત જગત જાનત ભયા, અરૂ તિનકી ઓર ચંચલ હોત ભયા; તબ મેં સંસાર જાલકોં દુઃખરૂપ જાની કરી બ્રહ્માજીતેં પૂછત ભયા; હે ભગવન્! યહ સંસાર કૈસેં ઉત્પન્ન ભયા અરૂ કૈસેં લીન હોતા હે? હે રામજી! જબ ઇસ પ્રકાર પિતા માતોજીસોં પ્રશ્ન કિયા, તબ ભલી પ્રકાર મુઝકોં ઉપદેશ કરત ભયા, તિસકરી મેરા અજ્ઞાન નષ્ટ હો ગયા. જૈસેં સૂર્ય ઉદય હુવે, તમ નિવૃત હો જાતા હે, તેમેં મેરા અજ્ઞાન નિવૃત્ત હો ગયા; અરૂ મેં શુદ્ધતાકોં પ્રાપ્ત ભયા. જૈસેં આદર્શકોં માર્જન કરતા હે, અરૂ શુદ્ધ હો આવતા હે; તૈસેં મે શુદ્ધ હુવા. હે રામજી! મેં બ્રહ્માજીતેંભી અધિક હોત ભયા, તબ મુઝકોં પરમેષ્ટી બ્રહ્માજી આજ્ઞા કરી;—હે પુત્ર! જં-

જંબુદ્વીપ ભરતખંડમેં જાય, તુમકોં સૃષ્ટિ પ્રવર્ત્તનવિષે અધિકાર હે તહાં જાઈ કરી જીવહુકોં ઉપદેશ કરહુ; જીસકોં મહા રકે સુખકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં કર્મ આદિકા ઉપદેશ કરના; તિસકરી સ્વર્ગાદિક સુખ ભોગેંગે; અરુ સંસારતેં વિરક્ત હોવે, સો જીનકોં આત્મપદકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં જ્ઞાન ઉપદેશ કરના; તાતેં તું અબ ભૂલોકવિષે જાહુ. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર મેરા ઉપદેશ અરુ ઉપજના હુવા હે, અરુ ઇસ પ્રકાર મેરા આવના હુવા હે.

ઇતિશ્રી યોગવાસિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વસિષ્ઠોત્પત્તિ તથા વસિષ્ઠોપદેશાગમન નામ દશમઃ સર્ગઃ ૧૦

વસિષ્ઠોવાચ હે રામજી! ઇસ પ્રકાર પૃથ્વીવિષે મેરા આવના ભયા. મેં કેસા હોં—જાકોં જો જ્ઞાનકી વાંછા હોવે સો પૂર્ણ કરિવેકે નિમિત્ત બ્રહ્માજી મુઝકોં ઉત્પન્ન કરત ભયા.

રામોવાચ હે મુનીશ્વર! તિસ જ્ઞાનકી ઉત્પત્તિનેં અનંત જીવનકી શુદ્ધિ કેસેં ભઈ, સો કહો.

વસિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જો શુદ્ધ આત્મતત્વ હે, તિસકા સ્વભાવરૂપ અચેતન સ્ફૂર્તિ હે, સો બ્રહ્માજીરૂપ હો કરી સ્થિત ભઈ હે જેસેં સમુદ્ર અપની દ્રવતા કરકે તરંગરૂપ હોતા હે, તેસેં બ્રહ્માજી ભયા હે બહુરી સંપૂર્ણ જગતકોં ઉત્પન્ન કિયા, અરુ તીનોં કાલ ઉત્પન્ન કિયે, તબ કે ન વ્યતીત હુવા, અરુ કલિયુગ આયા. તિસકરી જીવહુકી બુદ્ધિ મલીન હો ગઈ, અરુ પાપવિષે બિચરને લગે; શાસ્ત્ર વેદકી આજ્ઞા માનનેતેં રહી ગયે, ઇસ પ્રકાર ધ

મેંકી મરજાદા છપી હો ગઈ, અરૂ પાપ પ્રગટ ભયા; જેતી કછુ રાજ ધર્મકી મરજાદા થી, સો સભ નષ્ટ હો ગઈ; અરૂ અપની ઇચ્છાકે અનુસાર જીવ બિચરને લગે, તાંતેં કષ્ટ પાવને લગે; તિનકોં દેખી કરી બ્રહ્માજીનોં કરના ઉપજી, તિસ દયાકોં ધારી કરી ભુમી લોકવિષે મુઝકોં ભેજ્યા, અરૂ કહ્યા,—હે પુત્ર! જાયકરી તુમ ધર્મકી મર્યાદા સ્થાપન કરો; અરૂ જીવનકોં શુદ્ધ ઉપદેશ કરો. જિસકોં ભોગહુકી ઇચ્છા હોવે, તિસકોં કર્મ કાંડકા ઉપદેશ કરના, જો સ્નાન, સંધ્યા, યજ્ઞાદિકકા ઉપદેશ કરના: અરૂ જો સંસારતેં વિરક્ત હુવે હે, અરૂ મુમુક્ષુ હે, જાકોં પરમ પદ પાવનેકી ઇચ્છા હે: તિસકોં બ્રહ્મવિદ્યાકા ઉપદેશ કરના. હે રામચંદ્ર! જિમ પ્રકાર મુઝકોં આજ્ઞા કરી ભુમિ લોકવિષે ભેજતે ભયે, તેસેંહી સનત્કુમાર, નારદકોંહુ કહતે ભયે; તબ હમ સભ ઋષીશ્વર ઇકઠે હો કરી બિચારત ભયે:—જો જગતકી મરજાદા કિસી પ્રકાર હોવે, અરૂ જીવ શુભ માર્ગ વિષે કેસેં બિચરહી; તબ હમહુનેં યહ બિચાર કિયા, જો પ્રથમ રાજાહુકા સ્થાપન કરના, જો જીવ તિનકી આજ્ઞા અનુસાર બિચરહીં. પ્રથમ ઉંડ કર્તા રાજ્યસ્થાપન કીયા, સો કેસા રાજા જો બડા વીર્યવાન, અરૂ તેજવાન, બડા ઉદાર આત્મા ભયા; તિન રાજાહુકોં હમ અધ્યાત્મ બિદ્યા ઉપદેશ કરી; તિસકરી પરમ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે. જો પરમાનંદરૂપ અવિનાશી પદ હે, તિસ બ્રહ્મવિદ્યાકા ઉપદેશ તિસકોં ભયા, તબ સુખી ભયે. ઇસ કારનતેં બ્રહ્મવિદ્યાકા નામ રાજવિદ્યા હે; તબ હમહુનેં વેદ, શાસ્ત્ર, શ્રુતિ, પુરાન, કરી ધર્મકી મર્યાદા સ્થાપન કરી; સો જપ, તપ, યજ્ઞ, દાન, સ્નાન આદિક ક્રિયાકોં પ્રગટ

કીની; અરે જીવ! તુમ ઇસકે સેવને કરી સુખી હોહુગે;
તબ સબ ફલકોં ધારી કરી તિનકોં સેવને લગે, તામેં કોઉ
વિરલા ફિર શુદ્ધતાકે નિમિત્ત કર્મ કરતે હૈ. હે રામજી!
જો મૂરખ હૈ સો કામનાકે નિમિત્ત મનમેં કુનેંક કર્મ કરતે
હૈ સો ઘટીયન્તકી નાઈ ભટકતે ફિરતે હૈ. સો કબહુ ઉર્ધ
અરૂ કબહુ નીચેં આતે હૈ ઓર જો નિષ્કામ કરતે હૈ,
તિનકા હૃદય શુદ્ધ હોતા હૈ ફિર સો બ્રહ્મવિદ્યાકે અધિ-
કારી હોતે હૈ, તાતેં ઉપદેશ દ્વારા આત્મપદ કી પ્રાપ્તિ હોત
હૈ. ઇસ પ્રકારસોં જીવન્મુક્ત હુવે હૈ. જૈસે રાજા પ્ર
સિદ્ધ હુવે હૈ. સો રાજાકો પરંપરા ચલાવતા હમારે ઉપદેશ
દ્વારા જ્ઞાનકોં પ્રાપ્ત ભયે હૈ, ઓર રાજા દશરથકુ જ્ઞાનવાન
ભયા હૈ; ઓર તુભી ઇસી રાજાકોં આયકે પ્રાપ્ત હુવા હૈ,
સો તુ સબસેં શ્રેષ્ઠ હુવા હૈ, જૈસેં તુ વિરક્ત આત્મા
હુવા હૈ, તૈસેં ઔરકુ સ્વાભાવિક વિરક્ત આત્મા ભયે હૈ
સો સ્વભાવકર દેહ શુદ્ધિ કર હુવા હૈ ઇસી કારનતેં તુ શ્રેષ્ઠ
હૈ. જો કોઉ અનીષ્ટ દુઃખ પ્રાપ્ત હોતા હૈ તિસકર નિ
ક્તતા ઉપજતી હૈ, સો તુઝકોં નહીં ભઈ, તુઝકોં સબ ઈ
ન્દ્રિયકે વિષય વિદ્યમાન હૈ. તૈસેં હોત તેરેકૌ વૈરાગ હુઆ
હૈ, તાતેં તુ શ્રેષ્ઠ હૈ. હે રામજી! જો મસાન આદિક ક
ષ્ટકે સ્થાનક હૈ તા કિરાને સબકોં વૈરાગ ઉપજતા હૈ. જો
કછુ નહીં, મર જાના હૈ! તિનમેં જો કોઉ શ્રેષ્ઠ પુરૂષ હોતા
હૈ સો વૈરાગકોં દૃઢકર રખતા હૈ, ઓર જો મુર્ખ હૈ, સો
ફિર વિષયમેં આસક્ત હો જાતા હૈ, તાતેં જિનકોં અકારન
વૈરાગ ઉપજતા હૈ સો શ્રેષ્ઠ હૈ; હે રામજી! જો શ્રેષ્ઠ પુ
રૂષ હૈ, સો અપને વૈરાગ અરૂ અભ્યાસકે બલ કરકે

સંસાર બંધનતેં મુક્ત હો જાતે હે. જેસેં હસ્તિ બંધનકોં તોરકેં અપને બળસોં નિકસ જાતા હે, તબ સુખી હોતા હે, તેસેં વૈરાગ અભ્યાસકે બલકર બંધનતેં જ્ઞાની મુક્ત હોત હે. હે રામજી! યહ સંસાર બડા અનર્થરૂપ હે; જો પુરૂષને અપને પુરૂષાર્થ કરકે બંધનકોં નહીં તોરયા, તિનકોં રાગ દ્વેષરૂપી અગ્નિ જરાવત હે; અરૂ જિન પુરૂષને અપને પુરૂષાર્થ કરકે શાસ્ત્ર ઓર ગુરૂકોં પ્રમાન કરકેં જ્ઞાન સાધ્યા હે, સો ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે હે. હે રામજી! શુભ ગુન સાથ તેરી બુદ્ધિ નિર્મલ હોય રહી હે; તેરા જો સિદ્ધાંતકા સાર બચન હે સો તેરે રિદેમેં પ્રવેશ કર રહેગા. જેસેં ઉજ્વલ બસ્ત્રકોં કેશરકા રંગ શીઘ્ર ચઢ જાતા હે, તેસેં તેરે નિર્મલ ચિત્તકોં ઉપદેશકા રંગ લગેગા. જેસેં સૂર્યકે ઉદયતેં સૂર્યબંશી કમલ ખીલતે હે, તેસે તેરી બુદ્ધિ શુભ ગુન કર ખીલ આઈ હે. હે રામજી! જો કછુ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત આત્મતત્વ મેં તુઝકોં કહતા હોં, તિસમેં તેરી બુદ્ધિ શીઘ્ર પ્રવેશ કરેગી. જેસે નિર્મલ જલમેં સૂર્યકી કાંતિ પ્રવેશ કરત હે, તેસેં તેરી બુદ્ધિ આત્મતત્વમેં શુદ્ધતા કરકેં પ્રવેશ કરેગી. હે રામજી! મે તુમારે આગે હાથ જોરકેં પ્રાર્થના કરત હોં, જો કછુ મેં તુઝકોં ઉપદેશ કરતા હોં તિસવિષે તું આસ્તિક ભાવના કરીયો, જો ઇન બચન કર મેરા કલ્યાન હોવેગા; અરૂ જો તુઝકોં ધારના ન હોવે, તો પ્રશ્ન મત કરના. જો શિષ્યકોં ગુરૂકે બચનમેં આસ્તિક ભાવના હોતી હે, તિસકા શીઘ્ર કલ્યાન હોતા હે; તાતેં મેરે બચનમેં આસ્તિક ભાવના કરિયો; ઓર જિસકર તું આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા સો મેં કહતા હોં. પ્રથમ તો યહ કરજો અજ્ઞાનિ જીવમેં અસત્ય બુદ્ધિ હે, તિનકા

સંગ ત્યાગ કરે; અરુ મોક્ષ દ્વારકે જુ ચાર દ્વારપાલ હે, તિનમોં મિત્ર ભાવના કર; જબ તિનમોં મિત્રભાવ હોયગા, તબ વહ મોક્ષ દ્વારમેં પહુચાય દેવગે; તબ આત્મ દર્શન તુઝકોં હોવેગા; સો દ્વારપાલકે નામ શ્રવન કરઃ—સમ, સંતોષ, બિચાર, સત્સંગ. યહ ચારો દ્વારપાલ હે; જિન પુરૂષને ઈનકો બશ કિયા હે તિસના વહ શીઘ્ર મોક્ષરૂપી દ્વારકે અતર કર દેતે હે. હે રામજી! સો ચારોં બશ ન હોવે, તો તીનકો બશ કરનો, અથવા દોકો બશ કર લે, અથવા એકકો બશ કર, જો એક બશ હોવેગા, તો ચારોંઈ બશ હો જાયગે, ઈસ ચારોંકા પરસ્પર સ્નેહ હે, જહા એક આતા હે તહા ચારો આવકે રહતે હે. જા પુરૂષને ઈનમોં સ્નેહ કિયા હે સો સુખી ભયે હે, તિનકોં અધ્યાત્મક, આધિદૈવિક, આધિભૌતિક, તાપ જલાય શકતા નહીં, જેસેં બરખા કાલમેં બહુત બરખાકે હોત બનકો દાવાનલ જલાય નહી શકતા, તેમેં જ્ઞાનીકો અધ્યાત્મક આદિ તાપ કષ્ટકો નાહીં દેત. હે રામજી! જિન શ્રેષ્ટ પુરૂષને સંસારકો વિરસ જાનકર ત્યાગ કિયા હે, તિનકો સસારકા પદાર્થ ગિરાય નહી શકતા. અરુ જો મૂરખ હે તિનકો ગિરાય દેતે હે, જેસેં અધ્યારી ચલત પવનકે વેગસોં વૃક્ષ ગિર જાતે હે, પરંતુ કલ્પવૃક્ષ ગિરતા નાહીં, તેમેં હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂષ વહી જિસકો સંસાર વિરસ હો ગયા હે. સો કેવળ આત્મતત્વકી ઈચ્છા કરકેં તિસ પરાયન ભયે હે, તિનકોંઈ બ્રહ્મવિદ્યાકા અધિકાર હે; સોઈ ઉત્તમ પુરૂષ હે. હે રામજી! તુમી તેસા ઉત્તમ પાત્ર હો, જેસેં કોમલ પૃથ્વીમેં બીજ બોતે હે, તેસેં તુઝકો મેં ઉપદેશ કરતા હોં. "ઓર

જિસકોં ભોગકી ઈચ્છા હે, ઓર સંસારકી ઓર જતન કરતા હે, સો પશુવત હે; શ્રેષ્ટ પુરૂષ વહી હે, જિસકોં સંસાર તરનેકા પુરૂષાર્થ હોતા હે. હે રામજી! પ્રશ્ન તિનકે પાસ કરિયેં, જાનવેમેં આવે જો મેરા પ્રશ્નકા ઉત્તર દેનેકોં સમરથ હે; ઓર જિસમેં ઉત્તર દેવેકે સામર્થ્ય દિખવેમેં નહી આવે, તિસસોં પ્રશ્ન કરના નાહીં; ઓર ઉત્તર દેનેકોં જો સમરથ દેખિયેં, ઓર તિસમેં અસત્યકી ભાવના ન હોય, તબ તિસસોં પ્રશ્ન કરિયે, કાહેતેં જો દંભકર પ્રશ્ન કરનેમેં પાપ હોતા હે; ઓર ગુરૂભી ઉપદેશ તિનકોં કરતા હે, જો સંસારતે વિરક્ત હોવે; અરૂ કેવળ આત્મપરાયણ હોનેકી શ્રદ્ધા હોવે; અરૂ અસત્યકા ભાવ ન હોવે, એસા પાત્ર દેખકે ઉપદેશ કરે. હે રામજી! જો ગુરૂ અરૂ શિષ્ય દોનો ઉત્તમ હોતે હે, તબ બચન શોભતે હે; તુમ ઉપદેશકા શુદ્ધ પાત્ર હો; જેતે કછુ ગુન શિષ્યકે શાસ્ત્રમેં બર્નન કિયે હે, સો સબ તેરેમેં પૈયત હે; ઓર મેં ઉપદેશ કરનેમેં સમરથ હો, તાતેં કારજ શીઘ્ર હોવેગા. ઓર જિનનેં ઈનકા ત્યાગ કિયા હે, સો દુઃખી હે. હે રામજી! જદ્યપિ પ્રાનકા ત્યાગ હોવે, તોભી એક સાધન તો બલ કરકે બશ કરના; એકકે બશ કિયેતેં સારોહી બશી હોયગે; અરૂ તેરી બુદ્ધિમેં શુભ ગુનનેં આયકેં નિવાસ કિયા હે; જેસેં સૂર્યમેં સબ પ્રકાશ આયહુવે હે, તેસેં સંતનેં અરૂ શાસ્ત્રનેં જો નિર્મલ ગુન કહે હે, સો સબ તેરેમેં પૈયત હે; હે રામજી! અબ તું મેરે બચનકા અધિકારી ભયાહે; જેસેં ચંદ્રમાકે ઉદયનેં ચંદ્રબંશી કમલ ખીલ આતે હે, તેસેં શુભ ગુનકર તેરી બુદ્ધિ ખીલ આઈ હે. હે રામજી! સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રદ્વારા બુદ્ધિકોં

તીક્ષ્ણ બુધિસેં શીઘ્ર આત્મતત્વમેં પ્રવેશ હોતા હૈ, તાતેં શ્રેષ્ટ
પુરૂષ વહી હૈ, જિનનેં સંસારકોં બિરસ જાનકે ત્યાગ દિયા હૈ,
અરૂ સંત અરૂ સતશાસ્ત્રકે બચન દ્વારા આત્મપદ પાનેકા
યત્ન કરતા હૈ, સો અવિનાશી પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઔર
જો સંસારકા ત્યાગ કરકે સંસારકી ઓર લગે હૈ સો મહા
મૂર્ખ જડ હૈ; જૈસેં જલ શીતલતા કરકે બરફ હો જાતા હૈ
તૈસેં અજ્ઞાની મુર્ખતા કરકે દૃઢ આત્મા માર્ગતેં જડ હોય
રહે હૈ હે રામજી! અજ્ઞાનીકે હૃદેરૂપી બિલમેં દુરાશારૂપી
સર્પ રહતા હૈ, સો કદાચિત શાંતિ નહીં પાવતા, અરૂ આ
નંદમેં કબકુ પ્રફુલ્લિત નહીં હોતા અરૂ આશા કરકે સદા
સંકુચિત રહતા હૈ. હે રામજી! આત્મપદકે સાક્ષાત્કારમેં
વિશેષ આવરન આશાહી હૈ જૈસેં સૂર્યકે આગેં મેઘકા
આવરન હોતા હૈ, તૈસેં આત્મતત્વકે આગેં દુરાશા આ
વરન હૈ જબ આશારૂપી આવરન દૂર હોવે તબ આત્મ
પદકા સાક્ષાત્કાર હોવે હે રામજી! આશા તબ દૂર હોવે
જબ સંતકી સંગતિ અરૂ સતશાસ્ત્રકા બિચાર હોવે. હે રા
મજી! સંસારરૂપી એક બડા બૃક્ષ હૈ, સો બંધરૂપી
અંકુરસેં ઉપજા જાતા હૈ, જબ સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રસેં
નિરંજન બુદ્ધિ હોવે, તબ સંસારરૂપી ભ્રમકા બૃક્ષ નષ્ટ હો
જાતા હૈ જબ શુભ ગુન હોતે હૈ, તબ આત્મજ્ઞાન આપકે
બિરાજતા હૈ, જહાં કમલ હોતે હૈ, તહાં ભૌંરે આપકે સ્થિત
હોતે હૈ, તબ શુભ ગુનમેં આત્મજ્ઞાન રહતા હૈ. હે રામજી!
શુભ ગુનરૂપ પવનકર જબ ઇચ્છારૂપી મેઘ નિવૃત્ત હોતા હૈ
તબ આત્મારૂપી ચંદ્રમાકા સાક્ષાત્કાર હોતા હૈ. જૈસેં

चंद्रमाके उदय हुवे आकाश शोभता हे, तैसें आत्माके साक्षात्कार हुवे तेरी बुद्धि खिलेगी.

इतिश्री योगवाशिष्ठे मुमुक्षु प्रकरणे वशिष्ठोपदेशो नाम एकादशः सर्गः ११

वशिष्ठोवाच. हे रामजी! अब तुं मेरे बचनका अधिकारी हे, काहेतें जो, तप, वैराग, विचार, संतोष, आदि जो शुभ गुन संत अरु शास्त्रनें कहे हे, सो सब तेरेमें पेषत हे; तातें तु मेरे बचनकों सुन, सो रज तम गुनकों त्यागकर शुद्ध सात्विकवान होकर सुन.— राजस जो विख्छेप अरु तामस जो लय निद्रामें होत हे सो दोऊका त्याग करकें सुन. जेते कछु जिज्ञासुके गुन शास्त्रमें वर्नन किये हे. सो सब कर तुं संपंन हो, तातें मेरे बचनका तुं अधिकारी हे: और मूर्खकों मेरे बचनको अधिकार नांही. हे रामजी! जेसें चंद्रमाके उदयतें चंद्रकांत मनी द्रवीभूत होती हे, तब तामेंतें अमृत स्रवता हे; और पाथरकी शिला हे, तिनतें द्रवीभूत नही होता हे: तेमें जो जिज्ञासु होता हे, तिसकों परमार्थ बचन लगता हे; अरु अज्ञानीकों नही लगता: हे रामजी! शिष्य तो शुद्ध पात्र होवे, अरु उपदेश करनेहारा ज्ञानवान न होवे तो उसकों आत्माका साक्षात्कार नही होवे, जेसें चंद्रमुखी कमलनी निर्मल होय, अरु चद्रमा न होय तब प्रफुलित नही होती तेसें. तातें तुं मोक्षका पात्र हे; अरु मेंभी परमगुरु हों; मेरे उपदेश कर तेरा अज्ञान नष्ट होय जावेगा. में मोक्षका उपाय कहता हों, तिसकों तुं भले प्रकार बिचारेगा. जेती कछु

મલીનરૂપી મનકી વૃત્તિ હૈ, તિનકા અભાવ હો જાયગા; જેસેં મહા પ્રલયકે સૂર્યકર મંદરાચલ પર્વત જલ જાતા હૈ; તાતેં હે રામજી! વૈરાગ અરૂ અભ્યાસકે બલકર ઈસ મનકોં અપને વિષે લીન કર શાંતાત્મા હોવજી; તૈનેં બાલકાવસ્થાસોં લેકર અભ્યાસ કર રખ્યા હૈ, તાતેં મન ઉપસમ પાયકે આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્ર દ્વારા જો આત્મપદ પાયા હૈ, સો સુખી ભયે હૈ; ફિર તિનકોં દુઃખ નહી લગતા; કાહેતેં જો દુઃખ દેહાભિમાનકર હોતા હૈ, સો દેહકા અભિમાન તો ઉનનેં ત્યાગ દિયા હૈ, તેસેં જિસનેં દેહકા અભિમાન ત્યાગ દિયા હૈ, અરૂ દેહકા આત્મતા કરકે બહુરી ગ્રહન નહી કરતા, તાતેં સુખી રહેતા હૈ. હે રામજી! જિનનેં આત્માકા બલ ધરકે બિચારદ્વારા આત્મપદકોં પાયા હૈ, સો અકૃત્રિમ આનંદકર સદા પૂર્ન હૈ; સબ જગત તિસકોં આનંદરૂપ ભાસતા હૈ, અરૂ જો અસમ્યગ્દર્શી હૈ, તિનકોં જગત અનર્થરૂપ ભાસતા હૈ. હે રામજી! સસરનેરૂપ જો યહ સંસાર સર્પ હૈ, સો અજ્ઞાનિકે હૃદેમેં દૃઢ હો ગયા હૈ, સો જોગરૂપી ગારૂડ મંત્ર કરકે નષ્ટ હો જાતા હૈ; અન્યથા નહી હોતા, ઓર સર્પકા વિષ હૈ, સો એક જન્મમેં મારતા હૈ; અરૂ સંસરનરૂપ જો વિષ હૈ, તિસકરકેં અનેક જન્મ પાયકે મરતા ચલ્યા જાતા હૈ; શાંતિવાન કદાચિત્ નહી હોતા. હે રામજી! જિન પુરૂષ સત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રકે બચનદ્વારા આત્મપદકોં પાયા હૈ, સો આનંદિત ભયે હૈ; અરૂ અંતર્બાહિર સબ જગત ઈનકોં આનંદરૂપ ભાસતા હૈ, અરૂ સબ ક્રિયા કરનેમેં આનંદ વિશ્રામ હૈ. ઓર જિનનેં સ

ત્સંગ અરૂ સતશાસ્ત્રકા બિચાર ત્યાગ્યા હે, અરૂ સંસારકે સન્મુખ હે, તિસકર તિસકોં સંસાર અનર્થરૂપ હે, સો ઐસા દુઃખ દેતે હે:—જેસેં સર્પકે દંસતેં દુખી હોતે હે, અરૂ શસ્ત્રકર ઘાએલ હોતે હે, અરૂ અગ્નિમેં પરેકી નાંઈ જલતે હે, અરૂ જેવરીકે સાથ બંધ હોતે હે, અરૂ અંધ કૂપમેં ગિરેતેં કષ્ટ પાતે હે; તેસેં સંસારમેં મનુષ્ય દુઃખ પાવતે હે. હે રામજી! જિન પુરૂપ સત્સગ અરૂ સતશાસ્ત્રદ્વારા આત્મપદકોં નહી પાયા, સો એસે કષ્ટ પાતે હે, સો નરકરૂપી અગ્નિમેં જરતે હે; અરૂવિષકે બિષ પીતે હે; પાષાનકી બરખાકર ચુર્ન હોતે હે; કોલુમેં પીડાતે હે; અરૂ શસ્ત્ર સાથ કટતે હે; ઈત્યાદિક જો બડે કષ્ટ હે, સો તિનકોં પ્રાપ્ત હોતે હે. હે રામજી! ઐસા દુઃખ કોઉ નાંહીં! જો ઈસ જીવકોં પ્રાપ્ત નહી હોતા; આત્માકે પ્રમાદસોં સબ દુઃખ હોતે હે; અરૂ જિન પદારથકોં યહ રમનીક જાનતે હે, સો ચક્રકી નાંઈ ચંચલ હેં; કબહુ સ્થિર નહી રહતે; સતમારગકોં ત્યાગકર જો ઈનકી ઈચ્છા કરતે હે, સો મહા દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોતે હે. અરૂ જિન પુરૂપનેં સંસારકોં વિરસ જાન્યા હે, ઓર પુરૂપાર્થકી તરફ દૃઢ ભયે હે, તિનકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તી હોતી હે. હે રામજી! જા પુરૂપકોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, તિનકોં ફિર દુઃખ નહીં હોતા, ઓર તિનકે દુઃખ જો નષ્ટ નહી હોતે, તો જ્ઞાનકે નિમિત્ત પુરૂપાર્થ કોઉ નહી કરતા. જો અજ્ઞાની હે તિનકોં સસાર દુઃખરૂપ હે, અરૂ જ્ઞાનીકોં સબ જગત આનંદરૂપ હે; અપને આપુઈ હે; ઉનકોં ભ્રમ કોઉ નહીં રહતા. હે રામજી! જ્ઞાનવાનમેં નાના પ્રકારકી ચેષ્ટાભી દૃષ્ટ આવતી

તોભી સદા શાંતરૂપ હે, અરૂ આનંદરૂપ હે; સંસારકા દુઃખ કોઉ નહી સ્પર્શ કર શકતા; કાહેતેં જો તિનનેં જ્ઞાનરૂપી કવચ પહિર્યા હે. હે રામજી! જ્ઞાનવાનકોંભી દુઃખ હોતા હે, બડે બડે બ્રહ્મર્ષિ, અરૂ રાજર્ષિ બહોત જ્ઞાનવાન ભયે હે, સોહુ દુઃખકોં પ્રાપ્ત હોતે હે, પરંતુ દુઃખમોં આતુર નહી હોતે, ક્યોં જો જ્ઞાનવાનનેં જ્ઞાનકા કવચ પહિર્યા હે, તાતેં કોઉ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, અરૂ અંતરતે સદા શાંતરૂપ હે; ઇસ પ્રકાર ઓરભી જો જ્ઞાનવાન ઉત્તમ પુરૂષ હે સો શાંતરૂપ હે, તાકો કર્તાકા અભિમાન કોઉ નાહી ફુરતા. હે રામજી! અજ્ઞાનરૂપી જો મેઘ હે, તિસકુ મોહરૂપી કુહાડાકા બૃક્ષ હે, સો જ્ઞાનરૂપી ગરૂડાન કરકે નષ્ટ હો જાતા હે તાતેં સ્વસત્તાકો પ્રાપ્ત હોય હે; અરૂ સદા આનંદકર પૂર્ન હે. હે રામજી! જો કછુ ક્રિયા કરતે હે, સો તિનકો વિનાશરૂપ હે અરૂ સબ જગત્ આનંદરૂપ હે, અરૂ શરીરરૂપી રથ, ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ, ઓર મનરૂપી રસા, તાસોં અશ્વકોં ખેંચતા હે; અરૂ બુદ્ધિરૂપી રથ વહી હે, તિસ રથમેં યહ પુરૂષ બેઠા હે, અરૂ ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ ઇસકો ખોટે માર્ગમેં ડારતે હે; અરૂ જ્ઞાનવાનકે ઇંદ્રિયરૂપી અશ્વ હે સો એસે હે જો જહા જાતે હે તહા આનંદરૂપ હે, કિસી ઠોરમેં ખેદ નહી પાવતા; સબ ક્રિયામેં ઉનકો બિનાશ હે, સર્વદા આનંદ કર તૃપ્ત રહેતે હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે વશિષ્ઠોપદેશ કથન નામ દ્વાદશઃ સર્ગઃ ૧૨

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! દૃગપકો આશ્રયકર, જો તેરા હૃદય પુષ્ટ ન હોવે, બહુરી સંસારકે ઇષ્ટ અનિષ્ટ કર્મકર ચળાયમાન ન હોવે; જિસ પુરૂષકોં ઇસ પ્રકાર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, સો પરમ આનંદિત ભયે હે; શોકકે કર્તા નાંહીં હે. ન યાંચના કરતા હે, ઉપાધિતેં રહિત પરમ શાંતિરૂપ અમૃતકર પૂરન હોય રહે હે; સો પુરૂષ નાના પ્રકારકી ચેષ્ટા કરતેં દૃષ્ટ આવતે, પરંતુ કછુ નહી કરતે. જહાં ઉનકે મનકી વૃત્તિ જાતિ હે, તહાં આત્મસત્તા ભાસતી હે, સો આત્માનંદકર પૂરન હોય રહે હે. જેસે પૂર્ણમાસીકા ચંદ્રમા અમૃતકરી પૂર્ન રહતા હે, તેમેં જ્ઞાનવાન પરમાનંદકરી પૂરન રહતા હે. હે રામજી! યહ જો મેં તુઝકોં અમૃતરૂપી વૃત્તિ કહી હે, ઇસીકોં જબ જાનેગા તબ તુઝકોં સાક્ષાત્કાર હોવેગા; જબ જિસકોં આત્મજ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તબ સબ દુઃખ નષ્ટ હો જાતે હે; જેસેં ચંદ્રમાકે મંડલમેં અંધકાર નહી હોતા, તેમેં જ્ઞાનીકોં અશાંતિ કબહુ નહી હોતી. ઓર જો કછુ ક્રિયા કરતા હે, તિસમેં દુઃખ પાવતા હે; જેસેં કકરકે વૃચ્છમેં કંટકકી ઉત્પત્તિ હોતી હે, તેમેં અજ્ઞાનીકોં દુઃખકી ઉત્પત્તિ હોતી હે. હે રામજી! ઇસ જીવકોં મૂરખતા કરકે બડે દુઃખ પ્રાપ્ત હોતે હે, એસા દુઃખ અદ્ભુત ઓર કોઉ નાંહી, અરૂ કિસી આપદા કરકેંભી એસા દુઃખ નહી હોતા; જેસા દુઃખ મૂરખતા કરકેં પાતે હે એસા દુ.ખ કોઉ નાંહીં. હે રામજી! હાથમેં ઠીકરા લે ચંડાળકે ઘરકી ભિક્ષા ગ્રહન કરે, ઓર આત્મતત્વકી જિજ્ઞાસા હોવે, તબ અપર ઇશ્વર જિતને શ્રેષ્ટ હે, તામેં મુરખ [illegible] હે; [illegible] મુર [illegible] કર

કરનેકોં મોક્ષ ઉપાય મેં કહતા હોં. હે રામજી! યહ મોક્ષ ઉપાય પરમ બોધકા કારન હૈ; કછુક બુદ્ધિ સંયુક્ત હોવે, અર્થ યહ જો પદ પદાર્થકે જાનનેહારી હોવે, અરુ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકોં બિચારે, તો તિસકી મૂર્ખતા નષ્ટ હો જાવેગી, અરુ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. જૈસા આત્મબોધકા કારન યહ શાસ્ત્ર હૈ તૈસા ઔર શાસ્ત્ર ત્રિલોકી વિષે કોઉ નાહીં. નાના પ્રસંગકે દૃષ્ટાંત સહિત ઇતિહાસ હૈ જામેં તિસકોં જબ બિચારેગા તબ પરમાનંદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા, અજ્ઞાનરૂપી તિમિર નાશ કરનેકોં જ્ઞાનરૂપી દિવાકર હૈ. જૈસેં અંધકારકોં સૂર્ય નાશ કરતા હૈ, તૈસેં અજ્ઞાનકોં યહ શાસ્ત્રકા બિચાર નાશ કરતા હૈ. હે રામજી જિસ પ્રકાર ઇસકા કલ્યાન હોતા હૈ સો શ્રવન કર. ગુરુ જો જ્ઞાનવાન હૈ સો શાસ્ત્રકા ઉપદેશ કરે, અરુ અપના અનુભવમેં જ્ઞાન પાવે. જબ ગુરુ અરુ શાસ્ત્ર ઔર અપના અનુભવ યહ તીનોં ઇકઠે ન મિલે તબ ઇસકા કલ્યાન ન હોવે, જબ લગી અકૃત્રિમ આનંદકી પ્રાપ્ત નહીં ભયા, તબલગી દૃઢ અભ્યાસ કરે. તિસ અકૃત્રિમ આનંદકી પ્રાપ્તિ કરનેહારા મેં ગુરુ હોં; જીવ માત્રકા મેં પરમ મિત્ર હોં. ઐસા મિત્ર અપર કોઉ નાહીં, હમારી સંગતી જીવકો આનંદ પ્રાપ્ત કરનેહારી હૈ; તાતેં જો કછુ મેં કહેતા હોં સો શ્રુ કર. હે રામજી! યહ જો સંસારકે ભોગ હૈ, સો છિનમાત્ર હૈ. તાતેં ઇનકા ત્યાગ કરહુ, ઔર વિષયકે પરિનામમેં દુઃખ અનંત હૈ, ઇનકા દુઃખરૂપ જાનકર ત્યાગ કર, અરુ હમ સારિખે જ્ઞાનવાનકા સંગ કર. ઔર હમારે બચનકે બિચારતેં તેરે

હમારે સંગ પ્રીતી કરી હે, તિસકોં હમને આનંદ પદકી પ્રાપ્તિ કર દીની હે, જિસ આનંદતેં બ્રહ્માદિક આનંદિત ભયે હે; ઓર જ્ઞાનવાનહુ આનંદિત ભયે હે, સો નિર્દુઃખ પદકોં પ્રાપ્ત ભયે હે. હે રામજી! શ્રેષ્ટ પુરૂષ સોઈ હે; જ્યને હમારે સાથ પ્રીતિ કીની હે. જિસને સંત અરૂ શાસ્ત્રકે બિચારદ્વારા દ્રશ્યકોં અદૃશ્ય જાન્યા હે, અરૂ નિર્ભય હુવા હે; આત્માકા પ્રમાદ જીવકોં દીન કરતા હે; અજ્ઞાનીકા હૃદયરૂપી કમલ તબલગ સકુચ્યા રહતા હે, જબલગ તૃષ્ણારૂપી રાત્ર હોવી હે; જ્બ જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ તૃષ્ણારૂપી રાત્ર નષ્ટ હો જાતી હે. અરૂ હૃદયરૂપી કમલ આનંદકર ખિલી આતે હે. હે રામજી! જા પુરૂષને પરમારથ મારગકોં ત્યાગ્યા હે, અરૂ સંસારકા ખાનપાન આદિ ભોગમેં મગન હુવા હે, તિનકોં તું મેંડુક જાન, જેસેં કીચમેં મેંડુક પડ્યા શબ્દ કરતા હે, તેસા વહ પુરૂષ હે. હે રામજી! યહ સંસાર બડા આપદાકા સમુદ્ર હે; તામેં જો કોઉ શ્રેષ્ટ પુરૂષ હે, સો સત્સંગ અરૂ સત્શાસ્ત્રકે બિચાર કરકે સંસાર સમુદ્ર ઉલંઘતા હે, અરૂ પરમાનંદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. આદિ, અંત, મધ્ય, રહિત નિર્ભય પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે; અરૂ જો સંસાર સમુદ્રકે સન્મુખ હુવા હે, સો દુઃખતેં દુઃખરૂપ પદકોં પ્રાપ્ત ભયા હે, કષ્ટતેં કષ્ટ, નરકકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. જેસેં બિષકોં બિષ જાન તિસકા પાન કરતા હે, સો બિષ ઉસકોં નાશ કરતા હે, તેસેં જિસ પુરૂષને અસત્ય જાનકે બહુરી સંસારકે ઓર જતન કરતા હે, સો મૃત્યુકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી! જો પુરૂષ આત્મ પદતેં વિમુખ હે, અરૂ આ-

ત્યાગ કર સંસારકી ઓર ધાવતા હે, સો જેસેં કિમિકે ઘ
રમેં અગ્ની લગી, અરૂ તૃનકા ઘર, અરૂ તૃનકી સજ્યા
કરીકે શયન કરતા હે સો જેસેં નાશકો પાવે તેસેં જન્મ
મૃત્યુકો પ્રાપ્ત હોવહિંગે; ઓર સંસારકે પદારથ દેખકર રા
ગ દોખવાન હુવે હે, સો સુખ બિજુરીકા ચમત્કા જેસા હે,
ક્યોં જો હોયકેં મિટ જાવે, સ્થિર નહી રહે, તેસા સંસારકા
દુખ આગમા પાઈ હે. હે રામજી! યહ સંસાર અવિ
ચાર કરકે ભાસતા હે અરૂ બિચાર કિયેતેં લીન હો જાતા
હે; બિચાર કિયેતેં લીન જો નહી હોતા, તો તુમકો ઉપદેશ
કરનેકા કામ નાહી થા, સો તો બિચાર કિયેતેં લીન હો
જાતા હે, ઇસી કારનતેં પુરૂષારથ ચહિયેં. જેસેં હાથમેં
દીપક હોવે, અરૂ અંધ કૂપમેં ગિરે સો મૂર્ખતા હે તેસેં સં
સાર ભ્રમકે નિવારનહારે ગુરૂ શાસ્ત્ર વિદ્યમાન હે તિનકી
શરન ન આવે સો મૂર્ખ હે હે રામજી! જો પુરૂષ સંતકી
સંગતિ, અરૂ સતશાસ્ત્રકે વિચારદ્વારા આત્મપદકો પાયા હે
સો પુરૂષ કેવલ કૈવલ્ય ભાવકો પ્રાપ્ત ભયે અર્થ યહ જો
શુદ્ધ ચૈતન્યકો પ્રાપ્ત હુવે હે, અરૂ સંસાર ભ્રમ તિનકા
નિવૃત્ત હો ગયા હે હે રામજી! યહ સંસાર મનકે સુમરનતેં
ઉપજ્યા હે, સો ઇસકા કલ્યાન બાધર કરકેં નહી હોના હે
અરૂ ધન કરકેંભી નહી હોના હે, પૂજા કરકેંભી નહી હોના હે
અરૂ તીર્થ અરૂ દેવદ્વાર કરકેંભી નહી હોના હે, ઐશ્વર્ય
કરકેંભી નહી હોના હે, એક મનકે જીતનેતેં કલ્યાન હોના હે
હે રામજી! જિસકોં જ્ઞાન પરમપદ કહતે હે ઓર જિસકોં
રસાયન કહતે હે, જિસકે પાયેતેં ઇસકા નાશ નહી હોય,
અરૂ અમર હોવે, અરૂ સબ સુખકી પૂર્નતા હોવે, ઇસકા

સાધન સમતા અરૂ સંતોષ હે; ઇનિકર જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોતા હે
સો આત્મજ્ઞાનરૂપી એક બૃચ્છ હે, તિસકા ફૂલ શાંતિ હે;
અરૂ સ્થિતિ ઇસીકા ફલ હે; જિસ પુરૂષકોં યહ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
હુવા હે, સો શાંતિવાન હુવા હે; સો નિર્લેપ રહતા હે,
તિસકોં સંસારકા ભાવાભાવરૂપ સ્પર્શ નહી હે. જૈસે
આકાશમેં સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ જગતકી ક્રિયા
હોતી હે, ફિર જબ સો અદૃશ્ય હોતા હે, તબ જગતકી
ક્રિયાભી લીન હો જાતી હે; જૈસેં તિસ ક્રિયા હોને ન હોનેમેં
આકાશ જ્યોં કા ત્યોં હે તેસે જ્ઞાનવાન સદા નિર્લેપ હે. તિસ
આત્મ જ્ઞાનકી ઉત્પત્તિકા ઉપાય યહ યોગ. એહ શાસ્ત્ર હે.
હે રામજી! જો પુરૂષ ઇસ મોક્ષોપાય શાસ્ત્રકોં શ્રદ્ધા સંયુ-
ક્ત પઢે અથવા સુને તો વાહી દિન સો મોક્ષકા ભાગી હોય
રહે; અરૂ મોક્ષકે ચાર દ્વારપાલ હે સો મેં તુજકોં કહતા હોં;
સો ઇનિમેંસેં એકહુ જબ અપને વશ હોય તબ મોક્ષદ્વારમેં
ઇસકા શીઘ્ર પ્રવેશ હોવે; સો ચારોંકા નામ કહોં સો સુન.
હે રામજી! યહ સમ ઇસકોં પરમ વિશ્રામકા કારન હે, અરૂ
યહ સંસાર જો દિખતા હે. સો મરૂથલકી નદીવત હે; ઇસકો
દેખકર મૂર્ખ અજ્ઞાનીરૂપી જો મૃગ હે, સો સુખરૂપ જલ
જાનકર દોરતા હે, અરૂ શાંતિકોં નહી પ્રાપ્ત હોતા; જબ
સમરૂપી મેઘકી બરખા હોવે, તબ સુખી હોવે. હે રામજી!
સમસો પરમ આનંદ હે, અરૂ સમસો પરમપદ હે, ઓર
શિવપદ હે; જિસ પુરૂષને સમ પાયા હે સો સંસાર સમુદ્ર-
તેં પાર હુવા હે; તિસકો શત્રુ ભી મિત્ર હો જાતે હે. હે
રામજી! જબ ચંદ્રકા ઉદય હોતા હે, તબ અમૃતકી કણા
છુટતી હે, અરૂ શીતલતા હોતી હે; તેસેં જિસકે હૃદયમેં સ-

સરૂપી ચંદ્રમા ઉદય હોતા હે, તિસકે સબ તાપ મિટ જાતે
હે, અરૂ પરમ શાંતિવાન હોતે હે. હે રામજી! યહ દેવતાકે
અમૃત સમાન હે, વહી પરમ અમૃત હે; સમ કરકે ઈસકો
પરમ શોભા પ્રાપ્ત હોતી હે જેસેં પૂર્નમાસિકે ચંદ્રમાકી કાંતિ
પરમ ઉજ્વલ હોતી હે, તેસેં સમકો પાયકે ઉસકી ઉજ્વલ
કાંતિ હોતી હે. જેસેં વિષ્ણુકે દો હૃદય હે સો એક તો
અપને શરીરમેં હે, દુસરા સંતમેં હે; તેસેં ઈસકે દો હૃદય હોતે
હે, એક અપને શરીરમેં દુસરા સમભી ઈનકા હૃદય હોતા હે.
એસા આનંદ અમૃતકે પાન કિયેતેં નહી હોતા. અરૂ
લક્ષ્મીકી પ્રાપ્તિતેંભી નહી હોતા; જો આનંદ સમતાનકો
હોતા હે. હે રામજી! પ્રાનહુતેંભી પ્રિય કોઈ હોવે, સો
અંતર્ધાનકર ફિર પ્રાપ્ત હોવે, તેસા આનંદ નહી હોવે, એસા
આનંદ સમતાનકો હોવે. તીસકે દર્શન કરભી આ
નંદ પ્રાપ્ત હોતા હે; અરૂ એસા આનંદ રાજાકોભી નહી
હોતા, જો બાહિરતેં અષ્ટ મંત્રી હોતા હે, અરૂ અંતરતેં સુ
દર સ્ત્રિયા હોતિહે, તિનકરભી એસા આનંદ નહી હોતા,
જેસા આનંદ સમસંપન્ન પુરૂષકો હોતા હે હે રામજી!
જિસ પુરૂષકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, સો બંદના કરને
જોગ હે અરૂ પૂજને જોગ હે; જિસકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ
હે, તિસકો ઉદ્વેગ નહી આવે, અરૂ લોકહુ તે ઉદ્વેગ નહી
પાવે, ઉસકી ક્રિયા અમૃત સમાન હે, અરૂ બચનભી ઉસકે
અમૃતકી નાંઈ મીઠે હે; જેસેં ચંદ્રમાકી કીરન શીતલ
અરૂ અમૃતરૂપ હે સો સબકો હૃદયારામ હે તેસેં સંત જ
નકે બચન હે. જિસ પુરૂષકો સમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે, તિ
સકી સંગતિ જબ ઈસ જીવકો પ્રાપ્ત હોતી હે, તબ

સબ પરમ આનંદિત હોતે હે. હે રામજી ! જેસે બાલક
માતાકોં પાયકે આનંદિત હોતા હે, તેસે જિસકોં રામકી
પ્રાપ્તિ ભઈ હે. તિસકા સંગકર જીવ અધિક આનંદવાન
હોતા હે. જેસે કિસકા બાંધવ મુવા હુઆ ફિર આવે,
ઓર ઇસકો આનંદ પ્રાપ્ત હોવે, તીસતેંભી અધિક આનંદ
રામ મયન પુરૂષોકોં પાયકે હોતા હે. હે રામજી ! એસા
આનંદ ચક્રવર્તી રાજકે પાયેતેંભી નહીં હોતા, અર ત્રિલોકીકા
રાજ પાયેતેંભી નહીં હોતા. જિસકોં રામકી પ્રાપ્તિ ભઈ હે,
તિસકે શત્રુભી મિત્ર હો જાતે હે. તિસકર કછુ ભયભીત નહીં
હોતા અર સર્પકા ભયભી તિસકો નહીં રહતા; સિંહકા ભ-
યભી તિસકોં નહીં રહતા; ઓર કુ કિસીકા ભય નહીં રહતા;
સદા નિર્ભય શાંતરૂપ રહતા હે. હે રામજી ! જો કોઉ કષ્ટ
આય પ્રાપ્ત હોવે, ઓર કાલકી અગ્નિ આય લગે, તોભી
સો ચલાયમાન નહીં હોતા, સદા શાંતિરૂપ રહતે હે; જેસેં
શીતલ ચાંદની ચંદ્રમામેં સ્થિત હે, તેમેં જો કછુ શુભ ગુન
અર સંપદા હે, સો સબ રામવાનકે હૃદયમેં આય સ્થિત
હોતે હે. હે રામજી ! જો પુરૂષ 'અધ્યાત્મકાદિ' તાપકર
જલતા હે, તિસકોં હૃદયમેં રામકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ તાપ
મિટ જાતે હે. જેસેં તપ્ત પૃથ્વી વર્ષા કરકે શીતલ હો જાતી
હે. તેસેં ઉસકા હૃદય શીતલ હો જાતા હે. જિસકોં રામકી
પ્રાપ્તિ ભઈ હે, સો સબ ક્રિયામેં આનંદરૂપ હે, તિસકોં દુઃખ
કોઉ નહીં સ્પર્શ કરતા; જેસેં વજ્ર શિલાકોં બાન વેધ નહીં
શકતા, તેસેં જિસ પુરૂષને રામરૂપી કવચ પહિરયા હે, તિનકોં
અધ્યાત્મકાદિ તાપ બેધ નહીં શકતા; વહ સર્વદા શીતલરૂપ
રહતા હે. હે રામજી ! તપસી, પંડિત, યાજ્ઞિક, ધનાઢ્ય, સો

પૂજા માન કરને યોગ હૈ, પરંતુ જિસકો શમકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ સો સબમેં ઉત્તમ હૈ. સો ગુણોંકો પૂજને જોગ હૈ ઉસકે મનકી વૃત્તિ આત્મતત્ત્વકા ગ્રહન કરતી હૈ અરુ સબ ક્રિયાનમેં મોહન હૈ. જિસ પુરુષકો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ યહ ઇંદ્રિયોંકે વિષય ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં રાગ દ્વેષ નાહી હોત, તિસકો શાંતાત્મા કહત હૈ. હે રામજી! જો નાનાકે રમનીય પદાર્થમેં જ્યમાન નહી હોત, અરુ આત્માનંદકર પૂરન હૈ, તિસકો શાંતિવાન કહતે હૈ, વાકો શમાદિક શુભ અશુભકર મલીનપના નહી લગતા; સદા નિર્લેપ રહતા હૈ. જૈસે આકાશ સબ પદાર્થનતેં નિર્લેપ હૈ, તૈસેં શાંતિવાન સદા નિર્લેપ રહતા હૈ. હે રામજી! ઐસા જો પુરુષ હૈ સો ઇષ્ટ વિષયકી પ્રાપ્તિમેં હર્ષવાન હોતે નહી, અરુ અનિષ્ટ વિષયકી પ્રાપ્તિમેં શોકવાન હોતા નહી, અરુ અંતરતેં સદા શાંત રહતે હૈ; ઉસકો કોઈ દુઃખ સ્પર્શ નહી કરતા, અપને આપમેં સદા પરમાનંદરૂપ રહતા હૈ; જૈસે સૂર્યકે ઉદય હુવે અંધકાર નષ્ટ હો જાતા હૈ; તૈસેં શાંતિકે પાયે સબ દુઃખ નષ્ટ હો જાતા હૈ; સદા નિર્વિકાર રહતે હૈ. હે રામજી! સો પુરુષ સબ ચેષ્ટા કરતે દૃષ્ટ આતે હૈ, પરંતુ સદા નિરંતર રૂપ હૈ; કોઈ ક્રિયા ઉનકો સ્પર્શ નહી કરતી. જૈસેં જલમેં કમલ નિર્લેપ રહતા હૈ, તૈસેં શાંતિવાન સદા નિર્લેપ રહતા હૈ. હે રામજી! જો પુરુષ બડે ઘોર આપદાકો પાયકર અરુ બડી આપદાકો પાકર ભોગોંસોં અનંગ રહતા હૈ, સો શાંતિવાન કહિયે. હે રામજી! જો પુરુષ શાંતિતેં રહિત હૈ, તિસકા ચિત્ત છિન્ન છિન્ન રાગ દ્વેષકર તપતા હૈ; અરુ જિસકો શાંતિકી પ્રાપ્તિ ભઈ હૈ, સો અંતરબાહિર શીતલ હૈ; અરુ

સદા એકરસ હે; જૈસેં હિમાલય સદા શીતલ રહતા હે, તૈસેં વહ સદા સીતલ રહતા હે; વાકે મુખકી કાંતિ બહોત સુંદર હો જાતી હે; જૈસેં નિઃકલંક ચંદ્રમા હોવે, તૈસેં શાંતિવાન પુરૂષ નિઃકલંક રહતા હે. હે રામજી! જિસકોં શાંતિ પ્રાપ્ત ભઈ હે, સો પરમ આનંદિત હુવે હે; પરમ લાભ તિસકોં પ્રાપ્ત હોત હે. જ્ઞાની ઈસિકિં પરમપદ કહતે હે; જિસકોં પુરૂષાર્થ કરના હે, તિસકોં શાંતિકી પ્રાપ્તિ કરની ચહિયે. હે રામજી! જૈસેં મૈંને કહ્યા હે, તિસ ક્રમ કરકે શાંતિકા ગ્રહણ કરો, તબ સંસાર સમુદ્રકે પાર પહુંચોગે.

ઈતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે સમ નિરૂપણ નામ ત્રયોદશઃ સર્ગઃ ૧૩

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અબ બિચારકા નિરૂપન સુન. જબ હૃદય શુદ્ધ હોતા હે, તબ બિચાર હોતા હે; અર શાસ્ત્રાર્થ બિચારદ્વારા બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ હોતી હે. હે રામજી! અજ્ઞાનરૂપી જોબન હે, તિસમેં આપદારૂપી બેલીકી ઉત્પત્તિ હોતી હે; તિસકોં બિચારરૂપી ખડ્ગ કરકેં કાટેંગે, તબ શાંત આત્મા હોવેગા; અર મોહરૂપી હસ્તી હે, સો જીવકા હૃદય કમલકા ખંડ ખંડ કર ડારતા હે, અભિપ્રાય યહ જો ઇષ્ટ અનિષ્ટ પદાર્થમેં રાગ દ્વેષકર છેદ્યા જાતા નાહીં; જબ બિચારરૂપી સિંહ પ્રગટે, તબ મોહરૂપી હસ્તિકા નાશ કરે; ફિર શાંતાત્મા હોવે. હે રામજી! જિસકોં કછુ સિદ્ધતા પ્રાપ્ત હુઈ હે, સો બિચાર અર પુરૂષાર્થકર ભઈ હે; જો રાજા હોતા હે, સો પ્રથમ બિચારકર પુરૂષાર્થ કરતા હે, તિસકર રાજકોં પ્રાપ્ત હોતા હે. બલ, બુદ્ધિ અર તેજ,

ચતુર્થ જો પદાર્થકા આગમન, અરુ પંચમ પદાર્થકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, સો પાચોંકી પ્રાપ્તિ બિચારકર હોતી હે; અર્થ યહ જો ઇંદ્રિયોંકા જીતના; અરુ બુદ્ધિ સો આત્મા વ્યાપીની, અરુ તેજ પદાર્થકા આગમન ઇનકી પ્રાપ્તિ બિચારસોં હોતી હે. હે રામજી! જિસ પુરુષને બિચારકા આશ્રય લિયા હે, સો બિચારકી દૃઢતા કરકે જિસકી વાંછા કરતે હે, તિસકો પાવતે હે, તાતેં બિચાર ઇસકા પરમ મિત્ર હે. જો બિચારવાન પુરુષ હે, સો આપદામેં મગ્ન નહી હોતા. જેસેં તુંબી જલમેં ડુબત નાહી, તેસેં વહ આપદામેં ડુબત નાહી. હે રામજી! વહ બિચાર સંયુક્ત જો કરતા હે, દેતા હે, લેતા હે, સો સબ ક્રિયા સિદ્ધતાકા કારનરૂપ હોતી હે. ધર્મ, અર્થ, કામ મોક્ષ બિચારકી દૃઢતા કરકે સિદ્ધ હોતે હે, બિચારરૂપી કલ્પવૃક્ષ હે, તિસમેં જિસકા અભ્યાસ હોતા હે, સોઈ પદારથકી સિદ્ધિકો પાવતા હે. હે રામજી! શુદ્ધ બુદ્ધિકા બિચાર ગ્રહન કર આત્મજ્ઞાનકો પ્રાપ્ત હોહુ, જેસેં દીપકસોંકર પદારથકા જ્ઞાન હોતા હે, તેસેં પુરુષ બિચારસોંકર સત્ય અસત્યકોં જાનતા હે. અસત્યકોં ત્યાગકર સત્યકી ઓર જતન કિયા હે, સો બિચારવાન કહતે હે. હે રામજી! સંસારરૂપી સમુદ્રવિષે આપદારૂપી તરંગ ચલતે હે, જો બિચારવાન પુરુષ હે, સો સંસારકે ભાવ અભાવમેં કષ્ટવાન નહીં હોતા હે. જો કછુ બિચાર સંયુક્ત ક્રિયા હોતી હે, તિસકા પરિનામ સુખ હે. જો બિચારબિન ચેષ્ટા હોતી હે, તિસકા દુઃખ પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી! અવિચારરૂપી કંટક વૃક્ષ હે, તિસતેં દુઃખરૂપી કંટક પડે ઉત્પન્ન હોતે હે, અરુ અવિચારરૂપી રાત હે, તિસમેં તૃષ્ણારૂપી

પિશાચની આપ બિચગતી હે. જબ બિચારરૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ અવિચારરૂપી રાત્રિ અરૂ તૃષ્ણારૂપી પિશાચની નષ્ટ હો જાતી હે. હે રામજી ! હમારા યહી આશિર્વાદ હે, જો તુમારે હૃદયમોં અવિચારરૂપી રાત્ર નષ્ટ હોવૈ. વિચારરૂપી સૂર્ય કરકે અવિચારિત સંસાર દુઃખકા નાશ હોતા હે; જેસેં બાલક અબિચાર કરકે અપની પરછૈયાકોં બેતાલ કલ્પકે ભયકોં પાવતા હે, અરૂ બિચાર કિયેતેં ભય નષ્ટ હો જાતા હે; તેસેં અવિચાર કરકે સંસાર દુઃખકોં દેતા હે, ઓર શાસ્ત્ર સાહસ્ત્ર યુક્તિકર બિચાર કિયેતેં સંસાર ભય નષ્ટ હો જાતા હે. હે રામજી ! જહાં બિચાર હે તહા દુઃખ નહીં હે; જેસેં જહાં પ્રકાશ હોતા હે, તહાં અંધકાર નહીં રહતા હે; જહાં પ્રકાશ નહીં તહાં અંધકાર રહતા હે; તેસેં જહા બિચાર હે, તહાં સંસાર ભય નહીં હે, અરૂ જહાં બિચાર નહીં તાં સંસાર ભય રહતા હે; અરૂ જહાં આત્મબિચાર હોતા હે, તહાં સુખકે દેનહારે શુભ ગુન આય સ્થિત હોતે હે. જેસેં માન સરોવરમેં કમલકી ઉત્પત્તિ હોતી હે, તેસેં વિચારમેં શુભ ગુનકી ઉત્પત્તિ હોતી હે. જહા બિચાર નહીં તહાં દુઃખકા આગમન હોતા હે. હે રામજી ! જો કછુ અવિચારકર ક્રિયા કરતે હે, સો દુઃખકા કારન હોતા હે. જેસેં ચુહા બીલકોં ખોદકે મૃત્તિકા નિકાસતા હે, સો જહાં ઇકઠ્ઠી હોતી હે, તહાં બેલીકી ઉત્પત્તિ હોતી હે; તેસેં અબિચારકર યહ પુરૂષ મૃત્તિકારૂપી પાપક્રિયાકો ઇકઠ્ઠી કરતા હે, તિસતેં આપદારૂપી બેલી ઉત્પન્ન હોતી હે, અરૂ અવિચારરૂપી ધુનાકા ખાયા શુકા બૃક્ષ હે, તિસકોં સુખરૂપી ફલ ચાહતે હે, તેઉ નહીં નિકસતે હે; સો અવિચાર ફાસકા

નામ હે, જિસ કરકે શુભ ક્રિયા ન હોવે; અરુ જિસકર શાસ્ત્રાનુસાર ક્રિયા હોવે, તિસકા નામ વિચાર હે. હે રામજી! વિવેકરૂપી રાજા હે, અરુ વિચારરૂપી ધ્વજા હે, જહાં વિવેકરૂપી રાજા આવતા હે, તહાં વિચારરૂપી ધ્વજા તિનકે સાથ ફિરતી હે; અરુ જહાં વિચારરૂપી ધ્વજા આતી હે, તહાં વિવેકરૂપી રાજાભી આતા હે. જો પુરુષ વિચાર કરકે સંપન્ન હે, સો પૂજને જોગ હે, તિસકો સબ કોઉ નમસ્કાર કરતે હે. જૈસે દ્વિતીયાકે ચંદ્રમાકો સબ નમસ્કાર કરતે હે, તૈસે વિચારવાનકો સબ નમસ્કાર કરતે હે. હે રામજી! હમારે દેખત દેખત અલ્પ બુદ્ધિ વિચારકી દૃઢતાસે મોક્ષ પદકો પ્રાપ્ત ભયે હે; તાતે વિચાર સબકા પરમ મિત્ર હે; વિચારવાન પુરુષ અંતર્બાહિર શીતલ રહતે હે, જૈસે હિમાલય પર્વત અંતર્બાહિર શીતલ રહતા હે, તૈસે ઉહભી શીતલ રહતા હે. દેખો! વિચાર કરકે ઐસે પદકો પ્રાપ્ત હોતા હે. જો પદ નિત્ય હે, અરુ સ્વરૂપ હે, અનંત હે, પરમાનંદરૂપ હે, તિસકો પાયકર તિસકા ત્યાગકી ઇચ્છા હોતી નાહીં; ઔરકા ગ્રહનકી ઇચ્છા નહી હોતી હે; ઉનકો ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષે સબ સમાન હે; જૈસે તરંગકે હોનેમેં અરુ લીન હોનેમેં સમુદ્ર સમાન રહતા હે, તૈસે વિવેકી પુરુષકો ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષે સમતા રહતી હે, અરુ સંસારભ્રમ મિટ જાતા હે; આધારાદિકસે રહિત કેવલ અદ્વૈત તત્વ ઉસકો પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી! યહ જગત અપને મનકે માંહીં ઉપજતા હે, અરુ અવિચાર કર દુઃખ દાઇ દિખતા હે, જૈસે અવિચાર કરકે બાલકો વૈતાલ ભાસતા હે, તૈસે ઇસકો જગત ભાસતા હે. જબ બ્રહ્મ

બિચારકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ જગત ભ્રમ નષ્ટ હો જાવે. હે રામજી! જિસકે હૃદયમેં બિચાર હોતા હે, તહાં સમતાકી ઉત્પત્તિ હોતી હે. જેસેં બીજતેં અંકુર નિકસ આતા હે, તેમેં બિચારતેં શમતા હોત આતી હે; અરુ બિચારબાન પુરૂષ જિસકી ઓર દેખતા હે, તિસ ઓર આનંદ દ્રષ્ટ આતા હે; દુઃખ કોઉ નહી ભાસતા હે. જેસેં સુર્યકોં અંધકાર દૃષ્ટ નહી આવતા, તેમેં બિચારવાનકોં દુઃખ દૃષ્ટિમેં નહી આવતા; જહા અવિચાર હે તહાં દુઃખ હે; જહાં બિચાર હે તહા સુખ હે; જેમેં અંધકારકે અભાવ હુવે બૈતાલકા ભયકા અભાવ હો જાતા હે, તેમેં બિચાર કિયેતેં દુઃખકા અભાવ હો જાતા હે. હે રામજી! સંસારરૂપી દીર્ઘ રોગ હે; તિસકા નાશ કરનેકા બિચાર બડા ઔષધ હે. જિસકોં બિચારકી પ્રાપ્તિ ભઇ હે, તિસકે મુખકી કાંતિ ઉજ્વલ હો જાતી હે; જેસેં પૂર્નમાસિકે ચંદ્રમાકી ઉજ્વલ કાંતિ હોતી હે, તેસી બિચારવાનકે મુખકી ઉજ્વલ કાંતિ હોતી હે. હે રામજી! બિચાર કરકેં ઇસકોં પરમ પદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે; જિસ કરી અર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ બિચાર હે; અરુ જિસ કરી અનર્થ સિદ્ધિ હોવે તિસકા નામ અવિચાર હે. અવિચારરૂપી મદિરા હે; જો ઇસકા પાન કરતા હે સો ઉન્મત્ત હો જાતા હે, તિસતેં શુભ બિચાર કોઉ નહી હો આવતા; શાસ્ત્રકે અનુસાર જો કછુ ક્રિયા હે, સો તાતે નહી હોતી; તાતેં અવિચાર કરી અર્થ સિદ્ધ નહી હોતા; હે રામજી! ઇચ્છારૂપી રોગ હે, સો બિચારરૂપી ઔષધ કરકેં નિવૃત્ત હોતા હે. જિન પુરૂષનેં બિચાર દ્વારા પરમાર્થ સત્તાકા આશ્રય લિયા હે, સો પરમ શાંત

હો જાતા હૈ; અરૂ યહ ઉપાધિ બુદ્ધિ જિસકી નહી રહતી; સબ દૃશ્યકો સાક્ષીભૂત હોકર દેખતા હૈ; અરૂ સંસારકે ભાવ અભાવ વિષે જ્યોં કા ત્યોં રહતા હૈ; અરૂ ઉદય અસ્તતેં રહિત નિર્મલરૂપ હૈ. જૈસેં સમુદ્ર જલકરી પૂરન હૈ, તૈસેં બિચારવાન આત્મતત્વ કરી પૂર્ન હૈ. જૈસેં અંધા કૂપ વિષે પડ્યા હુવા હસ્તકે બલ કરી નિકસતા હૈ, તૈસેં સંસારરૂપી અંધ કૂપમેં ગિર્યા હુવા બિચારકે આશ્રય હોકર બિચારવાન પુરૂષ નિકસનેકો સમર્થ હોતા હૈ. હે રામજી! રાજ્યકો જો કોઉ કષ્ટ આય પ્રાપ્ત હોતા હૈ, તબ ઉહ બિચાર કરકે જતન કરતે હૈ, તબ કષ્ટ નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, તાતેં તુ બિચાર કર દેખ જો કિંચિત્ કષ્ટ પ્રાપ્ત હોતા હૈ સો બિચારતેં મિટતા હૈ. તુમભી બિચારકા આશ્રય કરકે સિદ્ધિકો પ્રાપ્ત હોહુ; સો બિચાર ઈસ કર પ્રાપ્ત હોતા હૈ, જો વેદ અરૂ વેદાંતકે સિદ્ધાંતકો શ્રવન કર, પાઠ કર, બારે પ્રકાર બિચારેગા, તબ બિચારકી દૃઢતા કર આત્મતત્વકો પ્રાપ્ત હોવેગા. જિસ પ્રકાર કર પદાર્થોંકા જ્ઞાન હોતા હૈ, તૈસેં ગુરૂ અરૂ શાસ્ત્રકા બચન કર તત્વજ્ઞાન હોતા હૈ. જૈસેં પ્રકાશમેં અંધકો પદારથકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી હૈ, તૈસેં ગુરૂ અરૂ શાસ્ત્રમોં જો બિચારતેં શૂન્ય હોવે તિસકો આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી. હે રામજી! જો વિચારરૂપી નેત્રકર સંપન્ન હૈ, સોઈ દેખતે હૈ, અરૂ વિચારરૂપી નેત્રતેં જો રહિત હૈ, સો અંધ હૈ. હે રામજી! ઐસા બિચાર કર, જો મૈં કવન હોં, અરૂ યહ જગત કવન હૈ; અરૂ ઈસીકી ઉત્પત્તિ કૈસી હુઈ હૈ; અરૂ લીન કૈસેં હોતા હૈ; ઈસ પ્રકાર સંત અરૂ શાસ્ત્રકે અનુસાર બિચાર

કર સત્યકોં સત્ય જાન, અરુ અસત્યકોં અસત્ય જાન; જિસકોં અસત્ય જાન્યા હૈ, તિસકા ત્યાગ કર, અરુ સત્યમેં સ્થિત હોય ઇનોંકા નામ બિચાર હૈ; ઇસ બિચારકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. હે રામજી! વિચારરૂપી દિવ્ય દૃષ્ટિ જિનકો પ્રાપ્ત ભઈ હૈ, તિનકોં સબ પદાર્થકા જ્ઞાન હોતા હૈ; બિચારસોં આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, તિસકોં પાયકેં પરિપૂર્ન હોતા હૈ, ફિર શુભ અશુભ સંસારનેં ચલાયમાન નહીં હોતા, જ્યોંકા ત્યોં રહતા હૈ. જબલગ પ્રારબ્ધ ભોગ હોતા હૈ, તબલગ શરીરકી ચેષ્ટા હોતી હૈ, જબલગ અપની ઇચ્છા હોવે, તબલગ શરીરકી ચેષ્ટા કરે. બહુરી શરીરકોં ત્યાગકર કેવલ શુદ્ધરૂપ હો જાતા હૈ; તાતેં હે રામજી! ઐસા બિચારકા આશ્રય કર, સંસાર સમુદ્રકોં તર જા; જો કોઢ-રોગી હોતા હૈ, સો ઐસા રુદન નહીં કરતા, જૈસા રુદન બિચાર રહિત પુરુષ કરતા હૈ; જિસકોં કષ્ટ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, સોભી ઐસા રુદન નહીં કરતા. હે રામજી! જો પુરુષ બિચારતેં શૂન્ય હૈ, તિનકોં સબ આપદા આય પ્રાપ્ત હોતી હૈ; જૈસેં સબ નદી સ્વભાવસોં સમુદ્રમેં આય પ્રવેશ કરતી હૈ, તૈસેં અવિચારમેં સબ આપદા આય પ્રવેશ કરતી હૈ. હે રામજી! કીચકા કીટ હોના સો ભલા હૈ, અરુ ગર્તકા કંટક હોના સોભી ભલા હૈ, અરુ અંધેરે બીલમેં સરપ હોના સો ભલા હૈ, પરંતુ બિચારતેં રહિત હોના સો તુચ્છ હૈ. જો પુરુષ બિચારતેં રહિત હૈ, અરુ ભોગમેં દોરતા હૈ, સો શ્વાન હૈ. હે રામજી! બિચારતેં રહિત પુરુષ બડે કષ્ટકોં પાવતા હૈ, તાતેં એક છિનહુ બિચારતેં રહિત નહીં રહના; બિચારસોં દૃઢ હોકર નિર્ભય ર-

હતાઃ જો મેં કવન હોં, અરૂ દૃશ્ય ક્યા હે, ઐસા બિચાર કરેં સતરૂપ આત્માકો જાનકર દૃશ્યકો ત્યાગ કરના. હે રામજી! જો પુરુષ બિચારવાન હે સો સંસાર જોગમેં નહી ગિર જાતા, અરૂ સત્યમેં સ્થિત હોતા હે, બિચાર જબ સ્થિર હોતા હે, તબ તિસતેં તત્વજ્ઞાન હોતા, તબ તત્વજ્ઞાનતેં વિશ્રામ હોતા હે વિશ્રામતેં ચિત્તકા ઉપસમ હોતા હે, અરૂ ચિત્તકે ઉપસમતેં સબ દુઃખ નાશ હોતા હે

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે બિચાર નિરૂપણ નામ ચતુર્દશઃ સર્ગઃ ૧૪

વશિષ્ઠોવાચ. હે અબિચાર શત્રુકે નાશ કર્તા રામજી! જિસ પુરૂષમેં સંતોષ પ્રાપ્ત ભયા હે સો પરમ આનંદિત હુવા હે અરૂ ત્રિલોકીકા ઐશ્વર્ય ઉસકોં તૃનકી નાંઈ તુચ્છ ભાસતા હે, હે રામજી! જો આનંદ અમૃતપાન કિયેતેં નહી હોતા હે ઔર જો આનંદ ત્રિલોકીકે રાજ્યકર નહી હોતા, ઐસા આનંદ સંતોષવાનકોં હોતા હે હે રામજી! ઇચ્છારૂપી રાત્રી હે અરૂ સો હૃદયરૂપી કમલકોં સંકુચાય દેતી હે ઔર જબ સંતોષરૂપી સૂર્ય ઉદય હોતા હે, તબ ઇચ્છારૂપી રાત્રીકા અભાવ હો જાતા હે જૈસેં ક્ષીર સમુદ્ર ઉજ્વલતા કરકે સોહતા હે તૈસેં સંતોષવાનકી કાંતિ સુશોભિત હોતી હે હે રામજી! ત્રિલોકીકા રાજ્યકી ઇચ્છા નિવૃત્ત ન ભઇ, તબ સો દરિદ્રી હે અરૂ જો નિર્ધન હે ઔર સો સંતોષવાન હે સો સબકા ઈશ્વર હે. સંતોષ તિસકાઈ નામ હે અનંત કરી જો અપ્રાપ્ત વસ્તુકી ઇચ્છા ન કરે, અરૂ પ્રાપ્ત હોઈ ઇષ્ટ અનિષ્ટમેં રાગ દ્વેષ

ન ધરે, ઈસકા નામ સંતોષ હે; સંતોષ મોક્ષ પરમપદ હે; સંતોષવાન પુરૂષ સદા આનંદરૂપ હે; અરૂ આત્મસ્થિતિમેં તૃપ્ત હુવા હે, તિસકોં ઔર ઇચ્છા કછુ નહી સ્ફુરતી. અરૂ સંતુષ્ટતા કર તિસકા હૃદય પ્રફુલ્લિત હુવા હે, જૈસે સૂર્યકે ઉદય હુવે સૂર્યમુખી કમલ પ્રફુલ્લિત હોતા હે, તૈસેં સંતોષવાન પ્રફુલ્લિત હો જાતા હે. જો અપ્રાપ્ત વસ્તુ હે તિનકી ઇચ્છા નહી કરતા; અરૂ જો અનિચ્છિત પ્રાપ્ત ભઈ હે, તિસકોં યથાશાસ્ત્ર ક્રમ કરકે ગ્રહન કરતા હે, તિસકા નામ સંતોષવાન હે. જૈસેં પૂર્નમાસિકા ચંદ્રમા અમૃતકર પૂરન હોતા હે, તૈસેં સંતોષવાનકા હૃદય સંતુષ્ટતા કરકે પૂર્ન હોતા હે; અરૂ જો સંતોષતેં રહિત હે, તિસકે હૃદયરૂપી બનમેં સદા દુઃખ અરૂ ચિંતારૂપી ફૂલ ફલ ઉત્પન્ન હોતેઈ હે. હે રામજી! જાકા ચિત્ત સંતોષતેં રહિત હે, તિસકોં નાના પ્રકારકી ઇચ્છા જૈસેં સમુદ્રમેં નાના પ્રકારકે તરંગ હોતે હે, તૈસેં ઉપજતી હે; સંતુષ્ટાત્મા પરમ આનંદિત હે, તિસકોં જગતકે પદારથમેં હેયોપાદેય બુદ્ધિ નાહી હોત. હે રામજી! જૈસા આનંદ સંતોષવાનકોં હોતા હે, તૈસા આનંદ અષ્ટસિદ્ધિકે ઐશ્વર્ય ઇંદ્રકેભી નહી હોતા; અરૂ અમૃતકે પાન કિયેતેંભી નહી હોતા.' સંતોષવાન સદા શાંતિરૂપ હે, ઔર સદા નિર્મલ રહતા હે. ઇચ્છારૂપી ધૂર સર્વદા ઉડતીથી સો સંતોષરૂપી બરખા કર શાંત હો ગઈ હે; તિસ કારનતેં સંતોષવાન નિર્મલ હે. હે રામજી! સંતોષવાન પુરૂષ સબકોં પ્યારા લગતા હે. જૈસેં આંબકા પરિપક્વ ફલ સુંદર હોતા હે, અરૂ સબકોં પ્યારા લગતા હે, તૈસા સંતોષવાન પુરૂષ સબકોં પ્યારા લગતા હે; અરૂ

મુનિ કરને જોગ હે; જિસ પુરૂષકોં સંતોષ પ્રાપ્ત ભયા હે, તિસકોં પરમ લાભ ભયા હે. હે રામજી! જહાં સંતોષ હે, તહાં ઇચ્છા નહીં રહતી હે. અરૂ સંતોષવાન ભોગમેં દીન હોકર નહીં રહતા; વહ ઉદારાત્મા હે; સર્વદા આનંદકર તૃપ્ત રહતા હે; જેસેં મેઘ પવનકે આવેતેં નષ્ટ હો જાતા હે, તેસેં સંતોષકે આવેતેં ઇચ્છા નષ્ટ હો જાતી હે; અરૂ જો સંતોષવાન પુરૂષ હે; તિસકોં દેવતા, ઋષીશ્વર, સબ નમસ્કાર કરતે હે, અરૂ ધન્ય ધન્ય કહતે હે. હે રામજી! જબ ઇસ સંતોષકોં ધરેગા, તબ પરમ શોભા પાવેગા.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠ મુમુક્ષુ પ્રકરણે સંતોષ નિરૂપણ નામ પંચદશઃ સર્ગઃ ૧૫

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! અવર જેતે કછુ દાન તીર્થાદિક સાધન હે, તિનકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી, સાધુસંગકર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, સાધુસંગરૂપી એક વૃક્ષ હે, તિસકા ફૂલ આત્મજ્ઞાન હે. જિસ પુરૂષને ફલકી ઇચ્છા કરી હે, સો અનુભવરૂપી ફલકો પાવતા હે. હે રામજી! જો પુરૂષ આત્માનંદતેં રહિત હે, સો સતસંગકર આત્માનંદસોં પૂરન હોતે હે. અરૂ અજ્ઞાન કરકે જો મૃત્યુકો પાવતા હે સો સંતકે સંગતેં જ્ઞાન પાયકર અમર હોતા હે, અરૂ જો આપદા કરકે દુઃખી હે, સો સંતકે સંગકર સંપદાકોં પાવતા હે; આપદારૂપી કમલકા નાશ કરનહારા સતસંગરૂપી બરફકી બરખા હે; સતસંગસોં કર આત્મ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત હોતી હે, તિસકર મૃત્યુતેં રહિત હોતા હે, ઔર સબ દુઃખતેં રહિત હોતા હે; અરૂ પરમાનંદકો પ્રાપ્ત હોતા હે. હે રામજી!

સતકી સંગતીકર ઈસકે હૃદયમેં જ્ઞાનરૂપી દીપક જલતા હે, તિમકર અજ્ઞાનરૂપી તમ નષ્ટ હો જાતા હે; અરૂ બડે ઐશ્વર્યકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, બહુરી કિસી ભોગ પદારથકી ઈચ્છા નહી રહતી, અરૂ બોધવાન હોતા હે; રાજાતેં ઉત્તમ પદમેં બિરાજતા હે, જેસેં કલ્પ વૃક્ષકે નિકટ ગયેતેં વાંછિત ફલકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, તેસેં સંસાર સમુદ્રકે પાર ઉતારનહારે સતજન હે; જેસેં ધીવર નૌકા કરકે પાર લગતા હે, તેસેં સંતજન જુક્તિ કરકે સંસાર સમુદ્રતેં પાર કરતે હે. અરૂ મોહરૂપી મેઘકા નાશ સતકા સંગ પવન હે; જિનકોં દેહાદિક અનાત્મસોં સ્નેહ નષ્ટ ભયા હે, અરૂ શુદ્ધ આત્માવિષે જાકી સ્થિતિ હે, તિસાકર તૃપ્ત ભયે હે, બહુરી સંસારકે ઈષ્ટ અનિષ્ટતે જાકી ચલાયમાન બુદ્ધિ નહી હોતી, સદા સમતા ભાવમેં સ્થિત રહે હે એસે સંસાર સમુદ્રકે પાર ઉતારનેમેં પુલ જેસે, અરૂ આપદારૂપી વેલીકોં જડ સહિત નાશ કરનહારે હે રામજી! સંત જન પ્રકાશરૂપ હે; તિનકે સંગતેં પદારથકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. અરૂ જો અપને પુરૂષાર્થરૂપી નેત્રતેં હીન હુવે હે. ઈસીકોં પદારથકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી, જિન પુરૂષનેં સત્સંગકા ત્યાગ કિયા હે, સો નરકરૂપી અગ્નીમેં લકડીકી નાઈં જલેંગે; અરૂ જિન પુરૂષનેં સત્સંગ કિયા હે, તિનકોં નરકરૂપી અગ્નીકા નાશ કરનહારા સત્સંગરૂપી મેઘ હે; હે રામજી! સત્સંગરૂપી ગંગા હે; જાને સત્સંગરૂપી ગંગાકા સ્નાન કિયા, તાકોં બહુરી તપ, દાન, આદિ સાધનકા પ્રયોજન નાહી; વેહ સત્સંગ કરકે પરમ ગતિકોં પ્રાપ્ત હોનેકા હે; તાતે અવર સબ ઉપાય ત્યાગકર સત્સંગકોં ખોજના. જેસેં નિર્ધન ચિંતામન આદિક ધનકોં ખોજતા હે, તેસેં

મુમુક્ષુ સત્સંગકોં ખોજતા હે; અધ્યાત્મઆદિ તીન તાપસોં જલતા હે, તિસકોં શીતલ કરનેહારા સત્સંગ હે. જેસેં તપી હુઈ પૃથ્વી મેઘકર શીતલ હોતી હે, તેસેં સત્સંગકર હૃદય શીતલ હોતા હે; હે રામજી! મોહરૂપી વૃક્ષકા નાશ કરનેહારા સત્સંગરૂપ કુહાડા હે; સત્સંગ કરકે યહ પુરૂષ અવિનાશી પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસ પદકે પાયેતેં ઔર પાવનેકી ઇચ્છા નહી રહતી; એસા સબતેં ઉત્તમ સત્સંગ હે. જેસેં સબ અપછરાનતેં લક્ષ્મી ઉત્તમ હે, તેસેં સત્સંગ કરનાં સબતેં ઉત્તમ હે; તાતેં અપને કલ્યાનકે નિમિત્ત સત્સંગ કરના સબકોં યોગ્ય હે. હે રામજી! યહ જો ચારોં મોક્ષકે દ્વારપાલ હે, સો તુમકોં કહે, જો પુરૂષનેં ઇનકે સાથ પ્રીતિ કરી હે, સો શીઘ્ર આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોહિંગે, ઔર જો ઇનકી સેવા નહી કરતે સો મોક્ષકોં પ્રાપ્ત નહી હોતે. હે રામજી! ઇન ચારોંમેંતેં એકહુ જહાં આતા હે, તહાં તીનોં ઔરહુ આય જાતે હે; જહાં સમુદ્ર રહતા હે, તહાં સબ નદી આય જાતી હે; તેસેં જહાં સમ આતા હે તહાં સંતોષ, બિચાર, અરૂ સત્સંગ યે તીનોં આય જાતે હે જહાં સાધુ સંગમ હોતા હે, તહાં સંતોષ, બિચાર, અરૂ સમ યે તીનોં આય જાતે હે; જહાં કલ્પવૃક્ષ રહતા હે તહાં સબ પદારથ આય સ્થિત હોતે હે; અરૂ જહાં સંતોષ આતા હે, તહાં સમ બિચાર, સત્સંગ, યે તીનોં આય જાતે હે. જેસેં પૂર્નમાસીકે ચંદ્રમામેં ગુન કલા સબ ઇકઠી હો જાતી હે, તેસેં જહાં સંતોષ આતા હે, તહાં ઔર તીનોં આય જાતે હે; અરૂ જહાં બિચાર આતા હે, તહાં સંતોષ, ઉપસમ, અરૂ સત્સંગ, યે આય રહતે હે. જેસેં શ્રેષ્ટ મંત્રીસોં કર રાજ્ય

લક્ષ્મી આય સ્થિત હોતી હૈ, તૈસેં જહાં બિચાર હોતા હૈ, તહાં ઓરભી તીનો આતે હૈ; તાતેં હે રામજી! જહાં ચારો ઇકઠે હોત હૈ, તહાં પરમ શ્રેષ્ટ જાનનો; તાતે હે રામજી! ચારોં ન હોહી, તો એકકા તો અવશ્ય આશ્રય કરના; જબ એક આવેગા, તબ ચારો આય સ્થિત હોવેંગે. મોક્ષકી પ્રાપ્તિ હોનેકે યહ ચાર પરમ સાધન હૈ; ઓર ઉપાયસોં મુક્તિ હોનેકી નાંહી.

श्लोक.

संतोप: पामो लाभः । सत्संग : परमधनं ॥

निचार: परमज्ञानं । शमंच परम सुखं ॥ १ ॥

હે રામજી! યહ પરમ કલ્યાન કર્તા, સો ઇન ચારો કરી સંપંન હૈ, તિસકી બ્રહ્માદિક સ્તુતિ કરતે હૈ; તાતેં દંતકોં દંત લગાય ઇનકા આશ્રય કરકે મનકોં બશી કર લે. હે રામજી! મનરૂપી હસ્તિ બિચારરૂપી અંકુશ કરકે બશ હોતા હૈ, અરૂ મનરૂપી બનમેં વાસનારૂપી નદી ચલતી હૈ, તિસકે શુભ અશુભ દો કિનારે હૈં; અરૂ પુરૂષાર્થ કરના યહ હૈ જો અશુભકી ઓરતેં રોકકેં શુભકી ઓર ચલાવના; જબ અંતર્મુખ આત્માકે સન્મુખ વૃત્તિકા પ્રવાહ હોવેગા, તબ તું પરમ પદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! પ્રથમ તો પુરૂષાર્થ કરના યહી હૈ જો અવિચાર રૂપી ઉંચાઇકોં દૂર કરના; જબ અવિચારરૂપી પેટ દૂર હોવેગા, તબ આપહી પ્રવાહ ચલેગા. હે રામજી! દૃશ્યકી ઓર જો પ્રવાહ ચલતા હૈ, સો બંધનકા કારન હૈ;

જબ આત્માકી ઓર અંતર્મુખ પ્રવાહ હોવે, તબ મોક્ષકા કારન હોય જાયગ; આગેં જો તેરી ઇચ્છા હોવે સો કર.

ઇતિશ્રી યોગ વાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે સાધંઅંગ નિરૂપણં નામ ષોડશઃ સર્ગઃ ૧૬

વશિષ્ઠોવાચ- હે રામજી! યહ મેરે બચન હે સો પરમ પાવન હે; જો બિચારવાન શુદ્ધ અધીકારી હે, તિસકોં યહ બચન પરમ બોધકા કારન હે; જો પુરૂષ શુદ્ધ પાત્ર હે, સો યહ બચનકોં પાયકે સોહત હે; ઓર બચનહુ ઉનકોં પાયકે શોભા પાવતે હે, જેસેં મેઘકે અભાવતેં શરદકાલમેં ચંદ્રમા અરૂ આકાશ સોહતે હે, તેસેં શુદ્ધ પાત્રમેં યહ બચન શોભતે હે; અરૂ જિજ્ઞાસુ નિર્મલ બચનકા મહિમા શુનકે પ્રસંન હોતા હે. હે રામજી! તુમ પરમ પાત્ર હો, અરૂ મેરે બચન પરમ ઉત્તમ હે, યહ મહા રામાયન મોક્ષોપાયક શાસ્ત્ર હે, સો આત્મ બોધકા પરમ કારન હે; અરૂ પરમ પાવન વાક્યકી સિદ્ધતા હે; અરૂ યુક્તિ યુક્તાર્થ વાક્ય હે; અરૂ નાના પ્રકારકે દ્રષ્ટાંત કહે હે; જિનકે બહુત જનમકે પુન્ય આય ઇકટ્ઠે હોતે હે, તિનકોં કલ્પવૃક્ષ મિલતા હે, સો ફલ કર ઝુક પડતા હે; તબ તિસકોં યહ શાસ્ત્ર શ્રવન હોતા હે; અરૂ નીચકોં ઇનકા શ્રવન પ્રાપ્ત નહી હોતા હે, ઉસકી વૃત્તિ ઇનકે શ્રવનમેં નહી આતી હે; જેસેં ધર્માત્મા રાજાકી ઇચ્છા ન્યાય શાસ્ત્રકે શ્રવનમેં હોતી હે, અરૂ જો પાપાત્મા રાજા હે, તિસકી ઇચ્છા નહી હોતી; હે રામજી! તેસેં પુન્યવાનકી ઇચ્છા ઇસકે શ્રવનમેં હોતી હે; અરૂ અધમકી ઇચ્છા નહી હોતી; જો કોઇ મોક્ષોપાયક મહા રામાયનકા અધ્યયન

કરેગા, અથવા નિષ્કામ સંતકે મુખતેં શ્રદ્ધાયુક્ત શ્રવન કરેગા, અરૂ આદિતેં લેકર અંત પર્યંત એકત્ર ભાવ હોકર બિચારેગા, તબ તિસકા સંસાર ભ્રમ નિવૃત્ત હો જાવેગા. જૈસેં જેવરીકે જાનનેતેં સર્પકા ભ્રમ દૂર હો જાતા હૈ, તૈસેં અદ્વૈતાત્મા તત્વકે જાનનેતે તિસકા સંસાર ભ્રમ નષ્ટ હો જાવેગા. સો ઇસ મોક્ષોપાયક શાસ્ત્રકા બત્તિસ સહસ્ત્ર શ્લોક હૈ, અરૂ ખટ પ્રકરન હૈ; પ્રથમ વૈરાગ પ્રકરન હૈ, સો બૈરાગકા પરમ કારન હૈ. હે રામજી! મરૂથલમેં બૃચ્છ નહી હોતા, પરંતુ બડી વર્ષા હોવે તબ તહાં બૃચ્છ હોતા હૈ; તૈસેં અજ્ઞાનીકા હૃદય મરૂથલકી નાંઇ હૈ, તિનમેં વૈરાગરૂપી બૃચ્છ નહી હોતા, પરંતુ યહ શાસ્ત્રરૂપી જો બડી વર્ષા હોવે, તિસકર બૈરાગરૂપી બૃચ્છ ઉત્પન્ન હોતા હૈ; તિનકે એક સહસ્ત્ર પાચમો શ્લોક હૈ; તિનકે અનંતર મુમુચ્છુ બ્યવહાર પ્રકરન હૈ તિસમેં પરમ નિર્મલ બચન હૈ તિસકરકે મલીન મણી હુઇ તાકા માર્જન કિયેતેં ઉજ્વલ હો આતી હૈ તૈસેં યહ બચનતેં જ્ઞાનીકા હૃદય નિર્મલ હોતા હૈ; અરૂ બિચારકે બલતેં આત્મપદ પાવનેકાં સમર્થ હોતા હૈ. તિસકા એક સહસ્ત્ર શ્લોક હૈ; તિસકે અનંતર ઉત્પત્તિ પ્રકરન હૈ; તિસકે પંચ સહસ્ત્ર શ્લોક હૈ; તિસમેં બડી સુંદર કથા દ્રષ્ટાંત સહિત કહી હૈ, જિસ બિચારનેં જગતકા સત્યતા ભાવ મનતેં ચલાયમાન રહતા હૈ; અર્થ યહ જો જગતકા અત્યંત અભાવ જાન પરતા હૈ. હે રામજી! યહ જગતમેં જો મનુષ્ય, દેવતા, દૈત્ય, પર્વત, નદી, આદિ સ્વર્ગલોક પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ, આદિ સ્થાવર જંગમ ભાસતા હૈ, સો અજ્ઞાન કરકે હૈ; અરૂ ઇસકી ઉત્પત્તિ

રેમેં ભઇ હૈ; જેસેં જેવરીમેં સર્પ હોતા હૈ, અરુ સીપમેં રૂપા હોતા હૈ, અરુ સૂર્યકે કિરનમેં જલ દિખતા હૈ, આકાશમેં તરૂવર દિખતા હૈ, ઓર જેસેં દુસરા ચદ્રમા દિખતા હૈ; જેસેં ગંધર્વ નગર ભાસતે હૈ, મનો રાજકી મૂર્તિ ભાસતી હૈ; અરુ નદ્યાપૂર હોતા હૈ અરુ સુખનમેં જુખન હોતા હૈ સમુદ્રમેં તરંગ હોતા હૈ, આકાશમેં નીલતા દિખતી હૈ; જેસેં નૌકામેં બૈઠેકો કિનારેકે બૃક્ષ પર્વત ચલતે દ્રષ્ટ આતે હૈ, અરુ બાદરકે ચલતેં ચદ્રમા ધાવતા દિખતા હૈ, ઓર ભ્રમમેં પૃથ્વી ભ્રમતી હૈ, ભવિષ્યત નગરતેં આદિ લેકર અસત્ય પદારથ જેસેં સત્ય ભાસતે હૈ, તૈસેં સબ જગત આકાશરૂપ હૈ; અજ્ઞાન કરકે અર્થાકાર ભાસતા હૈ; સો અજ્ઞાન કરકે ઉત્પત્તિ દિખાતી હૈ, અરુ જ્ઞાન કરકે લીન હો જાતા હૈ, જેસેં નિદ્રામેં સુપન સૃષ્ટિકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ, અરુ જાગેતે નિવૃત્ત હો જાતી હૈ, તૈસેં અવિદ્યા કરકે જગતકી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ; અરુ સમ્યક્ જ્ઞાન કરકે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ, સો અવિદ્યા કછુ વસ્તુ નાહી, સર્વ બ્રહ્મ ચિદાકાશરૂપ હૈ, સો શુદ્ધ હૈ, અનંત હૈ; પરમાનંદ સ્વરૂપ હૈ, તિસમેં ન જગત ઉપજતા હૈ, ન લીન હોતા હૈ, ક્યોંકી ત્યોં આત્મસત્તા આપને આપ વિષે સ્થિત હૈ, તિસમેં જગત એસા હૈ જેસેં ભીતમેં ચિત્ર હોતા હૈ; જેસેં થંભમેં પૂતરિયા હોતી હૈ, અરુ કુંદે બિના ભાસતી હૈ; તૈસેં યહ સૃષ્ટિ મનમેં રહી હૈ, વાસ્તવતેં કછુ બની નાહી, સબ આકાશરૂપ હૈ; જબ ચિત્ત સંવેદન ફુરણરૂપ હોતા હૈ, તબ નાના પ્રકારકા જગત હોયકર ભાસતા હૈ; અરુ જબ નિષ્પંદ હોતા હૈ

તબ જગત મિટ જાતા હે; ઇસિ પ્રકાર જગતકી ઉત્પત્તિ કહી હે. તિસકે અનંતર સ્થિતિ પ્રકરન હે; તિસમેં જગતકી સ્થિતિ કહી હે; જેસેં ઇંદ્રકા ધનુષ આકારારૂપ હે, ઓર અવિચાર કરકે રગ સહિત ભાસતા હે; જેસેં સૂર્યકી કીરનમેં જલ ભાસતા હે; જેસેં જેવરીમેં સર્પ ભાસતા હે, સો સબ સમ્યગ્દૃષ્ટિ કરકે નિવૃત્ત હોતા હે; તેસેં અજ્ઞાન કરકે જગતકી પ્રતીતિ હોતી હે, સો મનોરાજ કરકે જગત રચ લેતા હે, સો કછુ ઉત્પન્ન હુવા નહી હે; તેસેં યહ જગત સંકલ્પ માત્ર હે; જબ લગી મનોરાજ હે, તબ લગી ઉહ નગર હોતા હે; જબ મનોરાજકા અભાવ હુવા. તબ નગરકા અભાવ હો જાતા હે. જબલગ અગ્યાન હોતા હે, તબલગ જગતકી ઉત્પત્તિ હોતી હે; જબ સંકલ્પકા લય હુવા, તબ જગતકા અભાવ હો જાતા હે; જેસેં ઇંદ્ર, બ્રહ્માકે પુત્રહુકી દસ સૃષ્ટિ સંકલ્પ કરકે સ્થિત ભઈ, તેસેં યહ જગતભી હે; કોઉ પદારથ અર્થરૂપ નાંહી. હે રામજી! ઇસ પ્રકાર સ્થિતિ પ્રકરન કહ્યા હે; તિસકે તીન સહસ્ર શ્લોક હે; તિસકે બિચાર કરકે જગતકી સત્યતા જાત રહતી હે; તિસકે અનંતર ઉપશમ પ્રકરન હે; તિસકે પંચ સહસ્ર શ્લોક હે; તિસકે બિચારેતેં અહંતત્વાદિક વાસના લીન હો જાતી હે; જેસેં સુપનેતેં જાગેતેં વાસના જાત રહતી હે, તેસેં બિચાર કિયેતેં અહંતાદિક વાસના લીન હોતી જાતી હે; કાહેતેં જો ઉસકે નિશ્ચયમેં જગત્ નહી રહતા; જેસેં એક પુરૂષ સોયા હે, તિસકો સુપનેમેં જગત ભાંસતા હે, ઓર ઉસકે નિકટ જો જાગૃત પુરૂષ હે; તિસકે સુપનકા જગત આકારારૂપ હે; જબ આકારારૂપ હુવા તબ વાસના કેસેં રહે; જબ વાસના નષ્ટ

જાઈ, તબ મનકા ઉપશમ હો જાતા હૈ, તબ દેખને માત્ર ઉસકી સબ ચેષ્ટા હોતી હૈ, ઔર ઇસકે મનમેં અર્થરૂપ ઇચ્છા નહી હોતી; જૈસેં અગ્નિકી મૂર્તિ દેખને માત્ર હોતી હૈ, અર્થાકાર નહી હોતી; તૈસેં ઉસકી ચેષ્ટા હોતી હૈ. હે રામજી! જબ મનતેં ઇચ્છા નષ્ટ હોતી હૈ, તબ મનભી નિર્વાન હો જાતા હૈ, જૈસેં તેલતેં રહિત દીપક નિર્વાન હોતા હૈ, તૈસેં ઇચ્છાતેં રહિત મન નિર્વાન હોતા હૈ; ઇસ પ્રકાર ઉપશમ પ્રકરન હૈ, તિસકે અનંતર નિર્વાન પ્રકરન હૈ; જો શેષ હૈ તિસમેં પરમ નિર્વાન બચન કહે હૈં; અજ્ઞાન કરકે ચિત્ત અરુ ચિત્તકા સબંધ હૈ; સો બિચાર કિયેતેં નિર્વાન હો જાતા હૈ, જૈસે શરદ કાલમેં મેઘકે અભાવતેં શુદ્ધ આકાશ હોતા હૈ, તૈસેં પુરુષ બિચાર કરકે નિર્મલ હોતા હૈ. હે રામજી! અહંકારરૂપી પિશાચ હૈ, સો બિચાર કરકે નષ્ટ હોતા હૈ; જેતી કછુ ઇચ્છા સ્ફુરતી હૈ, સો નિર્વાન હો જાતી હૈ. જૈસેં પથ્થરકી શિલા ફુરનેતેં રહિત હોતી હૈ તૈસેં જ્ઞાનવાન ઇચ્છાતેં રહિત હોતા હૈ; તબ જેતી કછુ જગતકી જાત્રા હૈ, સો ઇસકો હોય ચુકતી હૈ; જો કછુ કરના હૈ સો કર ચુકતા હૈ. હે રામજી! શરીર હોતહી વહ પુરુષ અશરીરી હો જાતા હૈ, અરુ નાના પ્રકારકા જગત ઉસકોં નહી ભાસતા. જગતકો જીતકે વહ રહતા હૈ, અહં તત્વાદિક તમરૂપ જગત તિસકો નહી ભાસતા હૈ; જૈસેં સૂર્યકોં અંધકાર દૃષ્ટ નહી આતા, તૈસેં ઉસકો જગત દૃષ્ટિમેં નહી આતા, અરુ ઐસે બડે પદકો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. જૈસેં સુમેરુ પર્વતકે કિસી કોનમેં કમલ હોતા હૈ, તિસકે પર ભૌરા સ્થિત રહતે હૈં, તૈસેં બ્રહ્મકે કિસી કોનપેં જગત હૈ.

અરૂ જીવરૂપી ભૌંરે તિસપર સ્થિત હે; ઉહ પુરૂષ અચિંત્ય ચિન્માત્ર હે, રૂપ, અવલોકન, મન, તિનકા આકારારૂપ હો જાતા હે. તિસ પદકોં વહ પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસ પદકી ઉપમા યોગ્ય બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર સમર્થ નાંહી; ઐસે અનુપમતાકે સદ્દશ કોઉ નાહી હે.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે પદ્ પ્રકરણ વિવરણં નામ સપ્તદશ: સર્ગ: ૧૭

વશિષ્ઠોવાચ. યહ પરમ ઉત્તમ વાક્ય હે, ઉસકોં બિચારનહારા ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત હેતા હે; જૈસેં ઉત્તમ ખેતમેં ઉત્તમ બીજ બોયેતેં ઉત્તમ ફલકી ઉત્પત્તિ હોતી હે, તેસેં ઇસકોં બિચારનહારા ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે; યહ વાક્ય કેસે હે જો જુક્તિપૂર્વક વાક્ય. ઔર જુક્તિતેં રહિત વાક્ય આર્ષભી હોહી, તો તિનકા ત્યાગ કરિયે; ઔર જુક્તિપૂર્વક વાક્યકા અંગીકાર કરીયે. હે રામજી! જો બ્રહ્માકે બચન જુક્તિતેં રહિત હોહી, તબ તિનકોંભી સૂખે તૃનકી નાઈં ત્યાગ કરિયેં; અરૂ બાલકકે બચન જુક્તિ પૂર્વક હોહી, તો તિનકા અગીકાર કરિયેં; ઔર પિતાકે કૂપકા ખારા જલ હોવે, તો ઉસકા ત્યાગ કરિયેં, ઔર નિકટ મિષ્ટ જલકા કૂપ હોવે, તબ તિનકા પાન કરિયેં; તેસેં બડે અરૂ છોટેકા બિચાર ન કરિયેં; જુક્તિ પૂર્વક બચનકા અંગીકાર કરના. હે રામજી! મેરે બચન સબં જુક્તિ પૂર્વક હે, અરૂ બોધકે પરમ કારન હે; જો પુરૂષ એકાગ્ર હોયકેં ઇસ શાસ્ત્રકોં આદિતેં અંત પર્યંત પઢે અથવા પંડિતસોં શ્રવન કરકેં બિચારે તબ તિસકી બુદ્ધિ સંસ્કારિત હોવે; પ્રથમ બૈરાગ

પ્રકરનકો બિચારેગા, તબ બૈરાગ ઉપજેગા; જેતે કછુ જગતકે રમનીય ભોગ પદાર્થ હૈ, તિસકો બિરસ જાનેગા, અરૂ ફિરી પદારથકી વાંછા ન કરેગા, જબ બો ધમે બૈરાગ હોતા હૈ, તબ શાંતિરૂપ આત્મતત્વમેં પ્રતીતિ હોતી હૈ, જબ બિચાર કરકે બુદ્ધિ સંસ્કારિત હોવેગી, તબ શાસ્ત્રકા સિદ્ધાંત બુદ્ધિમેં આપ સ્થિત હોવેગા; ઔર સંસારકે બિકાર રહિત બુદ્ધિ નિર્મલ હોવેગી. જૈસે શરદ કાલમેં બાદલકે અભાવ હુવેસેં આકાશ સબ ઓરતેં સ્વચ્છ હોતા હૈ, તૈસેં બુદ્ધિ નિર્મલ હોવેગી; બહુરી આધિબ્યાધિકી પીડા ઉસકો ન હોવેગી. હે રામજી! જ્યોં જ્યોં બિચાર દૃઢ હોવેગા, ત્યોં ત્યોં શાંતાત્મા હોવેગા, તાતેં જેતે કછુ ભ્રમાદિક જતન હૈ, તિનકા ત્યાગ કર ઇસ શાસ્ત્રકો વારંવાર બિચારનેંસેં ચેતન્ય સત્તા ઉદય હોવેગી, ત્યોં ત્યોં લોભ મોહાદિ બિકારકી સત્તા નષ્ટ હોવેગી, જ્યોં જ્યોં સૂર્ય ઉદય હોતા હૈ, ત્યોં ત્યોં અંધકાર નષ્ટ હોતા હૈ; તૈસેં બિકાર નષ્ટ હોવેગા તબ તિસ પદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી. જિસકે પાયે સંસારકે ક્ષોભ મિટ જાયગે, જૈસેં શરદકાલમેં મેઘ નષ્ટ હો જાતા હૈ, તૈસેં સંસારકે ક્ષોભ મિટ જાતે હૈ. હે રામજી! જ્ઞાનવાન પુરૂષકોં સંસારકે રાગ દ્વેષ બેધી નાહીં શકતે. જૈસેં જિસ પુરૂષનેં કવચ પેહેરયા હોય, તિસકોં બાન બેધ નહી શકતે; ઉસકોં ભોગકી ઇચ્છા નહી રહતી, જબ બિષયભોગ વિદ્યમાન આય રહે, તબ તિનકોં બિષયભૂત જાનકેં બુદ્ધિ ગૃહન નહી કરતી અર્થ જાનકર બાહિર નહી નિકસતી, અંતર આત્મામેંહી સ્થિત રહતી હૈ, જૈસેં પતિવ્રતા સ્ત્રી અપને અંતપુરસેં બાહિર નહી નિ

કસતી, તેસેં તાકી બુદ્ધિ અંતરતેં બાહિર નહી નિકસતી. હે રામજી! બાહિરતેં તો ઉહ્‌ભી પ્રકૃતિ જન્યકી નાંઈં દ્રષ્ટ આતે હે, જો કછુ અનિચ્છિત પ્રાપ્ત હોતે હે, તિસકોં ભુગતતા હુવા દૃષ્ટિમેં આતા હે; ઓર અંતરતેં ઉસકોં રાગ દ્વેષ નહી ફુરતા. હે રામજી! જેતા કછુ જગતકી ઉત્પત્તિ પ્રલયકા ક્ષોભ હે, સો જ્ઞાનવાનકોં નષ્ટ નહી કર સકતા; જેસેં ચિત્રકી બેલીકોં આંધી ચળાય નહી સકતી, તેસેં ઉસકોં જગતકા દુઃખ ચળાય નહી સકતા; અરુ સંસારકી ઓરતેં જડ હો જાતા હે. વૃચ્છકી નાંઈં ગંભીર હો જાતા હે, અરુ પર્વતકી નાંઈં સ્થિર હો જાતા હે, અરુ ચંદ્રમાકી નાંઈં શીતલ હો જાતા હે. હે રામજી! સો આત્મજ્ઞાન કરકે એસેં પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હે, જિસકે પાવેતેં ઓર કછુ પાવને જોગ નહી રહતા; આત્મજ્ઞાનકા કારન યહ મોક્ષોપાય શાસ્ત્ર હે, જામેં નાના પ્રકારકે દૃષ્ટાંત કહે હે. જો વસ્તુ પરિછિન્ન હોવે, અરુ દેખનેમેં ન આઇ હોઇ, તિસકા ન્યાય દેખનેમેં હોવે; તિસકોં દૃષ્ટાંતકર વિધિ પૂર્વક સમુઝાવે ઉસકા નામ દૃષ્ટાંત હે. હે રામજી! યહ જગત કાર્ય કારણરૂપ હે; અરુ આત્મા જગતકી એકતા કેમેં હોવે; તાતેં જો મેં દૃષ્ટાંત કહોંગા, તિસકા એક અંશ અંગીકાર કરના; સબ દેશકર અંગીકાર નહી કરના. હે રામજી! કાર્ય કારનકી કલ્પના મૂર્ખનેં કરી હે, તિસકોં નિષધને નિમિત્ત મેં સુપન દૃષ્ટાંત કહો હોં, સો સમુઝનેતેં તેરા મનકા સંશય નષ્ટ હો જાયેગા. દ્રગ અરુ દૃશ્યકા ભેદ મૂરખકોં ભાસતા હે; તિસકે દૂર કરનેકે અર્થ સુપન દૃષ્ટાંત કહોંગા, તિસકે બિચારને કરી મિથ્યા વિભાગ કલ્પનાકા અભાવ હોતા હે. હે રામજી!

એસી કે પનાકા નાશ કર્તા યહ જોગ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્ર હે જો પુરુષ આદિતે અંત પર્યંત બિચારેગા સો મસકારી હોવેગા. જો પદ પદાર્થકા જાનનહારા હોવે, અર ઇસકો વારંવાર બિચારે, તબ તિસકો દૃશ્ય ભ્રમ નાશ પાવે, ઇસ શાસ્ત્રકે બિચાર બિષે અવર કિસી તીર્થ, તપ દાન આદિકી અપેક્ષા નહી જહા સ્થાન હોવે તહા બેઠે, જેસા ભોજન ગ્રહ બિષે હોવે તેસા કરે, અર વારંવાર ઇસકા બિચાર કરે તબ અજ્ઞાન નષ્ટ હો જાવે, અર આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે હે રામજી! યહ શાસ્ત્ર પ્રકાશરૂપ હે, જેસે અંધકાર વિષે પદાર્થ નહી દિખતા, અર દીપકકે પ્રકાશ કરી ચક્ષુ સહિત દેખતા હે તેસે શાસ્ત્રરૂપી દીપક વિચારરૂપી નેત્ર સહિત હોવે, તબ આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવે હે રામજી! આત્મજ્ઞાન વિચાર બીના વર શ્રાપ કરી પ્રાપ્ત નહી હોતા જબ બિચાર કરી દૃઢ અભ્યાસ કરિયે તબ પ્રાપ્ત હોતા હે તાતે મોક્ષ ઉપાય જો પરમ પાવન શાસ્ત્ર તિસકે બિચારતે જગત ભ્રમ નષ્ટ હો જાવેગા જગતકે દેખતે દેખતે જગતભાવ મિટ જાવેગા જેસે સર્પકી મૂર્તિ લિખી હોતી હે અર અવિચાર કરકે તિસતે ભય પાતા હે જબ બિચાર કરી દેખીયે તબ સર્પ ભ્રમ મિટ જાતા હે સો સર્પકા આકાર દૃષ્ટ આવતા હે પરંતુ ઉસકા ભય મિટ જાતા હે તેસે યહ જગત ભ્રમ બિચાર કિયેતે નષ્ટ હો જાતા હે અર જન્મ મરનકા ભય નહી રહતા હે રામજી! જન્મ મરનકા ભયભી બડા દુઃખ હે પરંતુ ઇસ શાસ્ત્રકે બિચારતે નષ્ટ હો જાતા હે જિનહૂને ઇસકા બિચાર ત્યાગ્યા હે સો માતાકે ગર્ભ વિષે કીટ હોવેંગે, અર કદેતે નહી છૂટેંગે અર

બિચારવાન પુરૂષ આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોવેગા; અરૂ જો એષ્ટ જ્ઞાની અનંત હે તિસકો અપના રૂપ ભાસતા હે, કોઉ પદાર્થ આત્માતેં બિન નહી ભાસતા ; જેસેં જિસકોં જલકા જ્ઞાન હુવા હે તિસકોં લહરી આવર્ત્ત સબ જલરૂપહી ભાસતા હે તેસેં જ્ઞાનવાનકોં સબ આત્મરૂપ ભાસતા હે. અરૂ ઇંદ્રિયહુકે ઇષ્ટ અનિષ્ટકી પ્રાપ્તિમેં ઇચ્છા દેખ નહી કરતા, સદા એક રસ મનકે સંકલ્પતેં રેહત શાંતરૂપ હોતા હે. જેસેં મંદરાચલ પર્વતકે નિકસેતેં ક્ષીર સમુદ્ર શાંતિકો પ્રાપ્ત ભયા, તેસેં સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત યહ પુરૂષ શાંતિરૂપ હોતા હે. હે રામજી ! અવર જો તેજ હોતા હે, સો દાહક હોતા હે; પરંતુ જ્ઞાનરૂપી તેજ જિસ ઘટ વિષે ઉદય હોતા હે, સો શીતલ શાંતિરૂપ હોતા હે, બહુરી તિસ બિષે સંસારકા વિકાર કોઉ નહી રહતા. જેસેં કળિયુગ વિષે શિખાવારા તારા ઉદય હોતા હે, સો કળિયુગકે અભાવ હુવે નહી ઉદય હોતા ; તેસેં જ્ઞાનવાનકે ચિત્તમેં વિકાર ઉત્પન્ન નહી હોતા. હે રામજી ! સંસાર ભ્રમ આત્માકે પ્રમાદ કરી ઉત્પન્ન હોતા હે, સો આત્મજ્ઞાનકે પ્રાપ્ત ભયે યત્ન બિના શાંત હો જાતા હે. ફૂલ પત્ર કારણેતેંભી કછુ જતન હોતા હે, પરંતુ આત્માકે પાવનેમેં કછુ જતન નહી હોતાં; કાહેતેં જો બોધરૂપી બોધહી કરકે જાનતા હે. હે રામજી ! જો જાનને માત્ર જ્ઞાન સ્વરૂપ હે, તિસમેં સ્થિત હોનેકા ક્યા જતન હે; આત્મા શુદ્ધ અદ્વૈતરૂપ હે; અરૂ જગત ભ્રમ માત્ર હે. જો પૂર્વ અપર બિચાર કિયેતેં જિસકી સત્યતા ન પાઈયેં તિસકોં ભ્રમ માત્ર જાનિયેં, અરૂ પૂર્વ અપર બિચાર કિયેતેં સત્ય હોવે તિસકા રૂપ જાનિયે; સો ઇસ જગતકા સત્યતા આદિ અંત વિષે

નાંહી હૈ, તાતેં સુપનવત હૈ; જેમેં સુપન આદિ અંતમેં કછુ હૈ નહી, તેમેં જાગ્રતભી આદિ અંતમેં નહી હૈ; તાતેં જાગ્રત સુપન દોનો તુલ્ય હૈ. હે રામજી! યહ બાર્તા બાલકભી જાનતા હૈ; જો આદિ અંતમેં જિસકી સત્તા ન પાઇયે, સો સુપનવત હૈ; જો આદિભી ન હોવે અરુ અંતભી ન રહે, તિસકોં મધ્યમેંભી અસત્ય જાનિયે; તિસ બિષે યહ દૃષ્ટાંત કહે હૈ:— સંકલ્પ પુરીવત, ધ્યાન નગરકી નાંઈ, સુપન પુરીકી નાંઈ, વર આપ કરેકે જો ઉપજતા હૈ તિસકી નાંઈ, ઔષધીતેં ઉપજકી નાંઈ; ઇસ પદારથકી સત્તા ન આદિ હોતી હૈ. ન અંતર હોતી હૈ; અરુ મધ્યમેં જો ભાસતા હૈ સોભી ભ્રમ માત્ર હૈ તૈસેં યહ જગત અકારન હૈ; અરુ કાર્ય કારન ભાવ સંબંધમેં ભાસતા હૈ. તો કાર્ય કારન જગત ભયા, અરુ આત્મ સત્તા અકારન હૈ; જગત સાકાર હૈ, અરુ આત્મા નિરાકાર હૈ. ઇસ જગતકા દૃષ્ટાંત જો આત્માબિષે દેખોંગા તિસકા તુમ એક અંશ ગ્રહન કરના. જેમેં સુપનકી સૃષ્ટિ હોતી હૈ, તિસકા પૂર્વ અપર ભાવ આત્મતત્વ બિષે મિલતા હૈ, કાહેતેં જો અકારન હૈ, અરુ મધ્ય ભાવકા દૃષ્ટાંત નહી મિલતા, કાહેતેં જો ઉપમેય અકારન હૈ; તો તિસકા ઇસ સમાન દૃષ્ટાંત કૈસેં હોવે? તાતેં અપને બોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન કરના. હે રામજી! જો બિચારવાન પુરુષ હૈ, સો ગુરુ અરુ શાસ્ત્રકે શ્રવન કરકે સુખબોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંશ ગૃહન કરતે હૈ. હે રામજી! તિસકોં આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. કાહેતેં જો સાર ગ્રાહક હોતે હૈ; અરુ જો અપને બોધકે અર્થ દૃષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન નહી કરતે, અરુ

વાદ કરતે હે, તિસકોં આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી; તાતેં દ્રષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન કરના, સર્વ ભાવ કરકેં દ્રષ્ટાંતકોં નહી મિલાવના અરૂ પૃથકૂકોં દેખી કરી તર્ક નહી કરના. એક અંસ દ્રષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત સારભૂત ગ્રહન કરના. જેસેં અંધકારમેં પદાર્થ પરચા હોવે, સો દીપકકે પ્રકાસસોં દેખ લેના, જો દીપકકે સાથ પ્રયોજન હે; ઓર એસેં નહી કહના જો દીપક કિસકા હે, અરૂ તેલ બાતી કેસા હે, અરૂ કિસ સ્થાનકા હે; દીપકકા પ્રકાસહી અંગીકાર કરના; તેસેં એક અંસ દ્રષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત અંગીકાર કરના. હે રામજી ! જિસ કરી વાક્ અર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિસકા ત્યાગ કરના; જો બચન અનુભવકો પ્રગટ કરે તિસકા અંગીકાર કરના. જો પુરૂષ અપને બોધકે નિમિત્તે બચનકોં ગૃહન કરતા હે, સોઈ શ્રેષ્ટ હે; અરૂ જો વાદકે નિમિત્ત ગ્રહન કરતા હે સો ગોગચુંચ હે; ઉહ અરથકોં સિદ્ધ નહી કરતા; જો કોઉ અભિમાનકોં લે કરી કહતા હે, સો હસ્તિકી નાંઈ સિરપર માંટી ડારતા હે, તિસકા અર્થ સિદ્ધ નહી હોતા; અરૂ જો અપને બોધકે નિમિત્ત બચનકોં ગૃહન કરતા હે, અરૂ બિચાર કરી તિસકા અભ્યાસ કરતા હે, તબ ઉહ આત્મા શાંતિકોં પાવતા હે. હે રામજી ! આત્મપદ પાવને નિમિત્ત અવશ્યમેવ અભ્યાસ ચહિતા હે; જબ સમ, બિચાર, સંતોષ, અરૂ સંત સમાગમ કરી બોધકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ પરમ પદકોં પાવતા હે. હે રામજી ! જિસકા દ્રષ્ટાંત કહતા હે, સો એક દેશ લે કરી કહતા હે, સર્વ મુખ કહને કરી અખંડતાકા અભાવ હોય જાતા હે; અરૂ જો સર્વ મુખ દ્રષ્ટાંત મુખ્યકોં જાનિયે, સો સત્યરૂપ હોતા હે, એ-

સો તો નહીં, આત્મા સ્વરૂપ હે કાર્યકારનતે રહિત શુદ્ધ ચેતન્ય હે તિસકે દિખાવને નિમિત્ત કાર્ય કારન જગતકા દ્રષ્ટાંત કેહે દીજિયે, યહ જગતકા જો દ્રષ્ટાંત કહતા હે સો એક અંશ સર્વ કહતા હે, અરુ બુદ્ધિમાનભી દ્રષ્ટાંતકે એક અંશકો ગ્રહન કરતે હે જો શ્રેષ્ઠ પુરુષ હે સો અપને બોધકે નિમિત્ત સારકો ગ્રહન કરતે હે અરુ જિજ્ઞાસુકોભી યહી ચહિતા હે, જો અપને બોધકે નિમિત્ત સારકો ગ્રહન કરે, અરુ વાદ ન કરે. જેસે ક્ષુધાર્થીકો ચાવલપાક આય પ્રાપ્ત હોવહી, તબ ભોજન કરનેકા પ્રયોજન હે, અરુ ઉસકી ઉત્પત્તિ અરુ સ્થિતિ વાદ કરના વ્યર્થ હે. હે રામજી! વક્તા સોઈ હે જો અનુભવકો પ્રગટ કરે અરુ જો અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના. જો સ્ત્રીકા વાક્ય હોવે અરુ અનુભવકો પ્રગટ કરે તિસકા ગ્રહન કરના અરુ બ્રહ્માજીકે ભી વાક્ય હોવે અરુ અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના. જબલગ વિશ્રામકો નહી પાયા, તબલગ વિચાર કર્તવ્ય હે વિશ્રામકા નામ તુરીય હે જબ વિશ્રામકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ અક્ષય શાંતિ હોતી હે. હે રામજી! જો તુરીયપદ સંયુક્ત પુરુષ હે તિસકા શ્રુતિ સ્મૃતિ ઉક્ત કર્મકે કરને કરી પ્રયોજન સિદ્ધિ કછુ નહી હોતા અરુ ન કરને કરી કછુ પ્રતિવાય નહી હોતા સંદેહ હોવે ભાવે નિઃસંદેહ હોવે ચેતન હોવે ભાવે વિગ્રહ હોવે તિસકો કર્તવ્ય કછુ નહી એસે પુરુષ સંસાર સમુદ્રતે પાર હુવા હે હે રામજી! ઉપમેયકો ઉપમા કરી જાનતા હે, સો એક અંશકો ગ્રહન કરી જાનતા હે તબ બોધકી પ્રાપ્તિ હોતી હે, અરુ જો બોધતે રહિત હે, સો યુક્તિકો પ્રાપ્ત

વાદ કરતે હે, તિસકોં આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ નહી હોતી; તાતેં દૃષ્ટાંતકા એક અંસ ગૃહન કરના, સર્વ ભાવ કરકેં દૃષ્ટાંતકોં નહી મિલાવના અરૂ પૃથક્કોં દેખી કરી તર્ક નહી કરના. એક અંસ દૃષ્ટાંતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત સારભૂત ગ્રહન કરના. જેસેં અંધકારમેં પદાર્થ પસ્યા હોવે, સો દીપકકે પ્રકાસસોં દેખ લેના, જો દીપકકે સાથ પ્રયોજન હે; ઓર એસેં નહી કહના જો દીપક કિસકા હે, અરૂ તેલ બાતી કેસા હે, અરૂ કિસ સ્થાનકા હે; દીપકકા પ્રકાસહી અંગીકાર કરના; તેસેં એક અંસ દૃષ્ટાતકા આત્મબોધકે નિમિત્ત અંગીકાર કરના. હે રામજી ! જિસ કરી વાક્ અર્થ સિદ્ધિ હોવે, તિસકા ત્યાગ કરના; જો બચન અનુભવકોં પ્રગટ કરે તિસકા અગીકાર કરના. જો પુરૂષ અપને બોધકે નિમિત્તે બચનકોં ગૃહન કરતા હે, સોઈ શ્રેષ્ટ હે; અરૂ જો વાદકે નિમિત્ત ગ્રહન કરતા હે સો ચોગચુંચ હે; ઉહ અરથકોં સિદ્ધ નહી કરતા; જો કોઉ અભિમાનકોં લે કરી કહતા હે, સો હસ્તિકી નાંઈ સિરપર માંટી ડારતા હે, તિસકા અર્થ સિદ્ધ નહી-હોતા; અરૂ જો અપને બોધકે નિમિત્ત બચનકોં ગૃહન કરતા હે, અરૂ બિચાર કરી તિસકા અભ્યાસ કરતા હે, તબ ઉહ આત્મા શાંતિકોં પાવતા હે. હે રામજી ! આત્મપદ પાવને નિમિત્ત અપરથમેવ અભ્યાસ ચહિતા.હે; જબ સમ, બિચાર, સંતોષ, અરૂ સંત સમાગમ કરી બોધકી પ્રાપ્તિ હોવે, તબ પરમ પદકોં પાવતા હે. હે રામજી ! જિસકા દૃષ્ટાંત કહતા હે, સો એક દેશ લે કરી કહતા હે, સર્વ સુખ કહને કરી અખંડતાકા અભાવ હોય જાતા હે; અરૂ જો સર્વ સુખ દૃષ્ટાંત સુખકોં જાનિયે, સો સત્યરૂપ હોતા હે, એ-

સો નહીં; આત્મા સત્‌રૂપ હૈ; કાર્યકારણતે રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય હૈ; તિસકે નિશ્ચયકે નિમિત્ત કાઈં કારણ જગતકા દૃષ્ટાંત કૈસેં દિજિયે; યહ જગતકા જો દૃષ્ટાંત કહતા હૈ સો એક અંશ લેકે કહતા હૈ; અરુ બુદ્ધિમાનભી દૃષ્ટાંતકે એક અંશકું ગ્રહન કરતે હૈ. જો શ્રેષ્ઠ પુરુષ હૈ સો અપને બોધકે નિમિત્ત શાસ્ત્રકો ગ્રહન કરતે હૈ, અરુ જિજ્ઞાસુકોભી યહી ચહિતા હૈ, જો અપને બોધકે નિમિત્ત શાસ્ત્રકો ગ્રહન કરૈ, અરુ વાદ ન કરૈ. જૈસે ક્ષુધાવંતકો આવશ્યક અન્ન પ્રાપ્ત હોવહી, તબ ભોજન કરનેકા પ્રયોજન હૈ; અરુ ઉસકી ઉત્પત્તિ અરુ સ્થિતિકા વાદ કરના વ્યર્થ હૈ. હે રામજી! વાક્ય સોઈ હૈ જો અનુભવકો પ્રગટ કરૈ; અરુ જો અનુભવકો પ્રગટ ન કરૈ તિસકા ત્યાગ કરના. જો ઐસા વાક્ય હોવે અરુ આત્મઅનુભવકો પ્રત્યક્ષ કરૈ તિસકા ગ્રહન કરના, અરુ પરમગુરુ વેદ વાક્ય હોવે ઔર અનુભવકો પ્રગટ ન કરે તિસકા ત્યાગ કરના. જબલગ વિશ્રામકો નહીં પાયા, તબલગ વિચાર કર્તવ્ય હૈ, વિશ્રામકા નામ તુર્યપદ હૈ; જબ વિશ્રામકી પ્રાપ્તિ ભઈ તબ અક્ષય શાંતિ હોતી હૈ. હે રામજી! જો તુર્યપદ સંયુક્ત પુરુષ હૈ, તિસકા શ્રુતિ-સ્મૃતિ, ઉક્ત કર્મોંકે કરને કરી પ્રયોજન સિદ્ધિ કછુ નહીં હોતા, અરુ ન કરને કરી કછુ પ્રતિવાય નહીં હોતા, સદેહ હોવે ભાવે વિદેહ હોવે, ગ્રસ્ત હોવે ભાવે વિરક્ત હોવે, તિસકો કર્તવ્ય કછુ નહીં. વહ પુરુષ સંસાર સમુદ્રતે પાર હુવા હૈ. હે રામજી! ઉપમેયકો ઉપમા કરી જાનતા હૈ; સો એક અંશકો ગ્રહન કરી જાનતા હૈ, તબ બોધકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ; અરુ જો બોધતે રહિત હૈ, સો મુક્તિકો પ્રાપ્ત

નહી હોતા, ઉહ વ્યર્થ વાદ કરતા હે. હે રામજી! શુદ્ધ સ્વરૂપ આત્મ સત્તા જિસકે ઘટવિષે વિરાજમાન હે, તિસકોં ત્યાગ કરી અવર વિકલ્પ ઉઠાવતા હે સો યોગચંચૂ હે અરૂ મુરખ્ખ હે. હે રામજી! જે અર્થ પ્રત્યક્ષ હે, સો પ્રમાન માનને જોગ હે; અવર જે અનુમાન, અર્થાપત્તિ; આદિ પ્રમાન સોં તિસકી સત્તા પ્રત્યક્ષ કરી હોતી હે. જેસેં સબ નદીકા અધિષ્ઠાન સમુદ્ર હે, તેસેં સબ પ્રમાનહુકા અધિષ્ઠાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હે; સો પ્રત્યક્ષ ક્યા હે, સો શ્રવન કરહુ. હે રામજી! ચક્ષુરૂપી જ્ઞાન સંમત સંવેદન હે, તિસ ચક્ષુ કરકે વિદ્યમાન હોતા હે, તિસકા નામ પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હે; તિન પ્રમાનહુકો વિષય કરનેહારા જીવ હેં; અપને વાસ્તવસ્વરૂપકે અજ્ઞાન કરી અનાત્મારૂપી દૃશ્ય બની હે; તિસવિષે અહંકૃતિ કરકે અભિમાન ભયા હે. અભિમાન સબ દૃશ્ય હે, તાતેં હેયોપાદેય બુદ્ધિ ભઈ હે; અરૂ રાગ દ્વેષ કરકે પચ્યા જલતા હે; આપકોં કર્તા માની કરી બ્હાર સુખી પરચા ભટકતા હે. હે રામજી! જબ બિચાર કરકે સંવેદન અંતર્મુખી હોવે, તબ આત્મપદ પ્રત્યક્ષ હોતા હે, અરૂ નિજ ભાવકોં પ્રાપ્ત હોતા હે,પ્રછન્ન ભાવ નહી રહતા; શુદ્ધ શાંતિકોં પ્રાપ્ત નહી હોતા. જેસેં સુપનેતેં જાગેતેં સુપનકા શરીર અરૂ દૃશ્ય ભ્રમ નષ્ટ હો જાતા હે; તેસેં આત્માકે પ્રત્યક્ષ હુવેતેં સબ ભ્રમ મિટ જાતા હે; અરૂ શુદ્ધ આત્મસત્તા ભાસતી હે. હે રામજી! યહ જો દૃશ્ય અરૂ દૃષ્ટા હે, સો મિથ્યા હે; જો દૃષ્ટા હે સો દૃશ્ય હોતા હે, અરૂ જો દૃશ્ય હે સો દૃષ્ટા હોતા હે, સો યહ ભ્રમ મિથ્યા આકારા રૂપ હે. જેસેં પવનમેં સ્પંદ શક્તિ રહતી હે, તેસેં આત્મામેં સંવિદન રહતી હે, જબ

સંવેદન સ્પંદરૂપ હોતી હૈ, તબ દૃશ્ય રૂપ હોયકે સ્થિત હોતી હૈ. જૈસેં સુપનેમેં અનુભવ સત્તા દૃશ્યરૂપ હોયકે સ્થિત હોતી હૈ, તૈસેં યહ દૃશ્ય હૈ; તાતેં સબ આત્મ સત્તા હૈ, એસેં વિચાર કરી આત્મપદકો પ્રાપ્ત હોવહુ. અરુ જો એસેં વિચાર કરકે આત્મપદકોં પ્રાપ્ત ન હોય સકો, તબ અહંકાર જો ઉત્થાન ફુરતા હૈ તિસકા અભાવ કરો; પાછે જો શેષ રહેગા સો શુદ્ધ બોધ આત્મ સત્તા હૈ. જબ શુદ્ધ બોધકોં તુમ પ્રાપ્ત હોહુગે, તબ એસેં ચેષ્ટા પડી હોવેગી. જૈસેં જંત્રીકી પૂતરી સંવેદન બિના ચેષ્ટા કરતી હૈ, તૈસેં દેહરૂપી પૂતરીકા પ્રાસનહાર મનરૂપી સંવેદન હૈ, તિસ બિના પડી રહેગી; પરંતુ અહંકારકા અભાવ હોવેગા; તાતેં જતન કરકે તિસ પદ પાવનેકા અભ્યાસ કરો, જો નિત્ય શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ હૈ. હે રામજી! અપર દૈવ શબ્દકોં ત્યાગ કરી અપના પુરુષાર્થ કરો, અરુ આત્મપદકોં પ્રાપ્ત હોહુ. જો ઉત્તમ પુરુષાર્થમેં સુરમા હૈ સો આત્મ પદકોં પ્રાપ્ત હોતા હૈ, અરુ જો નીચ પુરુષાર્થકા આશ્રય કરતા હૈ સો સંસાર સમુદ્રમેં ડુબતા હૈ.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણે દૃષ્ટાંત પ્રમાણ નામ અષ્ટાદશઃ સર્ગઃ ૧૮।

વશિષ્ઠોવાચ. હે રામજી! જબ સતસંગ કરકે યહ પુરુષ શુદ્ધ બુદ્ધિ કરે તબ આત્મપદ પાવનેકોં સમર્થ હોવે; પ્રથમ સત્સંગ યહ હૈ — જિસકી ચેષ્ટા શાસ્ત્રકે અનુસાર હોવે તિસકા સંગ કરે; તિસકે ગુનહુકો હૃદય વિષે ધરે; બહુરી મહા પુરુષહુકે સમ, સંતોષ આદિક ગુનહુકા આશ્રય કરે; સમ સંતોષાદિક કરી જ્ઞાન ઉપજતા હૈ. જૈસેં મેઘહુ કરી અંન

ઉપજતા હે; અરૂ અંન કરી જગત હોતે હે; અરૂ જગતહુતેં મેઘ હોતા હે; તેસેં સમ સંતોષભી હે; શમાદિક ગુન અરૂ આત્મજ્ઞાન પરસ્પર હોતા હે; શમાદિક ગુન કરી જ્ઞાન ઉપજતા હે, અરૂ આત્મજ્ઞાન કરી શમાદિક ગુન આશ્રિત હોતે હે. જેસેં બડે તાલ કરી મેઘ પુષ્ટ હોતા હે, અરૂ મેઘકરી તાલ પુષ્ટ હોતા હે; તેસેં શમાદિક ગુન કરી આત્મ જ્ઞાન હોતા હે, અરૂ આત્મજ્ઞાનતેં શમાદિક ગુન પુષ્ટ હોતે હે; એસેં બિચાર કરકેં સમ સંતોષાદિક ગુનોંકા અભ્યાસ કરહુ, તબ શીઘ્રહી આત્મતત્વકોં પ્રાપ્ત હોવેગા. હે રામજી! જ્ઞાનવાન પુરૂષકોં શમાદિક ગુન સ્વાભાવિક આય પ્રાપ્ત હોતે હે; અરૂ જિજ્ઞાસીકોં અભ્યાસ કરકેં પ્રાપ્ત હોતે હે: અરૂ જેસેં ધાન્યકી પાલન સ્ત્રી કરતી હે, ઉંચે શબ્દ કરતી હે, જિસ કરી પંછીહુકોં ઉડાવતી હે; જબ ઈસ પ્રકાર પાલના કરતી હે, તબ ફલકોં પાવતી હે; તિસકરી પુષ્ટ હોતી હે; તેસેં સમ સંતોષાદિકકે પાલને કરી આત્મતત્વકી પ્રાપ્તિ હોતી હે. હે રામજી! ઇસ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકોં આદિતેં લે કરી અંતપર્યંત બિચારે, તબ ભ્રાંતિ નિવૃત્ત હોવે. ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ સર્વ પુરૂષાર્થ કર સિદ્ધ હોતે હે; પરંતુ યહ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકા પરમ કારન હે, જો શુદ્ધ બુદ્ધિવાન પુરૂષ ઇસકોં બિચારેગા, તિસકોં શીઘ્રહી આત્મપદકી પ્રાપ્તિ હોવેગી, તાતેં ઇસ મોક્ષ ઉપાય શાસ્ત્રકા ભલી પ્રકાર અભ્યાસ કરો.

ઇતિશ્રી યોગવાશિષ્ટે મુમુક્ષુ પ્રકરણે આત્મપ્રાપ્તિ વર્ણનં નામ એકોનવિંશતિમઃ સર્ગઃ ૧૯.

સમાપ્તમિદં યોગવાશિષ્ઠે મુમુક્ષુ પ્રકરણં.